

“Over de School”

44 opstellen over onderwijs in Udenhout en Biezenmortel
bij gelegenheid van 100 jaar St.-Petruisschool en Wichelroede

ISBN-nummer 90-801585-8-5

Uitgever “Stichting Heemcentrum ‘t Schoor” Udenhout
Drukkerij ELKA BV Tilburg

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opname of enige andere vorm, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ten geleide

Op 2 mei 2001 is het 100 jaar geleden dat de fraters naar Udenhout kwamen om katholiek onderwijs te geven aan jongens, in de school die velen kennen als “de Petruschool” en die nu “de Wichelroede” heet.

Heemcentrum ‘t Schoor heeft deze gelegenheid aangegrepen om een boek te maken over het onderwijs in Udenhout en Biezenmortel. We hebben eerder mooie publikaties mogen maken zoals “Over d’n Biezenmortel”, “Over d’n Oorlog”, “Over d’n Unent”, “Scouting St.-Lambertus” en “Over Udenhout en zijn Rabobank”. Dit boek “Over de School” past in die serie.

Het boek gaat over alle onderwijs in Udenhout en Biezenmortel, over het basisonderwijs, over het voortgezet onderwijs zoals de Landbouwschool en de Huishoudschool, over de bijzondere scholen van Assisië en Vincentius en over het universitaire onderwijs in het klooster van de Kapucijnen. We hebben zeker niet geprobeerd om een volledig beeld te geven van alle ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs, met zorgvuldig alle jaartallen en alle namen. Die feiten krijgen wel de aandacht, maar we hebben vooral geprobeerd herinneringen op te halen. Het is leuk om samen weer eens te denken aan Gaudeamus, de Lapjeskat, de Mater Amabilisschool, de eerste vraag uit de catechismus en al die versjes die we van buiten kenden. Het zijn herinneringen aan minder mooie dingen zoals de rangen en standen op school of de moeilijke weg naar de kostschool. Het zijn ook de dankbare herinneringen aan de tijd van toen en de mensen die ons hebben gevormd, meester van Iersel, zuster Fietsetas of den Bieboer.

Omdat het boek “Over de School” gaat, noemen we de hoofdstukken ‘opstellen’.

Het boek “Over de School” staat helemaal vol herinneringen in teksten en vele foto’s. We hebben heel veel hulp gekregen van mensen die archieven beschikbaar stelden, mensen die gastschrijver wilden zijn, mensen die teksten en foto’s beschikbaar hebben gesteld en mensen met wie we interviews mochten houden. Bij elk opstel noemen we de namen die aan dat opstel hebben bijgedragen. De foto’s komen hoofdzakelijk uit de collecties van Kees van den Bersselaar, Joost van der Loo en Annie van Roessel-Kolen. Het boek is mogelijk geworden dankzij financiële bijdragen van de congregatie van de fraters van Tilburg en van de Dorpsraad van Udenhout.

Alle herinneringen in teksten en foto’s worden mooi als u, de lezer van dit boek, er met volle teugen van geniet, als het boek aanleiding is om er over te praten op familiefeestjes, om samen te genieten van de herinneringen “Over de School”.

Heemcentrum ‘t Schoor
Harrie Goos, voorzitter

Schrijversteam Heemcentrum ‘t Schoor
Luud de Brouwer, Jan Denissen, Frans van Iersel, Kees van Kempen, André van der Lee, Joost van der Loo, Wim Maarse, Annie van Roessel-Kolen en Frank Scheffers

Gastschrijvers
Frans van Asten, Tiny van Asten-Heessels, Leo Bielders, pater Toon Brekelmans, Anneke Buursink-Niesink, Frans Hanckmann, Yvonne van Kempen-Van Berkel, Piet Lagarde, Martin van der Loo en Jef de Weijer

Voorwoord

Frater Harrie van Geene

Inhoudsopgave

- 1 Algemene geschiedenis van het onderwijs in vogelvlucht

PERIODE VOOR 1800

- 2 Een symbool als handtekening
- 3 Het onderwijs in Udenhout vóór 1800
- 4 Studeren aan de Leuvense universiteit

OPENBAAR ONDERWIJS IN DE NEGENTIENDE EEUW

- 5 De huisvesting van de openbare school
- 6 De onderwijzers van de 19e eeuw
- 7 Het onderwijs op de openbare school in de 19e eeuw

OPKOMST KATHOLIEK ONDERWIJS

- 8 De oprichting van de katholieke meisjesschool St.-Felix
- 9 De stichting van het fraterhuis en de Petruschool
- 10 Een Kapucijner initiatief voor een lagere school in Biezenmortel
- 11 Met twee woorden spreken: “ja pater, nee pater”
- 12 Naailes van zuster Veronica

VORMING EN ONDERWIJS WORDEN VANZELFSPREKEND

- 13 Het patronaat
- 14 Cursussen handel, koken, varkens kennis en Frans
- 15 De methode Zwijsen
- 16 Waartoe zijn wij op aarde
- 17 Een schoolkaart van Udenhout en Biezenmortel
- 18 Naar de kostschool

MEER ONDERWIJSINSTITUTEN IN UDENHOUT EN BIEZENMORTEL

- 19 De Katholieke Universiteit van Biezenmortel
- 20 De Assisiëschool
- 21 De scholen van Vincentius
- 22 De landbouwschool

DE TWEEDE WERELDOORLOG

- 23 De oorlog ontregelt ook de school
- 24 Het klein-seminarie in Udenhout

HERINNERINGEN AAN DE OUDE SCHOOLTIJD

- 25 Herinneringen aan de bewaarschool
- 26 Herinneringen aan de Felixschool
- 27 Herinneringen aan de Petruschool
- 28 Gaudeamus
- 29 De Franciscusschool
- 30 De Lapjeskat

OPKOMST MIDDELBAAR ONDERWIJS

- 31 Werken of leren?
- 32 De huishoudschool
- 33 De Mater Amabilisschool

GROEI EN POLITIEKE SPANNING IN DE ZEVENTIGER JAREN

- 34 Van bewaarschool tot kleuterschool
- 35 De Achthoevenschool
- 36 Petrusschool, Zeshoevenschool, Vlonder en Wichelroede
- 37 Openbare basisschool “de Mussenacker”
- 38 STUVO, Udenhouts cursushuis

DE LAATSTE DECENNIA VAN DE TWINTIGSTE EEUW

- 39 Rijstebrij met mokkapudding
- 40 Een musical van Annie M.G. Schmidt
- 41 Ouderhulp
- 42 Techniek biedt zoveel meer

BIJLAGEN

- 43 De zusters
- 44 De fraters

FOTOKRONIEK

Opstel 1

Algemene geschiedenis van het onderwijs in vogelvlucht

Wim Maarse

Bron

H.Th.M. Roosenboom, *De dorpschool in de Meierij van 's-Hertogenbosch van 1648 tot 1795*, Tilburg, Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1997

Karel de Grote

Het was de Duitse Keizer Karel de Grote (765-815) die het onderwijs aan de bevolking begon te stimuleren. Maar we moeten ons niet voorstellen dat er al een wijd verspreid net van onderwijsvoorzieningen was. Het waren vooral de kloosterscholen, die het onderwijs in lezen en schrijven verzorgden. Op het grondgebied van Udenhout was zo'n kloosterschool zeker niet aanwezig, en ook niet in de directe omgeving. De abdijen van Tongerlo en Averbode waren aangewezen plaatsen om onderwijs te krijgen.

Voor de geschiedenis van het Udenhoutse onderwijs moeten we verder gaan in de tijd. De oudste vermelding van een onderwijzer in Udenhout dateert van 1464, kort voor de oprichting van een eigen kapel. Historisch onderzoek, met name van Roosenboom, sluit de mogelijkheid niet uit dat er in Brabant een uitgebreid netwerk van parochiescholen bestond. Mogelijk dat de Udenhoutse kapel en school ook aan elkaar verbonden waren.

Vervolgens zwijgen de bronnen over onderwijs in Udenhout tot in het begin van de 17e eeuw, wanneer de katholieke school nog steeds bestaat.

De Vrede van Munster

Pas na de Vrede van Munster in 1648, die een eind maakte aan de Tachtigjarige oorlog en het ontstaan van de Republiek der Verenigde Nederlanden mogelijk maakte, kunnen we met zekerheid zeggen welke schoolmeesters in Udenhout de jeugd hebben onderwezen. Het onderwijs veranderde na 1648 fundamenteel: de protestantse godsdienst was verplicht geworden en de overheid richtte het onderwijs dienovereenkomstig in. Tot aan 1800 zouden er in Udenhout alleen maar protestantse schoolmeesters op een openbare school werkzaam zijn.

Organisatorisch veranderde er ook het een en ander. In de katholieke tijd hoorde Udenhout bij de parochie van Oisterwijk. Na 1648 verviel de oude katholieke organisatie en kwam Udenhout bij de Nederduits Hervormde gemeente van Loon op Zand. Voor de katholieke inwoners veranderde er feitelijk niet veel: Udenhouters gingen nog steeds naar Oisterwijk voor het ontvangen van de katholieke sacramenten. De schoolmeester echter viel onder de verantwoordelijkheid van de Loonse dominee en kerkenraad. Deze situatie duurde tot omstreeks 1695. Daarna ging Udenhout over naar de Hervormde gemeente van Oisterwijk. Het toezicht op de doorvoering van de hervorming in het huidige Noord-Brabant was toevertrouwd aan de classis van 's-Hertogenbosch. De classis is een regionale instelling, die verantwoordelijk is voor de beleving en uitoefening van de protestantse godsdienst. Met name in de periode van 1648 tot 1672 probeerde de protestantse overheid het de katholieken zo moeilijk mogelijk te maken. Uitoefening van de katholieke godsdienst in het openbaar was verboden en de classis hield toezicht op alle "paapsche stoutigheden", dat wil zeggen op de overtredingen die op dit gebied werden gemaakt door de inwoners en priesters. Na 1672, het rampjaar waarbij de Franse troepen het zuiden de Republiek binnenvielen, versoepelde het toezicht. De classis van 's-Hertogenbosch controleerde het onderwijs, stelde de onderwijzers aan een begeleidde die ook. Uit de archieven van die instelling kunnen we ons een beetje een beeld vormen van het onderwijs in Udenhout. Het behoeft weinig betoog dat de katholieke bewoners van Noord-Brabant niet gelukkig waren met deze situatie.

De Franse Revolutie

In de situatie komt verandering met de Franse Revolutie eind 18e eeuw. Al heel snel komt er in de “Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek” een ‘proeve van een ontwerp van Nationaal Onderwijs’. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de wet wordt gegeven aan de ‘agent van nationale opvoeding’ (een soort minister van onderwijs). De eerste onderwijswet dateert van 1801. Vanaf dat moment is het onderwijs een aangelegenheid van de landelijke overheid. Dat betekent voor Udenhout, dat er officieel een openbare lagere school is, bekostigd door de overheid en gecontroleerd door inspecteurs. De schoolwet van 1806 regelde de neutrale openbare school. Nadat Napoleon verdreven was en Nederland haar onafhankelijkheid terugkreeg, kwam er een nieuwe grondwet in 1814. Daarin kwam de verantwoordelijkheid voor het onderwijs helemaal bij de overheid te liggen.

Omstreeks 1820 beginnen de katholieken onder leiding van Le Sage ten Broek de strijd voor vrijheid van onderwijs, omdat de openbare school nog steeds sterk protestants gekleurd was. Er waren petitie-bewegingen en pogingen van katholieke kamerleden, maar pas in de grondwet van 1848 kwam er voor de katholieken en de liberalen vrijheid van onderwijs. De overheid zorgde alleen voor het openbaar onderwijs. Als een dorp, groepering of parochie niet wilde deelnemen aan dat openbaar onderwijs, dan moest er een instelling van bijzonder onderwijs worden gesticht, waarvan de financiering en de verantwoordelijkheid geheel bij de oprichter kwam te liggen.

Katholiek onderwijs

Na 1855, na een bisschoppelijk mandement, kwam het katholiek onderwijs in een stroomversnelling. De pastoors moesten zich van hun bisschoppen sterk gaan maken voor katholiek onderwijs, bijzonder onderwijs dus. Bisschop Zwijsen stichtte speciale ordes van fraters en zusters om onder andere te voorzien in dat katholiek onderwijs.

Ook de Udenhoutse pastoor Felix Cuijpers nam de opdracht van de bisschoppen ter harte. Hij vond de Zusters van Liefde uit Tilburg bereid om in 1862 een katholieke meisjesschool te beginnen in de voormalige pastorie aan de Kreitenmolenstraat. De nieuwe school werd naar de patroonheilige van de pastoor vernoemd: Sint Felix. Pas 39 jaar later, in 1901, zorgde pastoor Petrus van de Wal er voor dat de fraters begonnen met katholiek onderwijs voor de jongens. De jongensschool is vernoemd naar de patroonheilige van deze pastoor: Sint Petrus. Tegenwoordig heet deze school de Wichelroede. Na de start van de jongensschool kwam er een einde aan de oude openbare school.

In het jaar dat de fraters in Udenhout begonnen, 1901, nam in de Tweede Kamer, na veel politiek geharrewar, de ‘leerplichtwet’ aan. De rechtspositionele gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs werd pas in 1920 bij wet geregeld. Een jaar later volgde het initiatief tot oprichting van een lagere school in Biezenmortel.

Intussen kent Udenhout sinds 1988 opnieuw een openbare school, de Mussenacker, naast de twee bijzondere scholen, de Wichelroede en de Achthoevenschool.

De Onderwijskalender van Udenhout en Biezenmortel

Belangrijkste gebeurtenissen van 1464 tot 2001	
1464	Eerste vermelding van een schoolmeester in Udenhout
1648	De school wordt na de Vrede van Munster protestants
1774	Nieuwbouw openbare school aan de Cruysstraet
1849	Huisvesting openbare school in het nieuwe gemeentehuis
22 oktober 1862	Zusters van Liefde beginnen de katholieke meisjesschool St.-Felix
1869	Bouw meisjesschool St.-Felix
1900/1901	Bouw fraterhuis en jongensschool
2 mei 1901	Fraters beginnen de katholieke jongensschool St.-Petrus
1 maart 1904	Oprichting eerste bibliotheek
20 oktober 1904	Eerste van vele door pastoor Van Eijl geïnitieerde avondopleidingen
15 augustus 1905	Oprichting jongenspatroonaat St.-Jozef
6 oktober 1911	Eerste landbouwcursus
19 mei 1920	Eerste boerinnencursus
3 december 1921	Start van de Franciscusschool van Biezenmortel
23 juni 1922	Eerste moedercursus
21 juni 1924	Opening van de school van Huize Assisië
1925	Oprichting van Huize Vincentius en de bijbehorende St.-Jozefschool
15 mei 1933	Start van de Landbouwschool
4 mei 1942	Het klein-seminarie Beekvliet wordt tijdelijk in Udenhout gevestigd
5 september 1944	Franciscusschool door Duitsers opgeblazen
16 september 1946	Wederopbouw Franciscusschool voltooid
1947	Oprichting jongenskoor Gaudeamus
Pinksteren 1950	Opvoering "Het Bloemenparadijs"
3 september 1951	Start van de Huishoudschool aan de Zeshoevenstraat
17 september 1956	Start Mater Amabilisschool
februari 1963	Start kleuterschool St.-Agnes Biezenmortel
1965	Nieuwe landbouwschool aan de Zeshoevenstraat
1965	Twee klassen kleuterschool in oude Landbouwschool
1967	Verplaatsing Kapucijner studiehuis naar Tilburg
1968	Verbouwing Petrusschool
1969	Sluiting Mater Amabilisschool
1 augustus 1970	Sluiting van de Huishoudschool
1971	Bouw kleuterschool 't Fonteintje aan de Koestraat
24 januari 1973	Verhuizing meisjesschool van St.-Felix naar Achthoeven
18 mei 1973	Opening kleuterschool 't Hobbelpaard
1973	Sloop van het oude schoolgebouw van St.-Felix
1973	Voor het eerst gemengde klassen op een Udenhoutse school
18 juni 1974	Sluiting van de Landbouwschool
1985	Naam Petrusschool wijzigt in Zeshoevenschool
1988	Sluiting Jozefschool van Huize Vincentius
15 augustus 1988	Start openbare lagere school "De Mussenacker"
schooljaar 1988/89	Start De Vlonder in wijk De Kuil
1990	Sluiting van de Assisiëschool
31 december 1992	Sluiting Mariaschool van Huize Vincentius
7 mei 1993	Nieuwbouw Franciscusschool
1994	Zeshoevenschool en Vlonder gaan samen verder als de Wichelroede

De locaties van de diverse scholen van Udenhout en Biezenmortel

1. Openbare school in het gemeentehuis, 2. St.-Felixschool (1862), 3. St.-Petruschool/de Wichelroede (1901), 4. Kapucijnenklooster (1920), 5. St.-Franciscusschool (1921), 6. Assisiëscholen (1924), 7. Vincentiusscholen (1925), 8. Oude landbouwschool (1933), 9. Huishoudschool (1951), 10. St.-Agnesschool (1963), 11. Nieuwe landbouwschool (1965), 12. 't Fonteintje (1971), 13. Achthoevenschool (1973), 14. 't Hobbelpaard (1973), 15. De Mussenacker (1988), 16. De Vlonder (1988)

Opstel 2

Een symbool als handtekening

Luud de Brouwer en Wim Maarse

Analfabetisme

De meeste inwoners van het Brabantse platteland hebben tot aan de negentiende eeuw nauwelijks onderwijs gevolgd. Oude documenten laten heel goed zien hoe het was gesteld met de schrijfvaardigheid. Rond 1800 ondertekende in Noord-Brabant 66% van de mannen en 49% van de vrouwen de huwelijksakte. Ter vergelijking, in Noord-Holland gebeurde dat door 82% van de mannen en 67% van de vrouwen.

Er was volop analfabetisme. Udenhout en Biezenmortel waren geen uitzondering.

Een tekening als handtekening

In het dagelijks leven binnen dit voornamelijk agrarische dorp bestond weinig noodzaak om het schrijven onder de knie te krijgen. Toch waren er momenten dat de bewoners een akte moesten ondertekenen. Onderstaande voorbeelden zijn allemaal handtekeningen, vaak letterlijk!, onder dorpsrekeningen. De borgemeesters waren vaak welgestelde ingezetenen, die in geval van nood uit eigen zak konden voorschieten. Ondanks hun rijkdom was een groot deel niet in staat hun eigen naam te schrijven. Sommigen verbloemden dat deels door in plaats van het obligate kruisje een teken te zetten, soms direct afgeleid van bijvoorbeeld hun voornaam.

Een paar mooie voorbeelden:

Opstel 3

Het onderwijs in Udenhout vóór 1800

Luud de Brouwer

Bronnen

H.Th.M. Roosenboom, *De dorpschool in de Meierij van 's-Hertogenbosch van 1648 tot 1795*, Tilburg, Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1997

P.H.A.M. Abels en A.Ph.F. Wouters, *De Grote Kerkelijke Vergadering van 's-Hertogenbosch*, 2 delen 's-Hertogenbosch, 1985

Archief van de Classis van 's-Hertogenbosch, (visitatieverslagen en notulen)

Archief van het dorpsbestuur van Udenhout

Archief van de Raad van State

Archief van de Kwartierschout van Oisterwijk

De eerste schoolmeester?

De klerk van de kwartierschout van Oisterwijk scherpte zijn pen en ging verder met het schrijven en opmaken van de rekening van de schout. De rekening besloeg de periode van 12 mei tot en met 24 december 1464. Hij noteerde en passant de eerste vermelding van een schoolmeester in Udenhout: *Van Diederik van Hees die qequetst heeft tot Udenhout meesteren Janne den schoelmeester, heeft hij gepoent aengesien dat ment nijet betuygen en conste...* Ene Diederik van Hees had in Udenhout de schoolmeester aangevallen. Aangezien er verder geen getuigen waren kwam deze *aerm geselle* er van af met een boete.

Deze ene regel vertelt ons dat er in 1464 een schoolmeester was in Udenhout. Was hij de eerste? Geen idee. Opvallend is wel dat er in Udenhout eerder een school was dan een kapel. Die kwam er pas in 1474. De precieze betekenis van deze hele vroege vermelding zal door verder onderzoek pas duidelijk kunnen worden.

De plaats van het onderwijs in de gemeenschap

Voor 1648

De school was vanaf de middeleeuwen tot aan 1648 sterk verbonden aan en financieel afhankelijk van de parochie. In het geval van Udenhout was dat de parochie van Oisterwijk. Het feit dat Udenhout in 1464 al over een schoolmeester beschikte vertelt ons iets over de Udenhoutse gemeenschap. Het aantal inwoners moet voldoende groot zijn geweest, omdat de schoolmeester voor een belangrijk deel van zijn inkomsten afhankelijk was van wat de ouders aan schoolgeld betaalden. Voor de arme kinderen betaalde het dorp zelf uit de armenkas, de zogenaamde. tafel van de Heilige Geest. Mogelijk had hij enige bijbaantjes die voor extra inkomsten zorgden. Het kan zijn dat de beperkte onafhankelijkheid van de Udenhouters op financieel gebied, waarvan we in ieder geval vanaf 1597 de bewijzen vinden in de vorm van dorpsrekeningen, er de oorzaak van was dat een schoolmeester extra inkomsten had uit enkele taken zoals het opstellen en opmaken van akten en rekeningen, kwitanties en dergelijke. We zien dat onder andere ook bij meester Aert Claessen die vanaf 1626 de school van Udenhout bediende. Bovendien is het ook niet denkbeeldig dat de latere priester die de kapel bediende, het schoolmeestersambt erbij deed. Voorlopig kunnen we hierover niets met zekerheid zeggen.

Bij het onderwijs in de middeleeuwen moeten we ons niet al te veel voorstellen. Als er in Udenhout een schoolmeester was vanaf het midden van de 15e eeuw dan zegt dat nog niet veel over de geletterdheid van de inwoners. Het betekende dat de kinderen in ieder geval de mogelijkheid hadden om te leren lezen. In een later stadium, als ze lang genoeg op school bleven, leerden ze ook schrijven. Het zwaartepunt zal gelegen hebben in het onder knie krijgen van de betekenis en inhoud van de

catechismus en andere kerkelijke regels. Vandaar dat de nadruk op het lezen lag. Het schrijven was in het leven van alledag geen noodzaak. Het merendeel van de Udenhouters werkte in de landbouw of de bosbouw.

Na 1648

Na de Vrede van Munster op 4 april 1648 veranderde er het een en ander op het gebied van het onderwijs in de Meierij van 's-Hertogenbosch. Het dorpsbestuur zou voortaan een deel van de kosten van het onderwijs moeten dragen. Bovendien zou de nieuw te benoemen schoolmeester de protestantse religie aan moeten hangen.

De classis van 's-Hertogenbosch drong er bij de Staten-Generaal op aan om de reformatie in de Meierij snel door te voeren. Zij kreeg later het toezicht op de hervormde gemeenten, de kerkenraden, kosteren en schoolmeesters, ontving allerlei verzoeken van dergelijke functionarissen en deed ook actief aan visitaties van kerken en scholen. De classis kwam al op 20 mei 1648 met een voorstel bij de Staten-Generaal om veertien predikanten te mogen benoemen. De Staten-Generaal wilden de invoering van de reformatie ook snel realiseren, maar streefde er ook naar een vinger in de pap houden. De uiteindelijke benoeming van predikanten en schoolmeesters vond dan ook pas plaats na goedkeuring van de Raad van State.

Er kwam een Grote Kerkelijke Vergadering die de benoeming van predikanten en schoolmeesters zou gaan regelen. Die vergadering begon op 21 juli 1648 en eindigde op 14 december van dat jaar. Na de aanstelling van de schoolmeester ontstond de behoefte om ook de salariëring en de inhoud van het onderwijs op uniforme wijze te regelen.

Het schoolreglement van 1655 gaf precies aan op welke manier de dorpen en steden de schoolmeester moesten behandelen en belonen. Schoolmeesters ontvingen een traktement van landswege dat 200 gulden bedroeg. Daarnaast mochten ze maandelijks schoolgeld vragen aan de kinderen die de school hadden bezocht. Ze kregen van het dorpsbestuur een woning, waarin ze vrij mochten wonen, en ontvingen van de dorpsbesturen een vergoeding voor het lesgeven aan arme kinderen, het luiden van de klokken en het bijhouden van de begraaflijsten. De laatste taken waren verbonden aan het kosterambt dat de meeste schoolmeesters met het onderwijzerschap combineerden. In de tijd vóór 1648 gaven dorpsbesturen aan hun katholieke onderwijzers vaak nog een extra bedrag. Na de komst van de protestantse opvolgers bleven de dorpsregenten (die aanvankelijk niet allemaal door protestanten konden worden vervangen) weigerachtig ten aanzien van deze emolumenten. De klachten die daaruit voortvloeiden deden de Raad van State uiteindelijk in 1656 besluiten om de dorpsbesturen te verplichten jaarlijks 36 gulden aan de schoolmeesters en koster te betalen.

In Udenhout ontving de schoolmeester vanaf 1724 nog een extraatje. Vanaf dat jaar betaalde de dorpsgemeenschap vijf gulden voor een stuk grond waarop de schoolmeester groenten en dergelijke kon telen. Dat stukje grond stond in de dorpsrekening genoemd als *den schoolmeesterhof*. Blijkbaar was dat nog niet genoeg en in 1742 kwam daar nog een tweede stukje grond bij *tot het setten van boonen en aardappelen*. Dat *aardappelveld* kostte de Udenhoutse gemeenschap twee gulden en twee stuivers.

De classis van 's-Hertogenbosch hield toezicht op alles wat de ware religie betrof en was belast met het toezicht op predikanten, schoolmeesters en de gebouwen waarin deze hun werk moesten verrichten. Ze controleerde of de kerk- en diaconierekeningen deugdelijk opgemaakt waren en waakte over het geloof door nauwgezet de *paepsche stoutigheden* te vermijden en in de gaten te houden. Dat betekende dat enkele gedeputeerden van de classis jaarlijks een ronde maakten langs de verschillende gemeenten en daarvan (soms uitvoerig) verslag deden. Eventuele misstanden leverde de overtreders een oproep op om in de vergadering van de classis verantwoording af te leggen voor hun gedrag. Voor wat betreft de scholen waren de volgende aandachtspunten van belang:

1. *Of de schoolmeester stichtelijk leeft, met zijne familie? Of zijn huisvrouw lidmaat is?*
2. *Of hij neerstich op zijn schoole past? Ende het geheel jaar deur schole hout?*
3. *Wat boecken hij de kinderen leert?*
4. *Of de schoole met den gehelen aangevangen ende geeijndicht worden? Of de jong jeugt geoeffent wordt inde gebeden ende catichisatie?*

5. *Of hij geene andere ampten bedient incompatibel met zijn ampt? Ofte nering doet van tappen?*
6. *Of oock de papisten hare kinderen ten schole senden? Ende soo niet, waar deselve dan gaan?*
7. *Of er geen paapsche scholen ofte bijscholen gehouden worden?*
8. *Of er ook religious verwanten haare kinderen zenden inde paapsche scholen?*
9. *Of de schoolmr van eene bequame wooninge ende schoolhuijs is versien?*

In de loop van de achttiende eeuw noteerden de gedeputeerden ook het aantal kinderen dat, volgens opgave van de schoolmeesters, gedurende het jaar de school bezochten.

Tabel van het aantal leerlingen in de school van Udenhout
(gegevens uit de visitatieverslagen van de classis van 's-Hertogenbosch)

jaar	in de winter	in de zomer	jaar	in de winter	in de zomer
1701	140		1760	144	25
1703	130		1761	136	25
1707	120		1762	150	30
1711	100		1763	120	26
1717	120		1764	130	30
1722	110		1765	120	26
1730	100		1766	130	25
1731	100		1767	140	40
1732	133		1768	140	32
1733	138		1769	130	30
1734	128		1770	130	30
1735	126		1771	140	28
1736	128		1772	140	25
1737	120		1773	140	47
1738	-		1774	130	25
1739	122		1775	150	48
1740	118		1776	150	30
1741	118	10	1777	140	40
1742	130		1778	147	30
1743	125		1779	147	25
1744	-		1780	140	38
1745	130		1781	150	33
1746	126		1782	194	40
1747	127		1783	150	42
1748	120		1784	140	45
1749	124		1785	150	73
1750	136	20	1786	140	60
1751	136		1787	150	60
1752	130	25	1788	180	65
1753	126	16	1789	140	46
1754	132	20	1790	140	50
1755	128	25	1791	140	50
1756	112	10	1792	100	45
1757	118	26	1793	130	40
1758	118	30	1794	130	36
1759	130	25	1795	140	30

In de klas

Volgens het Schoolreglement van 1655 moest de school om acht uur 's morgens beginnen en duren tot vier uur in de middag. Tussentijds was er een pauze van elf tot één uur. In de praktijk bestonden er allerlei plaatselijke varianten waarbij ook Udenhout zijn eigen specifieke lestijden zal hebben gehad. In de beeldende kunst is met name de chaotische situatie in het klaslokaal onderwerp voor de kunstenaar. Of dat in de praktijk ook zo was, is zeer de vraag. Alle boeken en reglementen die er over het onderwijs zijn verschenen in de 16e, 17e en 18e eeuw gaan met name over het handhaven van de orde en het bijbrengen van discipline aan de kinderen. Dat is ook logisch als we bedenken dat het klaslokaal op drukke dagen wel meer dan 100 kinderen kon herbergen. Zonder orde was er van een schoolgebouw waarschijnlijk niet veel overgebleven. Bovendien zou een schoolmeester dat geen jaren uithouden.

Het was de verantwoordelijkheid van de ouders om hun kinderen naar school te sturen. Er was geen leerplichtwet of iets dergelijks, waardoor het aantal leerlingen per dag sterk kon wisselen. In de regel was er in de wintermaanden een groot aantal kinderen in het klaslokaal aanwezig. In de zomertijd was dat bijna nihil. Zeker in de plattelandsgemeenschappen waren de werkzaamheden op het land dan zo omvangrijk dat de kinderen thuis hard nodig waren. In de winter kon het aantal kinderen ook wisselen afhankelijk van het weer: bij extreme kou bijvoorbeeld, hielden veel ouders hun kinderen thuis. Doordat de methode van lesgeven op individuele basis plaatshad was het voor de voortgang in de les geen probleem wanneer kinderen er meerdere malen niet waren. De schooldag bestond voor de leerlingen uit het leren van de lessen die de schoolmeester daarna overhoorde. Dat gebeurde in groepjes. Dat proces herhaalde zich meerdere malen op de dag.

De kinderen werden onderwezen in vier onderdelen: lezen, schrijven, rekenen en zingen. De kinderen begonnen op school met het leren lezen. Dat was eigenlijk hetgeen ze de hele dag deden: oefenen en overhoren. Dat begon voor de jongsten met het spellen en herkennen van letters tot het daadwerkelijk lezen van woorden en zinnen voor de wat verder gevorderde leerlingen. Beginnende lezers gebruikten ABC-boekjes (Haneboeken), de wat meer gevorderden boekjes als *Trap der Jeugd*, de *Catechismus*, *Epistelen* en *Evangelien* of *Bijbelse Historiën*. Als de leerling het lezen voldoende onder de knie had, mocht hij of zij gaan leren schrijven. Wanneer een leerling het grootste deel van de dag bezig was met het schrijven diende hij twee keer overhoord te worden; hij moest het produkt van zijn schrijfwerk aan de meester laten zien en laten keuren.

Het was een uitzondering wanneer leerlingen mochten rekenen. De meesten kwamen zo onregelmatig naar school, en ontvingen daardoor eigenlijk zo weinig onderwijs dat ze al blij mochten zijn als ze hun eigen naam leerden schrijven.

Hoewel het leren of oefenen in zingen wel het schoolreglement aan de orde kwam valt te betwijfelen of dat op grote schaal binnen het schoollokaal plaatshad. Het ligt voor de hand dat op de vrije middagen (woensdag en zaterdag) de beste zangers oefenden en dan gericht op het zingen in de kerk. Als de schoolmeester niet aan het overhoren was, en de orde in klas naar behoren was, wijdde hij zich aan zijn andere taken in de klas. Hij moest de aanwezige leerlingen noteren, want van hun ouders kon hij schoolgeld innen. Daarnaast hield hij zich bezig met het snijden van ganzenveren voor de schrijvers in zijn klas. Maar uiteindelijk was het orde houden en het overhoren en controleren van het werk van zijn leerlingen het leeuwendeel van zijn dagtaak.

Pas in de dorpsrekeningen van de 18e eeuw komen we posten tegen die met het interieur van de school te maken hebben. Daaruit weten we dat de Udenhoutse school een *haard* had, banken voor de lezende kinderen en tafels voor de schrijvende kinderen. De schoolmeester beschikte over een lessenaar. Van de overige leermiddelen weten we helemaal niets. Waren er kaarten in het lokaal of een wereldbol? Welke boekjes gebruikte de schoolmeesters? Was er een bord?

De schoolmeesters

Meester Jan (1464)

De enkele vermelding uit de rekening van de kwartierschout is het enige wat we van hem weten.

Willem Handrijcks (....-1625)

In de dorpsrekening van 1625-1626 staat voor het eerst een schoolmeester genoemd die van de Udenhoutse borgemeesters geld kreeg. Zijn naam was: Willem Handrijck. Hij ontving zijn vergoeding *van dat hij de jonge clercken heeft geleert*. In dezelfde rekening geven de borgemeesters ook een uitgavenpost op van 2 gulden en 4 stuivers voor verteringen *om den schoelmeester weder aen te nemen*. Dat gebeurde in de herberg/huis van Gevert Arijaens. Deze vermelding toont aan dat meester Willem al eerder de school van Udenhout bediende. Voor het overige is niets over deze *schoelmeester Wijllem* bekend.

Aert Claessen (1626-1638?)

In de dorpsrekening van 1626 staat een andere schoolmeester genoemd: Aert Claessen. Hij was de opvolger van Willem Handrijck en zwaaide de onderwijscepter in Udenhout voor een periode van tenminste 10 jaar. Maar deze schoolmeester had nog meer nuttige kwaliteiten: hij kon schrijven. Zo kwam het dat Aert Claessen regelmatig in de rekeningen van Udenhout voorkomt wanneer hij weer een “affacije” of een “attestacije” had geschreven. Daarnaast ontving hij herhaaldelijk geld voor het maken van kopieën en andere akten ten behoeve van de Udenhoutse regenten. We moeten daarbij niet uit het oog verliezen dat het tumultueuze tijden waren en ondanks dat Frederik Hendrik in 1629 ‘s-Hertogenbosch op de Spanjaarden had veroverd en daarmee de Meierij van ‘s-Hertogenbosch feitelijk onder het bestuur van de Republiek kwam, was het krijgsumroer niet verstomd. Het bleef opletten geblazen voor de Udenhoutse vroede vaders. Ze hielden troepenbewegingen nauwlettend in de gaten en brachten geschenken naar vooraanstaande personen in Heusden, Geertruidenberg, Breda of Den Bosch al naar gelang ze dat nodig achtten of daartoe werden gesommeerd. Het was een tijd van sauvegardes, vrijgeleidebrieven. We zien Aert Claessen dan ook een aantal keren dergelijke documenten kopiëren. Hij maakte ook lijsten van ingekwartierde soldaten, of van soldaten die door Udenhout trokken en allemaal een drankje en een hapje kregen om ze vervolgens zo snel mogelijk bij het volgende dorp af te zetten. Al die onkosten moesten vergoed worden en daar was aan goede administratie voor nodig.

Al deze nevenactiviteiten zeggen ook iets over de taak van een schoolmeester. Blijkbaar was hij niet de hele dag in de weer met de kinderen en beschikte hij over genoeg tijd om zich met allerlei andere zaken bezig te houden. In 1638 is meester Aert voor het laatst genoemd in de dorpsrekening van Udenhout.

Meester Jan (1640-....)

In de dorpsrekening van 1640-1641 is sprake van meester Jan die als schoolmeester *voer sijnen dienst in het leren van de jonckheit* een vergoeding kreeg. Hij ontving daarvoor negen gulden en tien stuivers. Hij is in ieder geval al in 1640 aan de school begonnen. Hij was de laatste katholieke schoolmeester in Udenhout tot 1800.

Jan Willems van Nieuwkerck (1648-1669)

Gedurende de vele zittingen van de Grote Kerkelijke Vergadering in 1648 kwamen er steeds nieuwe aanmeldingen van schoolmeesters die een betrekking in de Meierij ambieerden. Tijdens één van die bijeenkomsten viel ook Jan Willems van Nieuwkerck de eer te beurt om op de lijst van potentiële schoolmeesters een plaats te krijgen. Wanneer hij precies in Udenhout is benoemd blijft onbekend. Diezelfde Grote Kerkelijke Vergadering besloot ook om de traditionele kerkelijke band met Oisterwijk af te snijden. Voortaan zou Udenhout samen met Loon op Zand een gemeente van de Nederduits Gereformeerde kerk vormen. Die situatie wijzigde zich overigens weer in 1685, toen de protestantse gemeenschap van Udenhout weer tot de kerkenraad van Oisterwijk ging behoren. De komst van protestantse buitenstaanders in het katholieke zuiden, die bovendien ook nog de beste baantjes mochten innemen, ging niet zonder slag of stoot. Al in 1648 waren er berichten over verzet in Oisterwijk tegen de protestanten. Uit andere bronnen weten we dat ook de overgang in Udenhout niet soepel verliep. In de vergadering van de classis van ‘s-Hertogenbosch van 4 en 5 oktober 1651 kwam een rekest ter sprake van Jan Willems, schoolmeester tot Udenhout. In dat rekest schilderde deze onderwijzer een beeld van de gang van zaken in het dorp waar hij werkte. Hij klaagde *van geledene openbare bespottingen* en van dorpsgenoten die *hem aldaer weijgerde eetwaeren te verkoopen*. Kortom: de man had het zwaar in de katholieke gemeenschap van Udenhout. De leden van de Classis droegen de drie dichtbij benoemde predikanten op om polshoogte te gaan nemen en de zaak in de gaten te houden. Verdere vermeldingen hierover ontbreken, dus waarschijnlijk zijn de Udenhouters deze vreemdeling, die de zorg voor het onderwijs van hun kinderen had, beter gaan behandelen.

Het besluit van de Raad van State in 1656 om de schoolmeesters een extra toelage toe te kennen van 36 gulden te betalen door de dorpen, betekende niet dat de dorpsbesturen zonder slag of stoot overgingen tot betaling. De situatie in Udenhout, waar alle regenten katholiek bleven, zal niet

anders zijn geweest. Het behoeft ons dan ook niet te verbazen, dat in 1657 elf schoolmeesters en kosters uit de meierij van 's-Hertogenbosch een verzoekschrift indienen bij de Raad van State waarin ze verzoeken om hen ook die 36 gulden te laten ontvangen. Tot de ondertekenaars hoort ook *Jan van Niekerck Schoolmr. Tot B(erkel en) Udenhout*. De Raad van State stond dit vanzelfsprekend toe. Door het ontbreken van de dorpsrekeningen weten we niet of de regenten van Udenhout meteen gevolg hebben gegeven aan dat bevel, maar we mogen aannemen van wel. In de 18de eeuw ontvangt de schoolmeester nog steeds die 36 gulden.

Johannes Willem Ophorst (1669-1676)

Omstreeks 1670 ondertekent *Jan Willemsen* als schoolmeester van Udenhout een document waarin hij verklaart de ware religie aan te hangen, samen met alle onderwijzers en kosters van Staats-Brabant. Dat is het eerste en laatste wat we over hem weten. Hij is overleden vóór 11 juni 1676.

Johannes Jan Ophorst (1676-1729)

Op 11 juni 1676 benoemde de Raad van State Johan Ophorst, de zoon van de overleden schoolmeester Johannes Willem Ophorst, als schoolmeester van Udenhout. De classis van 's-Hertogenbosch had nog een soort van vetorecht op deze benoeming door het examen dat zij mochten afnemen. Met dat examen testte de classis of een schoolmeester alle kwaliteiten bezat die zij nodig achtte. Bij de visitatie van de school in Udenhout in 1677 bleek, dat Johan Ophorst nog steeds niet door de classis geëxamineerd was. Hij verscheen vervolgens in de classisvergadering van 10 februari 1678 om uit te leggen waarom dat nog niet gebeurd was. Hij verklaarde toen dat hij de kunst van het zingen nog niet voldoende machtig was en verzocht de vergadering om uitstel van zijn examen. Bij wie hij daarvoor in de leer ging is niet bekend, maar pas in 1681 namen de gedeputeerden van de classis van 's-Hertogenbosch hem zijn examen af. Voor Johan Ophorst viel de uitslag goed uit: *...den selven bequam geoordeelt heeft omme de kerk- en schooldienst tot Udenhout te bekleeden*. Het jaar daarop trouwde hij met Maria Vogelsangh. Hun kinderen lieten ze dopen in Loon op Zand. In de loop der jaren kwam ook de schoolmeester van Udenhout in de visitatieverslagen van de classis van 's-Hertogenbosch ter sprake. In 1681 beperkt zich dat tot de vermelding dat er in Udenhout *een goed getal* van leerlingen naar school gaat. In 1685 kwam dat nogmaals aan de orde, nu met de aantekening dat de schoolmeester goede boeken gebruikt en stichtelijk leefde. Die laatste opmerking had ongetwijfeld te maken met het feit dat Johan Ophorst in 1682 gehuwd is. In 1686 viel er meer op te tekenen. Johan Ophorst had een klacht: er opereerde een kwezel in Tilburg die leerlingen uit Udenhout naar zich trok. Deze klacht moet eveneens tegen de achtergrond van het inkomen worden gezien: minder leerlingen betekende simpelweg minder inkomsten. Als koster had hij ook nog een klacht. In Udenhout waren er twee katholieke kerkmeesters *die selfs geen bijbel tot den kerkdienst willen verschaffen*. Vanaf dit jaar kwam langzaam aan de klacht in het functioneren van de Udenhoutse bovenmeester. De gedeputeerden waren te Loon op Zand, waar de gereformeerde gemeente niet kon of wilde instaan voor het gebruik van de juiste boeken door de schoolmeester van Udenhout, waarbij de gedeputeerden in hun verslag noteerden *... dog die hebben wij niet kunnen spreken, vermits hij met een brief sig seer sober excuseerde van op Loon voor ons niet te verschijnen*. In 1688 zegt het verslag letterlijk *...die van Udenhout nam maar tamelijk waar alsoo een slants pachter was...* Het jaar daarop zijn de Loonse kerkenraadsleden het beu en klaagden ze samen met de predikant *over de schoolmeester van den Udenhout sich bemoeijende met pachten of collecteren tot groot nadeel van de school*. De gedeputeerden besloten Johan Ophorst op het matje te roepen. In de vergadering van 9 augustus 1689 reageerde hij op de beschuldigingen op een nogal krachtige manier *zeggende dat hij noch pachter noch medestander en was, noch collecteur als alleen in het dorp van de Udenhout, t geen hij om ons noch om niemandt wilde laeten en broodt zijde mee te moeten winnen...* Dat kon de gedeputeerdenvergadering in haar zak steken. Maar de zaak kreeg nog een staartje. Dit viel onder hoofdstuk bijbaantjes die schade brachten aan het onderwijs. Een dag later deed de Bossche classis een brief uitgaan naar de Raad van State over deze zaak. Over de afloop is niets bekend, maar de gebeurtenissen namen voor Johan Ophorst een verschrikkelijke wending. In Loon op Zand ontstonden ernstige moeilijkheden over de belastingen. Hij overleefde ternauwernood een mishandeling maar zijn zeven maanden zwangere vrouw verloor het leven. De Raad van Brabant vervolgde de daders van

dit vreselijke misdrijf. Naar aanleiding van deze gebeurtenis schreef Johan Ophorst een verzoekschrift aan de Raad van State waarin hij zijn huis beschreef. Hij *was wonende in een slecht hujsken, met houte en leeme wanden*. Hij beschreef ook de situatie waarin zijn vrouw was vermoord. Zij was zwanger van een zoontje dat over zes weken geboren zou worden. Ze lagen allebei op bed toe haar *neffens zijn zijde het hert was afgeschoten*. Hij verzocht de Raad van State om hem een fatsoenlijk huis toe te laten kennen op kosten van Udenhout. Hij wenste een huis met stenen muren. De Raad van State besliste dienovereenkomstig, maar toen Johan Ophorst de regenten van Udenhout daarvan in kennis stelde werkten ze niet hard mee ondanks *alle minnelijke devoiren en interpellatien daeromme gedaen*. In 1692 vernieuwde hij zijn verzoek aan de Raad van State omdat de situatie nog steeds niet was opgelost. De Raad van State belastte de rentmeester Van Slingelandt de regenten van Udenhout *te constringeren om conform het schoolreglement de schoolmeester van logement te voorzien*.

Aangezien deze zaak niet verder aan de orde komt zullen de Udenhouters daaraan voldaan hebben.

In 1692 trouwde Johan Ophorst voor de tweede maal. Ditmaal met Gertrudis Groenendaal die omstreeks 1667 in Heusden was geboren.

In 1702 ontving Johan Ophorst vergoedingen voor de karrediensten die hij gedaan had ten behoeve van de legers die in verband met de Spaanse Successieoorlog weer in Staats-Brabant aanwezig waren. Hij klaagde in 1709 over twee schoolhoudende paapse kwezels in Loon op Zand die hem leerlingen kostten. Johan Ophorst ontving in 1712 naast zijn salaris nog eens tien gulden voor het vrijhouden van enige officieren uit de legers die dan in Udenhout zijn ingekwartierd. Waarschijnlijk was het schoolgebouw gevorderd voor de inkwartiering en kwam daardoor de verzorging van die soldaten voor rekening van de schoolmeester. Hij kreeg in 1713 een vergoeding van twee gulden elf stuivers en acht oord voor het luiden van de dorpsklok ter gelegenheid van de vrede. Het betrof hier de vrede van Utrecht die het einde inluidde van de Spaanse successieoorlog. Blijkbaar vierde ook Udenhout het vertrek van de legers.

Johan Ophorst was op meerdere manieren nuttig voor de Udenhoutse gemeenschap. Niet alleen gaf hij de kinderen les in de school, maar hij ging in 1714 ook als vertegenwoordiger van Udenhout samen met borgemeester Jan Piggen naar Den Haag en 's-Hertogenbosch in een proces dat het dorp voerde met koster Hanewinkel van Oisterwijk. In datzelfde jaar klaagde hij over de katholieke kerkmeesters van Udenhout die sinds mensenheugenis geen rekening hadden gedaan waardoor hij inkomsten misliep voor zijn taken in de kerk.

Op 22 juni 1729 is Johan Ophorst in Udenhout begraven. Hij was meer dan 50 jaar schoolmeester en koster geweest en zijn overlijden zal ongetwijfeld iedere Udenhouter geraakt hebben. Zij zullen bijna allemaal kortere of langere tijd onder zijn leiding hebben geprobeerd om de edele kunst van het lezen, schrijven en rekenen onder de knie te krijgen. Iemand anders gaat de doden noteren op begraaflijsten en iemand anders ging de klok luiden. Zijn weduwe bleef in het dorp wonen en is daar ook begraven op 11 augustus 1740.

Christiaan Broeksmit (1729-1762)

Als opvolger benoemde de Raad van State Christiaan Broeksmit, in de dorpsrekeningen een tijdlang Cornelis genoemd. Hij was getrouwd met Gonda Maria Smal en had drie kleine kinderen toen hij de functie aanvaardde.

In vergadering van de classis van 's-Hertogenbosch van 25 en 26 april 1724 verscheen Christiaan Broeksmit met nog twee anderen met de vraag het examen voor het schoolmeestersambt af te mogen leggen *...soo ten opsigt van de beginselen der Leere van Christus, als ten opsigt van leesen, singen, schrijven ende cijfferen...* Hij was op dat moment substituut-schoolmeester in Berlicum. Het examen verliep voor hem niet goed en de classis had *... Christiaen Broeksmit ten ernstigste bevolen, met bijvoeging dat aen hem niet eer attestatie sou gegeven worden, dan hij blijken sijner vordering soo in het cijfferen als de gronden onser belijdenis aen dese vergadering sou getoont hebben*. Zelfs zijn kennis van het geloof schoot tekort...

Christiaan gaat ijverig aan de slag en in de vergadering van de classis van 30 april en 1 mei 1726 (twee jaar later!) vermeldden de examinatoren dat zij *...bevonden dat hij in het gebrekkige zoo ver gevordert was, dat aan den selve een attestatie in gewone forme gegeven hadden...* Dat klonk als een 6-, maar hij was nu officieel schoolmeester en gerechtigd het ambt uit te oefenen.

In 1751 overleed op 22 oktober stadhouder Willem IV. Maar liefst zes weken lang luidden de klokken van de kapel in Udenhout. De koster ontving daarvoor de lieve som van 24 gulden en vier stuivers. Christiaan Broeksmit bleef de Udenhoutse jeugd 33 jaar lesgeven, waarna hij zijn ambt overdroeg aan zijn zoon Daniël. Hij bleef wel in Udenhout wonen. Daar overleed hij ook en is begraven op 21 november 1781. Hij was toen al weduwnaar. Zijn vrouw begroef hij op 8 april 1774.

Daniël Broeksmit (1762-1800)

Daniël Broeksmit nam het schoolmeestersambt over van zijn vader. Hij was in Udenhout geboren en gedoopt in Oisterwijk op 30 mei 1735. Hij trouwde met Peternel Faro.

In 1766 aanvaardde Willem V het stadhouderschap van de Verenigde Nederlanden. Bij dergelijke gebeurtenissen was het gebruikelijk dat in den lande de klokken luidden. We vinden dan ook in de dorpsrekening van dat jaar een post van vier gulden en vier stuivers voor Daniël Broeksmit *weegens een dag luidens ter gelegenheid van de heugelijcke installatie van sijn Hoogheid den Heere Prince van Orange tot Stadhouder der vereenigde Neederlanden*. De Udenhouters wisten in ieder geval dat er een nieuwe stadhouder was en voor de koster/schoolmeester was het een leuk extraatje!

Op 7 juli 1778 verscheen hij op de vergadering van de classis van 's-Hertogenbosch en verklaarde dat hij vanaf 1773 geen betaling had ontvangen voor het onderwijzen van de arme kinderen van Udenhout. De dorpsregenten bleken doof voor zijn verzoek, dus ging hij het hogerop zoeken. Het scheelde hem per jaar tien gulden en dat wilde hij nu recht gezet hebben. De vergadering stelde hem in zijn gelijk en sommeerde de regenten van Udenhout de verschuldigde gelden alsnog aan Daniël Broeksmit uit te keren. Mogelijk dat dit alles te maken heeft gehad met de nieuwbouw van de school en het schoolhuis in 1773-1774.

Hij was de laatste schoolmeester die de Raad van State is aanstelde in Udenhout. Hij overleed in Udenhout en is daar op 21 februari 1800 begraven. Hij was toen 64 jaar oud.

Opstel 4

Studeren aan de Leuvense universiteit

Frank Scheffers

Bronnen

H. Bots, I. Matthey en M. Meyer, *Noord-Brabantse Studenten 1550-1750*, uitgave XLIV in de serie Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland
Wim de Bakker, *Robben uit Leynen alias van den Plas, vooral te Udenhout*, de Brabantse Leeuw 1983, pagina 12-25

Ondanks het ontbreken van leerplicht en de soms matige kwaliteit van de schoolmeesters waren er in ieder dorp wel enkele leerlingen die een studie aan een universiteit gingen volgen. Het ging dan meestal om zonen van ouders uit de bovenlaag van de plaatselijke bevolking. Soms was het echter een zoon van arme ouders die opviel door een meer dan gemiddelde intelligentie. De pastoor zal een vervolgstudie vaak gestimuleerd hebben, waarbij hij voor de briljante leerling meestal een loopbaan als geestelijke in gedachten zal hebben gehad.

Particuliere studiebeurzen

Tegenwoordig is een studie aan een universiteit voor een uitwonende student een kostbare aangelegenheid. Vroeger was dit niet anders. Om aan een universiteit te kunnen studeren moest de familie beschikken over de nodige financiële middelen. Zonen van arme ouders konden toch gaan studeren, als ze een beroep konden doen op een studiebeurs. De Wet op de Studiefinanciering bestond toen nog niet. De studiebeurzen waren particuliere initiatieven. Verschillende vermogende Brabanders hadden (in hun testament) een gedeelte van hun vermogen afgezonderd om het voor arme studenten mogelijk te maken te gaan studeren. Die konden dan uit de opbrengsten van het kapitaal voorzien in hun levensonderhoud tijdens de studie. De stichter bepaalde meestal dat de studenten die voor de beurs in aanmerking kwamen aan hem verwant moesten zijn of uit het eigen dorp moesten komen. Het gros van de stichters van de Brabantse studiebeurzen (circa 85%) was priester. Dat was niet verwonderlijk omdat vele Brabantse studenten uiteindelijk klaargestoomd werden voor een loopbaan als geestelijke. Toen 's-Hertogenbosch in 1629 in Staatse handen kwam, veranderde de situatie rond de toekenning van de beurzen grondig. Artikel drie van het capitulatieverdrag bepaalde uitdrukkelijk dat alle kerkelijke en pastoriegoederen zouden vervallen aan de Staten-Generaal. Het duurde echter nog enige tijd voordat de Staten-Generaal er daadwerkelijk vat op kreeg. Pas na 1648 zouden de Staten-Generaal daadwerkelijk de hand leggen op Bossche en Meierijsche beurzen. De beurzen die men opspoorde, wendden ze aan voor de opleiding van predikanten en schoolmeesters van de "ware gereformeerde religie" zulks duidelijk in strijd met de bepalingen die de (katholieke) stichter had opgesteld. Een groot aantal katholieke beurzen wist men echter voor de gereformeerden verborgen te houden en toch te gebruiken voor de studie van pastoors en kapelaans.

Latijnse scholen

Na het elementair onderwijs konden de meer begaafde kinderen in Noord-Brabant hun studies voortzetten aan de Latijnse Scholen. Dit onderwijs droeg een bijna volledig literair karakter en was erop gericht de leerlingen zo goed mogelijk Latijn te leren lezen en schrijven. De belangrijkste Noord-Brabantse Latijnse School is die van 's-Hertogenbosch geweest, waarvan de geschiedenis teruggaat tot de parochieschool van de St.-Jan in 1273. De beroemdste leerling van deze school is Erasmus geweest. In de 16e eeuw werden ook in Oisterwijk en Tilburg Latijnse scholen opgericht. Zelfs in de tijd dat Brabant een generaliteitsland was, bleven katholieke rectoren nog een tijd aan die scholen lesgeven. De Latijnse school van Oisterwijk was gehuisvest in de kapel op de Lind (thans het oude raadhuis). In 1645 geeft daar Arnoldus Hoofmans les in de Latijnse taal aan 35 à 36 leerlingen. Begaafde Udenhoutse leerlingen zullen ook zeker op deze school hun vooropleiding hebben genoten.

Ook de plaatselijke parochiegeestelijken zullen hun steentje hebben bijgedragen om jonge begaafde dorpelingen de beginselen van de Latijnse taal bij te brengen om zo een universitair vervolgonderwijs mogelijk te maken.

De studenten rechten en medicijnen woonden op kamers. De theologen verbleven in een van de ruim vijftig voor hen bestemde colleges. In de colleges heerste een streng regime. Voor het ontbijt om negen uur hadden de studenten al een ruim vier uur durend programma, voornamelijk gewijd aan de vervulling van religieuze plichten achter de rug. Overdag bezochten zij de universiteit, waarna ze 's avonds weer in het college terugkeerden. Vanaf circa negen uur gold daar het silentium. In 1625 werd het Bossche College aan de katholieke Universiteit van Leuven opgericht dat als het feitelijke seminarie voor het bisdom Den Bosch wordt getypeerd. Dit college heeft tot 1797 bestaan. In 1798 startte in 's-Hertogenbosch een klein-seminarie, al spoedig daarna, in 1799 overgebracht naar kasteel Nieuw-Herlaer in St-Michielsgestel. In 1837 begon in Haaren de bouw van het groot-seminarie, dat in 1839 gereed kwam.

In 1967 zijn beide seminaries opgeheven. Daarna verzorgde de theologische faculteit aan de Hogeschool Tilburg, later de Katholieke Universiteit, de opleiding.

Udenhoutse studenten

De universiteiten van Leuven, Keulen en Dowaaï waren katholiek. Meierijsse studenten bezochten voornamelijk de universiteit van Leuven. De Udenhouters die aan de Leuvense Universiteit studeerden, waren allen opgeleid voor de geestelijke stand. De volgende Udenhoutse studenten zijn bekend:

Opsomming van Leuvense studenten:

1. Albertus van Doren, waarschijnlijk een zoon van Joannes Huibert Albert van Doren en Maria Peter Wijtman van Eersel. Dit echtpaar trouwde in 1618. Hij promoveerde in 1646. Hij was in 1672 pastoor in Zeeland en overleed op 7 februari 1678 in Den Bosch.
2. Joannes Franciscus van der Hagen, zoon van Nicolaas Verhagen en Anna Maria Smits. Hij is op 24 december 1714 in Oisterwijk gedoopt. Ook hij was in Leuven opgeleid als priester. Van 1740 tot 1746 was hij pastoor in Hedel. In 1749 was hij kapelaan in Bergeijk waar hij op 23 juli 1763 overleed.
3. Een Leuvense student die weliswaar niet in Udenhout geboren was, maar van groot belang is geweest voor de Udenhoutse historie, is Elias Robben (1693-1766), Udenhouts eerste pastoor. Hij was in Berkel geboren als zoon van Arnoldus Robben en Johanna Brocken. Elias Robben volgde onderwijs in de artes-faculteit te Leuven. Deze faculteit der Vrije Kunsten was eigenlijk een propaedeuse die elke Leuvense student moest doorlopen. Vanuit de propaedeuse kon een studie aan een van de hogere faculteiten (theologie, rechten en medicijnen) gevolgd worden. Elias Robben rondde de studie aan de Vrije Kunsten volledig af en heeft daarna nog een theologie gevolgd. Ook de meeste van Robbens opvolgers volgden een studie aan de Leuvense Universiteit voor hun aanstelling in Udenhout als kapelaan of pastoor.
4. Een andere Udenhoutse student was Wilhelmus van Grevenbroeck, zoon van de Udenhoutse borgemeester Aert Jan van Grevenbroek en Maria Aart Hamers. Hij is gedoopt te Oisterwijk op 18 januari 1677. Ook hij genoot in Leuven een opleiding tot priester. Hij overleed op 17 december 1726 als pastoor van St.-Michielsgestel. Zijn broer Heiliger was gehuwd met Maria Robben, zuster van de hiervoor genoemde Elias Robben. Elias Robben zal zeker de theologiestudie aan de Leuvense Universiteit gepromoot hebben. Verschillende familieleden zijn in Leuven gaan studeren, met name nazaten van zijn zuster Maria.
5. Arnoldus van Iersel, gedoopt in Udenhout op 2 januari 1739 als zoon van Adriaan van Iersel en Maria Heiliger van Grevenbroek. Hij pastoor in Zevenbergen waar hij overleed op 19 mei 1808.
6. Franciscus van Iersel, broer van Arnoldus. Hij is in Udenhout gedoopt op 18 mei 1751. Hij studeerde theologie in Leuven. Doch daar schijnt niet alles zonder problemen verlopen te zijn. Hij zou assistent in Dussen in het land van Altena zijn geweest. Hij is overleden op 19 november 1795 in Antwerpen en daar ook begraven op 21 november daaropvolgend.

7. Heiliger Hendrik Pijnenburg is een kleinzoon van Heijliger Grevenbroeck, pastoor in Oirschot
8. Henricus Pijnenburg, een broer van Heijliger, pastoor te Beek en Donk en St.-Oedenrode.
9. Cornelis Hubertus van den Bosch, gedoopt op 3 november 1773, was een zoon van Andreas van den Bosch en Maria Adriaan Vermeer. Hij was pastoor van Hedel en later van Zwaluwe.

Opstel 5

De huisvesting van de openbare school

Frans van Iersel

Bronnen

Diverse inventarissen Rijksarchief Noord-Brabant en gemeentearchief Udenhout

Het oudst bekende schoolgebouw van Udenhout

Er is weinig bekend over de huisvesting van de Udenhoutse dorpsschool in vroeger tijden. We moeten volstaan met het geven van een schamele indruk van het gebouw waarin het onderwijs plaats vindt. In de 16e, 17e en 18e eeuw staat in Udenhout op de hoek van de nog onverharde Kruisstraat (nu Slimstraat) en de modderige Schoorstraat het woonhuis van de schoolmeester met daaraan verbonden een schoollokaal. Het gebouw staat in het dorp bekend als het schoolhuis of “*de schoolhuijsinge*”. Het schoolhuis staat vlak naast de kapel. De plaats is vermoedelijk historisch bepaald. School en kerk waren immers sterk met elkaar verbonden. In 1648 kwam de kapel in protestantse handen, de begraafplaats rond de kapel en de dorpsschool bleven in handen van de dorpsgemeenschap.

Een beeld van de dorpsschool in de 18e eeuw

Het schoolhuis of schoolhuijsinge is in die tijd met de voordeur naar de Slimstraat gekeerd en staat ongeveer op de plaats waar nu het voormalige raadhuis staat. De lange zijgevel loopt een stukje met de Schoorstraat mee. De achterzijde van het gebouw is ingericht voor gebruik als dorpsschool. Weer verder naar achteren ontwaren we een varkenskooi met een geitenhok. Het schoolhuis is geconstrueerd als een houten skeletbouw met daaromheen gedeeltelijk muren van in de zon gedroogde bakstenen of wanden van gevlochten twijgen, volgezet met leem. Aan de binnenzijde zijn de lemen wanden van de school afgesmeerd met witkalk. Binnenmuren kent men niet in de 18e-eeuwse school; het is één open ruimte. Er is een houten wand als afscheiding met de woning van de schoolmeester. Het dak bestaat uit een bedekking met stro, met op de nok een laag dikke graszoden. De vloer is gemaakt van zachtgebakken blauwe plavuizen. In de school staan enkele banken en tafels. Als sanitair staat in de hoek van het schoolvertrek een secreet, aangesloten op een beerput.

Het gebouw heeft een zolder voor opslag van hooi en ander veevoer. Dit ten behoeve van de geiten van de bovenmeester. Soms heeft het schoolhuis nog een andere functie en wel als eenvoudig dorps huis bij bepaalde feesten. Dan stelt een plaatselijke tapper een bierstelling op in de school. Maar dat vindt het hoger gezag geen passend gebruik van deze ruimte.

Aan de zijde van de Slimstraat ligt in 1774 nog een bermsloot vóór de school, ook aan de zijde van de Schoorstraat. De sloten zijn nodig voor de afwatering van de naastgelegen wegen en voor afvoer van de privaten en huishoudelijk afvalwater. Het schoollokaal en het schoolhuis blijven vanaf de openbare weg bereikbaar via vonders of bruggetjes over de sloot

De bouwvallige school in 1774.

De oude school verkeert op het einde van de 18e eeuw in een danig slechte staat van onderhoud. Na een noodkreet van de schoolmeester Daniel Broeksmit besluit het dorpsbestuur in 1774 tot afbraak van het gebouw. Er moet hoognodig een totale vervanging komen.

Na vele verzoeken aan de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden in Den Haag krijgt het dorpsbestuur toestemming tot vervanging van de school met de schoolmeesterswoning. Tevens krijgt het dorp goedkeuring voor een geldlening om de kosten van de nieuwbouw te dekken. Op 30 december 1773 vindt de aanbesteding plaats voor de sloop van het oude - en de bouw van een nieuw schoolhuis.

De bouwruimte waarop de oude school staat is zeer krap, reden voor de regenten van Udenhout om naar een ruimere bouwplaats uit te zien. Daartoe gaat een delegatie uit het dorpsbestuur praten met de eigenaar van een stukje grond, juist aan de noordzijde van de oude school. Maar de eigenaar weigert

mee te werken aan de verkoop van dat lapje grond. Het dorpsbestuur is genoodzaakt de school op de oude bouwlocatie te herbouwen. De regenten besluiten de school *“te bouwen op het tegenwoordige terrein, tot tijd en wijle sig een betere occasie soude opdoen om eenig erf (bouwplaats) ten behoeven der gemeente te koopen”*. De school is vanwege ruimtegebrek deels gebouwd op een grondstrook, die eigenlijk bedoeld was als wegberm. Onbewust is toen de kiem gelegd voor het feit dat het voormalige raadhuis als enig bouwwerk in Udenhout buiten de destijds vastgestelde rooilijn is gebouwd. De gemeente gaf zichzelf ontheffing van haar eigen voorschriften.

De nieuwbouw van 1774

In mei 1774 vangt het sloopwerk aan en begint de herbouw. Het werk komt gereed in augustus 1774. De nieuwe school heeft een lengte van oost naar west (langs de Schoorstraat) van 55 Rhijnlandsche voeten, en een breedte van zuid naar noord (langs de Slimstraat) van 30 voeten. In ons huidige decimale stelsel is dat ongeveer 17 m bij 9,5 m. In het woongedeelte komt een kelder, in de school een dubbel privaat en een oven om het schoollokaal te verwarmen. De luxe van een kachel kan men zich niet veroorloven. Buiten staan nog een paar kleine gebouwtjes zoals een schop voor de berging van het tuingereedschap van de onderwijzer en een zogenaamd brandhuis, de opslagplaats van het stookhout en brandturfs voor de school.

Een grote vooruitgang is de nieuwe dakbedekking met pannen. Op de nok van het dak komen vorstpannen. Onder de pannen zijn de gaten met busseltjes stro opgevuld en daarna aangesmeerd met en mengsel van kalk, zand en varkenshaar. De vloer in het huis is voorzien van zacht gebakken plavuizen, in de school is de vloer gemaakt van stenen op zijn kant.

Het gebouw bevat een woning voor de onderwijzer en een schoollokaal. In de woning van de onderwijzer is in 1803 één vertrek ingericht als raadkamer, de voorloper van het latere raadhuis. Aan de zijde van de Slimstraat zijn twee deuren, waarvan één bestemd als toegang tot de school en de andere als toegang naar de woning. De school heeft slechts één lokaal, men bouwde volstrekt niets meer. Geen gang, geen portaal en weinig ramen. Deze school heeft dienst gedaan tot 1849.

Besluit tot het bouwen van een nieuwe school

De school vergt jaarlijks hoge onderhoudskosten. Daarom besluit de raad van de gemeente Udenhout in 1845 een nieuwe school met schoolhuis en raadhuis te laten bouwen. In de motivering naar de provincie stelt de raad dat zowel de gemeenteschool als het schoolhuis met de daarin ondergebrachte raadkamer, zich in een zeer bouwvallige toestand bevinden. Deskundigen achten het herstel van het bestaande gebouw zonder aanmerkelijke vernieuwingen onmogelijk. Bovendien mist de school de ruimte om het groot aantal schoolkinderen uit Udenhout en Berkel onder te brengen. Daarnaast is er dringend behoefte aan een eigen raadhuis, aangezien alle werkzaamheden tot dan in een klein en kil vertrek (de raadkamer) moeten plaats vinden.

Ten einde voor het bouwwerk te kunnen beschikken over een geschikt en doelmatig terrein acht de raad het noodzakelijk om de “aan de gemeente toebehorende” kapel naast de school en het bestaande schoolhuis af te breken en de vrijkomende ruimte te benutten voor de nieuwbouw. Maar de gebruiker van de kapel, de Hervormde Kerk te Oisterwijk claimt onverwacht historische eigendomsrechten. Het zou tot 1849 duren alvorens de bouwplannen verwezenlijkt kunnen worden, doch zonder dat de kapel wordt aangetast. De gemeente is genoodzaakt de nieuwbouw ter plaatse van de oude school te realiseren, waarbij de nieuwbouw wel erg dicht tegen de Schoorstraat komt. Eeuwen later blijkt het gebouw veel verkeersproblemen tot gevolg te hebben.

De bouw van een nieuwe school in 1849

Op maandag 4 juni 1849 kan burgemeester Antonie Robben, vergezeld van zijn beide wethouders, overgaan tot aanbesteding van het bouwen van een school met onderwijzerswoning en een raadhuis. Een aannemerscombinatie bestaande uit de timmerman Francis Daniëls, timmerman Cornelis van Meerendonk en metselaar Hendrik Claassen, allen uit Tilburg worden de aannemer van het werk voor de som van f.7.176,-. De aannemer moet eerst het nieuwe schoollokaal bouwen. Dat gaat erg vlug, getuige het bericht van burgemeester Robben dat reeds op 16 oktober van dat jaar voor het eerst weer

school werd gedaan in de nieuwe school. De nieuwbouw van het raadhuis en de onderwijzerswoning komen het jaar daarop gereed.

Aan de zijde van de Slimstraat komt het eerste echte raadhuis van Udenhout tot stand. De architect heeft de buitenzijde van het bouwwerk ontworpen in de zogenaamde Brabantse streekstijl uit de 19e eeuw. Het is een mengeling van neo-klassieke en neogotische elementen. In de loop der jaren is daar weinig verandering in aangebracht.

Aan de achterzijde van het gebouw komt het uitgebouwde schoollokaal, met een diepte 18,66 meter. De breedte langs de Schoorstraat is 10,16 meter. De school is ook nu weer één open ruimte, bedoeld voor klassikaal onderwijs aan de diverse klassen. De hoofdingang van de school is gesitueerd aan de zijde van de Schoorstraat. Voor de leerlingen is er een aparte ingang aan de achterzijde van de school, dus vanaf de zijde van het huidige parkeerterrein. Aan die zijde herkennen we op oude foto's nog de oorspronkelijke grote ijzeren ramen. De huidige decoraties rond de ramen aan de achterzijde zijn niet origineel. Deze zijn pas aangebracht bij de grootscheepse restauratie van het oude raadhuis in 1973. Het oorspronkelijke schoollokaal is erg hoog; er is een plafond tegen het dakbeschoot gemaakt. Een zolder is er niet. De vloer van de school is gemaakt van klinkermoppen, op zijn kant in zand gestraat, daarna ingewassen met zand. Achteraf blijkt die vloer erg onderhoudsgevoelig te zijn.

Voor verwarming kan de school in 1849 beschikken over houtkachels. De hoofdonderwijzer moet voor de kachels zorgen. Hij krijgt per jaar een bedrag van zesentwintig gulden voor aankoop van de brandstoffen en het stoken van de kachels.

Tussen de school en het raadhuis is de onderwijzerswoning geprojecteerd. Dit tussenstuk is 9,40 meter diep, langs de Schoorstraat is de frontbreedte 6,60 meter. Aan de zijde van de Schoorstraat is de ingang naar de woning gemaakt. Deze geeft toegang tot een gang, de voorkamer, een keuken met kelder en een slaapkamer. De vloeren op de benedenverdieping zijn voorzien van zacht gebakken blauwe tegels.

De nokhoogte van dat middenstuk van het bouwwerk is ruim één meter lager dan de voor- en achterbouw. Over het raadhuis en de onderwijzerswoning is een zolderverdieping aangebracht, uitgevoerd als een open zolder. De zolder is alleen bereikbaar vanuit de onderwijzerswoning. Tussen het raadhuis en de onderwijzerswoning overbrugt een trapje het niveauverschil in de beide zolders.

Het schoollokaal is in 1864 te groot geworden

In 1862 richt het bestuur van de plaatselijke parochie van de St.-Lambertus een bijzondere school voor meisjes op. Na een langzame start trekt de nieuwe school vele leerlingen weg van de openbare school. Het merendeel der meisjes heeft in 1864 de openbare school verlaten, maar ook enkele jongens bezoeken de nieuwe meisjesschool.

Het gevolg is dat op de openbare school het leerlingental daalt waardoor het schoollokaal door deze ontvolking te ruim is geworden. Door het geringer aantal leerlingen is de ruimte moeilijker te verwarmen. Het lokaal is volgens de hoofdonderwijzer zelfs zo slecht te verwarmen dat het volgen van onderwijs problemen geeft. De koude handen van de leerlingen heeft ook invloed op het lezen en schrijven. De hoofdonderwijzer Paulus Borsten stelt daarom in 1864 aan de gemeente voor om een deel van het te ruime lokaal af te schotten. Het afgezonderde deel kan voor een ander doel gebruikt worden.

Het gemeentebestuur ziet het bovenbeschreven bezwaar aanvankelijk niet zitten. Maar als een jaar later de boterwaag uit de naastgelegen kapel moet verdwijnen, ontstaat er politiek een andere situatie. Er komt een schot dwars door het schoollokaal, waardoor ongeveer eenderde deel van het gebouw een andere functie krijgt. Het schoollokaal heeft dan nog een netto-oppervlakte van 121 m². Vele jaren wordt de afgestoten ruimte gebruikt voor de wekelijkse botermijn.

Latere veranderingen aan de school.

In 1877 komt er bij de gemeente een klacht binnen van de schoolopziener te Tilburg. Deze wijst op de onvoldoende staat van het Udenhoutse schoolgebouw, omdat het te klein is. Dat komt omdat het leerlingenaantal de laatste jaren is gestegen. Er gaan steeds meer kinderen naar school, ondanks het ontbreken van leerplicht. Er is weer behoefte aan een ruimer schoollokaal. De opziener stelt voor, het gedeelte dat vroeger van de school is afgenomen voor de botermijn, weer aan de school toe te

voegen. Daarnaast stelt hij voor een gedeelte van het schoollokaal aan de zijde van de onderwijzerswoning af te snijden, waardoor het lokaal een breedte van 6,5 à 7,0 meter verkrijgt en door de betere afmetingen meer geschikt zal zijn, zowel voor de onderwijzer als voor de leerlingen. De gemeenteraad overweegt dat er bij uitvoering van dat plan een nieuw vertrek voor de botermijn gevonden moet worden, want het bovenbedoelde af te snijden stuk van het schoollokaal is niet bruikbaar voor de botermijn. De burgemeester stelt voor het schoollokaal in te richten volgens een door hem ter tafel gebrachte tekening. Daarbij moet in het bestaande schoollokaal een muur worden opgetrokken, zodat dan twee vertrekken gaan ontstaan. “Een advies van een burgemeester zal wel doordacht zijn” denkt de raad. Daarom schuift de raad het advies van de deskundige terzijde en gaat akkoord met het plan van hun burgemeester. De delingsmuur wordt volgens het raadsbesluit aangebracht, waarbij twee smalle vertrekken ontstaan. Deze delingsmuur heeft later alle verbouwingen tot 1973 weten te doorstaan. En de botermijn blijft gewoon op de oude plaats. In 1882 blijkt dat het grote aantal leerlingen om uitbreiding van de lesruimte vraagt. Gedwongen door de omstandigheden besluit de raad de sedert 1865 in het schoolgebouw ondergebrachte boterwaag naar een andere locatie te verplaatsen en het vrijkomende lokaal weer in te richten als schoollokaal. De school kan weer enkele jaren vooruit.

Een nieuwe bestemming voor de verlaten school

De stichting van een katholieke jongensschool in 1901 is de oorzaak van het sterk teruglopen van het aantal leerlingen op de openbare school. Daarom is de gemeente genoodzaakt de school per 1 februari 1906 te sluiten.

De schoollokalen worden per 1 februari 1906 ontruimd. Kort daarop verkoopt het schoolbestuur de schoolbanken aan de gemeente Nieuwenhagen. En de twee vrijkomende schoollokalen worden verhuurd voor lokaal militair onderricht. In plaats van banken en tafels staan er nu geweerrekken, enkele kapstokken en gymnastiektoestellen. Deze waren eerst opgeslagen in de zalen van het kasteel. Dat gebruik voor militaire doeleinden duurt tot januari 1912.

Het schoollokaal aan de zijde van de Schoorstraat wordt in 1906 omgebouwd tot woonruimte voor veldwachter Bart Smits. En de woning van de hoofdonderwijzer wordt postkantoor en woning voor de postkantoorhouder.

Opstel 6

De onderwijzers van de 19e eeuw

Frans van Iersel

Bronnen

Diverse inventarissen Rijksarchief Noord-Brabant en gemeentearchief Udenhout

Ontwikkelingen tijdens de Franse overheersing

Tot 1795 wordt het onderwijs in de Republiek der Verenigde Nederlanden sterk gedomineerd door protestantse bestuurders en kerkelijke leiders van protestantse huize. Udenhout heeft tot die tijd een eenvoudige dorpsschool, geleid door een schoolmeester die door de Raad van State is benoemd.

Behalve schoolmeester is hij koster, voorlezer en voorzanger van de protestantse kerk.

De inval van de Fransen in 1795 brengt op onderwijsgebied grote vernieuwingen op gang, samenhangend met revolutionaire veranderingen in staat en maatschappij. De vervanging van de Republiek der Verenigde Nederlanden door de Bataafse Republiek maakt de weg vrij voor nationale wetgeving. Bij de Nationale Vergadering (de voorloper van de Eerste en Tweede Kamer), op 1 maart 1796 geopend, komen al spoedig voorstellen op tafel betreffende de herziening van het onderwijs. De Nationale Vergadering heeft al direct het beginsel van de scheiding van kerk en staat uitgesproken, wat de scholen losmaakt van de heersende kerk. Met voorrang werkt de Nationale Vergadering aan het opstellen en uitvaardigen van de Staatsregeling van 1798, de eerste grondwet in onze democratie. De scheiding van kerk en staat is hiermee een feit.

Op grond van de Staatsregeling komt in 1801 de eerste landelijk werkende schoolwet tot stand. In deze wet en de latere wijzigingen op die wet is het protestantiserend karakter van de oude onderwijsregelingen niet meer terug te vinden. De nieuwe wet heeft ook in Udenhout gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs en de zorg voor de benoeming van een bekwame schoolmeester. Was tot 1795 de benoeming van een schoolmeester in ons gewest voorbehouden aan de Raad van State, in de nieuwe regeling krijgen de besturen van de dorpen en steden de bevoegdheid zelf een gewenste onderwijzer voor aanstelling voor te dragen. De Franse overheersing vormde het begin van de overgang van het traditionele dorpsonderwijs naar het beter geregelde openbaar onderwijs.

Een Udenhouts rekest

De Franse overheersers hebben nog maar nauwelijks hun leuze over vrijheid, gelijkheid en broederschap in Nederland laten klinken, of de Udenhoutse gemeenschap speelt daarop in. De vroegere eis dat een te benoemen schoolmeester “den Gereformeerden Godsdienst moet belijden” wordt geschrapt. Dat is voor een aantal Udenhouters aanleiding om de twijfelachtige kwaliteit van hun schoolmeester bij de Representanten van Bataafs Brabant onder de aandacht te brengen.

Op 13 oktober 1795 dienen 113 inwoners van Udenhout een klacht in over het slecht functioneren van hun schoolmeester Daniel Broeksmit. Koploper van de ondertekenaars is Joan Dries (Jan Andries) van den Bosch, later de eerste notaris en de eerste burgemeester van Udenhout. De ondertekenaars leggen in het rekest een reeks klachten op tafel. Er wordt in Udenhout nauwelijks onderwijs gegeven. Het gevolg is dat enige kinderen uit het dorp elders onderwijs ontvangen. Om beter onderwijs mogelijk te maken vragen de inwoners om hun schoolmeester Daniel Broeksmit te ontslaan en een nieuwe, maar dan een bekwame schoolmeester, aan te mogen stellen. Het hogere bestuur laat zich vervolgens adviseren door het plaatselijke dorpsbestuur. Dat laat zich minder negatief uit. Het provinciaal bestuur besluit uiteindelijk de schoolmeester niet te ontslaan. Maar de toon was gezet.

Een nieuwe schoolmeester getest op bekwaamheid

Ruim vier jaar later, het is dan voorjaar 1800 overlijdt plots in Udenhout de sterk bekritiseerde schoolmeester Daniel Broeksmit. Daniel was op 16 maart 1762 benoemd. Hij is dus 38 jaar in functie geweest. Hij laat een weduwe met vier kinderen achter.

Eén van zijn zonen, die inmiddels de leeftijd van 20 jaar heeft bereikt, is door zijn vader opgeleid om eventueel het ambt van schoolmeester in Udenhout over te nemen. Deze zoon meldt zich direct na zijn vaders overlijden bij het gemeentebestuur aan, om de opengevallen functie tijdelijk waar te nemen. Hij geeft te kennen een vaste aanstelling te ambiëren.

Het wakkere gemeentebestuur besluit op grond van de nieuwe regels een open sollicitatie-procedure te volgen en roept via een advertentie in de Bossche Courant kandidaten op voor de vrijgekomen functie. Binnen haar bevoegdheid maakt de gemeente een voordracht voor een uitverkoren kandidaat en dient die voordracht in bij het provinciaal bestuur. De keuze voor die kandidaat roept weerstanden op bij enige dorpsgenoten en buitendorpse invloedrijke figuren uit het oude staatsbestel. Die onbekend gebleven personen gaan onmiddellijk via duistere wegen aan de slag om gedaan te krijgen dat de 20-jarige Jan, de oudste zoon van de overleden schoolmeester, op de vrijgevallen plaats benoemd zal worden. Zij weten contact te leggen met de Agent van Nationale Opvoeding der Bataafse Republiek in Den Haag. Deze hoge ambtenaar is vergelijkbaar met een Minister van Onderwijs in onze tijd. Op grond van de hem aangereikte informatie vertrouwt hij de voordracht van de nieuwe kandidaat-schoolmeester niet. Hij schrijft een brief op poten aan de bestuurders van het gewest in 's-Hertogenbosch. Volgens de agent is de op handen zijnde benoeming van de katholieke Arnoldus Mutsaers uit Tilburg een daad van willekeur en redeloos godsdienstfanatisme. Er is niet voldoende gekeken naar *“bekwaamheid, billijkheid en menselijkheid”*. Maar het gemeentebestuur weet de aanval te pareren en kan verklaren dat volledig gehandeld is overeenkomstig de nieuwe voorschriften voor benoeming van de nieuwe schoolmeester. Zeer tegen de zin van de reclamanten wordt niet Jan Broeksmit aangesteld maar Arnoldus Mutsaers. Door deze benoeming is de dreigende automatische aanstelling van de derde opeenvolgende schoolmeester uit het geslacht Broeksmit voorkomen. Udenhout is tevreden. Voor het eerst sinds 1648 is de nieuwe schoolmeester nu niet opgedrongen, maar mogen de ongeveer 1800 inwoners van Udenhout zélf bepalen wie het onderwijs gaat verzorgen.

Arnoldus Mutsaers, de eerste onderwijzer in een nieuwe tijd

Het gemeentebestuur van Udenhout benoemt op 24 mei 1800 Arnoldus Mutsaers definitief als de nieuwe schoolmeester en koster binnen de gemeente Udenhout. Vaak gebruikt men nog de oude term 'schoolmeester'. Langzaam gaat de naam van die functie veranderen in 'schoolonderwijzer'. Arnoldus is gehuwd met de uit Udenhout afkomstige Maria Verhoeven. In Udenhout wordt ook zijn eerste kind geboren. Hij woont in die tijd in het schoolhuis op de hoek van de Slimstraat en de Schoorstraat. Een paar jaar na zijn benoeming richt de gemeente in een vertrek van het schoolhuis de gemeentelijke raadkamer in.

Arnoldus geeft in Udenhout onderwijs aan circa vijftig leerlingen. Er zijn geen wanklanken over zijn functioneren. Helaas zal hij niet lang blijven. Op 11 april 1805 bedankt hij voor de functie en verhuist weer naar Tilburg, waar hij een tapperij of herberg begint. De functie van schoolonderwijzer komt weer vacant en het gemeentebestuur gaat opnieuw op zoek naar een geschikte opvolger.

De schepen Johannes Laurens Koolen wordt schoolmeester

In de voordracht voor een nieuwe onderwijzer gaat de voorkeur van de gemeente uit naar de 27-jarige Christiaan Kuijpers, schoolmeester te Deursen bij Ravenstein. Deursen ligt dan nog in het voormalige Land van Ravenstein. Dat gebied maakte tot 1795 geen deel uit van Staats-Brabant.

Tijdens het onderzoek door een commissie uit het Departementaal Bestuur van Brabant, meldt de verantwoordelijke schoolopziener op 11 juni 1805 dat de voorgestelde kandidaat nog niet lang genoeg in dit departement woont. Een eis uit het vigerende schoolreglement is, dat alle kandidaten, gedurende het afgelopen jaar plus zes weken, binnen het eigen departement gewoond moeten hebben. Deursen ligt buiten het gewest, waardoor de kandidaat formeel niet benoemd mag worden.

De gemeente protesteert heftig en voert aan dat Christiaan Kuijpers het door de schoolopziener afgenomen examen met glans heeft doorstaan. Al komt hij niet uit de zogenaamde “Gereduceerde Landen”, hij is de beste kandidaat. Het gemeentebestuur verzoekt alsnog meester Kuijpers op de kandidatenlijst te handhaven. Het rekest wordt een maand later op formele gronden afgewezen. Om uit de patstelling te komen dient de raad op 10 juli 1805 een nieuwe lijst met drie nieuwe kandidaten in. Boven aan de lijst staat de naam van Johannes Laurens Koolen, wonende in Udenhout. Hij is

landbouwer en woont ergens op 't Winkel. Hij is 40 jaar oud. De kandidaat is lid van het gemeentebestuur en tevens schepen (wethouder) van Udenhout. Enige ervaring als schoolmeester ontbreekt evenwel.

Deze kandidaat wordt wél goedgekeurd en per 2 september 1805 wordt Johannes Laurens Koolen als schoolonderwijzer te Udenhout aangesteld. Daarom moet hij aftreden als lid van het gemeentebestuur en ontslag nemen als schepen van Udenhout.

Maar dan doet zich een probleem voor. De nieuwe onderwijswet van 1806 schrijft voor dat alle onderwijzers door middel van een vergelijkende examen hun kwaliteit moeten kunnen bewijzen. Ook Johannes Koolen krijgt een oproep om voor de examencommissie te verschijnen. De eerste keer komt hij niet opdagen. Om Udenhout te gerieven ontvangt hij op 20 maart 1806 vanwege zijn leeftijd een voorlopige aanstelling als onderwijzer van de 4e rang. Helaas heeft Johannes Koolen nooit de noodzakelijk geachte 2e rang gehaald, omdat hij kort daarna op 2 april 1806 plotseling overlijdt. Binnen enkele maanden zit de gemeente opnieuw met een vacature.

Christiaan Kuijpers benoemd

Na het overlijden van Johannes Laurens Koolen maakt de gemeente weer een voordracht voor de nieuwe onderwijzer. Bovenaan de lijst prijkt weer de naam van Christiaan Kuijpers. Nu zijn er geen bezwaren van hogerhand, zodat hij op 3 juli 1806 aangesteld kan worden. Christiaan is dan nog ongehuwd. Hij betreft het schoolhuis op de hoek van de Slimstraat en de Schoorstraat.

Op 21 juli 1811 treedt Christiaan in het huwelijk met Maria van den Bosch, zijn buurmeisje uit de Slimstraat. Ze gaan wonen in het schoolhuis op het kruispunt. Het echtpaar krijgt daar vijf kinderen, waarvan 3 dochters. De drie dochters overlijden steeds binnen het jaar. Er komen ook twee zonen, namelijk André in 1813 en Gerardus in 1816. Deze André heet op latere leeftijd Andries, waarschijnlijk genoemd naar zijn opa van moeders kant. Wij komen hem tegen als secretaris en burgemeester van Udenhout. Gerardus is genoemd naar zijn opa Gerardus Kuijpers. In 1847 verlaat Gerardus het dorp Udenhout en vestigt zich in Hilvarenbeek op het Vrijthof als koopman en winkelier. Later wordt hij raadslid en burgemeester van Hilvarenbeek.

Omstreeks 1826 koopt Christiaan Kuijpers een boerderij met de omliggende gronden, gelegen op de hoek van de Schoorstraat en de Groenstraat. Het is "De Kleine Strijdhoeve", een eeuwenoude behuizing in dit dorp. Hij laat de oude gebouwen afbreken en bouwt omstreeks 1830 op dezelfde plaats een nieuwe herenboerderij. Christiaan betreft de woning in 1831 en blijft daar wonen tot aan zijn plotselinge overlijden in 1847. De boerderij komt na een paar tussenstappen in 1864 in handen van de familie van Iersel. Dat blijft zo tot 1924. Tussen 1902 en 1904 laat de toenmalige eigenaar Willem van Iersel de herenboerderij grondig verbouwen en verbeteren. Vanaf 1925 tot heden is het pand in gebruik bij de Stichting Vincentius.

Paulus Borsten volgt hem op

Door het overlijden van Christiaan Kuijpers ontstaat er in 1847 een vacature voor de post van hoofdonderwijzer. De gemeente benoemt eerst als waarnemend onderwijzer de al fungerende ondermeester Henricus van Gelooven. Hij bezit de 3e rang van onderwijzer. Hij heeft Christiaan Kuijpers de afgelopen zes jaar als onbezoldigd hulponderwijzer bijgestaan. Voor rekening van de gemeente zal hij tot 15 februari 1848 de functie van waarnemend onderwijzer blijven vervullen. De gemeente plaatst een oproep voor sollicitanten voor de vacante post. Per 15 februari 1848 benoemt het plaatselijk bestuur van Udenhout de heer Paulus Borsten als nieuwe hoofdonderwijzer. De nieuweling krijgt net als zijn voorganger ook de taak om de klokken te luiden, evenals het smeren van de klokken en het leveren van de benodigde brandstoffen voor verwarming van de school. Vele jaren heeft hij in zijn huis een kostschool voor interne leerlingen gerund.

Paulus Borsten en zijn gezin

Paulus Borsten was tot 1848 in Cromvoirt hoofdonderwijzer van de tweede rang. Vanaf 15 februari 1848 gaat hij de Udenhoutse school leiden. Hij is dan 34 jaar. Paulus is al sinds 1835 in Cromvoirt in het onderwijs werkzaam. Hij is weduwnaar, nadat zijn vrouw Cornelia Wassen in 1843 te Cromvoirt was overleden. Paulus komt kort na zijn benoeming met zijn drie dochters in het oude schoolhuis

wonen. Zijn woonhuis is pand A nr 1, dat is op de hoek van de Slimstraat en de Schoorstraat. In 1849 moet hij tijdelijk de woning verlaten omdat het schoolhuis en de school worden gesloopt om plaats te maken voor een geheel nieuw bouwwerk, dat er op dit moment nog staat. De voordeur van de nieuwbouw van de school komt uit op de Schoorstraat.

Zij oudste dochter Petronella Antonia is geboren in 1837 te Cromvoirt. Zij heeft officieel geen beroep. Ze overlijdt al op 34-jarige leeftijd. Zij was 10 jaren ‘tresorierster’ van de H.Kindsheid in Udenhout. Zijn tweede dochter Caroline Cornelia is in 1838 geboren. Zij treedt als kloosterling in bij de Penitenten Recollectinnen der Orde van den H.Franciscus. Onder de kloosternaam Soeur Maria Josephina van het Kindeke Jesus wordt zij op 22 juni 1860 geprofest te Oirschot. Ook deze dochter komt vroeg te overlijden. Zij bereikt de leeftijd van slechts 37 jaar.

De jongste dochter is Maria Hendrika. Zij is geboren in 1841 en blijkt een zwakke gezondheid te hebben. Bij haar overlijden in 1875 is zij nog geen 33 jaar. Zij was eveneens ‘tresorierster’ van de H.Kindsheid in Udenhout. Paulus overleefde zijn drie dochters.

Van Paulus Borsten is nog een anekdote bekend. Hij heeft altijd goede contacten gehad met de bewoners van kasteel “De Strijdhoeft”. Omstreeks 1870 bezorgt de post slechts één exemplaar van een krant in Udenhout. Alleen bovenmeester Borsten is geabonneerd op “De Tijd”. Als de onderwijzer zijn krantje gelezen heeft, brengt zijn hond die naar de familie Le Mire op kasteel “De Strijdhoeft” aan de Schoorstraat.

Paulus Borsten overlijdt in 1879

Op 12 juni 1879 komt Paulus Borsten te overlijden. Paulus is een gelovig man. In zijn testament laat hij opnemen dat zijn erfgenamen uit zijn nalatenschap voor een som van twaalfhonderd gulden tot zijn intentie tweeduizend zielemissen moeten laten lezen. Hij bepaalt dat die missen vooral gelezen moeten worden in de kloosters van de paters Kapucijnen te Handel, Slikgat (Langeweg) en Velp. In zijn testament gedenkt hij ook de H.Kindsheid in het dorp. Aan de armen moet op de dag van zijn begrafenis voor honderd gulden brood worden uitgedeeld.

Als enkele weken later zijn huiselijke inboedel in het openbaar wordt geveild, blijkt dat hij voor zijn tijd een vermogend man moet zijn geweest. Behalve het gebruikelijke kleinvee (twee geiten en een varken) heeft hij een groot aantal aantrekkelijke boeken, stapels kinderbedden, luxe serviezen, tafelzilver, een tafelbel en zelfs een vlag. De boedellijst getuigt van een luxe leven onder een doorgaans arme dorpsbevolking.

Ook heeft Paulus gedurende zijn leven enige vaste goederen aangeschaft. Zo is hij de eigenaar van de zogenaamde “meesterswei”, gelegen nabij de boerderij “Vogelenzang” aan de Schoorstraat. Hij bezit een bos nabij de Hemeltjes onder Tilburg. Hij is eigenaar van twee perceeltjes grond op de plaats waar nu de bloemenkwekerij van Vincentius ligt. Tenslotte mag hij zich eigenaar noemen van een huis met daarin drie woningen, gelegen aan een zijstraatje van de Groenstraat. Nu vinden we op die plaats het zwembad “De Groene Wellen”.

Meester Coppens benoemd als opvolger

Nog in hetzelfde jaar dat Paulus Borsten overlijdt, benoemt het gemeentebestuur de ongehuwde Adrianus Johannes Coppens uit Dommelen tot zijn opvolger. De gemeenteraad had vooraf besloten dat in het vervolg op de openbare school de mogelijkheid moet bestaan om daar meer uitgebreid lager onderwijs te kunnen volgen. Van de te benoemen onderwijzer zal daarom geëist worden dat hij in staat is meer uitgebreid onderwijs te geven. Bedoeld is het verzorgen van lessen in de Franse taal. De te benoemen onderwijzer is daarom vooraf geëxamineerd in de Franse taal. Meester Coppens doorstaat met glans deze proef.

In 1881 verzoekt meester Coppens aan de gemeente toestemming om in de avonduren les te geven op de Normaalschool in Tilburg. De Normaalschool is de voorganger van de latere kweekschool, nu bekend als Pabo. Hij krijgt toestemming om op maandag avondlessen te gaan geven.

In 1904 krijgt meester Coppens gezondheidsproblemen. Hij heeft bij de bevoegde instantie een verzoekschrift ingediend om wegens zijn lichaamsgebreken medisch te worden gekeurd. Na afkeuring volgt eervol ontslag uit zijn betrekking. Maar de meester hoopt op 1 september 1904 zijn zilveren

ambtsjubileum te vieren en daarom vraagt hij ontslag per 1 november van dat jaar. Het gevraagde ontslag wordt verleend nadat het jubileum met alle eerbetoon is gevierd.

Als tijdelijk waarnemer van de vertrokken hoofdonderwijzer benoemt de gemeente de hulponderwijzer A.F. van Gulp. Deze zal tot het einde van het bestaan van de openbare school die waarneming verzorgen.

Meester Coppens blijft nog vele jaren in Udenhout wonen. In 1922 woont hij in het huis van de familie Robben naast de pastorie aan de zijde van het kruispunt. Later verhuist hij naar de Schoorstraat en gaat in pension bij de zusters Buijs en Wender van Het Wit-Gele Kruis.

De ongehuwd gebleven meester Coppens is in Udenhout een bekend persoon. Hij is betrokken bij veel maatschappelijke activiteiten. Zo is hij bestuurder van de harmonie "Moed en Volharding". In zijn vrije tijd is hij een verwoed amateur-botanicus. Hij heeft veel studie gemaakt van talloze kruiden in de Udenhoutse bossen aan de Schoorstraat en de Brand. Hij overlijdt in 1942.

De hulponderwijzers van Udenhout

Tot het midden van de 19e eeuw kent Udenhout slechts één benoemde onderwijzer. Vanwege zijn rang draagt hij de titel van hoofdonderwijzer. Wel heeft hij regelmatig een kwekeling in zijn school, maar deze is zelden geregistreerd in het bevolkingsregister van de gemeente. De kwekeling krijgt van de gemeente geen toelage of vergoeding. Hij moet het vak van onderwijzer nog leren bij zijn leermeester, de hoofdonderwijzer.

In Udenhout heeft Christiaan Kuijpers diverse kwekelingen begeleid, onder meer zijn beide zonen Gerardus en Andries. Beide zonen zijn uiteindelijk in het openbaar bestuur beland.

Het gemeenteverslag van 1852 meldt voor het eerst de behoefte aan een hulponderwijzer. In 1853 komt er met de gemeente een regeling tot stand waarbij de openbare onderwijzer een toelage van f.60,- per jaar krijgt voor het aanstellen van een ondermeester van de derde rang.

We zien na 1852 in het gemeentearchief een reeks van namen van in Udenhout werkende hulponderwijzers voorbijkomen. Het aantal loopt op van één tot vier en loopt pas na 1900 geleidelijk terug.

De opheffing van de openbare school

De per mei 1901 opgerichte bijzondere (katholieke) lagere school voor jongens trekt veel leerlingen weg van de openbare school. Rond het jaar 1900 heeft de openbare school gemiddeld nog 150 leerlingen. Dat aantal is in 1903 al gedaald tot 76. De daling is voor het gemeentebestuur aanleiding de overtollig geworden hulponderwijzer Petrus van Gool te ontslaan. Maar de leegloop blijft maar doorgaan. In 1904 zijn er nog 15 leerlingen en in 1905 nog maar 9.

De sterke daling is voor het gemeentebestuur aanleiding de school op te heffen. Op 16 december 1905 besluit de raad tot opheffing van de school per 1 februari 1906. Waarnemend hoofdonderwijzer A.F. van Gulp wordt per diezelfde datum ontslagen. Pikant detail is, dat de school officieel eerst op 1 juli 1906 wordt opgeheven. Als gevolg van een administratieve fout raakt het raadsbesluit van 16 december 1905 bij de provincie zoek. De provinciale goedkeuring blijft daardoor uit. Als de vergissing aan het licht komt moet de raad op 30 juni 1906 opnieuw besluiten tot opheffing van de school. De school sluit formeel met ingang van 1 juli 1906.

De eerste openbare school van Udenhout is dan geschiedenis geworden.

Opstel 7

Het onderwijs op de openbare school in de 19e eeuw

Frans van Iersel

Bronnen

Diverse inventarissen Rijksarchief Noord-Brabant en gemeentearchief Udenhout

De 19e-eeuwse school van binnen

Hoe moeten we ons het interieur van een school uit de 19e eeuw voorstellen? Een opgave uit 1838 geeft aan dat in het Udenhoutse schoollokaal 11 lange schrijftafels zijn opgesteld met daaromheen 10 zitbanken (zonder rugleuning). De leerlingen zitten tegenover elkaar op de banken. Voor de onderwijzer is er een lessenaar met stoel beschikbaar.

Langs de muur staan een paar kasten om materialen te bewaren. In een der kasten is een stel van de veelvuldig gebruikte maten en gewichten opgeborgen. Dit laatste om de overgang van het oude stelsel van de *'Bossche maten en gewigten'* naar het nieuwe decimale stelsel de jongeren goed bij te brengen. Voor rekenwerk is een rekenraam aangeschaft.

De leerlingen zijn verdeeld over drie klassen, die samen in één schoollokaal klassikaal les krijgen van één onderwijzer.

Het aantal leerlingen ligt in de winter op het hoogste niveau. In de zomer ligt het schoolbezoek veel lager, omdat de kinderen dan vaak op het land moeten werken. Een verplichting tot het volgen van onderwijs bestaat nog niet. Het aantal leerlingen varieert tussen 250 in de winter en 70 in de zomer. Het zijn vooral jongens; meisjes volgen zelden onderwijs. Die gaan toch trouwen!

Iets over het onderwijs op de openbare school

Voor het geven van onderwijs heeft de onderwijzer de beschikking over twee grote zwarte wandborden en drie borden met losse verplaatsbare letters. De leerlingen werken verder met leien, griffels, potloden of schrijfstiften, gedoopt in loden inktkokers.

Voor het lezen zijn negen 'leestafels van Prinsen' beschikbaar met bijbehorende letterkast. Deze leestafels behoren bij een in Haarlem ontwikkelde nieuwe leesmethode. De onderwijzer Pieter Johannes Prinsen introduceerde daar rond 1820 op de kweekschool een nieuwe leesmethode, later genoemd "de leesmethode van Prinsen". De methode gaat niet langer uit van het leren van letters maar woordjes. Hiertoe heeft Prinsen een 'leesmachine' ontwikkeld, die in grote delen van het land wordt ingevoerd. Zijn letterkast of 'leesmachine' bestaat uit drie delen: links de letterkast voor de klinkers en de klanken, rechts de kast voor de medeklinkers met in het midden een zetraam waarop woorden kunnen worden gevormd. De afzonderlijke letters zijn op dunne plankjes gekleefd en in een bepaalde volgorde in de letterkast geplaatst. Met aanwijsstokken kan de onderwijzer de letters en de woorden die in het midden op het zetraam staan gemakkelijk aanduiden. Het gebruik van de 'leesmethode Prinsen' geeft aan dat meester Kuijpers goed met zijn tijd is meegegaan.

Na de invoering van de Schoolwet van 1857 komt er meer structuur in het schoolprogramma.

Voortaan wordt er in Udenhout onderwijs gegeven in de voorgeschreven vakken lezen, schrijven, rekenen, ontleden, Nederlandse taal, aardrijkskunde, geschiedenis, kennis der natuur en zingen. Van gymnastiek is de school vrijgesteld.

Ereprijzen op de openbare school

Ongeveer tegelijk met de aanstelling van meester Kuijpers in Udenhout treedt de 3e Schoolwet van 1806 in werking. Als uitvloeisel van die wet besluit het Departementaal Bestuur van Brabant jaarlijks op nader aan te wijzen scholen een openbaar schoolexamen te houden. Aan deze activiteit zijn ereprijzen verbonden, in de vorm van medailles of boeken.

Meester Kuijpers doet met zijn school ook mee aan dat examen.

Helaas geven de gemeenterekeningen niet altijd duidelijke gegevens. Zeker is dat in 1816 op de

Udenhoutse school ereprijzen worden uitgedeeld. De gemeente betaalt in dat jaar aan J. Davion, meester Goud- en zilversmid te Breda een bedrag van twintig gulden voor geleverde medailles als prijzen in de school uitgedeeld.

In 1820 worden zelfs ereprijzen uitgedeeld aan 18 leerlingen die zich verdienstelijk gemaakt hebben. De prijzen bestaan uit prentenboeken voor de eerste en tweede klas en voor de derde klas uit een zilveren medaille met opschrift, aan de ene zijde: “Noord-Brabant, Gemeente Udenhout”, en aan de andere zijde: “3e klasse, met de uitdrukking der kunst waarvoor die zijn uitgegeven”. De prijsuitreiking is door de gemeentesecretaris in een proces-verbaal vastgelegd. Daarin betoont het gemeentebestuur overduidelijk haar tevredenheid aan de schoolonderwijzer Christiaan Kuijpers. Twee jaar later herhaalt zich dat feest. Nu deelt de gemeente 46 ereprijzen uit aan de schoolleerlingen. Onder de prijswinnaars zien we de naam van Andries Kuijpers, de zoon van de hoofdonderwijzer en de latere burgemeester van Udenhout.

Stukken uit de jaren daarna geven geen informatie meer. Uit de herhaalde inspecties door de schoolopziener blijkt veel waardering voor het werk van schoolmeester Christiaan Kuijpers. Hij was gedurende 41 jaar een gewaardeerd onderwijzer aan de openbare school van Udenhout.

Paulus Borsten, een vooruitstrevend onderwijzer

Paulus Borsten komt in 1848 naar Udenhout. Na een paar jaar onderwijs gegeven te hebben begint hij in Udenhout een kostschool voor leerlingen van buiten Udenhout; in die tijd een vaak voorkomend fenomeen. Het zijn altijd jongens. Hij brengt ze onder in zijn eigen woning en op de zolder van het raadhuis.

Ongeveer gelijktijdig met zijn kostschool start meester Borsten ook een avondschoon. Zowel leerlingen uit Udenhout als van zijn kostschool kunnen de avondschoon bezoeken. Zij moeten voor de avondschoon een afzonderlijk bedrag aan schoolgeld betalen.

Ter verbetering van de kwaliteit van het avondonderwijs neemt meester Borsten tenslotte in 1867 het initiatief een schoolbibliotheek aan te leggen. Vanwege geldgebrek op school schaft de meester de meeste boeken voor eigen rekening aan.

De nieuwe hoofdonderwijzer Borsten werkt in Udenhout naar alle tevredenheid. Het is zelfs bij het provinciaal bestuur in Den Bosch bekend dat Paulus voortvarend te werk gaat. Op 2 oktober 1855 bezoekt de voltallige gemeenteraad van Udenhout de school van Paulus Borsten. Na afloop vindt een plechtige buitengewone vergadering van de Gemeenteraad plaats, waarbij de voorzitter tijdens een toespraak uit naam van gedeputeerde Staten een boekgeschenk aan Paulus aanbiedt.

In 1873 is er weer feest op de school. Paulus Borsten viert zijn zilveren jubileum als hoofdonderwijzer. De jubilaris wordt op die feestdag in het versierde schoollokaal ontvangen en daarbij door de burgemeester hartelijk toegesproken. Namens de gemeenschap biedt de burgemeester hem een zilveren inktstel aan. De hele dag zijn er allerlei feestelijke activiteiten. ‘s Avonds brengt de plaatselijke harmonie hem een serenade.

De kostschool van meester Borsten

Uit de maandelijks overzichten van leerlingen die de lagere school in Udenhout bezoeken blijkt dat Paulus Borsten in januari 1863 enige leerlingen op zijn kostschool heeft. Eerdere opgaven ontbreken, dus we weten niet wanneer hij begonnen is met zijn kostschooltje. Vermoedelijk loopt die kostschool al diverse jaren. In 1863 heeft hij 17 leerlingen in zijn huis opgenomen. In 1868 is het aantal opgelopen tot 31. Het jaar daarop heeft hij 23 leerlingen in pension. Daaronder vinden we de naam van Petrus van Eijl, oud negen jaar. Petrus van Eijl blijft tot augustus 1870 in de kostschool van Paulus. In 1903 komt Petrus weer in Udenhout wonen, maar dan als pastoor van de Udenhoutse Lambertusparochie. In de jaren tussen 1870 en 1873 zien we het getal interne leerlingen steeds dalen; na 1873 zijn er incidenteel nog een paar jongens in pension. Vanaf 1875 zijn er geen internen meer. De verzorging van zulke grote aantallen interne leerlingen vergt natuurlijk veel tijd. Paulus Borsten is bij zijn benoeming in Udenhout al weduwnaar. Hij brengt in 1848 drie dochters mee, waarvan er twee ongehuwd thuis blijven wonen. Zij verzorgen de huishouding, samen met een tante van moederszijde. De reden dat Paulus zijn kostschooltje heeft afgebouwd moeten we zoeken in het op jonge leeftijd overlijden van zijn twee thuiswonende dochters.

Veel kostgangers in huis betekent dat er veel boodschappen gedaan moeten worden. Gelukkig staat er vlakbij het huis van de bovenmeester een bakkers- en grutterswinkel. Het is de nering van Peter Ebben, huis nr. A 7, gelegen precies tegenover de kerk. Mevrouw Van de Plas-Ebben, een kleindochter van Peter, weet uit overlevering te vertellen dat de huishoudster van Paulus regelmatig haar boodschappen ophaalde in de bakkerswinkel van Ebben. Zij kwam dan met een kerfstok naar de winkel. Voor elk gekocht brood werd er een kerf in de stok gemaakt. Het afrekenen gebeurde later.

De ULO van meester Coppens

Van deze hoofdonderwijzer weten we niet zo veel. Er is weinig opgeschreven van deze eenvoudige man. Meester Coppens verzorgt in de openbare school met hulp van zijn hulponderwijzers het gewone dagonderwijs en de avondschool. Direct vanaf zijn aanstelling in 1879 geeft de school ook uitgebreid lager onderwijs. Voor de leerlingen die Franse les hebben wordt één van de twee beschikbare lokalen gereserveerd. In 1880 zijn er 15 leerlingen op de zogenaamde Franse school, in 1889 nog 7. De leerlingen betalen een kleine toeslag op het schoolgeld. Daarnaast betalen de leerlingen de kosten van boeken en andere leermiddelen voor dit speciale onderwijs.

Boeken en leermiddelen nemen de kinderen gewoonlijk mee naar huis. Zij bergen deze spullen op in een houten kistje met een schuif. De kist wordt op de rug gedragen. Daar hoorde een stok bij om de honden van het lijf te houden.

Hoe lang de Franse school heeft bestaan is niet bekend.

Particuliere kinderopvang in de 19e eeuw

Dat men in de 19e eeuw ook behoefte had aan een kindercrèche blijkt uit het bestaan van een particuliere kinderopvang onder leiding van de weduwe Clazijna Mutaers-Pieren (1792-1875). Zij was de derde echtgenote van Gerardus Mutsaers (1781-1856). Toen Gerardus in 1856 overleed, kwam de weduwe zonder inkomsten zitten. Zij begon, om te voorzien in inkomsten, met een kinderopvang en heeft dat bijna 20 jaar lang tot aan haar dood in 1875 gedaan. Zij woonde in een boerderijtje aan de Kreitenmolenstraat, de huidige nummers 95 en 97.

Opstel 8

De oprichting van de katholieke meisjesschool St.-Felix

Kees van Kempen

Bronnen

Archief Parochie H.-Lambertus Udenhout

Archief Zusters van Liefde

Bert van Asten

De erfenis van pastoor Verschuure

Vlak na de bouw van de Sint Lambertuskerk in 1841 denkt bouwpastoor Petrus Verschuure al weer aan een volgend groot project. Op 18 juni 1842 schenkt de pastoor uit eigen middelen aan de kerk f.4.000,- met de later daaraan toegevoegde bepaling, dat deze som, na aftrek der kosten van een door hem gemaakte fundatie, zou strekken tot stichting en onderhoud van een liefdegesticht. Pastoor Verschuure sprak van een “zusterhuis”, waar onderwijs zou worden gegeven aan de meisjes van het dorp en waar goede verpleging zou zijn voor de zieken en voor de ouden van dagen uit Udenhout. Op 20 juli 1856 schenkt hij opnieuw een bedrag voor hetzelfde doel, nu f.2.000,-, te verminderen met de kosten van zijn grafmonument (f.600,-). In 1858 koopt de pastoor voor f.420,- een weiland aan de Kreitenmolenstraat, naast de herberg van Van Houtem, met zijn aantekening “voor het toekomstig gesticht of voor behoeftige gezinnen”. Bij zijn overlijden op 4 juli 1859 laat hij nog eens f.3.070,- achter voor hetzelfde doel. Op de grafsteen van pastoor Verschuure staat geschreven: “Hij stierf vol verdiensten wegens hetgeen hij voor zijne gemeente gedaan, gesticht en voorbereid heeft”. Dat “vorbereid” slaat op het liefdegesticht.

De pastoor laat een erfenis na waar zijn opvolger, de op 8 juli 1859 benoemde pastoor Felix Cuijpers, niet omheen kon.

Een liefdegesticht in de pastorie aan de Kreitenmolenstraat

De eerste de beste vergadering van het kerkbestuur na de dood van pastoor Verschuure, gehouden op 4 september 1859, wordt besloten tot inschrijving “tot bouwing eener Pastorij en Liefdegesticht”.

Getekend F. Cuijpers pastoor en W. van Iersel secretaris.

Pastoor Cuijpers zette zich aanstonds aan het werk om het plan van zijn voorganger te verwezenlijken, namelijk de stichting van een liefdegesticht. Het kerkbestuur koos de toenmalige pastorie als plaats van het liefdegesticht en het machtigde de pastoor naast de kerk een nieuwe pastorie te bouwen. De eerste-steenlegging vond plaats op 21 mei 1860 en de pastoor betrok zijn nieuwe pastorie in 1861. Een collecte in de winter van 1859/60 bracht f.3.400,- op, waarvan de helft voor de nieuwe pastorie en de andere helft voor het liefdegesticht was bestemd. Maar toen de bouwplannen voor het liefdegesticht eenmaal vorm kregen, namen de schenkingen, specifiek voor het huis voor katholiek onderwijs en tot verpleging van zieken en bejaarden, snel toe. Pastoor Verschuure had in totaal f.8.470,- geschonken, pastoor Cuijpers deed daar f.9.713,- bij en burgemeester Joseph van Iersel (in 3 betalingen, 1861, 1862 en 1864) in totaal f.13.400,-. Velen in het dorp volgden in de loop der jaren hun voorbeeld met grote en kleine bedragen: Wilhelmina van Bavel, Cornelis Heijmans, Francis Heijmans, Louis Cuijpers (de broer van de pastoor), Cornelis Bergmans, Johannes Vermeer, Joanna van der Loo, Steph Burgmans, Pastoor Burgmans uit Alem, Cornelis van den Oever, de erven van Willem Slots, de weduwe van Adriaan Burgmans, Peter Verhoeven, Jan de Jong, de erven van Hendrik van Iersel en de onderwijzer van de openbare school Paulus Borsten. In totaal gaat het om f.46.786,- gulden. Bovendien sloot het kerkbestuur in de periode van 1860 tot 1862 bij eigen parochianen leningen af ter grootte van f.15.000,-.

Voor de bouw van het liefdegesticht maakten de kerkbestuurders zich ernstig zorgen of een en ander

wel was te financieren. In 1866 waren, dankzij vele schenkingen, die zorgen een heel stuk minder. Hier volgen twee brieven van het kerkbestuur aan Monseigneur Zwijsen over de financiering, de eerste uit 1860 heel zorgelijk, de tweede uit 1866 een stuk zelfverzekerder.

*Aan Z.D.H.J. Zwijsen, Aartsbisschop van Utrecht en Administrator Apost. van 's Bosch.
Monseigneur,*

Ofschoon de Wel Eerw. Heer Petrus Verschuure, Pastoor dezer Gemeente, een niet onaanzienlijke som gelaten heeft tot oprichting van een liefdegesticht en tot onderhoud der zusters in deze gemeente van Udenhout, tot welke oprichting ook de vereischte machtiging door U.D.H.W. welwillend verleend is, zoo is nochtans het R.K.Parochiaal Kerkbestuur van Udenhout, aan wie de daarstelling van dit Liefdegesticht is opgedragen, niet weinig bekommerd om dien last op zich te nemen. De reden daarvan is, dat de daartoe verstrekte gelden in verre na niet toereikend zijn om zulk een gesticht daar te stellen, en om op den duur in deszelfs onderhoud te kunnen voorzien, vermits en de schoolgelden alhier voor de kinderen uiterst gering zijn, die niet meer dan tien cents in de maand bedragen, en men gewoon is voor de verzorging en de verpleging van oude mannen en vrouwen slechts vijftig gulden per jaar te betalen. Daar nu het R.K.Parochiaal Kerkbestuur voornoemd van gevoelen is, dat de liefdewerken, welke door de zusters zullen verricht worden, enkel en alleen strekken om het geestelijk welzijn der gemeentenaren, in vereeniging met hunne Herders, te helpen bevorderen, zoo neemt het de eerbiedigde vrijheid, U.D.H.W. het navolgende voor te stellen, en daarop uwe goedkeuring en bekrachtiging beleefdelijk te verzoeken.

- 1. Dat de grond en de oude Pastorij, die tot een liefdegesticht moet worden ingericht, het eigendom van de kerk blijve.*
 - 2. Dat, zooals met sommige andere liefdegestichten in het bisdom gebruikelijk is, de vertimmering der Pastorij voor zooveel zulks noodig is, tot eene geschikte inrichting van een Liefdegesticht, als mede de nog nieuw op te richten gebouwen met het benoodigd ameublement, ten laste van de kerk kome.*
 - 3. Dat de kerk zich voortdurend verplichte, zoowel tot in het gevolg van tijd, de noodige te doene reparaties en veranderingen, als tot betaling der grond en personele belasting.*
 - 4. Dat het vruchtgebruik van den grond van de gebouwen ten behoeve van de zusters zij.*
 - 5. Dat in geval het liefdegesticht ooit zou ophouden te bestaan, de revenuen en de lasten daarvan aan de R.K.Arme van Udenhout kome, tot dat de zusters er wederom bezit van zullen nemen.*
- Het R.K.Parochiaal Kerkbestuur van Udenhout, (was getekend) F. Cuijpers pastoor, W. van Iersel, W. Schapendonk, A. Castelijns en C. Burgmans*

*Aan Z.D.H. Monseigneur J.Zwijsen Aartsbisschop van Utrecht en Adm. Apost. van 's Bosch.
Monseigneur*

..... Daar nu de kerkekas in beteren staat gekomen is, uit hoofde vooral de zitplaatsen in de kerk ruim 700 gulden meer opbrengen dan vroeger, en het liefdegesticht door het daarstellen van het Gasthuis en de daartoe benoodigde meubelen zeer groote uitgaven heeft moeten doen, waartoe het niet in staat is, zonder het kapitaal aan te spreken, zoo is het kerkbestuur van oordeel dat het niet meer dan billijk is, dat de zusters voortaan geen huishuur meer betalen, te meer daar zonder buitengewoone groote onkosten aan kerk of pastorij te doen (die niet te voorzien zijn) de kerk jaarlijks den schuldenlast nog al merklijk zal kunnen verminderen.

Hetwelk doende. Het R.K.Kerkbestuur, (was getekend) F. Cuijpers pastoor en C. Burgmans secretaris, Udenhout, 16 december 1866.

Het geheime fonds

Dankzij de vele schenkingen is ooit door deze of gene een "Geheime Fonds" opgericht, waarvan de pastoor administrateur was en waarvan alleen de bisschop af wist. Het geheime fonds zal op z'n tijd gevoed zijn met schenkingen en het werd gebruikt voor de financiering van verbouwingen en uitbreidingen van het liefdegesticht. Dat heeft lang bestaan. Hier volgt een correspondentie van pastoor Van de Wal met de bisschop in 1899:

Monseigneur, In antwoord op uw schrijven van 28 september. Aangaande het fonds van het Liefdesgesticht dat aan niemand bekend is dan aan Z.D.H. en den tijdelijken Pastoor, die het

geheel alleen administreert, onder de verplichting van jaarlijks rekening van inkomsten en uitgaven te doen aan Z.D.H. vindt de ondergetekende in het Archivum Parochiae, de volgende stukken:

1. Den Stichtingsbrief om de oude Pastorie te veranderen in Liefdehuis en de voorwaarden waarop de Eerw. Zusters dat zullen betrekken, hierbij ingesloten.
2. Een latere beschikking van Z.D.H. Mgr. Zwijsen, waarbij de zusters gelast worden een jaarlijkse bijdrage te geven aan de kerk onder de naam van huur, 200,--; deze is echter na weinige jaren wederom herroepen.
3. Een later schrijven van Z.D.H. Mgr. Godschalk bevelende de nieuwe school den zusters te bouwen niet gehele uit de kerkekas, maar gedeeltelijk althans uit bovenvermeld fonds (18 februari 1885, nr. 417). De aanvraag te Tilburg door Z.D.H. gedaan werd afgewezen omdat aldaar geen fonds van Udenhout bekend was. De school werd vervolgens geheel uit het Geheime fonds betaald.

In reactie op dit schrijven vraagt de bisschop 8 oktober stukken uit het archief betreffende de afspraken tussen parochie en de zusters betreffende Sint Felix. Pastoor van de Wal antwoordt daarop dat die stukken er niet zijn, noch in Tilburg.

Maar kort daarop, op 21 oktober 1899, stuurt Moeder Overste, Zuster Octava, alsnog informatie uit 1862:

1862, Oprichting van het huis van den H.-Felix van Valois te Udenhout

Den 22e oktober van dit jaar is opgericht het huis van den H.-Felix de Valois te Udenhout, bestemd tot onderwijs en opvoeding der vrouwelijke jeugd. Het woonhuis is eigendom der Kerk en de meubelen van hetzelfde behooren aan de Congregatie. De huishouding wordt bekostigd uit de schoolgelden en uit een fonds, dat is daargesteld uit verschillende liefdegiften en dat bij de Zeer Eerwaarde Heer Pastoor berust en waarvan de inkomsten jaarlijks aan de Zusters worden uitgekeerd.

Drie zusters beginnen een schooltje in de paardenstal

Op 22 oktober 1862 namen de Zusters van Liefde van het moederhuis te Tilburg bezit van het genoemde liefdegesticht. De zusters vernoemden het naar de patroon van pastoor Cuijpers, de heilige Felix.

Er kwamen drie zusters naar Udenhout, te weten:

- Zuster Wilhelma, overste en hoofd der school;
- Zuster Fintana, tweede onderwijzeres;
- Zuster Ludwine, huishoudelijke werkzaamheden.

Al meteen begonnen de zusters met lager onderwijs en handwerken voor de meisjes, voor welk doel de paardenstal van de oude pastorie was omgebouwd tot schooltje.

Na de nodige ingrijpende verbouwing, zoals een kapel achter het gebouw en grote nieuwe rechtervleugel, ging op 19 maart 1864 een gasthuis open tot verpleging van zieken, oude mannen en vrouwen. In 1869 startte de bouw van een school en een schuur bij het liefdegesticht. In 1871 werken er al 11 zusters in Udenhout.

In 1890 overleed zuster Wilhelma. Zij werd begraven op het kloosterkerkhof, dat enige jaren voordien achter het klooster was aangelegd tijdens de ziekte van zuster Fintana; doch deze herstelde, zodat zuster Wilhelma als eerste op het kloosterkerkhof een plaats kreeg. Pas 22 jaar later zou een tweede zuster op het kerkhofje haar laatste rustplaats vinden.

In de periode van 1884 tot 1902 zijn nieuwe schoollokalen gebouwd. In 1903 kwam er een naaischool en een bewaarschool. Tussen 1903 en 1911 is er een speelplaats aangelegd en is een nieuwe boerderij gebouwd. In 1911 begon men met de bouw van een nieuw ziekenhuis voor het onderbrengen van vrouwelijke ouden van dagen en kostdames. De nieuwe grote linkervleugel werd in gebruik genomen in 1912, het jaar van het gouden jubileum. Dan heeft Sint Felix zijn vorm gekregen zoals veel Udenhouters dat tientallen jaren hebben gekend. Links en rechts grote vleugels, de linker voor zieken- en bejaardenzorg en de rechter vanaf 1928 als de meisjesschool.

Zuster Wilhelma van Asten, 28 jaar in Udenhout, 1862-1890

De eerste overste van Huize Sint Felix heeft die functie ruim 28 jaar bekleed. Ze is op 8 augustus 1833 geboren in Tilburg als dochter van de bakker Johannes Paulus van Asten en de in Helvoirt geboren Adriana Maria van de Ven. Haar broer Wilhelmus was pastoor van de Lambertusparochie van Helmond van 1877 tot 1897. Haar zus Wilhelmina was ook in het klooster met de kloosternaam zuster Pancratia. En haar zus Joanna was gehuwd met Egidius Henricus van Gennip, de burgemeester van Gestel en Blaarthem. Nog lang na de dood van zuster Wilhelma spraken de zusters met eerbied over haar, over haar heilig leven en haar meer dan gewone goedheid en liefde.

Opstel 9

De stichting van het fraterhuis en de Petruschool, 2 mei 1901

Kees van Kempen

Bronnen

Archief Fraters van Tilburg
Archief Parochie H.-Lambertus Udenhout
Petruspost, jubileumuitgave 75 jaar St.-Petrusschool, 1976

De grond van Van Hulten

Op 20 mei 1876 kocht de parochie “het huis, het erf en de looierij van de erven Gerardus van Beurden”, aan de achterzijde grenzend aan het kerkhof, voor de som van f.4.775,-. Het ging om twee huizen met in totaal vier woningen. Voor dit soort transacties was goedkeuring nodig van het bisdom. In zijn toelichting aan de bisschop schreef pastoor Cuijpers: “*om zoo nodig te dienen tot vergrooting van het kerkhof of tot inrigting van een fraterhuis indien daaraan ooit behoefte mogt bestaan vooral tot het geven van godsdienstig onderwijs aan de kinderen*”. Het zou welgeteld nog 25 jaar duren voordat de fraters naar Udenhout zouden komen ten behoeve van katholiek onderwijs aan de jongens. Maar de gedachte was er al in 1876. Niet zo verwonderlijk als men zich realiseert dat de zusters al vanaf 1862 op Sint Felix katholiek onderwijs gaven aan de meisjes van het dorp en dat de jongens nog altijd naar de openbare school gingen.

Pastoor van de Wal had vóór 1892 de woningen laten slopen en in 1892 het terrein bij het kerkhof getrokken “omdat het kerkhof geen ruimte meer bood voor de graven van tien achtereenvolgende jaren”.

Intussen was pastoor van de Wal wel volop actief om de fraters naar Udenhout te krijgen ten behoeve van katholiek onderwijs aan de jongens van het dorp.

Directe aanleiding daarvan was het verwerven van grond direct rechts naast de kerk.

Eerst even iets over de situatie.

Hendrik van Hulten, genoemd Hentje, en Adriana Piggen hadden twee zonen:

- Bartholomeus, genoemd Bart, geboren 14 september 1838, meesterkuiper en
- Wilhelmus, genoemd Hermus, geboren 24 augustus 1840, frater.

Hendrik en Adriana overleden beiden in 1859, Hentje op 12 februari en Adriana op 28 augustus. Bij de boedelscheiding kreeg Bart alle vaste goederen toebedeeld en Hermus enkele contanten en schuldvorderingen. Bart kreeg de twee woningen in eigendom, gelegen aan de Slimstraat, pal naast de kerk, met tuin en pad (een weggetje tussen de kerk en het erf van Bart van Hulten). Beide woningen lagen ter plaatse van het tegenwoordige fraterhuis. Bart verhuurde de woningen. De eerste woning, een herberg, verhuurde hij aan Christiaan Maas en later aan Mart. van de Steen; de huurder van de tweede woning was Peter Ebben en later Adriaan Weijters. Bart zelf woonde als kostganger in bij Kees van Laarhoven aan de Kreitenmolenstraat. Achter de genoemde herberg, aan de kerkhofzijde, stond nog een kleine woning, door Bart gebruikt als kuiperij.

Naast de beschreven twee woningen aan de Slimstraat, en wel ter plaatse van de tegenwoordige kapel der Fraters, stond een woning, eigendom van de koperslager Andries van de Pas en zijn zuster Maria Joanna, gehuwd met L. van Rijen en wonende te Tilburg.

Mede namens zijn zuster Maria Joanna van de Pas brengt Andries van de Pas zijn bezit in december 1890 in een openbare verkoping. Het gaat om een huis, erf, tuin en opgaande bomen, gelegen aan de Slimstraat, sectie F nummers 682, 683 en 1908, groot tezamen 520 m². In het pand is een koperslagerij en een winkel gevestigd. De inventaris wordt niet geveild. Ook niet de varkenskooi,

staande tegen de schoenmakerswinkel, en de regenton. De verkoop vindt provisioneel plaats op 10 december 1890 in herberg Adrianus van Rooij en finaal op 17 december 1890 in de herberg van Christiaan Maas. De koper is Bartholomeus van Hulten uit Udenhout voor de koopsom van f.1.700,-.

Bart van Hulten was nu eigenaar van drie naast elkaar gelegen woningen. Hij liep met het idee rond die grond te schenken aan de kerk ten behoeve van de bouw van een fraterhuis en een fraterschool. Maar de man kwam onverwacht en noodlottig om het leven. Op 14 juni 1891 vond men hem verdrongen in de put van zijn huisbaas Kees van Laarhoven. Zijn enige broer Hermus, frater Pacomius, wonend in het fraterhuis van Cuijk, verkreeg de nalatenschap.

Nog in hetzelfde jaar 1891 liet frater Pacomius van Hulten met hoogst welwillende instemming van frater superior de Beer de drie woningen met erf en tuin, groot bijna eenderde bunder, gelegen langs de volle lengte van de kerk, transporteren op de kerk van Udenhout "met de hoop, dat te eeniger tijde naar vermogen en goedvinden van het Kerkbestuur ter plaatse een fraterhuis met jongensschool zou worden opgericht".

De wens was vroom, doch er waren praktische problemen. De locatie was wel mooi, maar te klein. Het ligt aan de Slimstraat (ter breedte van het huidige fraterhuis), maar het erf is niet zo diep. Pastoor van de Wal had het er in elk geval maar druk mee. Op 21 augustus 1891 schrijft hij in een brief aan de bisschop:

Monseigneur, Gisteren heb ik een langdurig onderhoud gehad met den Hoog Eerwaarde Frater Superior Generaal te Tilburg. Z. H. Ew. verklaarde het onmogelijk om nu eene accurate opgave te doen van de kosten, aan eene fraterschool verbonden, daar het nog niet te voorzien was wanneer die zou kunnen worden opgerigt, of op welken voet zulk zou geschieden. Terwijl zij zelf behoefte hadden aan eene afdeeling hunner kweekschool, zou die misschien daaraan kunnen verbonden worden in welk geval het onderhoud geheel voor hunne rekening zou komen, of ten minste onder voorwaarden later te bedingen. Daar dit alles echter nog ver te zoeken is vonden Z.H.Ew. en ik het beter voorloopig buiten alle verpligting te blijven en toch het pand aan de kerk de transporteren te meer omdat er eene herberg op staat, grenzende aan de kerkmuur, die anders in handen kan komen van zeer ongewilde personen.

Mgr. Godschalk verleent bij machtiging van 22 augustus 1891 zijn goedkeuring. Het transport is verleden voor notaris Verkuylen op 19 september 1891:

Wilhelmus van Hulten, zonder beroep, wonende te Cuijk en St.-Agatha, verkoopt aan het Roomsche Katholiek parochiaal Kerkbestuur te Udenhout, ten deze vertegenwoordigd door den Weleerwaarden heer Petrus van de Wal, pastoor, als voorzitter, en Martinus Leijten, wagenmaker, als kerkmeester en waarnemend secretaris, beide wonende te Udenhout. Deze verklaarden te hebben gekocht en in koop aan te nemen:

- 1. Een huis, erf en tuin en voorpoting, gelegen te Udenhout aan de Slimstraat, sectie F nrs 682, 683 en 1908, groot 5 aren en 28 centiareen. De koopprijs is f.1.700,-.*
- 2. Een huis, werkplaats, erf, tuin en voorpoting, gelegen aldaar, sectie F nrs 1225, 1226, 1352, 1353 en 1907, groot 21 aren en 38 centiareen. De koopprijs is f.2.000,-.*

Een aanbod van de burgemeester

Nu had de parochie een terrein op de locatie vlak naast de kerk, voldoende groot voor een fraterhuis, maar te klein voor een school. De zaak heeft de gemoederen in Udenhout nogal bezig gehouden. De zoon van burgemeester Sjef van Iersel, later bekend als meneer Willem, was eigenaar van een huis aan de Slimstraat op de hoek met de Kuilpad en met achterliggende grond over een flinke lengte langs de Kuilpad. De burgemeester heeft de pastoor aangeboden die grond te willen verkopen aan de parochie ten behoeve van de bouw van een fraterhuis en school.

In een brief zonder datum schrijft de pastoor aan de bisschop:

Monseigneur, Zoeve verlaat de Burgemeester mijn huis en heeft mij het aanbod gedaan van zijn huis voor de som van elf duizend gulden. Ter herinnering voeg ik hierbij dat het kerkbestuur er verleden jaar 10 duizend voor heeft geboden onder voorbehoud der bisschoppelijke goedkeuring. Wanneer

wij een fraterhuis en school moeten bouwen op ons eigen terrein (beide zijn evengoed gelegen) dan zijn daarvan de kosten ruw weg geraamd op 27 à 30 duizend terwijl het huis van den burgemeester waarschijnlijk voor 8 à 9 duizend volmaakt in orde te maken zou zijn voor huis en school tezamen. De kerk zou dus bij eventuele koop 6 à 7000 gulden goedkoper gesteld zijn. Wat te doen?

Deze transactie is niet doorgegaan. Meneer Willem heeft later huis en grond verkocht aan burgemeester Van Heeswijk en de woning is jarenlang de burgemeesterswoning gebleven.

Het verleggen van de oude Berkelse pad

In 1893 slaagde het kerkbestuur in de aankoop van een terrein voor f.2.400,-, groot eenderde bunder, gelegen juist achter het terrein van Van Hulten en tegenover het kerkhof en de Catechismuskapel. Op dit terrein bevonden zich een paar onlangs afgebrande woningen. Het kerkbestuur bouwde de woningen weer op terwille van de uitkering van de Brandverzekeringsmaatschappij. Deze opgebouwde woningen staan er nog altijd. Achter de woningen was nu volop ruimte overgebleven voor schoolterrein, te bestemmen voor een eventuele speelplaats, mits de Berkelse pad, die het nieuwe terrein van de gronden van Van Hulten scheidde, verlegd werd naar de andere zijde van de nieuw gebouwde woningen. Deze padsverlegging is later geschied. De aankoop van genoemd terrein verkreeg de bisschoppelijke goedkeuring op 19 september 1893.

De oude Berkelse pad was een kerkpad van de mensen vanuit de richting Berkel naar de oude schuurkerk, uit de tijd dat Berkel nog bij de parochie Udenhout hoorde. Het kerkpad liep destijds ter plaatse van de grote poort van de fraterschool achter het terrein van Bart van Hulten en de tuin van dokter Willems (later familie Frans van de Pas), en verder dwars door de akkers (Schriekspad) naar de Berkelseweg. Pastoor van de Wal meende aanvankelijk het fraterhuis te bouwen op het terrein van Van Hulten en daarachter aan de overkant van de Berkelse pad de scholen. Later werd besloten tot verlegging van de pad. De Berkelse pad liep sindsdien tussen de woningen en het later aangekochte Godefridushuis, ter plaatse van de Patronaatspoort. Onder pastoor van Eijl is genoemde pad nog tweemaal verlegd.

Geld en fraters

Nu het benodigde terrein er was, stonden aan de stichting van Fraterhuis en scholen nog twee grote bezwaren in de weg:

- a. De gegronde vrees, dat de kerk de grote kosten van de gebouwen en het onderhoud van fraters en scholen niet zou kunnen dragen. De verwachte (toen zeer geringe) rijkssubsidie ruimde dit bezwaar niet helemaal op.
- b. De onmogelijkheid, waarin de fraters verkeerden, om aanstonds het benodigde onderwijzend personeel te leveren. Alles hing af, zo schreef frater superior, van de goede uitslag van de onderwijzersexamens; en bovendien moest de fraterhuisstichting te Oisterwijk voorgaan.

Niet zonder reden klaagde pastoor van de Wal in 1898: “Na al mijne moeiten zal ik de stichting niet meer beleven”. Blijkbaar voelde de 61 jarige pastoor zich niet meer zo gezond.

Op 5 februari 1899 ontving de pastoor van frater superior een schrijven met de toezegging: “U zeer eerwaarde kan dit jaar het gesticht en de scholen bouwen, en het volgend jaar in mei of juni zal de congregatie zorgen, dat de school kan beginnen met één klas, echter onder voorwaarde dat de examens gunstig uitvallen. Zo niet, dan zouden wij nog een jaar moeten uitstellen. Na bovenvermeld schrijven van frater superior werden in de loop van 1899 in overleg met de fraters bestek en tekeningen van een fraterhuis met school van 4 lokalen vervaardigd door architect Huermont de Bas Smeele uit Kaatsheuvel (die later burgemeester van Waalwijk werd). De totale kosten werden geraamd op f.30.000,-.

Pastoor van de Wal vraagt goedkeuring aan de bisschop:

Monseigneur, Het kerkbestuur van Udenhout besloot in zijne laatste vergadering, behoudens goedkeuring van Uwe D.H., uitvoering te geven aan de tekening en ‘t bestek door den heer Smeele architect te Kaatsheuvel gemaakt van een fraterhuis met school en bereids door Uw D.H. mondelings goedgekeurd op de “Vormreis” te Loon op Zand alsmede door de Eerw. fraters te Tilburg. De

kosten van dat werk zijn geraamd op circa dertigduizend gulden, welke het kerkbestuur meent te kunnen dekken:

- 1. Door het opnemen van een kapitaal van tien a twaalfduizend gulden tegen 3% sjaars (meer of minder naar gelang het zal zijn te verkrijgen tegen dien intrest).*
- 2. Door verkoop van onbezwaarde effecten der kerk, voor het overige bedrag. Giften of legaten worden als meeval beschouwd.*
- 3. Door het aanvragen eener jaarlijksche bijdrage van vijfhonderd gulden voor het onderhoud der bewaarschool aan de gemeente. Of deze echter zal worden verleend valt voor het oogenblik nog niet te zeggen.*

De renten en het onderhoud der Eerw.fraters zullen worden betaald

- a. uit de inkomsten der kerk,*
- b. uit de rijkssubsidie,*
- c. uit de schoolgelden der kinderen.*

Monseigneur van de Ven geeft zijn goedkeuring op 12 september 1899.

Op 15 mei 1900 werd de bouw aanbesteed en gegund aan Johannes Kocken te Tilburg voor de som van f.30.270,-.

Het fraterhuis is groot en ruim gebouwd, naar men zegt, voor 15 fraters; omdat men te Tilburg rekening wilde houden met andere eventuele bestemmingen zoals weeshuis, pensionaat, ziekenhuis of huis voor oude fraters. Als tijdelijk verblijf voor een of meer zieke fraters heeft het meermalen gediend.

De uiteindelijke kosten van alle gebouwen bedroegen omstreeks f.40.000,-, waarvan door de parochianen f.8.500,- is bijgedragen.

Behalve de familie Van Hulten en frater superior M.F. de Beer staan de volgende weldoeners in de annalen van de kerk geregistreerd omdat zij hebben bijgedragen aan de bouw van fraterhuis en school: pastoor P. van de Wal; burgemeester Jos. van Iersel, Wilhelmina Burgmans, Cornelis van Iersel, Cornelis en Cornelia van de Pas, de familie Brekelmans, P. Heijmans, Henri Burgmans, Monseigneur de Bever uit Amerika, Jacobus van Loon, Elias Schapendonk, kerkmeester Henricus Verstijnen, de kinderen Wilhelmus Burgmans, Adriaan Verstijnen, Joanna Koolen, weduwe Petronella Schapendonk, notaris J. Verkuylen, weduwe van de Sande, Jan Slots, Willem van Iersel bij het overlijden van zijn vader, en verder een aantal kleinere giften van diversen. Voor de kapel van het fraterhuis schonk de familie Francis Burgmans van Beurden het altaar en waren er financiële bijdragen van de Eerwaarde Heer Arn. Bertens en familie, notaris Verkuylen, kerkmeester Cornelis van de Pas en Maria van Iersel.

2 mei 1901

De gebouwen zijn op 2 mei 1901 door de fraters betrokken en in gebruik genomen. Op 8 mei volgde de inzegening van de lokalen en na een plechtige H.Mis ter ere van de H.Geest was de school voor de jongens van de laagste klas geopend.

Er kwamen in 1901 vier fraters naar Udenhout:

- Frater Medardus van de Voort voor de keuken en de tuin;
- Frater Bernardo van Helvoort als portier en voor het huishouden;
- Frater Vigilus Goossens als leerkracht op school;
- Frater Arsenius Lommers als overste en hoofd van de school.

In 1902 kwam ook frater Pacomius van Hulten naar Udenhout als onderwijzer. Hij kwam in het fraterhuis te wonen op de grond van de ouderlijke woning. Na een overplaatsing in 1907 kwam hij in 1909 weer terug naar Udenhout, nu als portier. In 1911 werd hij opnieuw overgeplaatst.

De bedoeling was ieder jaar een klas er bij te nemen, zodat de fraters langzaam konden opbouwen en de openbare school langzaam kon afbouwen.

Het hoofd van de openbare school, de heer A.J. Coppens, herdacht zijn zilveren onderwijzersjubileum in Udenhout, bij welke gelegenheid zijn oud-leerlingen hem een schrijfbureau aanboden. Hij ging

daarna met pensioen. De onderwijzers Van de Meijden en Van Gurp kregen ontslag. Met de twee laatstgenoemden heeft pastoor van Eijl nog de nodige moeilijkheden gehad alvorens zij een andere onderwijzersbetrekking hadden. In het algemeen zagen de “openbare onderwijzers” de opheffing van de openbare school met lede ogen aan. “Te Udenhout”, zo redeneerden zij niet zonder overdrijving, “staat ons aller toekomstig doodvonnis geschreven”. Udenhout was namelijk de eerste gemeente (met Reusel) waar het openbaar onderwijs roemloos ten onder ging.

Sint Jozef of Sint Petrus

Pastoor van de Wal overlijdt op 21 juli 1902. De pastoor zelf heeft het fraterhuis en de school vernoemd naar Sint Jozef. Hij heeft in het fraterhuis, hoog boven de deur, een beeld van Sint Jozef laten plaatsen met de tekst “St.Jozefs-Gesticht”. Na het overlijden van de pastoor besloot frater superior de Beer om huis en school te vernoemen naar de patroonheilige van pastoor van de Wal, Sint Petrus. Pas na 20 jaar verving men de naam “St.Jozefs-Gesticht” door de naam “Sint Petrus”. Het beeld van Sint Jozef is blijven staan.

Opstel 10

Een Kapucijner initiatief voor een lagere school in Biezenmortel

Frank Scheffers

Een openbare school

Rond het jaar 1920 deed zich in de buurten 't Winkel en Biezenmortel een gebeurtenis voor die voor Biezenmortel van historisch belang is geweest. Midden in de akkers, tussen deze buurtschappen, werd een klooster met een kerk gebouwd. Vanaf dat moment heeft de ontwikkeling van Biezenmortel zich voltrokken rondom het klooster. De paters Kapucijnen hielden zich in het klooster niet afzijdig van de plaatselijke bevolking. Vanaf het begin stimuleerden zij allerlei activiteiten in het jonge kerkdorp, uiteraard op de katholieke leest geschoeid. Het wekt dan ook geen verwondering dat in Biezenmortel in 1921 begonnen werd met de stichting van een openbare lagere school. Het lag immers voor de hand dat in het jonge kerkdorp, waar de Kapucijnen zo nadrukkelijk aanwezig waren, een bijzondere school zou komen. Uit archiefstukken blijkt dat de paters Kapucijnen hun principes opzij hebben gezet om een geldelijke bijdrage van de overheid voor het stichten van een school niet mis te lopen!

Het initiatief om in Biezenmortel een school op te richten kwam wel degelijk van de Kapucijnen. De op 29 december 1920 opgerichte St.-Josephstichting had tot doel het bevorderen van het godsdienstig maatschappelijke welzijn van de inwoners van Udenhout door het oprichten en in stand houden van een Rooms Katholieke bijzondere school of op een andere wijze ter beoordeling van het bestuur. Het stichtingskapitaal van f.1.500,- schonken pater Franken, priester en pastoor te Nieder-Etten in Duitsland. De doorslaggevende stem in het benoemingsrecht van het bestuur lag bij de pater Provinciaal.

De eerste bestuurders van de stichting waren Pater Rector, Adrianus van Iersel (Martinuszoon) Adrianus Versteijnen (Christiaanszoon), Marinus van de Pas (Laurenszoon) en Petrus Heijmans (Petruszoon). De eerste taak van het bestuur was bouwgrond aan te kopen voor de school met onderwijzerswoning. Landbouwer Martinus Franciscus van de Pas bleek bereid een perceel van zijn grond te verkopen. Op 18 februari 1921 leverde hij dat perceel in twee gedeelten. Het zuidelijk gedeelte (voor de school) ter grootte van 43 are en 47 centiare kwam aan de gemeente Udenhout en het noordelijk gedeelte (voor de onderwijzerswoning) van 38 are en 83 centiare aan de St.-Josephstichting.

Van meet af aan was het de bedoeling om zodra de subsidie niet meer terugvorderbaar was, de school van een openbare om te vormen in een bijzondere (katholieke). Dat zou omstreeks 1924/1925 mogelijk moeten zijn. In de tussentijd zouden de Paters Kapucijnen desondanks de nodige steun verlenen bij de oprichting van de school. Zo zou broeder Felix (in de wereld C.J. Baijens) gratis de architectuur, de detailtekeningen en de bestekken verzorgen en bovendien samen met een andere persoon toezicht houden op de bouw.

Ook waren de Kapucijnen bereid, tegen zes procent rente, minimaal de helft van de bouwkosten te financieren. Een bijzondere school kon overigens tegen vijf procent gefinancierd worden.

De bouw van de school

Het bestek van de school is bewaard gebleven in het Tilburgse gemeentearchief. Bij de openbare aanbesteding konden de aannemers inschrijven op de bouw van "eene vierklassige openbare school met gymnastieklokaal, met gang, bergplaatsen, kasten, privaten en urinoirs". Een negental aannemers schreven op het werk in. Onder de inschrijvers waren vier Udenhoutse aannemers. Uiteindelijk werd het werk gegund aan de laagste inschrijver, Jan Snellen en zonen te Haaren voor f 39.175,-. Adr. P. Brekelmans zag met zijn inschrijving van f 40.000,- het werk aan zijn neus voorbij gaan.

Dat het bestek opgesteld was door een pater Kapucijn blijkt ook uit het bestek waarin de bepaling is opgenomen dat de aannemer het loon volgens plaatselijk gebruik op het werk moet uitbetalen en dat er niet gewerkt mag worden op zondagen en andere erkende Christelijke

feestdagen alsmede op 1 november (Allerheiligen). Bovendien moesten arbeiders die aanstoot gaven (vloeken?) de bouwplaats verlaten.

Het bestek geeft een gedetailleerd beeld van de te bouwen school. Behalve de binnen- en buitenmaten van het gebouw en de verschillende ruimten staan ook de te gebruiken materialen gedetailleerd beschreven. Zo moeten de privaten voorzien zijn van een zogenaamd droog closet met beukenhouten zitting. Een ander detail is dat de privaten, de gang, het portaal en de grote boog aan het einde van gang bezet moesten worden met crèmekleurige verglaasde tegels met een groene band. In de gang kwamen tegen de tegels zware ijzeren kapstokken met de nummers 1 tot en met 100.

Op 17 september 1921 werd de eerste steen ingemetseld. Het was een hardstenen exemplaar afkomstig van de Voorburgsche steenhouwerij. Volgens het bestek moest de school op 1 mei 1922 gereed zijn. Bij overschrijding van deze datum moest de aannemer een boete van f 50,- per dag betalen.

De inrichting van het schoolgebouw

Doordat verschillende rekeningen van de inventaris bewaard zijn gebleven, hebben we een goed beeld van het interieur van de school in de beginperiode. De verwarming van het schoolgebouw gebeurde met vier salamander-kachels uit de Etnafabriek in Breda. Hoewel Etna de kachels op 15 december afleverde, bleef de levering van de noodzakelijke kolen uit, waardoor de kachels voorlopig niet konden branden. De late levering van de kolen, hartje winter, was niet de enige tegenslag bij het begin van het eerste schooljaar. Kort voor de officiële opening op 3 december 1921 waren de banken nog steeds niet gearriveerd. Een opening zonder schoolbanken, dat kon ook niet. De fraters uit Goirle boden uitkomst. Zij verhuurden een aantal tweedehands schoolbanken, die nog op hun zolder stonden, voor f.10,-. Johannes Witlox haalde op 29 en 30 november en 7 december de banken in vier vrachten met paard en wagen in Goirle op. Twee weken later werden eindelijk de drieënzestig schoolbanken afgeleverd.

De leverancier van de schoolbanken, de erven Kooijmans-Mes uit Wijchen, had nog meer meubilair voor de school geleverd. Het ging om: drie lessenaars, drie schoolborden, drie bordtrapjes, drie papierbakken, drie bordlinealen, drie aanwijsstokken, 20 porseleinen inktpotjes en een complete inktkoker. Voor de inrichting van de gymzaal werd besteld: veertig oefenstokken, veertig werpstaven, een stokkenbak, een stavenbak, een paar springstandaards van 2,5 m, een springlijn, een cocosmat en een springplank.

De eerste leerkrachten

Meester Van Iersel

Het eerste hoofd van de school was meester Marinus Paulus van Iersel. De vijfentwintigjarige Van Iersel was afkomstig uit Baardwijk. Op zijn sollicitatiebrief staan met potlood enkele aantekeningen geschreven: “gaat trouwen” en “indruk zeer goed”. Meester Van Iersel vervulde in Biezenmortel een voortrekkersrol op diverse terreinen. Zo was hij een waardig pleitbezorger bij het Udenhoutse gemeentebestuur en hij vertegenwoordigde Biezenmortel in allerlei verenigingen en instanties, zoals de oranjevereniging. Verder was hij een trouw lid van het mannenkoor. Meester Van Iersel betrok met zijn echtgenote, Adriana van Beurden, de nieuwe onderwijzerswoning naast de school. De woning die van meet af aan eigendom was van de St.-Josephstichting, was ook ontworpen door pater Felix. De nauwe relatie met de paters Kapucijnen bleek ook uit het feit dat de onderwijzerswoning in het begin was aangesloten op de electriciteitsvoorziening van het klooster. Ook het water kwam van het Kapucijnenklooster. Meester Van Iersel heeft zevenendertig jaar, tot zijn overlijden op 4 juni 1958, voor de klas gestaan. Hij is begraven op het kerkhof van Biezenmortel.

Juffrouw Van Loon

De negentienjarige Maria Van Loon uit Drunen maakte vanaf 1 december 1921 ook deel uit van het eerste onderwijzersteam. Het schoolbestuur had zich de moeite genomen om uitgebreid haar referenties na te trekken. J. Selten, de deken van Drunen, wist over haar te vertellen dat ze uit een goede katholieke familie kwam, ze een opleiding had genoten bij de zusters uit Oirschot (waar ook twee van haar zusters in het klooster zaten) en dat ze tijdelijk in Drunen op de school in de Wolfshoek les gaf. Verder zei hij dat ze in alle opzichten een flinke brave, vrolijke meid was die naar hij

vernomen had van het hoofd van de school ook een goed onderwijzeres was. Juffrouw Van Loon is tot 1926 onderwijzeres geweest in Biezenmortel. Op 16 april 1926 stopte ze met het lesgeven vanwege haar huwelijk met Biezenmortelse Jan van de Pas.

Meester Horsten

De eveneens negentienjarige H.W.N. Horsten uit Tilburg maakte het eerste onderwijzersteam compleet. Hij werd ook per 1 december 1921 aangenomen. Tot die tijd was hij tijdelijk werkzaam aan de bijzondere lagere school in Helvoirt. In het voorjaar van 1921 had hij juist zijn acte van bekwaamheid gehaald bij de bisschoppelijke kweekschool voor onderwijzers in Den Bosch. In 1928 verliet Meester Horsten de Biezenmortelse school. Hij had inmiddels de acte middelbaar onderwijs wiskunde gehaald en hij vertrok nu als leraar naar de school op de Oude Dijk in Tilburg.

Het eerste leerplan

In het eerste jaar van zijn aanstelling heeft meester Van Iersel een zeer compleet leerplan voor de Biezenmortelse school opgesteld. Het plan geeft een goed beeld van hoe het er in het begin van de vorige eeuw op school aan toe ging.

In 1922 was er nog een zesdaagse schoolweek, ook op zaterdagmorgen werd er les gegeven. De woensdagmiddag was wel vrij. De lestijden waren 's morgens van 9.15 u tot 11.45 u en 's middags van 2.00 u tot 4.30 u. In de wintermaanden december en januari begonnen de lessen 's middags om 1.30 en eindigden ze om 4.00 u. De kinderen konden dan voor het donker thuis zijn. Voor aanvang van de les was er iedere dag nog godsdienstonderwijs van 8.30 u tot 9.00 u.

De schoolvakanties waren in totaal zes weken. Een week paasvakantie, vier weken zomervakantie in augustus en een week kerstvakantie. Op alle erkende katholieke feestdagen die als een zondag gevierd werden, waren de kinderen ook vrij. Tenslotte schreef Van Iersel in zijn leerplan dat ook twee kermisdagen (maandag en dinsdag na de eerste zondag in oktober) en 6 december vrije dagen waren. Over de twee vrije dagen op de kermis kreeg Van Iersel echter commentaar van het schooltoezicht. Die had als stelregel, dat geen vrij gegeven werd op dagen die aanleiding zouden geven tot uitpattingen zoals op carnaval en kermis. In eerste instantie hoefde Van Iersel de twee kermisdagen niet te schrappen, maar hij schreef in een brief aan de gemeente, dat hij vreesde dat ze uiteindelijk toch niet gehandhaafd konden worden.

Nieuwe leerlingen konden instromen de maandag na pasen. Het schooljaar liep derhalve van pasen tot pasen.

Het leerplan omvatte de volgende vakken: lezen, schrijven, rekenen, Nederlandse taal, zingen, tekenen, vrije en orde-oefening, nuttige handwerken, vaderlandse geschiedenis (klas 4,5,6) aardrijkskunde (klas 4,5,6) en kennis der natuur (klas 5 en 6).

Lezen

Meester van Iersel schrijft hierover: "De letters worden geleerd door de omgang ermee op het klasseleesbord en de kleine leesplankjes, veel woordseries. Voor het voortgezet leesonderwijs worden verschillende series leesboeken gebruikt. Er is veel leestof. Ieder lesje behoeft dus niet tot in het oneindige te worden gelezen. Doel hiervan is de leeslust op te wekken. Daarom is ook aan ieder klas een bibliotheek toegevoegd. Een leesles moet werkelijk leesles zijn: oefening in het verstandelijk natuurlijk lezen". Hij gebruikte bij het leesonderwijs de volgende boeken: 'Ik lees al', 'Vroolijk volkje', 'Zonneschijn', 'Ons voorbeeld', 'Roomsch kinderleven', 'Blijde harten' en 'Katholiek leven'.

Schrijven

"Het lettertype van Van Gool en Panken wordt gebruikt. In iedere klas hangen de klasseletterkaarten. Aan de lettervorm wordt streng de aandacht geschonken. De schriften van de methode Van Gool en Panken worden niet gebruikt, wel blanco cahiers met hulplijntjes. Het opzettelijk schrijfonderwijs eindigt in het vierde leerjaar, maar toch zullen nog schoonschrift oefeningen plaats hebben bij het schrijven van liedjes in het zangschrijf".

Rekenen

"In de eerste klas worden met behulp van een leitelraam de getallen 1 tot 20 behandeld. In de tweede klas worden ook met behulp van een telraam de getallen 1 tot 100 behandeld. In de derde klas komen in het eerste half jaar de getallen tot 1000 aan de orde. Het tweede half jaar worden de grotere getallen, de romeinse cijfers, kilo/hecto/deca. In het vierde leerjaar worden de breuken, het jaar, de

vlaktematen en de oppervlakten. In het vijfde jaar komt het begrip inhoud, de inhoudsmaten, procenten/winst/verlies, en bruto/netto/tarief aan de orde. Tenslotte komen in het laatste jaar de verhoudingen, schaal en vreemde munten aan de orde”.

Vaderlandse geschiedenis

“Voorbereid door het aanschouwelijk onderwijs in de eerste leerjaren begint het geschiedenisonderwijs in het vierde leerjaar. Aan de hand van leerplaten wordt op een bevattelijke wijze het verhaal op de plaat verteld. Het bijbehorende leerboek geeft een aanvulling op het geschiedenisverhaal”.

Aardrijkskunde

“Het aardrijkskundig onderwijs wordt in de eerste drie leerjaren voorbereid bij het zaakonderwijs. Bij de behandeling van de platen “in nieuwe richting” en “het volle leven” leren de kinderen kennis van de omgeving. In het vierde leerjaar begint het eigenlijke aardrijkskundige onderwijs met de behandeling van de provincie en Nederland. In het vijfde leerjaar wordt de behandeling van Nederlands-Indië voortgezet aan de hand van de atlas. Verder worden in grote trekken de werelddelen behandeld. Het economische gedeelte staat hierbij op de voorgrond”.

Natuur

Ook voor het natuuronderwijs gebruikten de onderwijzers schoolplaten. Aan de orde kwamen ondermeer huisdieren, vruchten, en inheemse en uitheemse dieren. Eerst in het vijfde leerjaar vond opzettelijk natuurkundeonderwijs plaats. Het was verdeeld in drie onderdelen: natuurkunde, plant- en dierkunde en gezondheidsleer.

Zingen

In iedere klas worden liedjes op het gehoor geleerd. In de vijfde en zesde klas leggen de leerlingen een zangschrijf aan, dat zij bij het verlaten van de school mogen meenemen. De liederen komen uit verschillende zangbundels. Op de voorgrond staan vaderlandse liederen. In de vijfde en zesde klas leren de leerlingen het notenschrift.

Meester Van Iersel gaf in het gebouw van de lagere school ook vervolgonderwijs. In het zevende leerjaar vond een verdieping van de bovenstaande vakken plaats. Zo kwam bij het lezen proza en poëzie aan de orde en bij het schrijven het opstellen van formulieren, requesten, rekeningen, kwitanties, schuldbekentenissen en huurcontracten. De geschiedenislessen stonden in het teken van de staatsinrichting. Het vervolgonderwijs vond plaats in de wintermaanden van 15 oktober tot 1 maart. De lestijden waren doordeweeks van zes uur tot half acht ‘s avonds.

Opening en inzegening

Op 3 december 1921 vond de officiële opening van de school plaats. Mevrouw Jansen uit Den Bosch, de schoolopziener, verrichtte de openingshandeling. Het onderwijzend personeel, de aannemer, het gemeentebestuur, pater vicaris van de Kapucijnen, het bestuur van de St.-Josephstichting en natuurlijk alle kinderen van de school (drieëntachtig) waren aanwezig. Bij de opening spraken F. Verbunt namens het gemeentebestuur (burgemeester Van Heeswijk was twee weken tevoren plotseling overleden), mej. Jansen namens de overheid, Meester Van Iersel namens de onderwijzers en tenslotte pater Vicaris namens de Kapucijnen. Deze laatste liet weten dat de Kapucijnen gaarne met de onderwijzers zullen meewerken aan de groei en bloei van de school, opdat de leerlingen flinke burgers van het vaderland mogen worden.

Amper twee jaar later, per 1 januari 1924, nam de St.-Josephstichting de openbare school in Biezenmortel over. De openbare Franciscusschool veranderde in de rooms-katholieke St.-Franciscusschool. Op 17 januari 1924 vond de plechtige inzegening van de gebouwen plaats.

Opstel 11

Met twee woorden spreken “ja pater, nee pater”

M.W. (Martin) van der Loo

Biezenmortel, mei 1929

Juffrouw Hommelen van de Bewaarschool aan de St.-Franciscusschool was een zachte, nogal afstandelijke vrouw, wat langzaam, met een zuinig mondje. Ze had niets van de spontaniteit, die ik van ons moeder gewend was. Ze sprak ook een andere taal dan ik thuis hoorde; ze leek zelfs deftiger te praten dan de parochiepaters, dat was goeddeels het zogenaamde Algemeen Beschaafd Nederlands. Het boezemde respect in, jawel, zelfs een beetje schrik. Ze had er aardig de wind onder. “Kinderen, ga eens netjes zitten met de handjes over mekaar, want aanstonds komt pater Gardiaan jullie wat vertellen. Nee, Wim, zo, met de handen plat tegen de schouders!” Niemand heeft Wim in het netjes-zitten nog ooit kunnen overtreffen. Op de klassefoto van de vierde klas zit hij nog zo. Eerlijk gezegd vond ik die manier van opzitten maar vreemd, onecht. Maar, zo leerde juffrouw Hommelen ons, zo dienen kinderen zich tegenover meerderen te gedragen: rechtop en met twee woorden spreken; “Ja, pater; nee, pater.”

“Juffrouw, den bek gao nie ope!” “Dan moet je er op knijpen, manneke, dan ga’get vanzelf.” Het matjes vlechten vond ik een leuke bezigheid; dat konden we thuis niet. Het kleurig matje van ongeveer 15 bij 10 centimeter was verticaal in stroken gesneden; daar moest je met behulp van een pen met beweegbare bek met de losse stroken horizontaal doorheen gaan. Dat gaf verrassende figuren en structuren in allerlei kleur. Die matjes en hun figuren waren de eerste belangstellingsprikkels, die ik mij van school herinner. Pas veel later ben ik gaan begrijpen, dat belangstelling de belangrijkste motivatie is voor elk onderwijs, van welke soort dan ook. Bovendien wekte het matjesvlechten de lust tot experimenteren en het zelf ontdekken van mogelijkheden.

Eerste klas, mei 1930

Juffrouw Vercammen was een heel ander type: mager, energiek, met indringende ogen. Zij bracht ons de basiskennis bij van letters en woordjes, zowel lezen als schrijven:- aap-roos-zeef-muur-voet-neus-lam-gijs-riem-muis-ei-juk-jet-wip-does-hok-bok-kous.

Het dreunt nog plezierig na in mijn hoofd als ik het opschrijf. De juffrouw tekende met krijt en liniaal 2 lijnen boven elkaar op het bord; daar tussenin schreef zij de klinkers a van aap en de o van roos. Daarna de medeklinkers. De p van aap stak onderuit; de r van roos bleef binnen boord; maar de b van bok kwam er weer boven uit. Dat werd al ingewikkeld genoeg. We kregen een blaadje papier, waar ook 2 lijntjes boven elkaar op stonden en moesten proberen de letters van het bord na te schrijven. Toen we de letters een beetje kenden, gingen we woordjes leren lezen en schrijven. Van woordjes kwam het tot zinnestjes: Taal, begripen, vastgelegd in tekens! We zouden dit proces later nog vele malen beleven, het meest opvallend in het Griekse en Cyrillisch schrift. Als verkenner leerde ik later ook nog de Morsetekens voor het overseinen van berichten met behulp van licht en geluid, maar nooit was het zo nieuw als het aap - roos - zeef - muur van de St.-Franciscusschool in de dertiger jaren. Min of meer analoog, uiteraard zonder dat we ons dat uitdrukkelijk bewust waren, kregen we bij juffrouw Vercammen ook iets van het rekenproces aangereikt. Hier begon het met cijfers, die uitgroeiden tot getallen en tot berekeningen met optellen en aftrekken; maar toen zaten we al in de tweede klas.

De derde en vierde klas

Later leerden we bij meester van Rijsewijk nog enkele delen van het schema: Meneer Van Dalen Wacht Op Antwoord:- Machtsverheffen - Vermenigvuldigen - Delen - Worteltrekken - Optellen - Aftrekken. Aan machtsverheffen deden we niet; en worteltrekken deden we alleen thuis op de boerderij als peeën en knolvoer groot genoeg waren. Wat me nog duidelijk heugt, is het pak slaag dat ik ooit van deze meester gekregen heb. In zijn jeugdige ijver om zijn leerlingen te stimuleren, loofde

hij een dubbeltje uit voor iedereen, die voor zijn of haar sommen een hoger punt wist te behalen dan de vorige keer. Ik hoorde daar niet zo vaak bij, omdat er veelal geen hogere punten bij de hand waren. Dat vond ik onrechtvaardig. Op een morgen stapte ik met enkele andere leerlingen naar de lessenaar met de mededeling, dat ik een hoger punt had gehaald. De meester betaalde vlot uit. Maar ik was nog nauwelijks met het dubbeltje op mijn plaats, of hij stond al naast me en vroeg naar mijn rekenschrift; hij klapte het schrift open en weer dicht om mij verder (verdiend) om mijn oren te klappen. Hij inde het niet verdiende dubbeltje en ging terug naar zijn lessenaar. Ik heb zoiets nooit meer gewaagd. Toen ik hem in de zomer van 1992 de videofilm van onze klassereünie van 1990 liet zien, - hij had die zelf voor een deel bijgewoond -, en hem vroeg, of hij zich dat voorval nog herinnerde, wist hij er niets meer van, maar hij was toen de 80 ook al gepasseerd.

Vanwege naijver kon het wel eens wringen met klasgenoten; als ze de mogelijkheid daartoe zagen, konden ze je aardig te kijk zetten. Het was eind november 1933; Sinterklaas was met zijn Zwartepeieten op bezoek in de klassen van meester van Rijsewijk. Zoals het een echte bisschop betaamt, zat hij op de lessenaar, waar gewoonlijk de meester zelf zat. De Zwartepeieten sprongen met zwaaiende roeden door het klaslokaal. Voor de Heilige Man hadden wij een heilige eerbied; voor de Zwartepeieten hadden we schrik: ze zullen je maar eens in die zak proppen! Hoewel? Opeens vroeg de Sint aan de meester, of hij niet een goede leerling had, die voor hem eens een moeilijke rekensom zou willen maken. Nou, die had de meester wel. Hij begon naar de hoek, links achter te turen. Daar zaten Gerard van de Laar, Jos Mallens en ik. Ik zag hem aarzelen. "Kom jij maar eens naar voren," zei hij mij aankijkend. Ik bestierf het zowat, maar deed wat de meester zei. Die stond al met zijn rug naar de klas de redactie van een som op het bord te schrijven. Ik nam het krijtje van hem over en zonder lang na te denken begon ik iets van een oplossing te noteren, daarbij af en toe terzijde spiedend, of een van de Zwartepeieten me niet te na kwam.

"Ik denk, dat het niet helemaal klopt, is het wel meester?" vroeg Sinterklaas opeens. "Nee," zei de meester, "dat is natuurlijk niet goed, maar dat weet hij zelf ook wel. Ga maar naar je plaats," zei hij tegen mij. Diverse kinderen zaten te ginnegappen, toen ik beschaamd naar achter liep. Onder het speelkwartier en later thuis vertelden ze uitvoerig, dat ik de som voor Sinterklaas niet kende. En het waren nog wel de meisjes, die daar de meeste ophef over maakten; dat stak me des te meer. Afgaan voor de meisjes was wel het laatste wat je kon verdragen. Ik heb het ze wel vergeven, maar ben het nooit meer vergeten.

Met meester van Rijsewijk heb ik het verder altijd goed kunnen vinden. Ik had respect voor zijn behaarde onderarm (hij tilde met een hand een tweepersoonsbank op) maar ook voor zijn rechtvaardigheidsgevoel en zijn onderwijskwaliteit. Bij deze meester is ook mijn belangstelling voor tekenen en kleuren gewekt. Het liefst tekende ik sloten met sneeuwkllokjes en zeilschepen. Ik had ze geen van beiden ooit in het echt gezien; natuurlijk wel op een plaatje. Nog altijd houd ik van waterpartijen, bloemen en landschappen. Het was ook deze meester, die mij tegelijk met een paar andere jongens Duitse liedjes leerde zingen. Zingen deden we graag bij deze meester, want hij kon ook nog het harmonium bespelen. Dat klonk net als het orgel in de kerk. We zongen: Wien Neerlands bloed door d'aderen vloeit; Waar de blanke top der duinen; In naam van Oranje doe open de poort; In een blauw geruite kiel en Ferme jongens stoere knapen, foei, hoe suffend sta je daar, zijt ge dan niet welgeschapen, zijt ge niet van zessen klaar? Veelal teksten van eeuwen geleden.

De vijfde en zesde klas

Bij meester van Iersel kregen wij te maken met de verdere dimensie van het lager onderwijs. Hij onderwees ons in het metrieke stelsel, zoals dat geldt voor lengte (meters), oppervlakte (aren), inhoud (liter) en gewicht (gram). Met wat hij ons bijbracht over godsdienst, aardrijkskunde, plantkunde, muziek, staatsinrichting en geschiedenis leerden we kijken buiten de grenzen van de Biezenmortel en buiten het bestek van vandaag en morgen. Boeiend wist hij te vertellen over de verschillende soorten vervolgoopleidingen; over zaken waarover Bisschop mgr. A.F. Diepen in Den Bosch zich zorgen maakte, en over onderwerpen, die toentertijd Dr. Dekkers, Minister van Landbouw, bezig hielden. Langzaam drongen zich bij ons door toedoen van de bovenmeester vragen op als: Wat wil jij later worden? Wat moet je dan verder leren? Je kon voelen, dat hijzelf ook stoeide met de vraag: Hoe sluit

ik met mijn school zo goed mogelijk aan op de toekomst van deze dorpskinderen? Hij was duidelijk bezig met beleid zonder dat hij dat woord ooit gebruikte.

Godsdienst en moraal

De onderwijzers verzorgden de catechismusles. Als je je les altijd goed kende, kreeg je een 10 op je schoolrapport. Een paar keer per maand kwam er een pater Kapucijn van de overkant om de godsdienstkennis verder uit te diepen. 's Zondags in de preek kregen de grote mensen godsdienstonderricht vanaf de preekstoel; de kinderen kregen dat apart in de kapel, rechts van het altaar, meestal van pater Adolfus. Evenals op school vertelde hij ons daar verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament, en ook weer over de catechismus. Als we dan al eens vroegen, - hetgeen niet zoveel voorkwam, want we hadden een beetje schrik van de pater:- "Hoe kan dat, pater?" luidde zijn argumentatie, dat het zo in de bijbel stond; dat de evangelisten bij het schrijven van het evangelie door de H.Geest geïnspireerd waren; dat de kerk het de eeuwen door al zo geleerd had; en dat de kerk het ons onder leiding van de Paus te geloven voorhield.

Het geloven van de kerkelijke waarheden vonden we niet zo moeilijk; die stonden misschien te ver van ons af, waren wellicht te weinig concreet. Lastiger werd het, als we vragen stelden over de moraal:- zoals waarom moeders, die pas een kindje hadden gekregen, de kerkgang moesten doen. Moest bij hen iets zondigs worden weggewassen? Ons moeder was met haar 9 kindjes de braafste vrouw van de wereld. Als vader en moeder weer een kindje gekocht hadden en ons moeder beter was, ging ze weer iedere morgen op een draf naar de kerk; dat had ik al meerdere malen meegemaakt. En waarom moest een pasgeboren kindje zo op stel en sprong gedoopt worden? Zou het niet in de hemel komen, als het niet gedoopt was? Dat was toch niet eerlijk? Als laatste argument hield de pater ons dan voor, dat dit een geheim van ons geloof was.

De parochiepaters en af en toe ook de theologanten van de Kapucijnen konden ten aanzien van hun idealen tot het overbrengen van de godsdienstbeleving onder eenvoudige en goedwillende parochianen, hun hartje ophalen. De mensen in de Biezenmortel hebben op dit punt in een paradijs geleefd. De Kapucijnen zelf ook! Er werd de grootst mogelijke zorg besteed aan de vieringen in de kerk, soms ook opgeluisterd door het studentenkoor. Afgestudeerde theologanten werden daar subdiaken, diaken en priester gewijd; missionarissen werden van daaruit uitgezonden naar missiegebieden in Indonesië en Zuid-Amerika. Op school werd iedere 1e Vrijdag met alle klassen tezamen het H.Hartfeest gevierd en de akte van Eerherstel gebeden. Geen wonder ook, dat er in 1935 een mooi kruisbeeld verscheen aan de Noordzijde van de Capucijnenstraat; na de oorlog kwam er een H.Hartbeeld aan de Zuidzijde van deze straat. Dit beeld verdween weer, toen de Capucijnenstraat verlengd werd en er een kruispunt kwam op de plaats waar het H.Hartbeeld stond.

Ten aanzien van het gezag van de paters herinner ik me nog het volgende voorval. Ik zat op de bewaarschool, toen ik in het gymnastieklokaal bij het spelletje "Zakdoek leggen, niemand zeggen" ten val kwam. Mijn pantoffels waren op-de-groei gekocht en dus te groot. Toen mijn gehuil niet ophield, haalde Juffrouw Hommelen de bovenmeester erbij. Die begon voorzichtig mijn linker arm te buigen, waarop ik nog harder schreeuwde. Hij bood me een nieuw krijtje aan: "Je mag het hebben, als je het met deze hand pakt." Het lukte niet. De meester bracht me naar huis, en zei tegen mijn ouders, dat mijn arm waarschijnlijk gebroken was. We moesten ermee naar de dokter. Vader zette mij voor op de stang van zijn fiets en bracht me naar de befaamde dokter Lobach in Udenhout. De arm was inderdaad bij de elleboog gebroken. Vader moest mij vasthouden; de dokter ging aan het trekken om de arm te zetten. Zuster Buys maakte de gipszwachtels klaar; de dokter deed ze eromheen. Toen die er na 14 dagen weer af mochten, moest zuster Buys iedere ochtend buigoefeningen met mijn arm doen. Vader had geen tijd om telkens met mij naar het dorp te fietsen. Na een paar keer gebracht te zijn, wist ik de weg. Ik moest nu het traject van circa 3 km iedere dag alleen heen en terug te voet afleggen. Ik was toen 6 jaar. Op een ochtend liep ik in de Groenstraat, op weg naar de Biezenmortel, toen wethouder Peer Heijmans op zijn fiets van het gemeentehuis naar zijn huis in de Biezenmortel reed. Hij had mij daar al een paar keer zien lopen. "Kom maar bij men achterop zitte, jungske" zei hij uitnodigend, "dan breng ik oew wel naor school." Maar hoezeer hij ook aandrong en mijn schrik probeerde weg te nemen, het jungske liet zich niet overreden, want pater Adolfus had zondagmorgen in de kapel met de meeste klem te verstaan gegeven, dat wij nooit met een vreemde man mee

mocht gaan, als die je uitnodigde met hem mee te rijden. Ik herkende de wethouder wel, maar wat was in dit verband een “vreemde man”? Ik had als klein jongetje in ieder geval nog nooit een woord met Peer gewisseld. Ik weet niet of de wethouder de reden van mijn weigering ooit begrepen heeft. Zelf vond ik het later natuurlijk wel stom.

Omgang op school.

De schoolkennis die wij opdeden in de St.-Franciscusschool, was natuurlijk voor onze verdere ontwikkeling van vitaal belang; maar van haast even groot belang was de sociale en culturele vorming, die er uitging van het dagelijks omgaan met medeleerlingen, maar vooral ook van wat we hoorden en zagen van de boven ons gestelde onderwijzers en paters, van ons direct en indirect contact met hen.

Bijzonder was misschien wel het feit, dat wij op een gemengde school zaten. Dat was in die dagen beslist niet algemeen gebruikelijk. Maar Biezenmortel was zo'n kleine leefgemeenschap en de afstand naar Udenhout-dorp zo groot, dat die situatie als een gegeven genomen moest worden met alle consequenties van dien. Pater Gardiaan was zelf voorzitter van het schoolbestuur; hij zou dit punt zeker de nodige aandacht geven en die ook vragen van de onderwijzersstaf. Ik kan me geen geval herinneren, waarin de verhouding jongens - meisjes ooit problemen heeft opgeleverd. Zowel de jongens als de meisjes deden hun best elkaar zoveel mogelijk te vermijden. De meisjes hadden hun eigen groepjes, hun eigen spelletjes (touwtje springen, hinkelen), hun eigen omgangsvormen (liepen vaak gearmd) en hun eigen manier van plezier maken. Daar moesten de jongens zich niet mee bemoeien; maar die wilden daar ook niks mee te maken hebben; die zouden zich daarmee belachelijk gemaakt hebben bij hun kornuiten. De jongens speelden met hoepels, met pin- en haktollen, knickers en vliegers; bovendien deden ze aan bokspringen (haasje-over) en aan andere wat ruwere bezigheden. Naar mate ze ouder werden begon de belangstelling van beide sexen voor elkaar natuurlijk wel toe te nemen, maar dat heeft, voor zover ik weet, nooit tot moeilijkheden geleid.

Onder sommige groepen van de jongens deden zich nogal eens ruzies voor, soms met grof geweld. Ze brachten dan een eind hout en kettingen mee en sloegen met hun klompen op elkaar in. Messen heb ik er nooit aan te pas zien komen. De bovenmeester had soms de grootste moeite hen blijvend uit elkaar te houden. Sommige van die jongens, meestal van de klassen 6 en 7, waren zo groot, dat ze boven de meester uitstaken. Dat gaf soms een beangstigende aanblik: “als de meester aanstonds ook maar geen klappen krijgt.” De vechtersbazen blonken veelal uit in agressiviteit. Doordat ze nogal eens bleven zitten, raakten ze ten achter op hun eigen leeftijdsgenoten. Ze waren eigenlijk eenzaam, want de anderen vermeden hen vanwege het leeftijdsverschil, en om te voorkomen dat ze bij een gevecht betrokken zouden raken.

Opstel 12

Naailes van zuster Veronica

Joost van der Loo

Bron

Herinneringen van zijn moeder Ria van der Loo-Mutsaers

Ik werd geboren als eerste kind van Martinus Mutsaers en Everdina Maresch. Mijn vader had een winkel tegenover de Boerenbond aan de toenmalige Stationsstraat. Ik bleef de enige dochter en na mij werden er nog 3 zonen geboren namelijk Jan, Piet en Joost. Broer Jan zou later als broeder Evaristus intreden bij de broeders van Dongen en zelf in het onderwijs terechtkomen in de gemeente Geldrop.

Een prijs voor ijver, netheid en gedrag

Ik heb twee jaar op de zogenaamde bewaarschool gezeten, eerst bij zuster Felicita, die de jongste kleuters onder haar hoede had. De oudere kleuters kwamen bij zuster Pancratia. Wanneer een kind “het in de broek had gedaan” kreeg je van de zusters een reservebroek. De vuile broek werd op Felix gewassen en kreeg je later weer schoon mee naar huis.

Na deze twee jaren volgden er nog zeven jaren bij de zusters. Zo heb ik bij zuster Remigia gezeten, waarschijnlijk in de eerste klas. Deze zuster was een echte missiezuster en bij haar kon je zilverpapier voor de missie inleveren. Ook heb ik bij Juffrouw Vermeer in de klas gezeten en kreeg ik naailes van zuster Veronica en handwerken van zuster Itha. Deze laatste heette met haar achternaam Van de Pol, en het feit dat we op de hoogte waren van haar achternaam vonden we een spannende belevenis. Wanneer er een kind was met een kleine verwonding of een zweer kon die terecht bij zuster Abdulia die als verpleegster de kinderen van de school hielp.

De vakken die we kregen waren schrijven, lezen, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, godsdienstles, handwerken, naailes, maar ook klokkijken. Met Sinterklaas kon je een prijs winnen voor ijver, netheid en gedrag. Zo was er een eerste, tweede en een ereprijs te behalen. Ikzelf heb een keer zelfs de ereprijs gehad en kreeg een stichtelijk meisjesboek.

De plechtige communie

De schooldag begon met het bidden van het weesgegroet en het onze vader. Vier keer per dag werden deze gebeden opgezegd. Telkens bij de aanvang van de lessen, in de morgen en na de middagpauze en bij de beëindiging van de lessen. De godsdienst speelde natuurlijk een zeer grote rol in het hele schoolgebeuren. De plechtige Heilige Communie was een zeer plechtig gebeuren en pastoor Van Eijl deed hier alles voor. Deze vond elk jaar plaats op passiezondag, dit in tegenstelling tot de Eerste Communie, die op een gewone doordeweekse dag gebeurde en veel minder plechtig was. De communicanten mochten blijven eten op Felix en ook de bruidjes die de communicanten vergezelden waren dan welkom. De zaterdag voorafgaande werd op Felix de klok geluid zodat de Udenhoutse mensen, speciaal de ouders van de communicanten en de bruidjes, eten en drinken naar het klooster konden brengen. De Udenhoutse mensen zeiden dan “Hoor de klokken gaan van bim-bam, ze zingen breng brood, breng ham”. Ikzelf was elk jaar bruidje tot aan mijn eigen plechtige H. Communie in 1935. Wanneer je in 1935 je communie had gedaan mocht je het jaar daarop nog één keer met de stoet nieuwe communicantjes en bruidjes meelopen. Dit om de plechtige stoet zo lang mogelijk te maken. 's Middags volgde de plechtige hernieuwing van de doopbeloften en pastoor Van Eijl deed dit zo plechtig mogelijk.

Uitstapjes waren er niet vaak. We gingen wel eens te voet naar den Duin. Zuster Theresio had ons geleerd dat we in de natuur extra diep adem moesten halen, want dat was gezonde lucht. Ze deed in de klas voor hoe je dan moest ademen.

Een “heilig” prentje

Een vriendinnetje van me was Cor Scheffers (1922), die ook aan de Stationsstraat woonde, zij het aan de andere kant van de overweg. Zij was het enigste kind van Frans Scheffers en Sien van de Velden. Haar vader werkte op de Boerenbond tegenover mijn ouderlijk huis. Cor moest eens een keer met de trein naar Leiden en kreeg de opdracht van de onderwijzeres mee om onderweg alle stationsnamen te noteren. Op school bracht Cor daarvan verslag uit en kregen we aan de hand hiervan aardrijkskundeles.

Wanneer er in het dorp iemand van rijke komaf zonder kinderen was gestorven gingen, alle klassen van Felix naar de kerk. Of de jongens ook gingen weet ik me niet meer te herinneren. De bedoeling was waarschijnlijk, dat er zoveel mogelijk mensen in de dienst aanwezig waren om voor de zaligheid van de gestorvenen te bidden. De kinderen kregen daarvoor twee moppen uitgedeeld, een soort taai taai en waarschijnlijk door koekfabriek van de Ven, koekfabriek Victoria aan de Groenstraat gebakken. Het gezegde van Udenhoutse mensen bij de uitvaart van een rijk heerschap was dan ook “Mopt ie?”. Men wilde weten of er moppen werden uitgedeeld. Cor Scheffers heeft nog behoorlijk veel straf gehad op school omdat ze al tijdens de uitvaart gesnoept had van de moppen.

We gingen zes dagen per week naar school en hadden alleen vrij op woensdagmiddag, zaterdagmiddag en natuurlijk de zondag.

Het schooljaar liep toen nog van Pasen tot Pasen en veroorzaakte ooit problemen. Cor Scheffers verliet in april 1933 op elf jarige leeftijd de Felixschool om in Boxtel op kostschool te gaan. Op die school met de naam “Duinendaal” liep het schooljaar echter van augustus tot augustus.

Wanneer het uitzonderlijk heet was in de klas werd er door de zusters een emmer water in de klas gezet waar je een bekertje water uit mocht drinken.

Bij goed gedrag kreeg je een “heilig” prentje uitgereikt en daar waren we dan heel blij mee.

Opstel 13

Het patronaat

Jan Denissen en Kees van Kempen

Bronnen

Archief parochie H.-Lambertus Udenhout

Th. Verhoeven en M.L.G. van Hees, *Rooms Katholieke opvoeding in oostelijk Noord-Brabant 1900-1930*, 'Noordbrabants Historisch Jaarboek 7', 1990

Reactie op de industrialisatie

Door de industrialisatie vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw dreigde er rond 1900 een verzwakking van de positie van de katholieke kerk als gevolg van de met de industrialisatie gepaard gaande open communicatie. Katholieken kwamen in contact met mensen met een andere sociale achtergrond, zoals ongelovigen en socialisten. Ook vanuit Udenhout gingen steeds meer mensen werken in de textielindustrie in Tilburg. De katholieke kerk vreesde voor de standvastigheid van de gelovigen en reageerde door de oprichting van katholieke scholen, katholieke ontspannings- en vakverenigingen en standorganisaties. Dit had de zogenaamde verzuiling tot gevolg. Katholieken gingen bijna uitsluitend om met katholieken. Zij kregen een katholieke opvoeding, gingen naar een katholieke school, kwamen bij een katholieke vakvereniging en in hun vrije tijd gingen zij naar een katholieke ontspanningsvereniging. Vanuit de katholieke kerk werd van alles gedaan om de omgang met andersdenkenden zoveel mogelijk te voorkomen. Dit is ook het geval in Udenhout.

Katholiek onderwijs

Vanaf 1901 moesten kinderen van zes tot twaalf verplicht naar school. De keuze voor openbaar of bijzonder onderwijs was vrij. In Noord-Brabant gingen in 1900 nog 70% van de jongens en 26% van de meisjes naar een openbare school, terwijl de katholieke kerk al in 1868 aan ouders de verplichting had opgelegd hun kinderen zoveel mogelijk naar een katholieke school te sturen. Ook deze situatie is herkenbaar in Udenhout. De meisjes konden naar de katholieke meisjesschool St.-Felix van de zusters van Liefde. In 1900 gingen de jongens nog naar de openbare school in het gemeentehuis.

Door de financiële gelijkstelling tussen openbare en bijzondere scholen kwamen er na 1900 veel katholieke scholen bij in Noord-Brabant. Ook in Udenhout. In 1901 begonnen de fraters alhier met katholiek onderwijs voor jongens.

Vrijwel alle vakken werden benut om het katholiek bewustzijn te bevorderen. Ook karaktervorming achtte men zeer belangrijk. Het voorbeeld beschouwde men als het beste middel om het handelen van kinderen te vormen. Daarnaast was gehoorzaamheid erg belangrijk. De belangrijkste cijfers op het rapport waren voor godsdienst, gedrag en vlijt. Op de Udenhoutse meisjesschool van St.-Felix kon de jeugd elke week 25 punten verdienen, 5 voor godsdienst, 10 voor gedrag en 10 voor vlijt. De meisjes met de meeste punten konden mooie prentjes verdienen met daarop een afbeelding van Maria of een gebedje.

Voortdurend toezicht was belangrijk. Kinderen mochten geen verkeerde lectuur lezen en geen ongepaste kleding dragen. Het gedrag van de jeugd werd gevolgd tot ver buiten de schoolpoort.

Schoolvakantie is geen kerkvakantie

Ook pastoor van Eijl was volop in de geest van die tijd in de weer om de jeugd te behoeden voor verkeerde invloeden. Pastoor van Eijl was gevormd op het eigen Bossche klein- en groot-seminarie, waar hij had geleerd hoezeer de hele samenleving één moest zijn met het geloof: de school, de vakbonden, de sport, de fanfare, alles. Bij voorkeur hadden katholieken alleen maar contact met katholieken, dus het liefst geen kermis waar alleen maar gespuis van de stad kwam. De pastoor keek maar argwanend naar de niet-katholieke arbeiders van de steenfabriek en maakte hele moeilijke tijden mee toen tijdens de Eerste Wereldoorlog militairen zonder geloof of met een ander geloof in

Udenhout hun kamp opsloegen.

Later heeft de pastoor een aantal gouden regels toevertrouwd aan zijn dagboek. De eerste twee gouden regels gaan over de jeugd en luiden als volgt:

I. De Jeugd behoort aan kerk en school. Zelfs in haar ontspanningen en feesten. Alle pogingen om de jeugd te betrekken in openbare kermisvermakelijkheden, publieke volksspelen of wedstrijden en optochten stuiten af op mijn onverbiddelijk verzet. Men leze mijn dagboek oktober 1910 en oktober 1919. Vele jaren heb ik zelf uit eigen middelen voor de schooljeugd kermis en andere feestelijkheden georganiseerd onder toezicht van fraters en zusters, om het bovengenoemd principe te handhaven.

II. Schoolvakantie is geen kerkvakantie. Het bijwonen der H.Mis op de werkdagen, het catechismusonderricht en het patronaatsbezoek duren tijdens de vakantie voort. Vroeger stond het godsdienstig leven bij de jeugd tijdens de vakanties volkomen stil, tot groot moreel nadeel. Ook de doorvoering van dit principe heeft veel moeite gekost en zal moeite blijven kosten.

Voordat pastoor van Eijl naar Udenhout kwam, was het helemaal niet gebruikelijk dat de jeugd elke morgen naar de kerk ging. Dat heeft pastoor van Eijl voor elkaar gekregen. Op 14 maart 1906 schrijft hij in zijn dagboek: Het dagelijks mishoren der kinderen, dat bij de aanvaarding van mijn pastoraat niet bestond of in onbruik was geraakt, heeft veel moeite gekost. Bedreigingen en beloningen heiligden het doel. Vooral bij het naderen van vakanties gold als credo: “schoolvakantie is geen kerkvakantie”.

De pastoor gaf zelf catechismusles. In de kerk. Op de kleine bankjes voor de communiebanken. Vervelende bijkomstigheid was dat de pastoor weigerde in ‘klassen’ te werken, maar met ‘jaren’ werkte. Veel oudere Udenhouters, die catechismusles van Van Eijl hebben gehad praten nog in termen van “Oh, die en die is van mijn catechismusjaar”. Dan kan het zo zijn dat die of die ook van hetzelfde schooljaar was, maar dat hoeft dus niet zo te zijn.

Eens was het weer catechismusles voor in de kerk. Het was stil. Opeens.... Een knetterende scheet. De Lambertuskerk heeft een uitstekende akoestiek en het geluid klinkt door heel de kerk. Pastoor van Eijl ontsteekt in woede en brult door de kerk: “Eruit, vuile viezerik” en hij loopt in de richting van de dader. Deze, bang voor de harde hand van de goede herder, rent al de kerk uit, op zijn sokken. Ter hoogte van het wijwatervat draait hij zich om en roept de gevleugelde woorden: “Aarts, brengde gij mijn klompen mee?”.

Patronaten

Kinderen verlieten meestal op hun twaalfde de lagere school. Dan waren ze onttrokken aan het toezicht van de fraters en de zusters. Vanaf 1900 volgde overal de oprichting van patronaten, die de vorming van de jeugd op zich namen na de verplichte lagere school. Op de patronaten besteedde men aandacht aan de vorming en de opvoeding. De jeugd moest worden behouden voor God, kerk en maatschappij en mocht niet zwichten voor de verlokkingen van moderne ontspanningsmogelijkheden als dansen, bioscoopbezoek of cafébezoek. Voorop stond verdieping van het godsdienstig leven. De jongenspatronaten besteedden aandacht aan het vergroten van de weerbaarheid. Bij een confrontatie met andersdenkenden diende de jeugd te beschikken over voldoende tegenargumenten en daardoor standvastig te blijven in het eigen geloof. Ze leerden deugden als tevredenheid, matigheid, gezagsgetrouwheid en arbeidzaamheid. De opvoeding in de meisjespatronaten was vooral gericht op hun toekomstige taak als huisvrouw en moeder. De vrouw moet godsdienstig zijn om haar echtgenoot te stimuleren in de godsdienstplichten en om de godsdienstige en zedelijke waarden door te geven aan haar kinderen. Haar werd geleerd een ordelijk en gezellig thuis te scheppen zodat haar echtgenoot geen behoefte zou hebben om naar het café te gaan. De pastoors waren met name benauwd voor de ledige zondagmiddag. Ledigheid is des duivels oorkussen, was een veel gehoorde uitspraak. Om die reden waren de patronaatsbijeenkomsten op zondagmiddag.

Het patronaat in Udenhout

Al snel na zijn benoeming in 1903 begon Pastoor van Eijl met de organisatie van het jeugdwerk in zijn parochie. Op 15 augustus 1905 richtte hij een congregatie op voor jongens van 14 tot 21 jaar onder de titel "Maria Hemelvaart" en genaamd St.-Jozefcongregatie. Iedere zondag na het lof kwam de congregatie bij elkaar voor een geestelijke oefening van plusminus drie kwartier. Daarna kon de jeugd de middag verder doorbrengen met kaartspelen, biljarten, boogschieten en beugelen. Aan de tapkast kostte de chocola en limonade 2 cent per consumptie. Pastoor Van Eijl was zelf de directeur, de jeugdleader, geassisteerd door de fraters. Het lof vond plaats in de kerk, de geestelijke oefening in de catechismuskapel en de daaropvolgende ontspanning in de Pauluszaal, het Bondsgebouw. De congregatie ontving op 16 september 1905 goedkeuring van bisschop W. van de Ven; de datum van de goedkeuring is evenwel gesteld op 15 augustus 1905, de stichtingsdatum. In de loop van september groeide het aantal leden van de St.-Jozefcongregatie tot 58.

De St.-Jozefcongregatie was voor pastoor Van Eijl zijn lust en zijn leven. Hij bouwde speciaal voor zijn congregatie de patronaatsgebouwen.

Al veel eerder dan het jongenspatronaat Sint Jozef was er een meisjespatronaat. Het meisjespatronaat Maria is opgericht in 1864, twee jaar na de komst van de zusters naar Udenhout. Het patronaat van de zusters heeft zich ontwikkeld tot een naaischool. Pastoor van Eijl wilde een meisjespatronaat met meer godsdienstige vorming. Op 14 september 1909 nam hij initiatief tot een vernieuwd meisjespatronaat. De dames Cato van Rooij en Mina Berkelmans, later ook Marie Lamoen en Jans Pigger, leidden het patronaat. Pastoor van Eijl beklagde zich in zijn dagboek erover dat het moeilijk is in Udenhout iets nieuws in te voeren: *"De patronaatskinderen moesten als het ware gekocht worden: vijf cents op het spaarboekje voor iedere les, die zij bijwoonden, iedere keer eene tas waterchocolade met beschuit, een Nieuwjaar, een Sint-Nicolaas..... Het was voor mij eene dure, voor de parochie eene goede zaak.*

Tijdens de moeilijke jaren van de Eerste Wereldoorlog kwam het initiatief tot stilstand. De zusters van Felix vervolgden hun naaischool.

Het patronaat van pastoor van Eijl werd in Udenhout heel verschillend gewaardeerd. Lang niet alle Udenhouters lieten hun jongens naar het patronaat gaan. Zo ook niet pater Servatius van de Ven: *"Mijn ouders vonden het patronaat een verkeerde manier van opvoeden. Daar kon je alleen kwajongensstreken leren".*

Buiten het dorp vond de pastoor meer waardering. Pater Hyacinth Hermans van de "Maasbode" liet er al een film van maken rond 1920. En eind december 1928 viel de patronaatsgebouwen met rotsparc, herten, eenden, pauwen, duiven en voetbalterrein de eer te beurt te worden gefilmd als het mooiste patronaat van Nederland. Dat was in opdracht van de "Commissie van den propagandafilm ten voordeele van het Partijbureau der R.K. Staatspartij". Deze propagandafilm met als titel "Het heldendicht der Roomsche daad" en als subtitel van de tweede acte "Wat een eenvoudig dorpspastoor voor zijne jongens doet" is in heel Nederland vertoond. En natuurlijk ook in Udenhout, in het patronaat, tot vier maal toe.

Opstel 14

Cursussen handel, koken, varkens kennis en Frans

Kees van Kempen

Bron

Archief Parochie H.-Lambertus Udenhout

Burgemeester van Heeswijk, benoemd in 1900, en pastoor van Eijl, benoemd in 1903, vonden elkaar in het begin van hun Udenhoutse loopbaan als het ging om de ontwikkeling van het dorp. Samen zetten zij hun schouders onder de oprichting van vakbonden en standsorganisaties, de oprichting van een bibliotheek, het realiseren van betaalbare verzekeringen, het oprichten van een Vincentiusvereniging (een eerste vorm van sociale voorzieningen), en dergelijke. De burgemeester handelde in het perspectief van de maatschappelijke ontwikkeling, zoals hem die ook voorstond als lid van de Provinciale Staten van Noord-Brabant. De pastoor was in het dorp het boegbeeld van het Rijkse Roomse leven. Tezamen waren ze een sterk koppel, waarbij ook het onderwijs, vooral voor volwassenen, sterk tot bloei kon komen.

In het dagboek van pastoor van Eijl vinden we een lange lijst initiatieven:

- ◇ 1 maart 1904. Oprichting van een bibliotheek tot uitlening van leesboeken. De bibliotheek was gehuisvest in de Pauluszaal en de kapelaan werd tot directeur benoemd.
- ◇ 20 oktober 1904. De heer van Dongen uit Tilburg is aangetrokken voor een cursus 'bouwkundig tekenen' voor de Udenhoutse jongens, die werkzaam waren in een van de vele Udenhoutse bedrijven in de houtbewerking. De lessen werden gegeven op zondag in de fraterschool. Pastoor van Eijl schrijft er de kanttekening bij dat de Udenhoutse jongens dan op zondag niet meer naar Tilburg hoeven voor de lessen.
- ◇ 3 november 1904. De Fraters starten met winter-herhalingsonderwijs van 1 november tot 2 februari. Het is bedoeld voor de jongens, die de basisschool hebben verlaten en die in de rustige wintertijd voldoende tijd hebben om bij de fraters nog wat bij te leren.
- ◇ 23 september 1905. Tien jongens krijgen pianoles bij organist Jac. Ebben, om later zo mogelijk tot organist te worden opgeleid. Dit doel wordt niet gehaald. Evenzeer mislukken alle gratis zanglessen, om koorzangers te vormen.
- ◇ 5 november 1905. Adr. Brekelmans (Josje de Golse), bouwkundige, volgt Van Dongen op als leraar van de tekenschool.
- ◇ 19 maart 1907. In het Bondsgebouw wordt voor het eerst in Udenhout een film gedraaid. Het gebeurt door een zekere Nieserius uit Gouda. Alle schoolkinderen en de leden van de beide congregaties hebben de film gezien.
- ◇ 12 april 1907. Tot bestrijding van de kindersterfte zijn honderd exemplaren verspreid van de "Catechismus voor de voeding der zuigelingen", uitgegeven door de Gezondheidscommissie te Tilburg.
- ◇ November 1908. Aanvang van een tweejarige handelskursus voor 22 leerlingen, een initiatief van de middenstandsorganisatie de Hanze en gesubsidieerd door gemeente, provincie en rijk. Docenten waren frater directeur en de leraar Bonzel.
- ◇ 14 februari 1909. Voor de leden van het Patronaat is een avondschoon ingevoerd, te houden elke maandagavond. Het was een soort ambachtsonderwijs, met uiteraard een vleugje godsdienst. Dit beviel zo goed dat de 's zondagse tekenschool onder leiding van Adr. Brekelmans, die had ingeboet aan belangstelling, werd verplaatst naar de woensdagavond.
- ◇ 7 juli 1910. Een kookschool begonnen in het meisjespatronaat. Iedere donderdagnamiddag koken de meisjes om beurten een middagmaal naar afwisselend menu; vervolgens nemen allen met de pastoor deel aan de maaltijd van half vijf tot vijf uur.

- ◇ 5 maart 1911. Een “cursus in boekhouden” begonnen met 22 leerlingen, opnieuw een initiatief van de Hanze-afdeling.
- ◇ 6 oktober 1911. Start van een landbouwcursus, 17 deelnemers.
- ◇ 6 november 1913. Aanvang van een cursus over fruitteelt in de Pauluszaal, iedere donderdag gedurende 12 weken gratis gegeven door de heer van Roosmalen uit Waalwijk. Ruim 60 trouwe deelnemers.
- ◇ 6 mei 1914. De Heer L. van Drunen uit Drunen, gediplomeerd gymnastiekonderwijzer, geeft zijn eerste les in het patronaat. Gymnastiektoestellen: brug, rek, paard, springplank, ringen, springstok, -touw en -palen zijn door de pastoor aangeschaft.
- ◇ 19 mei 1920. Begin van een boerinnencursus, te geven in de Pauluszaal door de onderwijzer te Berkel.
- ◇ 14 mei 1920. Opening van een naaischool in het kader van het meisjespatronaat, gegeven door de zusters met 30 deelneemsters. De pastoor komt tweemaal per week langs voor sociaal- en godsdienstonderwijs.
- ◇ 23 juni/28 juli 1922. Een moedercursus op initiatief van de Vrouwenbond, iedere vrijdagavond gedurende zes weken, gegeven door dokter Jos.Lobach voor 70 a 80 deelneemsters.
- ◇ 10 oktober 1922. Begin van een tuinbouwcursus in de schoollokalen.
- ◇ 16 mei 1923. Op initiatief van de Vrouwenbond geven de zusters voor grotere meisjes een cursus in naaien, knippen en verstellen gedurende 3 maanden, 14 deelneemsters.
- ◇ 29 augustus 1923. Moedercursus door dokter Lobach in de Pauluszaal.
- ◇ 3 februari 1926. Kookcursus in het Bondsgebouw, uitgaande van de Vrouwenbond met 47 deelneemsters.
- ◇ 29 februari 1928. Start van een grote landbouwhuishoudcursus in de Pauluszaal. Duur 7 maanden met 30 leerlingen. Pastoor van Eijl noemt deze cursus een echt “Boerinnenexternaat”.

Ook de fraters maakten in hun annalen notities over de nevenwerkzaamheden. De notities van pastoor van Eijl zijn er herkenbaar. Frater Hubertus Heesters gaf vanaf 1903 het herhalingsonderwijs en de handeldscursus van middenstandsvereniging de Hanze. Frater Willibrordo de Jong volgde hem in 1912 op. De Tilburgse frater Maximinus Arts gaf de op 6 oktober 1911 gestarte landbouwcursus. Vanaf 1914 deed dat frater Cleophas van der Heijden. In latere jaren zien we dat de fraters ook lessen gaven in bemesting, landbouwbedrijfsvoering, landbouwboekhouding, veeteelt, veevoeding en varkens kennis. Vanaf 1935 worden er lessen Frans gegeven.

Particuliere initiatieven

Al voordat Burgmeester van Heeswijk en Pastoor van Eijl initiatieven namen tot vorming en opleiding, was sprake van particuliere initiatieven. De Biezenmortelse smidszoon Christiaan van der Loo (1852-1906) had een opleiding gevolgd tot onderwijzer en had enkele jaren doorgebracht in Maastricht en in Den Haag. Hij was bezig met landbouwexperimenten, schreef gedichten en bespeelde de harp. Toen hij terugkwam in Biezenmortel, werd hij in de gemeenschap gezien als “die rare snuiter van de smid”. Hij werd Christ de smid genoemd, en ook wel Christje Krul, vanwege zijn krulhaar. In Biezenmortel geeft hij landbouwcursussen in de zijwoning van de monumentale boerderij op ‘t Winkel, thans bewoond door de familie Heerkens. Hij legt er ook proefveldjes aan. Aanvankelijk stellen de Biezenmortelse boeren zich terughoudend op, maar door de goede resultaten op de proefveldjes groeide ook het aantal cursisten. Christ huwt de Haarense Maria Anna van den Oever, vertrekt naar Helvoirt en krijgt daar een aanstelling als onderwijzer.

Opstel 15

De methode Zwijsen

Jan Denissen

Bronnen

Zwijsen, een passie voor uitgeven

Serie interviews van oud leerlingen van de Petruschool, 2000

De fraters en hun rol bij de ontwikkeling van educatieve leermiddelen

De fraters hebben veel voor het onderwijs betekend. Dit geldt niet alleen voor de Petruschool in Udenhout maar voor heel het katholiek onderwijs in Nederland. Hun invloed reikte zelfs tot buiten het katholiek onderwijs. De door hen ontwikkelde materialen groeiden uit tot de meest gebruikte methodes in Nederland.

De fraters hadden in 1846 de drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis (RKJW.) opgericht. De eerste jaren is het vooral een drukkerij, maar in de loop der jaren kwam het accent te liggen op de uitgeverij. De fraters staan op de bres voor goed katholiek onderwijs. De scholen beschikken over weinig geld en er is behoefte aan goedkoop materiaal. De fraters hebben een eigen drukkerij en met weinig auteurskosten konden zij met goedkope schoolboeken komen. Daarbij konden ze hun eigen idealen uitdragen. De inhoud van de materialen moest op fiere wijze de katholieke levensbeschouwing overbrengen. Dan komen er activiteiten om het onderwijs van de congregatie op een hoger plan te brengen. Studies pedagogiek en psychologie worden opgepakt en een aantal fraters halen middelbare akten. De fraters worden zelfbewuste

goed opgeleide onderwijskrachten. Van trendvolgers veranderen de fraters langzamerhand in trendsetters. Zij gaan over tot het ontwikkelen van eigen methodes op het gebied van lezen, schrijven, taal en rekenen. Opvallend is daarbij dat het vaak een samenspel is tussen fraters die een jarenlange ervaring hebben in het onderwijs en jonge fraters die zorgen voor nieuwe ideeën. Daarnaast hebben de fraters succes met uitgaven in jeugdliteratuur zoals met de Engelbewaarder, Sim en Sam, Puk en Muk, Klasbibliotheek, De Roomsche Reeks en De meiboom. En zo zouden er nog vele titels meer genoemd kunnen worden. De intentie van de fraters bij de jeugdliteratuur is dat de leesstof opvoedend moet zijn en positief katholiek. Velen herinneren zich deze verhalen ook zo. Dat bleek wel uit de interviews met oud-leerlingen van de Petruschool. Nagenoeg iedereen kon zich nog spannende verhalen herinneren, soms voorgelezen als de frater een goede bui had.

“Ik lees al”

Er zijn heel wat knappe schoolmeesters mee gemoeid geweest om de vraag te beantwoorden hoe je kinderen het best kunt leren lezen. De fraters hebben vele successen gekend bij het ontwikkelen van leesmethodes. Toen de fraters in Udenhout begonnen, hadden ze al vijftig jaar ervaring met het ontwikkelen van leesboekjes. In de negentiende eeuw stond het leesonderwijs nog in de kinderschoenen. Vooral in het begin van de twintigste eeuw werden grote sprongen voorwaarts gemaakt op het gebied van leesonderwijs. Al in 1895 was in Nederland het eerste leesplankje ontwikkeld (Hoogeveen) met als eerste woorden: raam, roos, neef. De fraters ontwikkelden eigen methodes om kinderen te leren lezen. In 1905 verscheen bij de eigen drukkerij van de fraters de nieuwe leesmethode “*Spreekende Beelden*”. De methode bestond uit verschillende materialen zoals boekjes, een leesplankje en een klassikaal leesbord. De fraters kwamen met hun eigen reeks zogenaamde normaalwoorden op hun leesplankje. Het werd de bekende reeks: aap, roos, zeef, muur, voet, neus, lam, gijs, riem, muis, ei, juk, jet, wip, does, hok, bók, kous. De methode van de fraters bleek aan te slaan. Hoogeveen paste in 1910 hun leesplankje aan. Dat werd toen de andere bekende reeks: aap, noot, mies.

In 1909 kwamen de fraters met een nieuwe methode: “*Ik lees al*”. De auteurs waren de fraters Doumen en Reijnders. Zoals gebruikelijk bij de fraters, kregen de lezertjes ook teksten die de

godsdienstige opvoeding van de kinderen ten goede kwamen. Deze methode bleek een schot in de roos te zijn. Bijna vijftig jaar bleef die bestaan maar is in de tussentijd wel een aantal keren vernieuwd.

In 1932 kwam de methode “*Echt lezen*” van frater Versteeg uit. Die ging uit van de “heele-woordmethode” oftewel de globaalmethode. Er kwam hiermee een koppeling tussen lezen en schrijven. Deze methode werd later ondersteund met setjes woordkaarten met jongens- en meisjesnamen, dagen van de week, woorden die betrekking hebben op het godsdienstonderwijs, of zaken die in de school te zien zijn. In de boekjes stonden aantrekkelijke vertelplaten, stuk voor stuk van godsdienstige aard. De levensbeschouwing moest immers het gehele onderwijs doordringen in die tijd. Deze methode had succes, maar de oude methode bleef ook nog in gebruik bij vele scholen. Na de oorlog werd een aangepaste handleiding gemaakt voor “*Echt lezen*”, maar er kwam ook kritiek op de globaalmethode. Men vond dat er teveel kinderen vastliepen. De fraters zochten verder en kwamen in 1960 met de structuurmethode “*Zó leren lezen*”. Bij de ontwikkeling daarvan waren frater Caesarius Mommers en zijn oudere broer frater Casimero Mommers zeer belangrijk. Deze laatste frater had van 1939 tot 1944 les gegeven in de eerste klas op de Petruschool. Hij gebruikte toen de globaalmethode. Hij had veel ervaring en nogal wat geschreven voor beginnende lezertjes in de Engelbewaarder. Oud leerlingen gaven aan dat ze hem herinneren als een zeer goede onderwijzer.

Na in de praktijk de structuurmethode te hebben uitgetest, werd het op de markt gebracht. De woorden boom, roos, vis, vuur, zullen velen nog bekend in de oren klinken. Over elk woord was zorgvuldig nagedacht. Ook de volgorde was een zeer bewuste keus. De woorden werden met aansprekende sprookjes bij de kinderen gebracht zoals Duimeliesje, Sneeuwvitje en de Gelaarsde Kat. “*Zó leren lezen*” was een katholieke versie en in 1963 verscheen de neutrale versie onder de naam “*Veilig leren lezen*”, die uitgroeide tot de meest gebruikte methode in Nederland.

“Vooruit”

Naast lezen is ook schrijven belangrijk op de lagere school. Tussen het lees- en schrijfonderwijs is er een samenhang. Het schrijven heeft in honderd jaar een hele ontwikkeling doorgemaakt. Zowel het schrijfmateriaal als het schrijven veranderde aanzienlijk in die periode. In de negentiende eeuw was de kalligrafie bepalend voor het schrijven. Begin twintigste eeuw kwamen er veranderingen in de schrijfdidactiek. In 1903 verscheen de methode “*Schrijfcursus*” van frater Landelinus. Deze methode ging uit van het staand schrift en pas in het voortgezet onderwijs werd overgegaan naar het lopend schrift. Staand schrift wil zeggen dat elke letter met stilstaande hand wordt geschreven. Het schrift was altijd rechtshellend. Het lopend schrift wordt daarentegen geschreven met zwevende pols. De hele voorarm wordt erbij betrokken. Landelinus gaf aan dat men met de vaardigheid moest beginnen in het tweede jaar omdat dan de handjes wat meer kracht hebben om griffel en potlood te hanteren. Maar in het eerste jaar was er toch al gelegenheid om te oefenen. In de handleiding beschreef de auteur hoe een schrijfles eruit moest zien. “Een schrijfles is een kleine exercitie. De schrijftafel is het exercitieplein, de schrijfstift het wapen, de leerlingen de rekruten en de onderwijzer de officier”. De leerlingen leerden eerst letters schrijven met griffel en lei, daarna met potlood en dan met pen en inkt. In 1910 verscheen een nieuwe methode van de fraters onder de naam “*Vooruit*” *cursus voor lopend schrift*. De auteurs Panken en Van Gool zijn de fraters Landelinus en Jucundus. Zij waren leraar schoonschrijven. Het was een methode zoals de naam al zegt, die vanaf het begin het lopend schrift aanleert. Deze keuze heeft ook gevolgen voor de lettervormen. De ronde vormen worden spits omdat dit beter toepasbaar is bij het lopend schrift. Deze methode bleef 60 jaar in gebruik. Daaruit blijkt dat de fraters door hun praktijkervaring goed in staat waren om didactisch verantwoord methodisch materiaal te ontwerpen.

In 1932 verscheen “*Vooruit in nieuwe richting*” van de fraters Panken en Versteeg. Deze methode gaf een ommekeer. Het woord werd uitgangspunt en niet meer de letters. Dit betekende onder andere, dat het schrijfonderwijs pas kon beginnen als het leesonderwijs zo ver was gevorderd dat de kinderen hele woorden konden lezen. Eerder schrijfonderwijs was dan uitsluitend voor de ontwikkeling van de spierbewegingen. In plaats van vingergymnastiek kwamen oefeningen met geometrische omtrekmodellen voor de ontwikkeling van de motoriek. Er kwam een koppeling naar de aanvankelijke leesmethode “*Echt Lezen*”. In de jaren dertig wonnen het koordschrift en het blokschrift terrein op

het lopend schrift. Het koordschrift heeft een lijn, die net als bij een koord overal even dik is. Het ontwikkelde zich tot een lichthellend verbonden schrift dat met een voortgaande hand geschreven moest worden. Het blokschrift is rechtopstaand en werd aangeleerd met behulp van ruitjespapier. De letters zijn strak en opgebouwd uit rondjes en streepjes. Er kwam al snel een aangepaste versie: het verbonden blokschrift. Met het verdwijnen van het lopend schrift verdween ook de dik-dun varianten in de letters. Na de oorlog in 1949 verscheen de schrijfmethode “*De Pen*” van frater Rombouts. Het was een methode voor voortgezet schrijven. Hij gaf aan dat de fijne motoriek zich ontwikkelt vanuit de grove motoriek. Er moest bij het schrijven uitgegaan worden van de hele zin. Als doel van het schrijven gaf hij aan: kinderen een vaardigheid leren die ze buiten het schrijfonderwijs kunnen gebruiken. Hij gaf een pleidooi om bij het aanvankelijk onderwijs de schrijfreepjes van frater Versteeg te gebruiken. Onder een gedrukt voorbeeld moest over stippels dat woord worden herhaald. Bekende voorbeelden zijn de woorden oor, oom, noot. In de interviews met de oud-leerlingen kwam bij velen naar voren dat deze methode in Udenhout ook heel lang is gebruikt. In 1956 werd de oude methode “*Vooruit*” herdrukt en enigszins aangepast door frater Jansen. Na een grondig onderzoek van de fraters kwam er in 1969 een nieuwe methode “*Steeds Beter*” van frater Smits. Een aantal opmerkelijke verschillen met voorgaande methodes was er in verwerkt. Het moraliserende specifieke katholieke karakter was eruit verdwenen. Er stonden instructies in over hoe om te gaan met linkshandige kinderen. Er werd ingespeeld op de ontwikkeling van de schrijfmotoriek van het kind. De patronen dienden ervoor om de motoriek van de hand te verfijnen en vloeiend te doen verlopen. Hoewel de voorkeur nog steeds uitging naar de vulpen, was het gebruik van de balpen ook toelaatbaar.

“Groeïende Taal”

Bij taalles op de lagere school denkt menigeeen terug aan spelling. Taal is echter meer dan dat. De invloed van taal is groot en men hecht, ook nu nog, grote waarde aan een goede taalontwikkeling. Iemand die zeer goed in staat is om zijn mening over te brengen in woord of op papier, is ver voor op mensen die dat niet goed kunnen.

In 1871 verscheen “*Taal en Stijl*”. Het doel was om van de leerlingen flinke denkers en sprekers te maken. Met praktisch oefenen probeerde men dit de kinderen bij te brengen. Dan volgde in 1898 de spellingmethode “*Taal op de lagere School*” van frater De Rooy. Als aanvulling op de spellingmethode volgde in 1903 de stijlmethode “*De stijl op de lagere school*” van frater Reijnders. Deze twee methodes sloten aan bij wat dan de algemeen heersende opvattingen zijn. Frater Jos M. Reijnders ging zich verder verdiepen in dat vak en kwam in 1911 met een nieuwe taalmethode. Met “*Nieuw taalboek voor de Lagere School*” bracht hij een grote verandering. Traditioneel meende men dat de geschreven taal uitgangspunt moest zijn voor het taalonderwijs, omdat die niet gebonden is aan tijd en plaats. Gesproken taal is dat wel. Frater Reijnders koos in zijn boek voor de gesproken taal. De nadruk kwam te liggen op natuurlijk en begrijpend lezen. Hij schrapte ontleden en spraakkunst. Daarmee moest grammatica naar het vervolgonderwijs en dat geeft een grote verandering. De school kon bij de methode een apart klassikaal dicteerbord bestellen waarmee geoefend kon worden in het correct schrijven van gesproken woorden. Hiermee kon de spelvorm van de woorden gevisualiseerd worden.

Veel onderwijzers voelden het als een bezwaar dat de kinderen geen spraakkunst leren. Daarom kwam frater Reijnders in 1914 met “*Uit de spraakkunst*”. Hierin werd, zoals de titel al aangeeft, de spraakkunst geleerd. Er stond eenvoudige grammatica in, aangevuld met oefeningen. In 1912 paste frater Reijnders zijn stijlboek aan op zijn taalmethode. Hij gaf een pleidooi om het lezen, de taal en de stijl tot één harmonisch geheel te maken. Zijn methodes waren succesvol. Onder de naam “*Taal voor het leven*” bracht hij ook een neutrale versie op de markt. Dat was zeer opmerkelijk voor die tijd. Het specifieke katholieke is eruit gehaald. Dit werd echter geen succes.

De invoering van de nieuwe spelling in 1934 leidde tot aanpassing van de taalboekjes. De fraters zagen de verandering aankomen en een team van fraters ontwierp het boek “*Je Taalboek*”, dat in datzelfde jaar uitkwam. In deze boekjes was de invloed van de moderne psychologie merkbaar. Er werd uitgegaan van de totaliteitsgedachte. Taal diende het centrale vak te worden, immers taal ontwikkelde zich niet alleen in de taalles, elk vak diende daar een bijdrage aan te leveren. Het

effect van het onderwijs van de andere vakken was afhankelijk van de wijze waarop kinderen de taal beheersen. De ontwikkeling van het denken liep parallel aan de ontwikkeling van de taal. De praktijk van elke dag vormde de toetssteen voor wat wel en niet nodig is. Het gesproken woord stelden ze centraal, maar de kinderen moesten ook goed in staat zijn om een gedrukte tekst op te nemen. De methode was geen groot succes, omdat de tijd tegen zat. De laatste delen verschenen net voor de oorlog.

In 1952 kwam de taalmethode "*Groeiende Taal*" uit van de fraters Van Nispen en Jansen. Ook andere fraters verleenden hun medewerking. Frater Van der Linde had een specifieke inbreng. Hij was de auteur van de brochure Heemkundig Totaliteitsonderwijs. Hierin gaf hij aan dat een kind moest worden gevormd door kennis te laten maken met alle aspecten van het leven om hem heen zoals natuur, cultuur en levensbeschouwing (normen en waarden). Deze opvatting was verwerkt in die taalmethode. In de methode kwamen ook de vier deelvvaardigheden luisteren, lezen, spreken en stellen aan de orde, nu niet als losstaande delen maar alle onderdelen geïntegreerd in het totaal systeem. Zelfs zanglesjes maakten deel uit van de methode, maar ook klassengesprekken. Dictees vormden een belangrijk element voor het leren van de taal. Toch had deze methode maar matig succes, waarschijnlijk omdat die onvoldoende aansloot bij de onderwijspraktijk. De methode vroeg teveel van de onderwijskrachten, omdat die ervan uitging dat de kern van het taalonderwijs ligt in het mondeling taalgebruik. In feite was de methode zijn tijd ver vooruit. Pas halverwege de zestiger jaren drong het communicatief taalonderwijs de basisscholen binnen.

“Geef Acht”

Eind negentiende eeuw verschenen de eerste rekenboekjes. "*De Kleine Rekenaar*" (1885-1911) is te beschouwen als de eerste rekenmethode, die ontwikkeld is door de fraters. Het lager onderwijs was voor veel kinderen toen nog het eindonderwijs en dat blijkt ook uit de laatste deeltjes van deze serie. Na 1925 werden onder invloed van psychologische theorieën nieuwe rekenmethodieken ontwikkeld. Het RKJW bracht eerst "*Noodig Rekenen op de lagere school*" (1926) van frater Jos. M. Reynders. Hij schreef onder het pseudoniem Kellinga. Door mooie illustraties zijn deze boekjes voor de kinderen aanschouwelijk gemaakt. Deze boekjes bevorderden de zelfwerkzaamheid. Ook de vingertjes dienden te worden gebruikt. Dan hadden de kinderen wat te kijken en wat te doen. De auteur ging uit van de telmethode. Omdat die voor velen als te vernieuwend overkwam, besloot men dat een groep fraters een oude methode zou vernieuwen. Die methode verscheen op de markt onder de naam "*De nieuwe Vierman*" (1932). Deze methode was nog gebaseerd op het groeperen. Na de oorlog kwam frater Rombouts met de rekenmethode "*Geef Acht*" (1947). Hierin moesten de leerlingen de leerstof denkend verwerken en niet werktuiglijk. De bedoeling was om de kinderen inzicht bij te brengen in eenvoudige rekenvraagstukken. Die methode ging uit van de hoeveelheid. De leerlingen bestudeerden die hoeveelheid naar omvang, splitsbaarheid en opbouw. Het denken stond voorop. Het is een structuurmethode waarin de voordelen van de telmethode en de voordelen van de groepeermethode zijn verwerkt. Om het rekenen levensecht te maken, plaatste de auteur het rekenwerk in de sfeer van de kinderlijke belangstelling zoals bij de groenteboer of op het postkantoor en dergelijke. Er kwamen ook spannende vervolgvragen in voor. Na het voorlezen volgden allerlei rekenopdrachten.

Opstel 16

Waartoe zijn wij op aarde?

Pater Toon Brekelmans

465 vragen

In onze kindertijd werd de oude catechismus gebruikt, die in 1910 voor alle Nederlandse bisdommen was ingevoerd. De eerste vraag was: “Waartoe zijn wij op aarde?” En het antwoord moest zijn: “Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor in de hemel te komen.” Vooral door het werk van de jezuïet, W. Bless, werd deze catechismus in 1948 vernieuwd en het antwoord op de eerste vraag werd toen: “Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn.” We mochten dus voortaan ook leven om hier gelukkig te zijn, maar die vernieuwde catechismus hebben we in onze jeugd rond 1940 nog niet gehad.

Ieder van ons had zo'n boekje met 465 vragen en antwoorden die we van buiten moesten leren. Maar er stond nog meer in. We moesten ook de zogenaamde oefeningen van geloof, hoop, liefde en berouw, en bovendien de ‘Tien geboden van God’ en de ‘Vijf geboden van de heilige kerk’ kunnen opzeggen. Enkele kinderen gingen er groot op dat ze de catechismus helemaal van buiten kenden. We namen dan een proef en meestal was het waar. Die ijverige leerlingen zullen zeker op hun rapport een 10 voor godsdienst hebben gekregen. De ouders vonden dat erg belangrijk, want ze keken eerst naar de drie bovenste rapportcijfers voor gedrag, vlijt en godsdienst.

De catechismus werd op school door de pastoor, kapelaan of pater in de godsdienstles eenmaal per week voor iedere klas uitgelegd. In de Biezenmortel gebeurde dat in de jaren vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog door pater Gaudiosus. Deze eenvoudige en beminlijke pater had de naam dat hij vaak ‘kaokelde’, waarmee het stotteren werd bedoeld. In Udenhout op de school van de fraters gaf de pastoor of kapelaan de catechismusles. Pastoor van Welie die tijdens de oorlogsjaren in de hogere klassen les gaf, hoorden we na bijna iedere zin zeggen: “Niet waar, kinderen?” In Udenhout kregen we meer dan alleen maar de catechismus, want de fraters gaven in hun lessen ook bijbelse geschiedenis.

Enkele punten van de catechismus waren moeilijk uit te leggen. Bijvoorbeeld, dat er maar één God was, bestaande uit drie personen die ieder God waren. Dan werd er een vergelijking gemaakt met drie brandende kaarsen die men bij elkaar kon houden, zodat er één vlam ontstond. Nog moeilijker was de uitleg, wanneer het seks betrof. De moeilijkheid kwam niet voort uit een gebrek aan kennis, maar uit preutsheid ofwel vanwege het taboe. Toen een jongen aan pater Gaudiosus vroeg wat onkuisheid betekende, antwoordde hij: “Je mag niet naar de dikke benen van vrouwen kijken.” Of de vragensteller wel naar slanke benen mocht gluren, bleef de vraag. De inhoud van de catechismus ging wat de geloofswaarheden betreft grotendeels boven de pet van de kinderen en ook van veel volwassenen. Wel werd hij meestal voor de grote mensen op zondag in de eerste mis uitgelegd, terwijl er in de hoogmis gewoon werd gepreekt. Ook de trouwlustigen moesten de catechismus kennen. Vóór hun huwelijk moesten ze naar de pastorie komen voor een huwelijksonderzoek. De pastoor stelde onder andere vragen uit de catechismus. En het is meerdere malen gebeurd dat ze voor dit examen zakten en pas kerkelijk mochten trouwen, wanneer ze hun lesje hadden geleerd.

Heb je de catechismus al geleerd?

Nadat de catechismus op school in de ene les was uitgelegd, werd hij in de volgende overhoord. Ook sommige ouders vervulden deze taak. Een kind dat wilde gaan spelen, kreeg nogal eens de vraag te horen: “Heb je de catechismus al geleerd?” Veel later zal deze vraag het huiswerk betreffen, maar dat kregen we toen nog niet. Ook waren er ouders die de catechismus niet overhoorden, omdat ze het louter een schoolaangelegenheid of een lastig karwei vonden.

De meeste kinderen vonden het vervelend om de catechismus van buiten te leren. Maar ze wisten niet

beter of hij hoorde erbij en zo dachten de ouders er ook over. Hij werd immers voorgeschreven door de bisschoppen en gegeven door de heren geestelijken die toen een groot gezag hadden. We kunnen ons nu afvragen of de catechismus op ons als kinderen veel indruk maakte. Zeker wat het zondebesef betreft. We kregen de overtuiging mee dat we veel en verschillende zonden konden doen. Dit maakte ons innerlijk een beetje angstig, vooral wanneer we werkelijk iets op onze kerfstok hadden. Maar we werden iedere twee weken klassikaal naar de biechtstoel gestuurd en dat gaf weer een opluchting. Toch gingen we meestal niet graag te biechten, want het waren iedere keer dezelfde kleine dingen, waaraan we ons toch weer bezondigden. Het was een plichtpleging die erbij hoorde. Dat sommige formules van de catechismus onbegrijpelijk waren, was niet zo erg. We waren gewend aan onbegrijpelijke dingen in het katholieke geloof. Zo werd de mis in het Latijn gelezen en hierop hadden we geen kritiek. Achteraf gezien kunnen we zeggen dat het onbegrijpelijke juist een godsdienstige indruk maakte. We kregen het gevoel dat we met de andere wereld, die van het bovennatuurlijke en goddelijke, in aanraking kwamen. Dat gold ook voor andere godsdienstige uitingen zoals de missen, het lof, het morgen- en avondgebed, het rozenhoedje en het kruisje met wijwater. En als we thuis vergaten om vóór of na het eten te bidden, kregen we van ons moeder te horen: “Ge bent toch ginnen hond!” Allemaal dingen die zoals de catechismusles tot het zogenaamde ‘Rijke Roomsche leven’ behoorden.

Opstel 17

Een schoolkaart van Udenhout en Biezenmortel

Jan Denissen

Bronnen

Heemcentrum 't Schoor, Schoolkaart Udenhout

Frater Victorianus Claassen, *Vaderlandse geschiedenis voor het 5e leerjaar*, *Vaderlandse geschiedenis voor het 6e leerjaar* en *Geschiedenis van Brabant voor het 7e leerjaar*, R.K.

Jongensweeshuis Tilburg

Heemcentrum 't Schoor bezit een prachtige gerestaureerde oude schoolkaart van rond 1920. Het is een kaart van de voormalige gemeente Udenhout met daarop elk gebouw in Udenhout en Biezenmortel. De kleur groen op de kaart geeft aan dat er in 1920 nog veel meer bos en heide was. Vooral is dit het geval richting Tilburg en Oisterwijk. Alle wegen, zowel verhard als onverhard, staan op die kaart en ook de namen van de buurtschappen zijn vermeld.

Een oud leerling van de Petruschool vertelde, dat men vroeger op deze kaart de buurtschappen van Udenhout moest kunnen noemen en aanwijzen. Bij het centrum staat vermeld "'t Dorp". De leerlingen zullen ze wel "'t törp" hebben gezegd.

We zouden ons niet voor kunnen stellen dat de kinderen op de lagere school nu zouden moeten leren waar "De Kuil" ligt of "De Mussenhoek". Wat een verschil met nu. "De wereld" van de mensen in Udenhout was toen veel kleiner dan nu. Veel mensen die in Udenhout geboren waren, bleven er hun hele leven wonen. Men kwam in de buurdorpen en een enkele keer in de stad. Zo ging dat generaties lang. Vanuit die invalshoek bekeken is het goed te begrijpen dat er toen in het onderwijs veel meer aandacht was voor de eigen omgeving.

Aardrijkskunde bestond hoofdzakelijk uit het kunnen noemen van plaatsen, die de meester aanwees op grote blinde kaarten van de provincies. Rijen plaatsnamen kende men uit het hoofd. En niet alleen de allergrootste plaatsen. Veel mensen die vijftig jaar of meer geleden op de lagere school zaten, hebben nu nog steeds hele rijen plaatsnamen in hun hoofd hangen. Daarnaast gaf men veel aandacht aan alles wat met de agrarische sector te maken had, de grondsoorten en wat de boeren erop kon telen. Ook logisch, want de voornaamste bron van inkomsten voor de mensen in Udenhout was het agrarisch gemengde bedrijf.

Ook geschiedenis werd op een andere manier geleerd dan tegenwoordig. Men moest veel jaartallen kennen. Achter in de geschiedenisboeken stond een rij met jaartallen opgesomd. Hieraan is goed te zien dat de wereldgeschiedenis was opgehangen aan de christelijke geschiedenis.

- 600-800 Kerstening van Taxandria door onder andere Sint Lambertus
- 754 De H. Bonifatius bij Dokkum vermoord
- 800 Karel de Grote te Rome tot Keizer gekroond door Leo III
- +/- 1100 Brabant en Vlaanderen de voornaamste gewesten van in de Nederlanden
- 1096 De eerste kruistocht met Godfried van Bouillon
- 1568-1648 Verwoesting van Brabant door de Tachtigjarige Oorlog
- 1579 Unie van Utrecht. Parma herstelt de katholieke godsdienst in het Zuiden.
- 1629 Frederik Hendrik neemt Den Bosch in. Verdrukking van katholieken in Brabant.
- 1648 Vrede van Munster. Brabant wordt Generaliteitsland.
- 1795 Begin van de Franse Tijd. Brabant wordt vrij.
- 1848 De grondwetsherziening brengt de katholieken grote rechten. Opbloei van Brabant.

De opsomming van deze jaartallen geeft een beeld van wat men toen belangrijk vond. Op scholen waar de fraters lesgaven, gebruikten diezelfde fraters boeken die door fraters waren geschreven en gedrukt. Het drukken van boeken gebeurde in de eigen drukkerij van de fraters, de drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis in Tilburg (RKJW). Ook op de Petruschool werden die boeken gebruikt.

De fraters hadden voor de lagere school ook een apart geschiedenisboek uitgegeven over Brabant. In de inleiding van dat boek stond dat het de bedoeling was om de leerling vertrouwd te maken met zijn streekgeschiedenis. Het moest een aansporing zijn tot rondzien en opmerken en daardoor ook een aanleiding om historische kennis aan de eigen omgeving te binden.

Dit boek bevat voor nu opmerkelijke teksten:

“Het Noorden was protestants bestuurd; het Zuiden en Brabant waren katholiek gebleven. De oude Republiek had Brabant kort gehouden en ook het Zuiden, door de handel van Antwerpen en de Vlaamse industrie dood te drukken. En nu, in 1815, waren de Belgen bang, dat ze “verhollandst” zouden worden; dat ze zouden moeten doen, wat de Heren in Den Haag wilden; want Holland had 200 jaar lang de baas gespeeld en zou dat nog graag blijven doen. En daar wilden de Belgen en de Brabanders niets van weten. Brabant keek liever naar het Zuiden dan naar het Noorden, want bij dat Zuiden voelde het zich thuis”

Geeft dit het beeld dat lang bij veel Brabanders heeft geleefd of was het uitsluitend een beeld dat op de scholen geleerd werd tussen de wereldoorlogen? Het was toen in ieder geval wel de tijd van de emancipatie van Brabant en ook de tijd van het ontstaan van de belangstelling voor de geschiedenis van de eigen plaats en streek. In die tijd verschenen in Brabant de eerste heemkundeverenigingen. Het was ook de tijd van de vereniging “Brabantia Nostra”. Deze vereniging had, volgens dit geschiedenisboek, tot doel te bewaren wat echt Brabants is.

De angst voor het socialisme blijkt ook duidelijk uit deze boeken. Er wordt aangegeven dat zolang de arbeiders godsdienstig blijven, het socialisme bij hen geen ingang zal vinden en daarom is versterking van het godsdienstig leven de beste bestrijding van het socialisme.

Deze woorden gaven goed de sfeer weer van het lager onderwijs dat de fraters en zusters gaven. Katholieke verenigingen schoten als paddestoelen uit de grond en voor elke leeftijdsgroep was een aparte vereniging. Wat de fraters op de lagere school de leerlingen leerden, bleef ook na de school bewaard binnen de katholieke verenigingen.

Opstel 18

Naar de kostschool, een hachelijk avontuur of en boeiende belevenis?

M.W. (Martin) van der Loo

Vorbereiding voor het seminarie

Als kleine jongen was ik al onder de indruk van het gezag, dat pater Gardiaan uitstraalde. Op de preekstoel werd hij door de grote mensen aandachtig beluisterd; als ze dat niet deden, schroomde hij niet hen tot de orde te roepen, al was het maar door even te zwijgen en de betrokken parochiaan strak aan te kijken. Ook de paters en de fraters volgden met veel aandacht hetgeen hun overste daar stond uit te leggen. Zelfs voor de bovenmeester, baas van de school, was de gardiaan pater Benedictus een man om tegenop te kijken. Zoals gezegd, was die naast voorzitter van het schoolbestuur ook voorzitter van het kerkbestuur. Hij onderhield bovendien het contact met het provinciaal, met de pastoor in Udenhout, en indien nodig, met de bisschop in Den Bosch. Maar dat wist ik toen allemaal nog niet. Niettemin heeft het aanzien van deze kapucijn bij de mensen in den Biezenmortel er zeker toe bijgedragen, dat ik al heel vroeg vertelde, dat ik gardiaan wilde worden. Tijdens de klassereünie van 2 jaar geleden vertelde mijn voormalig buurmeisje, dat ik bij het kippenvoeren het hoendervolk met wijde gebaren stond toe te spreken. Dat vroeg zich kakelend af wanneer er eindelijk nou eens maïs gestrooid werd.

In het voorjaar van 1935 zat ik met mijn vader in de woonkeuken van de familie van Iersel. Wij hadden een brief van het Serafijns Seminarie van de paters Kapucijnen ontvangen naar aanleiding van het feit, dat pater Gardiaan mij in Langeweg had aangemeld als kandidaat voor het seminarie aldaar. Bij de brief zat een groot formulier, dat moest worden ingevuld. Dat was voor mijn vader - en zeker voor mij - te geleerd. Meester van Iersel wilde ons graag behulpzaam zijn. Op de vraag "Wat wil de jongen worden?" schreef hij met sierlijke letters: Priester-Kapucijn. Huiver kroop mij over de rug, toen ik voelde wat deze meester hier voor mij aan het doen was: het openen van een poort naar onbekende verten; misschien verten, die hijzelf nog nooit was gegaan.

"Maar hij moet nog wel wat bijles hebben," zei de meester tegen vader. "Aan taalkundig ontleden doen we aan onze school niet veel; maar dat heeft hij wel nodig om Latijn en diverse andere talen te kunnen leren." Ik vond het knap dat de meester dat zelfs wist! "Wij leggen hier meer de nadruk op het rekenen, want als jongeboer moeten de jongens hier een koei kunnen kopen en verkopen; en de meisjes moeten kunnen naaien, breien en verstellen!" Dat was toepassing van zijn schoolbeleid. Meester van Iersel ging zelf het taalkundig ontleden verzorgen. Omdat zijn zoon Kees in september ook naar een hogere school wilde, kon de voorbereiding voor 2 leerlingen tegelijk ter hand genomen worden. Meester van Rijsewijk nam de taak op zich ons nog enkele maanden Franse les te geven.

Naar Langeweg

Met deze achtergrond ben ik mijn studie aan het seminarie begonnen. Mijn hooggewaardeerde moeder had het merendeel van mijn kleren zelf gemaakt. In plaats van een overhemd met bretels er overheen, had zij echte bloezen voor me gemaakt, waar de bretels onder gingen. Verder had ik, zoals gebruikelijk, een korte broek met zwarte kousen en hoge schoenen. Het verblijf aan het seminarie was weer een grote stap voor me. Het zwaarst viel me wel, dat ik van september tot Kerstmis zogenaamd intern moest gaan wonen, ver weg van de familie en van de vertrouwde boerenomgeving. Ik moest me aanpassen aan het vreemde leven van alle dag onder constant toezicht van een surveillant temidden van een paar honderd onbekende jongens uit alle streken van Nederland. Nu hoorde ik pas hoezeer mijn Biezenmortelse taal afweek van die van de andere jongens, vaak deftige stadsjongens, die ook deftig konden praten en zich met hun pofbroek deftig wisten te kleden. Ik moest in het reine komen met deze vreemde omgeving, maar ook met de zich in mij opdringende gevoelens van minderwaardigheid. Al spoedig viel me dat mee; halverwege het trimester (half oktober) hadden we ons eerste tussenexamen. Tot mijn stomme verbazing fluisterde een paar jongens bij het naar de kapel gaan na het examen Latijn:- "Jij bent een ster!" Zo iets had de pater, die in juli het toelatingsexamen

had afgenomen, ook gezegd. De juffrouw en de meesters van de St.-Franciscusschool in de Biezenmortel hadden me kennelijk toch gevoel voor taal weten bij te brengen.

Dagprogramma

Op het seminarie moest echt gestudeerd worden, en dat moest je op eigen benen doen; je kwam er in een waar studiehuis. Ten aanzien van zelfstandigheid werd je qua leefomgeving en qua studieprogramma pardoos in het diepe gegooid. En als je moet overleven, wil je wel spartelen! De paters waren buitengewoon vriendelijk, niettemin was het een harde school, maar je leert er wel zwemmen; hetgeen je later alleen maar ten goede komt. We stonden om 06,15 uur op; zaten per dag 4 uur in de studiezaal, verdeeld over 4 keer; hadden per dag 6 lessen van 50 minuten. We kwamen iedere dag 3 keer in de kapel; hadden 3 maaltijden en 2 keer recreatie: een van 30 en een van 40 minuten. Om 21,45 uur gingen we naar bed.

Het onderwijs was speciaal op taal gericht: in de 1e klas Nederlands, Latijn en Frans. Daar kwamen in de 2e klas Grieks en Duits bij; in de 3e klas begonnen we met Engels. We kregen ook wiskunde, natuur- en scheikunde en biologie. De aardrijkskunde van de schoolatlas veranderde in geologie. Vaderlandse geschiedenis werd wereldgeschiedenis, en wel van ver voor de "Batavieren". Dan was er uiteraard nog veel aandacht voor godsdienst en liturgie, muziek, vooral Gregoriaans en meerstemmige zang, voordrachtskunst, wellevendheid en, als daar belangstelling voor bestond, ook nog tekenen en schilderen.

Wat me al schrijvend opvalt, is het feit, dat ik bij het begin van de 1e klas in Langeweg nooit heb hoeven zeggen: "Pater, dat hebben wij in de Biezenmortel niet gehad." De aanvullende lessen van meester van Iersel en meester van Rijsewijk, als boven vermeld, hebben in een wezenlijke behoefte voorzien..

Een belangrijk onderdeel van het programma was de maandelijkse recollectie- of afzonderingsdag. Dat was een soort retraite, waarin gebeden, geluisterd, nagedacht en gezwegen moest worden.

Ontspanning

Naast het studieprogramma hadden we natuurlijk ook de nodige ontspanning. In de recreatiezaal konden we lezen, handarbeid doen, biljarten en kaarten. Buiten hielden we ons bezig met voetballen, wandelen en alles wat te maken had met het spel van verkennen, vooral bruggen en torens bouwen van palen, die met touwen gesjord moesten worden, seinen, spoorzoeken en EHBO. Op het terrein van het verkennen waren de plattelanders weer in het voordeel: die durfden in een boom te klimmen, waren niet bang in het donker, en waren over het algemeen vrij handig met spade, hamer, touw en ander gereedschap. Zij waren dan ook de eerste 1e-klas-verkenners. Ik was een van de (vergeef me mijn ijdelheid) zeldzame kroonverkenners. In mijn hele seminarietijd heb ik er maar 3 of 4 gekend. De bijbehorende insignes en andere attributen heb ik nooit gedragen; het was niet nodig daarmee te koop te lopen. Bovendien moest ik bij mijn broers en zussen niet teveel met mijn uiterlijk uit de toon vallen; ik was toch al duur genoeg. Het dragen van een padvindersuniform was in den Biezenmortel nog nooit vertoond. Hoorde dat ook al bij het studeren op een seminarie? En dan ook nog met z'n allen onder de vakantie gaan kamperen in een tent? Ik durfde het thuis haast niet te vragen; de verkenners-aalmoezenier had de toestemming bij mijn vader weten los te peuteren. Het ging heel gemakkelijk, vertelde hij me later. Maar na het kamp moest ik in de vakantie wel mee naar de akker, want het koren moest nog gemaaid worden. Dat vond ik natuurlijk geen bezwaar.

Kapucijnencultuur

Wij waren thuis wel gewend om de meeste dingen samen te doen, mijn broers en ik sliepen in een bed, maar als je even alleen wilde zijn, was er altijd wel een mogelijkheid je even terug te trekken op zolder, in stal of schuur; desnoods ging je even het veld in. Op het seminarie kon dat niet meer. Die vrijheid moesten we er inleveren: alles, behalve het slapen en naar het toilet gaan, deed je samen. We gingen ook samen wandelen onder begeleiding van een pater. Waar je ook was, in kapel, studiezaal, leslokaal, refter of recreatiezaal, overal was er het toeziend oog van de pater surveillant. Op de slaapzaal had je wel een eigen slaapcel, maar die was slechts afgesloten door een gordijntje. Als je na

een vermoeiende dag op een oor lag, en een enkele keer de slaap niet kon vatten, hoorde je nog lang de voorzichtige stappen van de surveillant over de krakende vloer van de zaal.

We groeien uiteen

Hoewel ik mijn best deed tijdens vakanties thuis weer gewoon te praten, ervoer ik dat zich een zekere afstand begon te ontwikkelen tussen het ouderlijk gezin en mij. Ik hoor een van mijn broers nog zeggen: - "Als jij zegt: dat is een feit, dan is het mij duidelijk, dat er dan geen twijfel meer kan bestaan; dat ik dat dan van je aan moet nemen." Het woord "feit" wordt in de Biezenmortel nooit gebruikt. Je kunt het zelfs niet op z'n Biezenmortels uitspreken. De hoofdoorzaak voor dit uiteengroeien was natuurlijk gelegen in het feit, dat onze interesses steeds verder uit elkaar liepen. Om het eenvoudig uit te drukken: de belangstelling van de boerenjongens en -meisjes ging in eerste aanleg uit naar de landbouw; de seminarist daarentegen had vooral belangstelling voor het kerkelijk gebeuren, voor de beleving van godsdienst en moraal; daarmee voor studie en voor boeken; in de ogen van de voormalige klasgenoten een nog al saaie bedoening.

De Biezenmortelse jongens en meisjes wilden na een week van hard werken 's zondags wel een verzetje. Ze gingen samen uit, ontmoetten elkaar op de kermis of de jongens gingen buurten bij de gezinnen, waar zich een of meerdere leuke meisjes bevonden. Ze dienden zich dan aan met de vraag: "Kunde nog buurters gebruiken?" Uit het antwoord viel dan te beluisteren of de ouders en de meisjes jouw bezoek wel op prijs stelden.

Voor de seminarist was dit allemaal niet weggelegd. Hij mocht niet naar de meisjes kijken: hij bereidde zich immers voor op een roeping in het celibaat. Hij wilde pater worden in een bruine pij, met een minimum aan bezit. Tijdens zijn vakantie kon hij zich daarom ook niet voegen bij zijn vroegere kornuiten als die 's zondags naar de meid of naar het café gingen. Dat verschil in tijdsbesteding deed zich ook binnen ons gezin al gevoelen: mijn broers deden 's zondags heel andere dingen dan ik. Als ik net als zij ging fietsen, was dat veelal alleen. Daar stond tegenover, dat de jongelui van mij dingen accepteerden, die ze van gewone boerenjongens niet aannamen: ik mocht me anders kleden, ik mocht anders praten, want ik was wel een van hen, maar hoorde er duidelijk slechts op een afstand nog bij. Ook voor onze ouders was dit verschil lastig: - wat ze van de een niet tolereerden, aanvaardden ze wel van de ander. Gelukkig was daar binnen het gezin van alle kanten begrip voor. Zo was het ook binnen de Biezenmortelse parochie.

Terug naar den Biezenmortel?

Er was consternatie toen bekend werd, dat ik niet meer terug zou gaan naar Langeweg: consternatie bij de studenten, consternatie bij de paters, consternatie ook thuis, maar niet minder bij mezelf. Dus geen pij aan, geen filosofie- en geen theologiestudie, geen pater, geen priester, maar wat dan wel? Inmiddels was de oorlog uitgebroken. Ik trok een overall aan en ging thuis mee aan het werk. Inwoners van Tilburg kwamen in die dagen in de omliggende dorpen voedsel halen. Sommigen van hen stelden onmiddellijk vast, dat die overall en die bril maar een vermomming waren. "Die jongen hoort hier niet thuis" en "Dat is een onderduiker", zeiden een paar meisjes uit de Noordstraat tegen elkaar toen ze mij achter de mestkar ontdekten. Ja, ik begon ook langzamerhand oog te krijgen voor opvallende meisjes, maar tot een gericht toekomstplan kon het in die dagen niet komen. De omstandigheden zaten tenslotte toch nog mee. Toen in september 1944 de Canadezen de Biezenmortel binnenreden met hun tanks, konden ze de hulp van iemand, die een beetje Engels sprak, goed gebruiken.

De Biezenmortelse samenleving zat me intussen toch wat te dicht op de huid. Men begon ongevraagd raad te geven. Toen mijn vader zich in die dagen eens tegenover een buurman liet ontvallen: - "Ik weet nou nie wa'k mee dieje jongen mot beginnen." wist de buurman wel raad: "Witte wa ge mot doen, Martientje? Ge mot 'm potverdomme laote werke!" "Ik ben bang da z'n haand daor nie meer toe staon." zei vader. Ik ben hem nog steeds dankbaar, dat hij het begrip "werken" toen toch wat breder kon zien.

Om meer zicht op mijn toekomstmogelijkheden te krijgen, had ik meer ruimte nodig; ik moest den Biezenmortel even kwijt. Die mogelijkheid lag voor het grijpen: ik meldde me bij de 1e Luchthlandingsdivisie van de Engelsen als tolk. In juni 1945 werd ik bij het Engelse Militair Gezag

in Duitsland belast met denazificatiewerkzaamheden in 2 Kreise van Schleswig-Holstein. Ik kwam als 22-jarige jongeman bij dat werk in contact met diverse politieke kopstukken, met gemeenteraden, burgemeesters, artsen, ondernemers en juristen en begreep al gauw, dat ik in mijn opleiding eigenlijk veel tekort kwam; ik moest zo gauw mogelijk weer aan de studie. Ik sloeg het aanbod om gedetacheerd te worden bij de Controlcommission Germany in Berlijn af; trad voor 3/4 jaar in dienst bij het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, om daarna te gaan studeren aan de Sociale Academie in Eindhoven. Daarmee was de periode Biezenmortel voor goed afgesloten.

Opstel 19

De Katholieke Universiteit van Biezenmortel (KUB)

Frans van Iersel

Bronnen

Archief Paters Kapucijnen

Heemcentrum 't Schoor, *Over d'n Biezenmortel*, 1993

De Kapucijnen komen naar Biezenmortel

Al vele tientallen jaren voor dat in Tilburg aan de plaatselijke Katholieke Universiteit Brabant de afgekorte naam van “KUB” werd gegeven, had Biezenmortel al een “KUB”. Dat was te danken aan de Orde van de Minderbroeders Kapucijnen, die zich in 1921 in Biezenmortel vestigde. De orde bouwde daar een klooster, bedoeld voor het onderbrengen van hun ‘hogere studiën’, een particuliere onderwijsinstelling op universitair niveau. De kapucijnen bouwden het klooster in Biezenmortel in de jaren 1919-1921, omdat ze ruimte zochten voor de opleiding van hun toekomstige priesters. Daarnaast was er al vele jaren in Biezenmortel een sterke behoefte aan een eigen gebedsruimte. Na een spannende tijd van onderhandelen en voorbereiding kregen in 1919 de Kapucijnen van de kerkelijke autoriteiten verlof om in Biezenmortel een studieklooster te bouwen met daaraan gekoppeld een zogenaamde openbare kerk. Deze combinatie paste alleen in Biezenmortel. Als er alléén een klooster nodig was geweest zou dat zeker niet in Biezenmortel gebouwd zijn.

De Orde der Kapucijnen is een internationale kloostergemeenschap die over de hele wereld is verspreid. In 1887 openden de Kapucijnen voor de opleiding van hun Nederlandse priesters een klein-seminarie in het gehucht Slikgat nabij Zevenbergen. Later is de naam van dat gehucht, onder enige druk van de Kapucijnen, veranderd in Langeweg. Als een katholieke jongen de lagere school had doorlopen kon hij een plaats krijgen op het klein-seminarie van Langeweg. De studie was te vergelijken met zes jaar gymnasium. Weliswaar kende het klein-seminarie een eigen studieprogramma, maar de gebruikelijke vakken van scholen met staatsexamen waren in het studiepakket opgenomen. Doel daarvan was dat er voor de studenten kansen moesten zijn voor aansluiting op een studie elders.

Als gediplomeerde studenten van dat klein-seminarie verder wilden met de priesteropleiding van de orde, konden zij als novice (nieuwe kloosterling) intreden bij de Kapucijnen. Het noviciaat was in die jaren gevestigd in het klooster van Tilburg. In de volksmond zei men dat de aankomende kloosterling ‘werd gekleed’.

De vervolgopleiding voor de priesterstudie was tot 1919 ondergebracht in de kloosters te Helmond (filosofie) en te ‘s-Hertogenbosch (theologie). De verdeling over twee kloosters was zeer ondoelmatig.

Omstreeks het begin van de 20e eeuw ontstond er een grote toeloop van studenten voor het klein-seminarie van de Kapucijnen te Langeweg. In 1918 schatte men het aantal novicen, waar de Kapucijnen in de komende tijd naar verwachting op konden rekenen, op een jaarlijks gemiddelde van 15. Het was te voorzien dat bij de snelle groei van het klein-seminarie ook het groot-seminarie spoedig te klein zou zijn. Vooral in Helmond en Den Bosch kampte men met ruimtegebrek. Al enkele jaren zocht de orde een betere voorziening, ofwel door beide kloosters uit te breiden, ofwel door de studie onder te brengen in een nieuw huis, dat geheel aan de behoeften van de priesteropleiding zou zijn aangepast. Dit laatste had wel de algemene voorkeur. Een andere eis is de ligging van het gebouw. De locatie mag niet ‘werelds’ zijn, dus ver van drukke bevolkingscentra.

Dan komt in 1919 de toestemming voor de bouw van een nieuw studieklooster in Udenhout. Bij

nadere uitwerking van de plannen ziet de orde af van de bouw van een studiehuis voor het onderbrengen van de gehele studie. Men besluit de filosofie onder te brengen in Biezenmortel en de theologie in Helmond te vestigen. In de loop der jaren is deze verdeling een paar keer veranderd. De filosofiestudie was in Biezenmortel ondergebracht van 1921 tot 1934, van 1939 tot 1945 en in 1964 en 1965. De theologiestudie was daar gehuisvest in de periode 1934 tot 1939 en van 1945 tot 1964. Van 1921 tot 1962 is het klooster van Biezenmortel tevens noviciaatsklooster voor broeders. Deze zijn vooral bezig met huishoudelijke taken en enkelen van hen hebben daarom vrij regelmatig contact met de buitenwereld. De leefwereld van de fraters-studenten beperkte zich uitsluitend tot de gebouwen en de kloostertuin, van de buitenwereld afgescheiden door muren of een kloostergracht.

De studie filosofie en theologie

De hogere studie voor de fraters bestaat uit twee hoofdonderdelen, te weten het Philosophicum met een studieduur van 3 jaar en het Theologicum met een studieduur van 4 jaar.

Het Philosophicum of filosofie staat onder patronaat van Thomas van Aquino, een van oorsprong Italiaanse wijsgeer uit de 13e eeuw.

De van adellijke afkomst zijnde Thomas ging al op zijn 14e jaar vrije kunsten studeren aan de universiteit van Napels. In die tijd was de faculteit der vrije kunsten een soort propaedeuse voor de studie in theologie, rechten of medicijnen. Thomas studeerde er menige jaren filosofie en theologie. Hij gaf later op vele universiteiten in Europa college in deze vakken en schreef talrijke geschriften over vraagstukken over de mens, God, de schepping en het heelal. Thomas bracht de moderne wetenschappen in zijn denken.

Toen in de 19e eeuw in de Katholieke Kerk het besef groeide dat zij geen antwoord had op de wijsgerige, wetenschappelijke en sociale vragen van haar tijd, voltrok zich een terugkeer tot Thomas van Aquino. Men hoopte bij hem zo niet het antwoord op die vragen te vinden dan toch de beginselen tot een antwoord. Deze in de late romantiek ontstane gedachte, vond haar vorm en bekrachtiging in 1879 in de encycliciek Aeterni Patris. Daarin werd de leer van Thomas van Aquino min of meer tot officiële leer van de kerk verklaard. Men verwachtte van een terugkeer tot Thomas een herleving van filosofie en theologie binnen de Katholieke Kerk.

In die kerk heeft de encycliciek Aeterni Patris een sterke impuls gegeven aan de verdere ontwikkeling van het Thomisme. Zijn filosofie werd verplicht gesteld voor iedere priesteropleiding. Hiermede werd bereikt dat de leer van de Kerk overal in dezelfde wikkel werd gepresenteerd. Priesters in Afrika, Amerika, Europa en Azië spraken dezelfde 'vaktaal', zodat men elkaar niet kon misverstaan. De filosofie was de onderbouw voor de daarop aansluitende theologie.

Onder de namen van de studieonderdelen filosofie (liefde voor de wijsheid) en theologie (leer over God) schuilen een scala van niet alledaags gehoorde vakken zoals wijsbegeerte, logica, metafysica en nog een 30-tal andere wetenschappelijke onderdelen van hogere studies. Jaarlijks wordt het programma bijgesteld. De namen voor deze vakken blijven hier achterwege omdat dit opstel zich niet leent voor nadere wetenschappelijke uitleg.

Tot de vakken voor de fraters-studenten behoort onderricht in de oude talen Latijn, Bijbelgrieks en Hebreeuws. Vele geschriften, gesteld in die oude talen, zijn verplichte studiestof.

Het lesprogramma, zowel voor filosofie als theologie bestaat gemiddeld uit 17 uur college per week, met daarnaast een uur per week onderricht en oefening van preken.

De studenten moeten daarnaast periodiek een schriftelijke verhandeling of opstel over een of ander belangrijk onderwerp inleveren. Dat behelst dan een logische verhandeling over dat onderwerp.

De jaargenoten van de priesteropleiding vormen samen een klas. De studenten krijgen in eigen huis onderricht van een magister (directeur), diverse professoren en lectoren, opgeleid door de eigen orde. Alleen in de voormiddag tussen 9 en 12 uur worden er klassikaal colleges gegeven. Iedere middag is er ruim twee uur verplichte zelfstudie in de eigen 'cel'. Van de studenten wordt verwacht dat ze de hun toegemeten tijd zoveel mogelijk benutten. Om naar een volgend collegejaar over te gaan moeten de studenten regelmatig examen doen in de verplichte vakken.

Het studieprogramma is echter niet zo overladen dat er voor de middelmatige student in het geheel geen tijd over blijft voor vrije studie. De fraters mogen bepaalde liefhebberijen ontwikkelen. Zij mogen binnen bepaalde grenzen de vrije-tijdstudie zelf bepalen. Zij kunnen deelnemen aan studieclubs, omdat meerdere studenten voor het bestuderen van eenzelfde onderwerp zich in studieclubs mogen verenigen. Daarnaast behoren het houden van korte inleidingen en discussies met anderen tot de studielast.

Na de priesterwijding krijgen de jonge priesters, voortaan paters geheten, nog een jaar onderricht in pastoraat of missiewerk in het klooster van Tilburg. Tegenwoordig noemen we dat een stagejaar. De paters gaan daarna pastoraal werk verrichten of worden uitgezonden naar de missiegebieden in verre landen. Knappe studiekoppen werden aangewezen om door te stromen naar een erkende universiteit om daar verder te studeren en eventueel te promoveren.

De Kapucijnen hebben ‘Biezenmortel’ op de kaart gezet

Gedwongen door de veranderingen in de zestiger jaren van de vorige eeuw besluit de orde in 1964 om zowel de studie van de onderdelen filosofie en theologie in Biezenmortel te concentreren. Maar het aantal studenten was toen al flink teruggelopen. Het aantal wijdelingen daalt in enkele jaren snel van circa tien tot twee. Maar de ontwikkelingen gaan dan snel. In datzelfde jaar 1964 wordt een deel van de opleiding overgeplaatst naar een gemeenschappelijke priesteropleiding, bekend onder de naam Gemeenschappelijk Instituut voor Theologie (GIT) te Tilburg. In 1967 tenslotte wordt besloten de studie in Biezenmortel geheel op te heffen en de opleiding onder te brengen bij de Stichting Theologische Faculteit Tilburg. Die stichting bestaat nog steeds en werkt nauw samen met de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. Door deze ontwikkelingen is Biezenmortel na bijna vijftig jaren haar particuliere universiteit kwijt geraakt.

Achteraf beschouwd hebben de Kapucijnen veel invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van Biezenmortel in de periode 1919 tot 1967 en ook nog de jaren daarna. Toen omstreeks 1920 het klooster van Biezenmortel werd gesticht, bestond het oostelijke deel van de gemeente Udenhout, gelegen ten oosten van de Gommelsestraat, uit de buurtschappen Zandkant, Gijzelsestraat, Biezenmortel, Winkelsche Hoek, Scheurenhoeven, Hooghout, Brabantshoek en Gommelsestraat. Er stond in die woonkernen enige verspreide bebouwing van boerderijen en arbeiderswoningen. Toen het klooster gebouwd werd op de akkers tussen Biezenmortel en Winkelsche Hoek moesten de Kapucijnen een naam kiezen voor de aanduiding van hun klooster en het te stichten rectoraat. Zij kozen voor de naam “Biezenmortel” omdat de naam: “Winkelsche Hoek” verwarrend was met elders voorkomende soortgelijke aanduidingen. Bovendien reed er een doorgaande buslijn van Tilburg naar ‘s-Hertogenbosch door de buurtschap Biezenmortel. Zodoende was voor bezoekers “den Biezenmortel” nog te vinden. De naam van de buurtschap Biezenmortel werd opgerekt tot de naam voor de plaats van het klooster en het nieuwe rectoraat. De namen van de andere buurtschappen bleven weliswaar bestaan, maar de buitenwereld sprak over “den Biezenmortel” als overkoepelende naam.

De ontwikkeling van Biezenmortel ging vanaf 1919 gestaag vooruit. In 1921 werd begonnen met de stichting van een rectoraat, een gedeeltelijke afscheiding van de parochie Udenhout. Langzaam maar zeker maakte het rectoraat zich geheel los van de moederparochie en groeide in 1981 uit tot een zelfstandige parochie. Onder de vlag van de parochie en haar Kapucijnen ontwikkelden zich in Biezenmortel vele verenigingen en maatschappelijke organisaties.

Na de ‘geestelijke’ afscheiding in 1981 kwam de bestuurlijke afsplitsing per 1 januari 1997. Het kerkdorp Biezenmortel werd bij de gemeentelijke herindeling op die datum losgescheurd van de oude gemeente Udenhout en als ‘dorp nieuwe stijl’ ondergebracht bij de nieuw gevormde gemeente Haaren.

Het leven van een Kapucijnen-student in Biezenmortel

De studenten die het klein-seminarie van Langeweg hadden verlaten, kwamen in Biezenmortel in een heel andere wereld. In plaats van het klassieke 'blokken' en van buiten leren, zoals dat op het klein-seminarie gebruikelijk was, werden ze op het spoor gezet van de echte wetenschap. Dat hield in het zoeken van de diepste oorzaken van de dingen, die de studenten tot dan toe maar achteloos hadden aanvaard. Het is voor de fraters de tijd van de wijsgerige en theologische vorming. De studie werd door de docenten en studenten zeer serieus genomen. De bekroning van zeven jaar studie was de plechtige priesterwijding door de bisschop van 's-Hertogenbosch of een toevallig op verlof zijnde missiebisshop.

De priesterstudent leefde in Biezenmortel gedurende drie of vier jaren sterk afgezonderd van de buitenwereld. Enerzijds was de plaats van het studiehuis in Biezenmortel gekozen, omdat dat gehucht niet 'werelds' was gelegen. Anderzijds was het klooster een min of meer autonome gemeenschap met eigen wetten, eigen regels en een eigen hiërarchie. Er waren in dat gebouw drie bevolkingsgroepen, die tot op zekere hoogte ook weer hun eigen leven leidden: paters, fraters en broeders. Iedere groep had zijn eigen vaste plaats in het koor (de kloosterkapel) en in de refter (de eetzaal). Voor elke groep was er een eigen ontspanningsruimte. Van deze drie groepen leefden de fraters het meest afgezonderd. De paters en broeders hadden, door hun respectievelijke pastorale en huishoudelijke taken, vrij regelmatig contact met de buitenwereld. De wereld van de fraters beperkte zich bijna uitsluitend tot de gebouwen en de tuin van het kloosterdomein. Binnen dit domein kreeg iedere frater ook weer een eigen taak te vervullen. Handige jongens kregen een taak in de tuin of in een van de werkplaatsen in de bijgebouwen. Knappe studiekoppen kwamen terecht op de kloosterbibliotheek, op een der zolders van het gebouw.

De discipline van de kloosterregel kwam tot uiting in een strakke daginvulling voor alle bewoners, bij kloosterlingen bekend als de dagorde. In verband met het gemengde levensdoel bestond de dagorde hoofdzakelijk uit geestelijke oefeningen, studie en huishoudelijke taken. Daarnaast was er nog tijd toebedeeld voor recreatie. De dagorde in het klooster vangt aan midden in de nacht om één uur. Dan moesten alle gezonde kloosterlingen opstaan om in de kapel de "Metten en Laudens" te bidden. Dan weer naar bed. Om zes uur begon de dag met het koorgebed dat tot acht uur duurde. Na het ontbijt en de voorgeschreven gebedstijd werd de verdere voormiddag in stilte doorgebracht met arbeid en studie. Na het middagmaal moest de student op zijn cel twee volle uren besteden aan verplichte zelfstudie van de op die dag behandelde stof. De rest van de middag was bestemd voor handenarbeid, bidden en geestelijke lezing. Na het avondeten was er voor de fraters nog een uurtje ontspanning. Ze legden een kaartje of discussieerden eindeloos rond de kloosterkachel. Om negen uur trok ieder zich terug op zijn cel voor het eerste deel van de nachtrust.

In het klooster woonden vele jaren gemiddeld zo'n 80 mannen. Als er iemand ziek was, werd hij verpleegd in het ziekenzaaltje van het klooster. Er was ook een eigen ziekenbroeder, die praktisch met alle kwaaltjes uit de voeten kon. De huisarts werd zelden geraadpleegd. Vele studenten wisten niet wie de huisarts was, want ze hadden hem nooit gehoord of gezien. Wel kenden ze tandarts Croon uit Oisterwijk. Elk halfjaar gingen de studenten te voet in groepsverband op controle naar hun tandarts. Ze vulden dan de hele wachtkamer van het huis van tandarts Croon in het centrum van het dorp.

Tot de weinige contacten met de buitenwereld behoorde zeker de wekelijkse kruisweg op vrijdag in de kerk van Biezenmortel. Hierbij was het gebruikelijk dat de fraters vanuit hun koor via een paar tussendeuren het priesterkoor van de parochiekerk binnentraden. Op die vrijdagavond kwamen de jongelieden oog in oog te staan met de Biezenmortelse bevolking, die in de kerk was samengekomen om de kruisweg te bidden. Zij stonden enige tijd voor in het priesterkoor, totdat de priester die de dienst verzorgde, de veertien staties van de lijdensweg afliep. Elke statie werd onderbroken met een strofe van het "Stabat Mater".

Recreatiedagen

De eentonigheid van dagorde, gebed en studie werd onderbroken door de ‘grote recreatie’, die driemaal per jaar werd gehouden. De Kapucijnen kenden drie keer per jaar een vastenperiode. De daaraan gekoppelde ‘grote recreatie’ bestond uit halve vrije dagen. Wel bleef de dagorde grotendeels onaangetast, maar het nachtkoor viel uit en in plaats van studie hielden de studenten zich die dag bezig met vrijetijdsbesteding, dat wil zeggen postzegels en zilverpapier uitzoeken voor de missie, werken in de tuin of in de kas, boeken inbinden, typewerk verrichten of enige kunst beoefenen. Het feest begon al bij het ontbijt. De fraters kregen dan ieder een apart bordje met ham of een gebakken ei. Omdat de grote recreatie meestal vlak vóór of na een veertigdaagse vasten viel, werd er in die tijd meestal een varken geslacht. Dan rook het in de gangen naar gebakken bloedworst, balkenbrei of aangebraden vlees. Een compensatie voor de lange en strenge vasten, waarin driemaal per week stokvis werd gegeten, verstoppt in meelbollen, stampotten of anderszins. De grootste vreugde was wel dat iedereen mocht roken en al meteen na het ontbijt een pijp mocht opsteken.

Een andere welkome onderbreking van het verblijf binnen de kloostermuren waren de wandelmiddagen. De fraters van Biezenmortel mochten bij goed weer één middag in de twee weken een forse wandeling gaan maken. Zonder geleide van hun directeur of een lector mocht de groep fraters de wijde wereld en de vrije natuur in. Ze mochten lopen zover hun sandalen hen maar wilden dragen. De voorwaarde was steeds dat de wandelaars op tijd terug moesten zijn voor de avond oefeningen. Dat was op zich al een probleem. Want als frater mocht je geen horloge hebben, laat staan dragen. Daarom werd de ‘deken’, dat was zo’n beetje de klasse-oudste van de groep, bij die gelegenheid voorzien van een knots van een zakhorloge. De wandelingen gingen meestal richting Drunense Duinen. Aan die wandelingen van de fraters heeft de streek een historische naam overgehouden. Midden in de zandverstuiving herinnert de “Kapucijnenberg” aan de capriolen van de studenten.

Voettochten naar Oisterwijk

Elk jaar in de eerste week van september begon het nieuwe studiejaar in Biezenmortel. De fraters waren gewend elk jaar op de eerste woensdag van september te voet ter bedevaart naar Oisterwijk te gaan. Zij bezochten dan de genadekapel van Maria Vreugderijke in de Petruskerk om hun studie aan Moeder Maria aan te bevelen. Ook in de oorlogsjaren 1940-1945 ging dat gewoon door. Zo ook op woensdag 6 september 1944, de dag na “Dolle Dinsdag”. Op die dinsdag hebben de Duitsers de Biezenmortelse school in brand gestoken en zijn de bezetters uit Biezenmortel gevlucht met achterlating van diverse goederen zoals vrachtwagens, met daarin patronen en springstof. Die munitie werd vrij snel ontdekt. Broeder tuinman heeft op 5 september die munitie per kruiwagen opgehaald en tijdelijk in het klooster opgeborgen. De munitie was bestemd voor pater Optatus, een lector van het klooster die in Oisterwijk met de ondergrondse samenwerkte. Toevallig zouden alle fraters de dag daarna te voet naar Oisterwijk gaan voor hun jaarlijkse pelgrimage. Maar op die middag van 6 september maakten de studenten wel een zonderlinge bedevaart. Voor buitenstaanders moet het wel vreemd geweest zijn dat de helft van de groep fraters de tocht naar Oisterwijk maakte, gewoon gekleed in hun dagelijkse habijt. De andere helft van de groep fraters droeg opvallend grote mantels en deze mantels hingen soms erg wijd uit. Dat alles moet zeer zeker een vreemd gezicht zijn geweest voor ieder die zo de twee groepen midden in Oisterwijk zag lopen. Gelukkig was het niet vreemd voor de mannen van de politie, die juist midden tussen hen door reden. Pas veel later werd duidelijk dat de fraters op deze wijze de ‘gevonden’ patronen en de springstof bij de ondergrondse van Oisterwijk hadden afgeleverd. Dat was niet zonder risico. De Kapucijnenstudenten hebben die dag omtrent 4000 patronen en 30 kilo dynamiet vervoerd, terwijl enige straten verder enige Duitsers van argeloze burgers de fietsen vorderden. Nadat de munitie in het achterhuis van de winkel van Speet (nu Blokker) was afgeleverd, gingen de fraters verder met hun pelgrimage, alsof er niets aan de hand was.

De blik meer naar buiten.

Na de oorlogsjaren kregen de fraters meer gelegenheid om buiten het klooster te komen en zich te mengen in de dorpsgemeenschap. Het was de tijd dat allerhande sociale, culturele en theologische vernieuwingen in de lucht hingen. Die vernieuwingsdrang liet zich niet door dikke kloostermuren

stuiten. Tot midden van de vijftiger jaren was het contact met de 'buitenwereld' tot een absoluut minimum beperkt. Dat was waarschijnlijk de oorzaak dat de voelsprietten van de studenten voor het laten doorsijpelen van ontwikkelingen in geestelijke stromingen zich toen sterk ontwikkelden. Dat ging gepaard met protesten tegen de zo hoog in het vaandel geschreven volgzzaamheid. Het resultaat was, dat studenten die zich door de eeuwige geloften aan de kloosterorde hadden gebonden wat meer vrijheid kregen. Zo circuleerde er een 'leesportefeuille' langs de cellen, waarin ook enkele progressieve bladen waren opgenomen. Populair waren: De Nieuwe Linie, de Bazuin en de G-3. Die bladen gingen de studenten meer boeien dan de colleges en traktaten over alle onderdelen van klassieke theologie, waarmee de studie-uren rijkelijk gestoffeerd waren.

Een forse stap naar buiten kwam in 1958 met de toestemming om deel te mogen nemen aan de plaatselijke organisatie van de Bescherming Bevolking. In het klooster was zelfs een bedrijfszelfbescherming in het leven geroepen. Regelmatig deden paters en fraters mee met wedstrijden. Daarbij werd in 1959 door de BB-ploeg van de Kapucijnen het diploma groepsvaardigheid en EHBO gehaald.

In Biezenmortel werd in 1957 een gemeenschapshuis gebouwd. Nu kennen we dat terug in "De Vorsselaer". Bij de opening en plechtige inzegening van dat gebouw op 12 februari 1958 hebben de fraters een revue opgevoerd en uitmuntend gezongen. Toen bleek dat Biezenmortel beschikte over een fraterskoor, een voortreffelijk mannenkoor, dat zich waarschijnlijk kon meten met de beste koren uit de verre omgeving, maar daar nooit de kans voor kreeg. Het was immers een koor voor 'eigen gebruik', met een eigen repertoire, vooral ter opluistering van de veelvuldige jubilea die in een groot klooster gevierd werden.

In 1967 werd besloten het studieklooster in Biezenmortel op te heffen en de studie te verplaatsen naar Tilburg. Op 10 en 11 juni 1967 namen de fraters afscheid van Biezenmortel met een knallend cabaret en een spectaculaire voetbalwedstrijd. Per 15 juli 1967 werd de gemeenschap van Biezenmortel opgeheven.

Opstel 20

De Assisiëschool

Frank Scheffers

Bronnen

J. Schoenmaker, oud-hoofd van de Assisiëschool

Gouden stralen in de beschuttende tuin voor het zorgenkind, gedenkboek Huize Assisië bij het 50-jarig bestaan, 1954;

Enkel den mensch, gedenkboek bij het negentig jarig bestaan, 1994.

De school van meester Christ

In 1904 begonnen de broeders Penitenten uit Boekel met de verpleging van verstandelijk gehandicapte jongens. De eerste jaren was de aandacht van de broeders enkel op de verpleging van de bewoners gericht. Rond 1909 kwam men op het idee om met de bewoners die hiervoor in aanmerking kwamen "school" te gaan doen. In die tijd waren er nog geen bijzondere leermiddelen ontwikkeld voor onderwijs aan verstandelijk gehandicapten. De broeders moesten dan ook experimenteren met lesstof die geschikt zou zijn voor de bewoners. Achteraf bleek dat bepaalde lesstof bijvoorbeeld te hoog gegrepen was. Een voorbeeld hiervan was de aardrijkskundige kennis die broeder Lucas Rens de jongens trachtte bij te brengen. In die aardrijkskundelessen werden de hoogste bergen in Azië en de grootste rivieren van dat werelddeel behandeld. De periode tot 1922 kenmerkte zich door het pionierswerk van de broeders die overigens geen van allen een onderwijsakte bezaten.

In 1922 besloot men het onderwijs anders aan te pakken. Door het onderwijs voortaan door bevoegd lekenpersoneel te laten geven kon de school officieel door de overheid erkend worden en kwamen de broeders weer beschikbaar voor de verpleging van de bewoners. De bedoeling was om te starten met een school met drie leerkrachten. Door gebrek aan bevoegd personeel startte de school met slechts één leerkracht. Zestien leerlingen werden toegelaten.

Erkenning door de overheid betekende ook dat de school in aanmerking kwam voor subsidie. Op 1 juni 1922 begon het onderwijs officieel en daarmee was de Assisië-school was de eerste rooms-katholieke B.L.O.-school in Nederland. Dergelijke scholen van protestants-christelijke signatuur waren er echter al wel..

Als eerste hoofd werd Gustave A.E. Christ benoemd. Hij was voorheen hoofd van een lagere school in Braamt in Gelderland..

In eerste instantie gebruikte men enkele spreekkamers van het administratiegebouw om de lessen in te geven. In 1923 begon de bouw van een aparte school. Broeder Gabriel van Kempen legde op 14 november de eerste steen. Minister van Binnenlandse zaken en Landbouw, Jhr. Ruys de Beerenbrouck, opende de school plechtig op 21 juni 1924, nadat op 8 mei van dat jaar de inzegening had plaatsgevonden. Doordat Assisië inclusief de school onder de toenmalige zogenaamde Krankzinnigenwet viel welke wet onder het departement van Binnenlandse zaken ressorteerde was niet de minister van Onderwijs maar die van Binnenlandse zaken de aangewezen persoon voor de opening. De broeders van Assisië waren vereerd met het hoge bezoek en maakten derhalve graag een goede indruk op de voorname gasten. Het was zelfs zo erg dat de overste, broeder Gabriel, de kookkunsten van de eigen kok niet voldoende achtte. Vandaar dat broeder Overste de oude heer Fleuri uit Den Bosch, een oud-bediende van Mgr. Diepen had laten komen om de gasten iets extra culinairs te laten voorschotelen. De kroniekschrijver van de broeders Penitenten noteerde echter dat het diner een mislukking werd. De bediening was onvoldoende, veel gerechten die warm moesten zijn waren koud en andere zoals de asperges, waren niet gaar.

Voor het onderwijs werden bijzondere leermiddelen gebruikt die aangeschaft waren bij de broeders

van Liefde uit Gent. In Gent waren ze met het katholieke buitengewoon lager onderwijs veel verder dan in Biezenmortel. Onderwijzer Christ ging met zijn staf regelmatig naar Gent om daar nieuwe kennis op te doen. Christ schoolde zich niet alleen bij op het gebied van onderwijs, hij volgde zelfs lessen in de psychiatrie op Voorburg in Vught. Christ gaf zich vol overgave aan het onderwijs op Assisië. Zijn opvolger Prince schrijft later dat het kinderloze huwelijk van Christ wellicht aan zijn grote ijver ten grondslag lag.

Een gestage groei naar 200 leerlingen

Na herhaalde oproepen trad op 1 november 1922 een tweede leerkracht in dienst en kon een tweede groep van zestien leerlingen onderwijs volgen. In 1923 was het aantal leerlingen gestegen naar zestig en kwam er een derde leerkracht. Kort na de oplevering van het nieuwe schoolgebouw volgde een vierde leerkracht. Het aantal leerlingen was inmiddels gestegen naar tachtig. In de oorlogsjaren staakte het onderwijs diverse malen voor een kortere of langere periode; in mei 1940 en juni 1943 werd de school gebruikt om geëvacueerde patiënten uit Huize Padua Boekel op te vangen. Verder werd het gymnastieklokaal in 1943 door de leerlingen van de door de bezetter gevorderde Franciscusschool gebruikt. In de periode van 4 september 1944 (daags voor “dolle dinsdag”) tot en met 25 oktober 1944 was er geen onderwijs vanwege de onrust die gepaard ging met de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel. Na de bevrijding van Biezenmortel bevolkten Engelse en Canadese militairen het schoolgebouw. Op 18 juni 1945 hadden de laatste militairen de school verlaten. Toen bleek dat de school en de aanwezige inventaris danig geleden had in de oorlogsperiode. Na de oorlog was het noodzakelijk de school uit te breiden. Het aantal leerlingen was per eind 1946 opgelopen naar 166. De nieuwe geneesheer-directeur, L. Bijl, had namelijk een nieuw beleid ontwikkeld dat ten doel had meer jeugdige patiënten vanuit hun gezinssituatie op Assisië te plaatsten. Tegelijkertijd werden oudere bewoners van Assisië elders geplaatst om voldoende ruimte te krijgen. De school werd uitgebreid tot negen klassen. Aangezien huisvesting van alle klassen in het schoolgebouw niet mogelijk bleek, nam men zijn toevlucht tot de paviljoens.

In 1950 werd besloten tot de bouw van een semi-permanent schoolgebouw dat uit vier klassen een overblijflokaal en een keuken voor onderwijzend personeel bestond. Twee jaar later volgde de renovatie van het oude schoolgebouw uit 1923. Het had veel geleden door de bezetting. In deze tijd volgden ruim 200 leerlingen de lessen. Het personeel bestaat dan uit een hoofd en twaalf onderwijzers. In 1957 is de eerste vrouwelijke leerkracht in dienst genomen.

Motorische vorming

Het hoofd van de school, G. Christ, gaf in zijn toespraak bij de opening van de school in 1924 al aan wat de Assisië-school tot taak had, namelijk:

1. de patiënten te leren op gepaste wijze te ontspannen door zang, muziek, spel, lectuur, sport, e.a.;
2. hen enigszins geschikt te maken voor enige nuttige arbeid, die alleen reeds als bezigheid van de allergrootste betekenis is.
3. de gewone schoolvakken voor zover nodig en mogelijk te onderwijzen.

Later zou Christ de tweede taak als belangrijkste gaan beschouwen. Hij zou de arbeid als basis, dus als grondslag, voor het gehele onderwijs nemen. De verhoging van de arbeidsgeschiktheid zou de sociale aanpassing bevorderen. Christ omschreef zijn idee als: “Via motorische vorming naar intellectuele vorming”. De heilzame werking van arbeid op de intellectuele capaciteiten van de bewoners was tijdens de oorlog per toeval aan het licht gekomen. Door de schaarste aan allerlei materialen moest gezocht worden naar creatieve oplossingen. Zo maakten de patiënten/pupillen voor eigen gebruik bezems van heidestruiken, ze vlochten manden van biezen en ze demonteerden neergestorte vliegtuigen waarvan ze de onderdelen gebruikten voor allerlei doeleinden. Door de oorlog was er ook schaarste ontstaan aan arbeidskrachten. Textielfabrikanten hadden op Assisië een nieuwe arbeidsmarkt aangeboord. Op de zolder van een van de paviljoens werd hiermee begonnen, later in de veestallen en tenslotte in een oude hangar van de Duitsers.

Christ maakte zijn bevindingen in 1948 openbaar in het tijdschrift voor Buitengewoon Lager Onderwijs. Er kwamen voor- en tegenstanders, er waren er, die spraken over een prachtidee en er waren er die spraken over kindereexploitatie. Vanwege zijn naderende pensionering had Christ echter niet de kans om zijn experiment verder uit te bouwen. Alvorens Christ in mei 1948 afscheid nam van Assisië, had hij zijn opvolger, P. Prince, op de hoogte gebracht van zijn revolutionaire idee.

Onderwijsmethodes in eigen beheer

Zijn opvolger kwam echter tot de conclusie dat het idee om de arbeid als basis voor het onderwijs te nemen niet mogelijk was. Op de voortdurend wisselende arbeidsobjecten (van weven tot tuinwerkzaamheden) kon geen reken- en leesonderwijs gebouwd worden. Die vakken zijn en blijven namelijk systematisch methodisch van aard en daarbij kan men niet aan het toeval overlaten dat de leermomenten voor deze vakken tijdens de arbeid aan de orde komen. Hij erkende dat de arbeid belangrijk was, maar niet dusdanig dat deze als basis diende waaraan alles opgehangen moest worden.

Voor het taal- en rekenonderwijs waren de methodes van het (normale) lager onderwijs niet geschikt en daarom ontwikkelde men methodes in eigen beheer. 's Avonds plakten, bouwden en verfden de onderwijzers nog vaak aan taal- en rekenmethoden. Lezen en schrijven werd met succes gegeven, terwijl rekenen zich beperkte tot cijferen met kleine getallen. Ook kregen de pupillen vakken als lichamelijke oefening, muziek, tekenen en spreekonderwijs. Het godsdienstonderwijs liet men over aan de rectoren. De arbeidsopvoeding kreeg eveneens een plaats door de schoolgaande bewoners op gezette tijden in de grote arbeidshal te laten werken. Het reken- en taalonderwijs kwam in het arbeidsproces tot leven. Naast en na de algemene arbeidstraining konden sommige bewoners zich in een speciaal vak bekwamen. Ze gingen dan voor halve dagen naar de schoenmakerij, kleermakerij, bakkerij, boerderij, tuinderij, schilder- of timmerbedrijf. De manco's die op de ateliers aan het licht kwamen, konden op de school extra aandacht krijgen.

Jan Staps

In 1958 volgde Jan Staps P. Prince op als directeur van de Assisiëschool. In de periode dat Staps directeur was telde de school vijftien leerkrachten, die de jongens in toenemende mate voorbereidden op een functie buiten het internaat. In de jaren zestig begon het schoolzwemmen, eerst in het Staalbergven in Oisterwijk vanaf 1966 in een eigen bad met instructeur. Verder volgden 18 leerlingen ter voorbereiding op het verkeersexamen met succes verkeerslessen. Later draaiden er in een lokaal in het oude houten schoolgebouw eens in de twee weken onderwijsfilms. In 1963 startte voor de oudere bewoners een avondschool. Een jaar later nam men een nieuw schoolgebouw in gebruik. Vanaf dat moment waren ook de ouders van de leerlingen meer bij de school betrokken; er kwam een schoolkrantje, ouderdagen en vanaf 1975 een oudercomité.

Begin jaren zeventig treden er grote veranderingen op in het onderwijs op de Assisiëschool. In 1972 werd in Waalwijk het eerste fase-huis gesticht voor jongens die werkten of het ITO (Individueel Technisch Onderwijs) volgden. De bewoners met een hoog niveau kregen hierdoor de kans om in de gewone samenleving te integreren. De bewoners van de nieuw opgerichte afdeling 't Hooghout (voor licht sub-normalen) gingen in het kader van het integratieproces de streekschool bezoeken. Deze ontwikkelingen hadden gevolgen voor de school. Het aantal leerlingen daalde sterk terwijl er minder differentiatie mogelijk was en de niveaoverschillen in een klas sterk toenamen. In 1977 telde de school nog maar 105 leerlingen. In dat jaar kwam het eerste meisje op de Assisiëschool. Een jaar later werd een externe leerling ingeschreven die 's middags op een paviljoen overblijft. De daling van het aantal leerlingen zette de latere jaren door. In 1981 daalde het aantal leerlingen, omdat twee groepen zich buiten Assisië vestigden. Een groep ging naar Oisterwijk en een andere groep vestigde zich in Rijen. Beide groepen plaatsten hun bewoners op scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (ZLMK). Het leerprogramma kreeg in de jaren tachtig uitbreiding met lessen die in het leven van alledag van pas zouden komen. Zo volgden de leerlingen in 1981 voor het eerst kooklessen gegeven, er kwam een tv om de lessen van de NOT (Nederlandse Onderwijs Televisie) te volgen en sloot een bezoek aan de Tweede Kamer in Den Haag een project over verkiezingen. Als afsluiting van

andere projecten waren er excursies naar het Safaripark, een boerderij en een speelgoedfabriek. In het kader van de integratie nam een basisschool uit Tilburg samen met de bewoners van Assisië deel aan een zeskamp en gingen twee klassen van de Assisiëschool op bezoek bij de basisschool.

In 1982 voerden de directeurs van Huize Assisië, Piusoord en Huize Vincentius en de inspecteur speciaal onderwijs overleg om te komen tot een fusie van de drie internaatsscholen. Uiteindelijk hebben deze plannen geen doorgang gevonden. Vanwege het beperkte aantal leerlingen (44) kregen in 1983 twee leerkrachten ontslag. Op 31 oktober 1984 neemt de Assisiëschool afscheid van het hoofd van de school, J. Staps, die er dan veertig dienstjaren op heeft zitten. J. Schoenmaker, die sinds november 1968 als leerkracht op de school werkzaam is, is zijn opvolger. In de periode tot 1 augustus 1990 liep het aantal leerlingen nog verder terug. Van te voren was afgesproken dat de school mocht blijven bestaan tot het moment dat er nog zestien leerlingen stonden ingeschreven. In het schooljaar 1989/1990 gingen de vier resterende leerlingen, die onderwijs mochten volgen, naar de school van Piusoord. Hiermee kwam een eind aan circa tachtig jaar Buitengewoon Lager Onderwijs op Assisië.

Opstel 21

De scholen van Vincentius

Wim Maarse

Bronnen

Zuster Fidelis Kruijssen

Interview Joke Bouwens, Jeanne Kroot en Marian Weijten

De zusters van de Choorstraat

De zusters van de congregatie “Dochters van Maria en Joseph”, beter bekend als Zusters van de Choorstraat in Den Bosch waren in 1925 begonnen met het geven van onderwijs aan meisjes met een verstandelijke handicap (in die tijd noemden men die “achterlijke meisjes”) op het instituut Klein Herlaer in St.-Michielsgestel, toen Mijnheer Willem in datzelfde jaar zijn onroerend goed aan de bisschop van Den Bosch naliet. De bisschop had snel een bestemming voor zijn pasverworven bezit gevonden, want Klein Herlaer bleek niet zo geschikt als internaat.

De zusters van de Choorstraat verhuisden naar Udenhout en zij zetten hun werk voort in het woonhuis van Willem van Iersel, nu Schoorstraat 2. Onderwijs aan “achterlijke meisjes”, methoden en voorbeelden waren er nauwelijks. In Maastricht was het broeder Jan Baptist, die het een en ander had ontwikkeld; in Gent werkte broeder Ebergiste met debielen.

Daar hebben de zusters van Vincentius hun eerste kennis opgedaan. Maar het merendeel van het ontwikkelen van leermethoden moesten ze toch zelf doen.

Zuster Fidelis Kruijssen:

“Het bleek al gauw, dat de begrippen: zwakbegaafd, debiel, imbeciel, idiotie een maar zeer schematisch gegeven was en alleen betrekking hadden op het verstandelijk rendement en in het geheel niet op de persoonlijkheidsstructuur. Het was geen homogene groep, maar zeer verschillend; behalve zwakzinnig waren sommigen ook neurologisch en psychiatrisch ernstig gestoord. We kwamen tot het besef, dat er nog zoveel andere facetten in de persoonlijkheid waren, die van betekenis waren voor de opvoeding. Het was duidelijk, dat de kinderen eerst op lager niveau het leven moesten leren; eigen lichaam leren kennen, zindelijk worden, verzorging van het eigen lichaam, allerlei handvaardigheden en lichaams oefeningen. Hiervoor moesten nieuwe leermiddelen gezocht en gemaakt worden, alles heel individueel”.

Het woonhuis van meneer Willem was natuurlijk een tijdelijk onderkomen. Er verrees een groot klooster aan de Schoorstraat. In 1929 was het gebouw klaar, gebouwd door architect J.J.M. van Halteren, en bestaande uit een aantal paviljoens. Een paviljoen was berekend op 50 leerlingen en heeft eigen speel- en eetzaal, eigen slaapzaal, keuken, badruimte en klaslokalen. Na de eerste drie paviljoens kwam het hoofdgebouw tot stand en vervolgens nog een paviljoen. De kapel was in 1935 klaar.

Onderwijsmethoden

Onderwijsmethoden bestonden nauwelijks. Na een pedagogische cursus in de vakantie startten de zusters met experimenteel onderwijs.

Zuster Fidelis:

“De voornaamste wegwijzer voor ons was het kind zelf. Het was veel experimenteren. De wetenschap had veel belangstelling voor deze experimenten en was voor ons een grote hulp en steun. Door dit moeizame, maar interessante samenwerken van wetenschap en praktijk is veel tot stand gekomen. Het is een groeiproces, men kan er op verder bouwen, aangepast aan iedere nieuwe tijd.”

De bedoeling van de zusters van de Choorstraat met het onderwijs op Huize Vincentius was om aan

alle leerlingen zoveel mogelijk bekende leerstof aan te leren, met name lezen, schrijven, rekenen. Bij het vak godsdienst was het streven, er voor te zorgen, dat alle kinderen de Eerste Communie konden doen en dat ze dus de voornaamste gebeden kenden. De manier waarop de zusters dit zouden moeten doen, was bij de aanvang in 1925 niet of nauwelijks bekend; er waren in Maastricht en in Gent wat experimenten, maar een echte leermethode voor dit soort kinderen bestond niet. Met veel vallen en opstaan is er op Vincentius in de beginjaren onder leiding van zuster Fidelis geprobeerd een manier van lesgeven te ontwikkelen. De aangemelde kinderen werden in eerste instantie in twee groepen verdeeld, de A's en de B's, in die tijd genoemd "Debielen" en "Imbecielen". In elke groep waren er dan ook nog leeftijdsgroepen. De ideeën van de pedagoog Decroly vonden op Vincentius gretige aanhang. Zijn methode was erop gericht, dat de moeilijk lerende kinderen het best konden worden aangesproken op hun belangstelling voor concrete zaken in de onmiddellijke leefomgeving, de belangstellingscentra.

Al in juli 1930 verscheen een lovend artikel in Tijdschrift voor R.K. Buitengewoon Lager Onderwijs. *"Bij het leesonderwijs volgt men graag de globalisatie-methode. Leermiddelen heeft St.-Vincentius in overvloed. Naast de bekende van Montessori, van Riet en Schuyt, Decroly, 'n massa eigen gemaakte, die door vorm en kleur voor de kinderen 'n zekere aantrekkelijkheid hebben. Dan: Elke onderwijzeres tracht zoveel mogelijk verklaringen, voorbeelden te ontleenen aan de kleine kinderwereld van de klas zelf, een speculatie op de belangstelling voor de onmiddellijke omgeving."*

Zuster Fidelis beschrijft enkele extreme gevallen, waar men al experimenterend een oplossing voor vond. Kenmerkend voor het leer- en opvoedingsklimaat was steeds: "Laat de kinderen het zelf doen. De kinderen van Vincentius leren lezen, taal, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, handwerken, maar alles zoveel mogelijk teruggebracht tot wat zij nodig hebben in het dagelijks leven. De leerstof is kleurrijk, letterlijk en figuurlijk. Men maakt gebruik van platen om alles zoveel mogelijk te laten zien. In oktober bijvoorbeeld wordt de voeding voor een gezin behandeld. De pupillen gaan dan op excursie naar bijvoorbeeld de bakker, de groentuin of de keuken." Vincentius heeft een grote naam gekregen in de wereld van het buitengewoon onderwijs en die van de zorg. Talrijk zijn de vermeldingen van excursies voor kwekelingen en cursisten van opleidingen voor verpleegkunde.

Het was de bedoeling van de zusters van de Choorstraat om met het onderwijs op Huize Vincentius aan alle leerlingen zoveel mogelijk de bekende leerstof aan te reiken, met name lezen, schrijven, rekenen. Bij het vak godsdienst was het streven om er voor te zorgen, dat alle kinderen de Eerste Communie konden doen en dat ze dus de voornaamste gebeden kenden. De manier waarop de zusters dit zouden moeten doen, was bij de aanvang in 1925 niet of nauwelijks bekend; in Maastricht en in Gent experimenteerden religieuzen met onderwijs aan kinderen met een verstandelijke handicap, maar een echte leermethode bestond er niet.

Met veel vallen en opstaan is er op Vincentius in de beginjaren onder leiding van zuster Fidelis geprobeerd een manier van lesgeven te ontwikkelen. De aangemelde kinderen werden in eerste instantie in twee groepen verdeeld, de A's en de B's, in die tijd genoemd "Debielen" en "Imbecielen". In elke groep was er dan ook nog een indeling naar leeftijd. De ideeën van de pedagoog Decroly vonden op Vincentius gretige aanhang. Zijn methode was: de moeilijk lerende kinderen aanspreken op wat ze het best kunnen, op hun belangstelling voor concrete zaken in de onmiddellijke leefomgeving, de belangstellingscentra.

Twee jonge, pas afgestudeerde onderwijzeressen kwamen in 1961 het team van zusters versterken, ze hadden de onderwijsakte en volgden pas later de opleiding voor de akte Speciaal Onderwijs. Zij vertellen over hun ervaringen:

Positief onderwijs

De school stond apart van het internaat; de kinderverzorgsters kwamen de meisjes naar de school brengen en de onderwijzeressen brachten hen na de lessen dan terug naar de garderobe. In de pauze surveilleerden de verzorgsters op de speelplaats. Na enkele jaren namen de leerkrachten dit over.

Koffiedrinken vond in de beginjaren gescheiden plaats, de zusters gingen naar het hoofdgebouw, de leken bleven op school. Maar er bestond een hecht teamverband en er was weinig verloop in het personeelsbestand. Voor beginnende leerkrachten was het niet eenvoudig om dit speciale onderwijs te doen, maar door goede begeleiding en het overvloedig aanwezige materiaal vonden ze snel hun draai. Het meeste materiaal was door de zusters zelf gemaakt, vooral zuster Marie Josephine ging daarin voorop. Het aantrekkelijke van de werkwijze op Vincentius was, dat de leerkrachten van de scholen uitgingen van wat de kinderen konden, wat ze goed deden; die positieve benadering hield in dat je bij het rekenen niet zei: “Je hebt zes sommen fout, maar je hebt vier sommen goed, die ken je dus.”

In de eerste klas lag de nadruk op speel-leeroefeningen. In de tweede begon men met aanvankelijk lezen en rekenen. In de hogere leerjaren kwamen daar vrouwelijke vakken bij zoals koken, wassen, strijken, naaien en weven. Zuster Apolonia bijvoorbeeld had een naaiklas. Een groep bevatte gemiddeld 15 leerlingen.

Het kind centraal

Langzaam breekt onder invloed van de ontwikkelingen in de pedagogie en psychiatrie de overtuiging door, dat niet de leerstof, maar het kind centraal moet staan in het onderwijs, ook in het speciaal onderwijs. Niet meer het schoolse leren stond centraal, maar veel meer de vorming, het aanleren van sociale vaardigheden gericht op de toekomst en het ontwikkelen van de motoriek door onder andere gymnastiek en schoolzwemmen voor alle leerlingen.

Voor de beide scholen op het terrein van Vincentius betekende dat ook een grote verandering.

Voor het lesgeven werden steeds minder de methoden gebruikt, die in het verleden ontwikkeld waren. Er kwam steeds meer materiaal in omloop dat geschikt was voor onze leerlingen. Dat moest ook wel. Want na de veranderingen van 1968, toen Vincentius veranderde van een onderwijsinstituut in een woongemeenschap, kwam er steeds minder doorstroming van leerlingen. De lesstof moest dus steeds worden aangepast. In de hogere klassen gaf de klasjuffrouw naailes en huishouding. Een vakleerkracht gaf koken. Een van de leerkrachten vertelt: *“Een keer per week kookten we met het hele stel een warme maaltijd. De benodigdheden konden we aanvankelijk halen in de grote keuken. Later moesten de leerlingen de boodschappen zelf halen in het dorp. En dan koken en ook gezamenlijk eten. De keuzemiddagen waren ook heel bijzonder. Op zo’n middag deden we met de school iets speciaals, zoals volksdansen, plantjes kweken, musical, poppen maken, batikken of sieraden maken.*

Om het welzijn van het kind centraal te blijven stellen kwamen er teambesprekingen, waarbij alle betrokkenen samen kwamen, ouders, directeur, psycholoog, groepsleiding en leerkrachten. Iedere discipline observeerde, er volgde een teambespreking en vervolgens werd een behandelingsplan opgesteld. Deze intensieve begeleiding zorgde ervoor, dat de contacten tussen de opvoeders onderling en met de meisjes intensiever waren. Met sommige ouders of kinderen hebben we nog contact, al is de school al jaren opgeheven. En dan zijn er de herinneringen aan gebeurtenissen. Er was een meisje, dat steeds als ze het woord “Kees” moest lezen, de gang oprende tot aan de deur liep en dan weer terug kwam rennen.

Om buiten school enigszins werkervaring op te doen, werden stagegezinnen gezocht voor licht huishoudelijk werk. Ook werden schoolkampen georganiseerd. Het gaf allemaal een grote voldoening, zowel voor de leerlingen als voor het personeel.

Van onderwijsinstituut naar woongemeenschap

Nog in 1965 woonden er op Vincentius 260 schoolgaande kinderen, allemaal meisjes tussen 6 en 18 jaar. De kinderen woonden in de paviljoens met in elk paviljoen een kamer voor de grote meisjes en een kamer voor de kleineren. In een kamer zaten 24 kinderen met daarbij 2 zusters en 2 kinderverzorgsters. Voor de kleintjes waren er open slaapzalen, voor de grotere meisjes chambrettes.

En de kinderen gingen naar de Mariaschool (school voor zeer moeilijk lerende kinderen) of naar de Jozefschool (school voor moeilijk lerende kinderen).

In 1968 verandert er veel, althans dan verkrijgt Vincentius de AWBZ-erkenning. Vincentius wordt een woonvoorziening voor verstandelijk gehandicapten. Voortaan hoeven de meisjes na hun schooltijd niet meer weg op Vincentius, maar kunnen er blijven wonen en werken. Dat betekende dat in de loop der jaren het aantal schoolgaande kinderen sterk afnam, zozeer dat er te weinig leerplichtige kinderen woonden om eigen scholen te kunnen runnen. Er kwam in 1988 een einde aan de Jozefschool en in 1992 sloot de Mariaschool haar deuren. Voortaan moesten de kinderen in Tilburg naar school.

De eerste tientallen jaren hebben de zusters van de Choorstraat geheel zelf het onderwijs verzorgd. In de jaren zestig kwamen er ook lekenleerkrachten. In 1967 volgden Piet van Eekelen en Noud de Kok zusters op als hoofden van de beide scholen. In 1978 vertrokken de zusters van de Choorstraat uit Udenhout. Zuster Paula bleef bestuurslid tot en met 1992, toen de laatste school de deuren sloot.

Opstel 22

De landbouwschool

Luud de Brouwer

De grootste Boerenbond neemt initiatief

De landbouwschool in Udenhout kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Bij de NCB kring Tilburg was de wens uitgesproken om binnen die kring een Lagere Landbouwschool te vestigen. De R.K. Boerenbond van Udenhout, de grootste binnen die kring met 519 leden, nam het initiatief om de overige leden eens te polsen over de vestiging van een dergelijke school binnen Udenhout. In de zomer van 1931 kwamen er diverse steunbetuigingen binnen, onder andere van de afdelingen van de Boerenbond in Helvoirt, Haaren, Oisterwijk en Kaatsheuvel. Met deze toezeggingen op zak waagde het bestuur van de Udenhoutse afdeling van de Boerenbond het hoofdbestuur van de NCB te benaderen met het verzoek om een Lagere Landbouwschool te mogen oprichten in Udenhout. In het verzoek van 6 november 1931 gaf het Udenhoutse bestuur aan dat op grond van de toezeggingen er een potentieel van 1435 leden van deze voorziening gebruik zou kunnen gaan maken. Zij rekenden zich nog rijk door er op te wijzen dat ook Berkel, Loon op Zand, Tilburg Heikant en Moergestel binnen het bereik van deze school zouden gaan vallen waardoor er nog eens 700 leden meer aanspraak konden maken op het landbouwonderwijs in Udenhout. Als verdere motivatie haalden zij nog aan: “De belangstelling voor het landbouwonderwijs meenen wij te kunnen staven door het feit, dat gedurende 24 jaar een volledige landbouw cursus te Udenhout gegeven is.” Met andere woorden: op basis van deze ervaring zijn wij tegen deze taak opgewassen.

Meester van Oss

Betrekkelijk kort daarna honoreerde het hoofdbestuur van de NCB dit initiatief en op 16 juli 1932 plaatste ze advertenties om kandidaten op te roepen te solliciteren naar de functie van *een hoofd voor de R.K. Lagere Landbouwschool te Udenhout*. Het is misschien goed om even in herinnering te roepen dat de crisis van de jaren dertig net op gang kwam. In deze kommervolle tijden was een positie als hoofd van een Lagere Landbouwschool in Udenhout een kans die 25 sollicitanten aangrepen om zich van een nieuwe baan te voorzien. Uit deze behoorlijk grote groep kwam A.M. Ponten als beste naar voren en hij kreeg zijn benoeming als hoofd van die school op 19 oktober 1932. Ponten woonde toen in Neerbosch. Hij ging meteen aan de slag om van het schoolgebouw een ruimte te maken die geschikt was voor onderwijs. Het was pijnlijk dat deze man zijn bevoegdheden te buiten ging, lesmateriaal en meubilair aanschafte ten behoeve van de landbouwschool zonder dat hij daartoe gemachtigd was. Hij onderhandelde eigenhandig met B&W van Udenhout over de huur van een woning en accepteerde een door de Raad gehuurde woning, waarvoor de NCB garant moest staan. Uiteindelijk diende hij op grond van de ziekte van zijn vrouw op 4 april 1933 zijn ontslag in, het hoofdbestuur van de N.C.B. min of meer ontredderd achterlatend. Op 15 mei zouden immers de lessen in Udenhout moeten beginnen.

Gelukkig voor alle betrokkenen bleek een eerder afgewezen sollicitant bereid om alsnog de functie van hoofd van de R.K. Lagere Landbouwschool op zich te nemen en op korte termijn het werk aan te pakken. Dat betrof Gerardus Jacobus van Oss (Leeuwen, 3-3-1894), op dat moment hoofd van de landbouwschool in Oss, die tot aan zijn plotselinge overlijden in augustus 1954 deze functie zou houden.

De raad van de gemeente Udenhout besloot op 19 juni 1934 aan het bestuur van de landbouwschool een woning en tuin te verhuren aan de Stationsstraat C 211b als woning voor het hoofd, tegen een huurprijs van 400 gulden per jaar.

Alle financiële handelingen voor de school moeten via het hoofdbestuur van de NCB lopen; dat gold voor de inrichting van het schoolgebouw in 1933, waarvan de begroting goedkeuring behoeftte van de minister, maar ook voor de aanschaf van een studieboek of zelfs potloden, enveloppen en rapporten moest het hoofd schriftelijk toestemming vragen aan het hoofdbestuur.

Uiteraard had ook de landbouwschool te lijden van de Tweede Wereldoorlog. De school sloot op 9 april 1943 noodgedwongen haar deuren. Op 2 juni van dat jaar namen de Duitse troepen bezit van het gebouw en verlieten dat pas weer bij de naderende bevrijding op 19 oktober 1944. Bij een inventarisatie na de bevrijding bleek het gebouw beschadigd en was een aanzienlijk deel van het meubilair weg evenals de lesmaterialen. Pas na de zomer van 1945 waren er weer cursussen op de landbouwschool.

Deeltijd-opleidingen

Het onderwijs programma voor het schooljaar 1945-1946 geeft een goede indruk van hetgeen op de landbouwschool te leren viel. De opleidingen waren wat wij nu deeltijd-opleidingen zouden noemen. De leerlingen van de eerste klas hadden les op maandag en vrijdag, die van de tweede op donderdag, die van de derde op woensdag en die van de vierde en hoogste klas op dinsdag. Het eerste jaar kende 400 uren en was algemeen vormend te noemen. In dat jaar kregen de leerlingen Nederlands, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis en staatsinrichting, scheikunde, natuurkunde en plantkunde. In het tweede leerjaar waren het dezelfde vakken, maar nog maar de helft van het aantal uren: 200. In het derde jaar bleven alleen scheikunde en natuurkunde op het programma staan. Daarnaast kwamen er nieuwe vakken: kennis van de grond, plantenteelt en plantenziekten, veeteelt en zuivelbereiding. Een lesjaar besloeg dan nog maar 150 uur. Dat was in het vierde jaar hetzelfde. In het vakkenaanbod veranderde er dan opnieuw veel. Scheikunde en natuurkunde vervielen en kregen vervangers die meer gericht waren op het goed leiden van een boerenbedrijf: bemestingsleer, landbouwboekhouden en bedrijfsleer. Daarnaast bleven plantenteelt en -ziekten en veeteelt nog bestaan. In alle leerjaren kwam vanzelfsprekend godsdienstonderwijs en maatschappijleer aan bod. Er waren zowel theorie- als praktijklessen.

Alle vakken, ook de algemeen vormende, waren gericht op het goed uitoefenen van het bedrijf. Het schooljaar begon op 1 september en eindigde op 1 juni. De lesdagen waren als volgt ingedeeld: 's morgens van 9.00 tot 12.00 uur en 's middags van 13.15 tot 15.45 uur. Het schoolgeld bedroeg vijftien gulden. Opmerkelijkste regel uit het schoolreglement: *Het is den leerlingen ten strengste verboden bij het zich begeven van of naar de school café's te bezoeken* (let op het meervoud!)

Het lesgevend personeel bestond uit twee geestelijken, rector L. van Teeffelen, die maatschappijleer onderwees, en kapelaan P. Moescops die godsdienstonderwijs gaf, en het hoofd der school de eerder genoemde G.J. van Oss.

De lijsten van leerlingen overziend is het opmerkelijk dat het merendeel van de leerlingen van buiten Udenhout kwam. In 1948 waren er van de achttien eindexamenkandidaten, drie afkomstig uit Udenhout. In het schooljaar 1953-1954 kwamen er van de 26 eerste-klassers vier uit Udenhout. Deze grote aantrekkingskracht van de Landbouwschool in Udenhout had echter ook een keerzijde. De aanwas van leerlingen was dusdanig dat er met parallelklassen gewerkt moest worden. Het hoofdbestuur en de schoolleiding waren daar niet gelukkig mee. In 1953 ontstond daarom het plan om een nieuwe Landbouwschool op te richten in Haaren. Deze nieuwe school opende haar deuren in het schooljaar 1955-1956.

De toenemende mechanisatie en daardoor intensivering van de landbouw ontging de landbouwschool niet. In 1955 kwam er een tijdelijk leerkracht motorkennis en een leerkracht landbouwwerktuigkunde. Tevens richtte men een daartoe geëigend lokaal in.

Nieuwbouw aan de Zeshoevenstraat

In 1961 sloot de landbouwschool in Haaren alweer. Daardoor zou het aantal leerlingen in Udenhout sterk gaan toenemen. Dat, samen met alle nieuwe ontwikkelingen in de landbouw die speciaal ingerichte lokalen noodzakelijk maakten, was de aanleiding om serieus over nieuwbouw te gaan nadenken. Het gebouw aan de Kreitenmolenstraat voldeed niet meer aan de eisen die de jaren zestig aan het landbouwonderwijs zouden stellen. Het toenmalige hoofd van de landbouwschool, A.J. van Rijsewijk, schreef daarover een uitvoerige brief naar de afdeling Land- en Tuinbouwonderwijs van de NCB te Tilburg. Hij somde daarin alle problemen op die de school al kende en door de toestroom van meer leerlingen alleen maar zou toenemen. De school had maar twee leslokalen en een noodlokaal op een eindje van de school waardoor op een neer fietsen van leerkrachten en leerlingen noodzakelijk

was. Voor het overige ging de brief over de zeer beperkte ruimte die voorhanden was. De leslokalen waren ingericht om 24 leerlingen te herbergen terwijl een aanmelding van 90 à 100 te verwachten was. De nabij gelegen zuivelfabriek veroorzaakte ook veel overlast door het voortdurende langsrijden van tractoren. Ondanks deze klaagzang zou het nog tot 1965 duren voordat de nieuwbouw gereed was.

De nieuwe landbouwschool aan de Zeshoevenstraat gaf de mogelijkheid om extra leerlingen te gaan werven. Zo verspreidde directeur Van Rijsewijk op 2 december 1967 een brief onder alle ouders die een zoon in de zesde klas van de lagere school hadden zitten. Daarin wees hij op de uitgebreide toekomstmogelijkheden die een opleiding aan de landbouwschool bood. Op 11 december was er een voorlichtingsavond in de school. Het nieuwe gebouw had ongetwijfeld een wervend karakter. Ondanks al deze positieve ontwikkelingen hebben leerkrachten en leerlingen niet lang van deze nieuwe accommodatie kunnen genieten. De ontwikkelingen in het onderwijs die door de Mammoetwet van 1968 zijn ingezet deden scholengemeenschappen ontstaan waarin verschillende soorten scholen onderdak vonden. In 1970 luidde de stichting van een scholengemeenschap voor LTO-LHNO-MAVO-agrarisch onderwijs aan de Van Vollenhovenlaan te Tilburg het einde van de Udenhoutse landbouwschool in. Het bestuur van de Stichting Voortgezet Onderwijs te Tilburg, die deze school leidde, sloot een overeenkomst met de NCB. Na het van start gaan van de nieuwe school in Tilburg zou de lagere landbouwschool in Udenhout geen nieuwe leerlingen meer aannemen, maar hen doorverwijzen naar deze nieuwe school. Daardoor zou na 4 jaar de school in Udenhout vanzelf ophouden te bestaan. Het onderwijzend personeel zou een voorkeursbehandeling krijgen als er vacatures zouden ontstaan bij de nieuwe school in Tilburg. Op 18 juni 1974 kregen de laatste leerlingen van de Udenhoutse landbouwschool die net het veertigjarig bestaan heeft mogen vieren, hun diploma. Deze ongetwijfeld feestelijke bijeenkomst met een zwart randje vond plaats in Hotel 'Het Centrum'.

Het gebouw van de eerste landbouwschool staat nog steeds aan de Kreitenmolenstraat en herbergt momenteel een handel in natuursteen. In de woning van het hoofd van de landbouwschool woont op dit moment de familie Wilson.

De nieuwbouw uit 1965 was eigendom van de gemeente. Na het beëindigen van de landbouwschool in 1974, werd het gebouw een dependance van de St.-Petruisschool, die daarna de naam Zeshoevenschool heeft gekregen. Ook werd er de jongerensoos ondergebracht en gedurende de verbouwing van het gemeentehuis in 1971 en 1972 werden de raadsvergaderingen gehouden. Voorts bood het gebouw onderdak aan de moskee voor de Marokkaanse gemeenschap. Het dak van het gebouw gaf in toenemende mate problemen. De kosten werden alsmaar groter. In 1994 is het gebouw gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouwwoningen

Opstel 23

De oorlog ontregelt ook de school

André van der Lee

Bron

Archief Sint Petruschool/de Wichelroede

De fraters naar Vincentius

Tijdens de tweede wereldoorlog zijn het Fraterhuis en de St.-Petruschool er niet ongeschonden vanaf gekomen. Het begon al in augustus 1939. Het Nederlands Militair Gezag vorderde de school om er soldaten te legeren voor de mobilisatie. Gelukkig waren ze op tijd weg, zodat op maandag 11 september na de zomervakantie de school weer kon beginnen.

Op vrijdag 10 mei 1940 vond in alle vroegte de inval van de Duitsers in Nederland plaats. Vanaf het gemeentehuis kwam in de voormiddag het advies om de school te sluiten. Dit deed frater directeur dan ook prompt. Op zaterdag 11 mei, de dag voor Pinksteren, was het erg druk in de lucht met allerlei vliegtuigen. Toen de Duitsers 's middags een locomotief op het station in brand schoten, beseften de fraters dat het ernst was en zij dachten er aan een schuilplaats in te richten. Hun keuze viel op de kelder. In de nacht van de Eerste op de Tweede Pinksterdag hebben 24 soldaten in een van de spreekkamers van het fraterhuis geslapen. Ook vorderden de militairen spreekkamers als stafbureau. Nadat de militairen naar het front waren vertrokken, was het weer rustig. Wel moest alles verduisterd blijven tot en met de kapel. Op dinsdag 24 september kregen de fraters bezoek van de Duitse commandant, die bij de steenoven gelegerd was. Hij bezichtigde het huis en concludeerde dat het fraterhuis een beter winterverblijf voor hem was dan de steenfabriek. Uiterlijk 28 september moest het huis ontruimd zijn. Rector van Teeffelen van Huize Vincentius bracht uitkomst en bood de fraters onderdak aan. Tinus Simons, geholpen door de schooljongens, verhuisde de inboedel naar Vincentius. Toen in het dorp bekend werd, dat de fraters hun woonhuis moesten verlaten, was er verontwaardiging. Dat werd nog erger toen de commandant liet rondvertellen, dat de burgemeester St.-Felix, het Fraterhuis of St.-Vincentius had aangeboden. Het tekort aan brandstof voor de school werd nijpend in het begin van de maand november 1940 en om te bezuinigen op steenkolen besloten de fraters om de vrije woensdagmiddag in te ruilen voor de zaterdagmorgen. De bezetting van het fraterhuis door de Duitsers duurde tot 16 mei 1941. Het schoonmaken duurde tot eind mei en op de 2e Pinksterdag was er een speciale afscheidsviering op Huize Vincentius. Op 3 juni volgde de verhuizing en op 4 juni zaten de fraters weer in hun eigen vertrouwde woning.

Op 17 juni, reeds kort nadat zij weer in het fraterhuis getrokken waren, kwamen twee leden van de Wehrmacht de opvangcapaciteit van het huis opnieuw opnemen. Volgens de burgemeester was er plaats voor 25 personen. Verder bleef het in dat jaar rustig en kon alles zijn gewone loop hebben.

Op woensdag 7 januari 1942 kwamen twee Duitse militairen woonruimte zoeken voor de weduwe Vugts met 7 kinderen, die elders weg moesten. Het oog viel op het fraterhuis. De weduwe weigerde echter en zo bleef het fraterhuis voor de fraters. De winter van 1942 was extreem koud. In de nacht van 25 op 26 januari vroom het 25 tot 29 graden celcius. Er zaten toen 70 jongens op school. De school was niet warm te stoken en wegens gebrek aan kolen stuurden de fraters de jongens naar huis. Dit duurde tot 16 maart van dat jaar. Op 15 mei was er wederom bezoek van vijf Duitse officieren. Op maandag 18 mei volgde een telefoontje van de burgemeester dat het fraterhuis binnen 24 uur ontruimd moest zijn en dat er weer inwoning kwam door de Duitsers. Opnieuw verhuisden de fraters naar Vincentius. Voor de rest van 1942 en 1943 kon het onderwijs normaal plaats vinden. Het waren oorlogsjaren die relatief rustig verliepen. In november 1943 was er een grote razia in Udenhout naar aanleiding van een ontsnapping van enkele communisten, die zich in het dorp verstopt zouden hebben. Van zaterdag 28 november tot de maandagmorgen daarop waren 500 politiemannen met een groot aantal honden Udenhout aan het uitkammen en op zoek naar de ontsnapte gevangenen. Het kruispunt werd enkele dagen zwaar bewaakt en er werd streng gecontroleerd. Het zoeken was tevergeefs.

Met Kerstmis konden de fraters weer geen gebruik maken van hun eigen kapel. De nachtmis vierden de fraters op Vincentius; ze moesten zelf de mis dienen. De misdienaars mochten 's nachts niet van huis.

Scholen ontruimd voor de Duitse soldaten

De winter van 1943-1944 was zacht begonnen, zodat men met de ingekochte steenkolen rond kon komen. Direct na het nieuwe jaar begon de school weer, terwijl de meisjes bij de zusters van St.-Felix nog twee weken vakantie hadden. Vanaf september 1943 was de 8e klas verplicht, maar wegens plaatsgebrek had men besloten de 7e klas 's morgens en de 8e klas 's middags naar school te laten gaan. Een oplossing waar niemand gelukkig mee was. Op 23 mei 1944 verscheen aan het eind van de middag de burgemeester met enkele Duitse officieren in de school. Het was duidelijk dat de school opnieuw afgestaan moest worden aan de Wehrmacht. Op 29 mei moest alles ontruimd zijn en trokken de Duitsers in de jongensschool. Alle schoolspullen werden ondergebracht op de zolder van de meisjesschool.

Vanaf 31 mei gold een aangepast rooster waarbij de jongens in de voormiddag naar school gingen en de meisjes in de namiddag. Om de week werd er gewisseld. Dit was van korte duur, want op 8 juni kwam het bericht, dat de meisjesschool binnen een half uur ontruimd moest zijn en dat ze gevorderd was door de Duitsers. De verwarring was groot, maar er zat niet veel anders op dan de kinderen naar huis te sturen en maar af te wachten wat er zou gebeuren. Na enkele dagen kwamen er door bemiddeling van de heer Von der Stein, een Duitser in dienst bij Huize Vincentius, enkele klassen vrij en ook de landbouwschool kwam weer vrij. Nu konden om de andere dag alle kinderen een halve dag school hebben. Een paar dagen later moest men weer de landbouwschool inleveren maar daar stond tegenover dat bij de zustersschool weer een paar extra klassen gebruikt mochten worden. Vanaf 3 juli hadden alle kinderen, zowel de jongens als de meisjes, dagelijks een halve dag school. Nog steeds hield een tiental soldaten vijf klassen bezet. Ondertussen was ook de jongensschool leeggekomen maar men mocht er geen gebruik van maken. De bewaarschool hield men in de slagerswinkel van Kees Schoonus en in de garage van Van Strien. In de zomer van 1944 hadden de kinderen een korte vakantie. Toen de school weer zou beginnen, bleek dat de Duitsers vrijwel alle geschikte gebouwen hadden gevorderd en in gebruik genomen. Aanvankelijk was het niet duidelijk wanneer de school weer kon beginnen. Maar op maandag 4 september (daags voor dolle dinsdag) vertrokken de Duitsers plotseling. In de nacht van 4 op 5 september werd de GAS in brand geschoten. Alles wat nog bruikbaar leek, was gestolen, ook uit het fraterhuis. Op woensdag keerden de Duitsers terug. De Udenhouters kregen schrik en brachten het meeste van de gestolen spullen weer terug. Huize Vincentius kreeg inkwartiering, maar van de 400 man, die aangekondigd waren, kwamen er voorlopig 100. In de weken die volgden, wisselde steeds de bezetting. De klachten over roverijen bleven maar aanhouden. Ook en vooral de Duitsers maakten zich er schuldig aan. Het varken van de fraters dat slachtrijp was, eiste de Wehrmacht op. Het stond op de boerderij bij de broeders op het Hooghout. Broeder-overste kreeg bericht dat het varken een waarde vertegenwoordigde van fl.300,-. Maar wat was geld in die dagen, eten was het belangrijkste. Gelukkig werden de fraters vooruit geholpen; een bezorgde boer zorgde voor een nieuwe big.

In die dagen beleefden de fraters nog een nieuw fenomeen. Een Duitse aalmoezenier had een hele week in hun kapel de H.Mis gelezen. Maandag 23 oktober, kort voor de bevrijding, las hij 's middags om 4 uur nog gauw een H.Mis en vluchtte toen met de troepen naar Dordrecht wat nog net bereikbaar was. Op 26 oktober kwam de bevrijding. De fraters kregen te horen dat ze beter niet buiten konden komen, maar zij geloofden er in eerste instantie niets van tot de kogels hun om de oren vlogen en zij de kelder indoken. De Engelse hadden te horen gekregen, dat er Duitsers waren in het fraterhuis en met 3 tanks stormden zij al schietend op het huis af. Een granaat trof de raam van het souterrain waar ze net van plan waren in te gaan. De kapel kreeg een voltreffer. De fraters beleefden enkele benauwde uren. Het spande er zo in de schuilplaats, dat de rector meende de generale absolutie te moeten geven. Omstreeks half acht werd het wat rustiger en gingen de fraters de schuilkelder uit en de straat op. De straat was vol Engelse soldaten, die meteen hun excuses aanboden. Tijdens de beschietingen hadden twee Fraters met gevaar voor eigen leven de ciborie met de heilige hosties uit de tabernakel gehaald en overgebracht naar de kapel van de zusters. Die nacht hebben de fraters toch nog in de schuilkelder geslapen omdat er nog gevaar was voor ontploffende granaten. Men kreeg inkwartiering van een Engelse aalmoezenier, Father James Kenny, die vervolgens op zaterdag 4 november een mis ging lezen in de kapel nadat men deze zo goed en zo kwaad als het ging wat toonbaar had gemaakt. Het kan verkeren: de ene dag een Duitse soldatenpriester en een paar dagen later een Engelse aalmoezenier.

Op 20 november 1944 maakten de fraters weer aanstalten om terug te keren naar het fraterhuis. Het ging erg moeizaam, want er lagen Engelse soldaten in. Bovendien was de keuken in beslag genomen door een staf, die een 80-tal uit Rotterdam overgekomen oude mannen die in het patronaat waren ondergebracht, moesten

verzorgen. Langzaam ging de schoonmaak verder en werd kamer voor kamer in gebruik genomen. Het seminarie, dat in de oorlogsjaren in Udenhout was ondergebracht, had lokalen nodig en het oog viel op de vertrekken die de fraters in gebruik hadden. Dit betekende dat zij haast moesten maken om hun eigen huis weer bewoonbaar te maken. De centrale verwarming konden ze nog niet gebruiken wegens gebrek aan kolen. Men leende op de pastorie een haard en plaatste die in de refter, zodat toch een lokaal verwarmd kon worden. Eten gebeurde nog steeds op Vincentius en al het andere, bidden en studeren, deden zij in de verwarmde refter. Toen de kapel schoon gemaakt en enigszins hersteld was moest deze opnieuw worden ingezegend. Pastoor van Welie, geassisteerd door professor J. van Alphen en een student van het groot-seminarie baden de voorgeschreven psalmen, waarna de pastoor de binnen- en buitenmuren besprenkelden met gewijd water en vervolgens een H.Mis opdroeg tot intentie van de fraters. Dit alles geschiedde op 28 december. De nachtmis met Kerstmis vierden de fraters nog op Huize Vincentius. Er was nog steeds inkwartiering van Engelse soldaten. In het algemeen gedroegen ze zich netjes. Later kregen ze Polen te logeren. Een van de Poolse korporaals sleepte alles wat hij maar kon krijgen aan levensmiddelen en rookgerei naar het fraterhuis zodat ze al snel niets tekort kwamen. Rond de jaarwisseling kregen ze weer stroom, De melkfabriek had kans gezien een nieuwe generator te krijgen en draaide wisselstroom voor half Udenhout. Voor de fraters betekende dit dat het elektrisch licht weer aan kon.

Een V-1 verwoest Vincentius

Het jaar 1945 begon met inslagen van V-1's. In het Broek viel er eentje op de avond van 3 januari, die weliswaar geen persoonlijke ongelukken tot gevolg had, maar er braken wel veel ramen, ook in het fraterhuis. Het zuiden was wel bevrijd maar boven de rivieren was alles nog in Duitse handen en begon de hongerwinter. Op 5 januari viel een vliegtuigbom in de tuin van Van Erp, dat weinig schade aanrichtte. Ook viel er nog een V-1 in de Loons Hoek, waardoor enkele boerderijen min of meer beschadigd raakten, maar er waren gelukkig geen mensenlevens te betreuren. Met het drukke militaire verkeer waren er veel aanrijdingen in het dorp waarbij doden en gewonden vielen. Op 27 januari in de nacht van zaterdag op zondag, omstreeks half drie, sloeg een V-1 in op Vincentius. De slag was zo hevig dat ook de voorgevel van het fraterhuis werd getroffen. Alle ramen hadden schade opgelopen. Sommige ramen waren er helemaal uitgeslagen, andere verloren sponningen en spijlen. Ook op de onderverdieping was de schade aanzienlijk. Toen de fraters buiten kwamen, vertelden de schildwachten dat op Huize Vincentius een V-1 was ingeslagen, een voltreffer. Het prachtige gebouw was in een ruïne veranderd. Het was een geluk bij een ongeluk dat de priesterstudenten, omdat het weekend was, allen naar huis waren. De verblijven van de meisjes waren wel beschadigd, maar niemand was gewond. Nog veel van deze monsters vielen in Udenhout zodat de angst onder de mensen toenam en men nog vaak in een schuilkamer de nacht doorbracht. In februari kwam een deel van de school vrij, zodat de jongens weer voor halve dagen naar school konden. Eind april was de school helemaal vrij van troepen en konden de schilders aan hun opknappwerk beginnen. Het was echter van korte duur; nieuwe troepen uit Engeland eisten weer klaslokalen op. Ook het fraterhuis kreeg nieuwe inkwartiering. De grote spreekkamer gebruikte de bevelhebber als eetkamer en de Engelsen gebruikten eveneens keuken werd eveneens de keuken. De Engelsen zouden ook voor de fraters koken, wat door de fraters met instemming werd begroet, maar de schaduwkant was dat de maaltijden wel heel karig waren. Eindelijk kon men op 8 mei 1945 met de bevrijders het staakt-het-vuren vieren en na het diner dronken ze gezamenlijk een glas. Die dag vertrokken de soldaten naar elders en daarna bleef het fraterhuis en de school vrij van bezetting en inkwartiering. Het duurde nog geruime tijd voordat alle oorlogsschade aan het huis en de school was hersteld. Temeer omdat er nauwelijks glas, stopverf en loodwit te krijgen was. Gelukkig voor de school en de fraters regelde de schildersbedrijven het een en ander en kreeg de school voorrang. Met het nieuwe schooljaar, dat begon in september 1945, was het meeste leed geleden en kon weer op de vertrouwde wijze les gegeven worden. Op 27 december vertrok frater Ireneüs naar Utrecht waar hij tot hoofd van de school was benoemd. Vanaf zijn komst in augustus 1926 tot aan zijn vertrek was hij in Udenhout werkzaam geweest als hoofd. In die jaren had hij veel werk verzet en was hij er in geslaagd het onderwijs van de fraters een uitstekende naam te bezorgen. De oorlogsjaren vergden bijzondere inspanningen door de uitzonderlijke situatie waarin hij leiding moest geven. Tot zijn opvolger werd frater Arnold benoemd, die reeds een jaar in Udenhout werkzaam was.

Opstel 24

Het klein-seminarie in Udenhout

Kees van Kempen

Bronnen

Heemcentrum 't Schoor, *Over d'n Oorlog*, 1994

Rector J. Merkx

Archief parochie H.-Lambertus Udenhout

Het dagelijkse straatbeeld in Udenhout was niet alleen door de aanwezigheid van Duitse soldaten anders dan normaal. De aanwezigheid van seminaristen in Udenhout, een dorp zonder seminarie, was opvallend. Rector Merkx van huize Vincentius was een van die seminaristen die door Udenhout de oorlog door werd geholpen. De rector vertelt over die tijd het volgende:

Op Goede Vrijdag 21 april 1942 nam de Duitse bezetter het klein-seminarie “Beekvliet” van het bisdom Den Bosch te St.-Michielsgestel in beslag genomen en richtte het in als interneringskamp voor Nederlandse gijzelaars. Omdat het er niet naar uitzag, dat de studenten spoedig zouden kunnen terugkeren, keek men uit naar een tijdelijk onderkomen elders in het bisdom, waar lokalen aanwezig waren en accommodaties om een of twee klassen onder te brengen. Deze waren er in Eersel, Erp, Son en Udenhout. Op 4 mei 1942 besloot het bisdom het patronaat en de Pauluszaal te Udenhout in te richten voor de Etymologie (derde klas) en de Syntaxis (vierde klas) studenten van Beekvliet. In totaal ongeveer 70. Men bouwde de Pauluszaal om tot studiezaal en twee klaslokalen. Het grote patronaatsgebouw diende als slaapzaal (wat een overgang: op het seminarie had elke student een eigen, gesloten chambrette en hier ineens een grote open slaapzaal). De directeur sliep op het toneel achter het gordijn. Tegen de zaal was een planken waslokaal gebouwd, waar iedere student zijn wasbak (van email of aardewerk) kon plaatsen. Van het achtergedeelte van het patronaat maakte men een recreatiezaal en voor overdag een klaslokaal. De ruimten werden verwarmd door het stoken van turf, afkomstig uit de Peel, aangevoerd door bemiddeling van professor F. Geboers, die in de Peel, in Liessel, geboren was. Telkens als de nieuwe turf arriveerde, onderbrak men de les om de turf te lossen. Minstens eenmaal zat onder de turf een geslacht varken verborgen. De professoren, vijf in getal, vonden gastvrij onderdak op de (gelukkig grote) pastorie bij pastoor J. van Welie en kapelaan P. Moeskops. Het vaste seminarieteam bestond uit de professoren J. Merkx (directeur), J. van Alphen, P. Eijgenraam, F. Geboers, en A. van Haaren. Andere professoren zoals J. van Miert, C. Panken, en C. van Dijck, woonden bij andere klassen, maar kwamen een of twee dagen per week in Udenhout les geven. Dat gold ook voor de geestelijk directeur G. Witlox, die in het weekend hier was.

Op 16 mei 1942 meldt pastoor J. van Welie aan het bisdom dat 5 à 6 professoren van het verplaatste klein-seminarie op de pastorie zullen slapen en eten. Daartoe is de pastorie in geringe mate opgeknapt. Het kerkbestuur verzocht het bisdom het bedrag voor de opknapbeurt goed te keuren. Vijf professoren woonden vervolgens op de bovenverdieping van de pastorie.

Op 19 mei 1942 konden de eerste studenten komen. Lange rijen bedden stonden klaar. Op diezelfde dag om 6 uur 's middags verrichtte regent F. Goyaerts de officiële opening. De kroniek vertelt dat de studenten zich snel thuis voelden. De recreatiezaal was beter dan op “Beekvliet”, het voetbalveld uitstekend, de slaapzaal “luchtig en fris”. Kroniekschrijver Van Haaren concludeert: “wij zaten in Udenhout goed”. De lessen, de zang (P. Eijgenraam), maar ook het douchen op Huize Vincentius was precies geregeld. Aanvankelijk werd de H.Mis-door-de-week op Huize Felix gelezen en de zondagsmis op Huize Vincentius, maar omdat deze op Felix vooraf moest gaan aan de H.Mis van de zusters en dit voor de studenten toch te vroeg bleek te zijn, werd later ook de H.Mis door-de-week op Vincentius gelezen. Daar hield men ook de maandelijkse bezinning. De studenten gingen eten op

Vincentius. Kennelijk waren de aardappelen zwart en slecht, want men vroeg: “Geef de kolenkit nog eens door”. De kaantjes waren dusdanig uitgebakken dat men, zelfs volgens de strenge onthoudingswet van toen, die gerust op vrijdag kon eten. F. Geboers, als oud-kapelaan van Valkenswaard (Willem II-fabrieken), wist met sigaartjes bij de boeren links en rechts voedsel te bemachtigen. In de weide van Vincentius mochten vanwege het seminarie twee koeien grazen. F. Geboers zorgde dat er spoedig ook nog twee varkens waren. En later ook nog eens vijf varkens op Assisië. Eens vond directeur Merckx een brood in een van de kastjes van de studenten dat kennelijk van thuis was aangereikt, maar dat hij had laten bederven. De directeur riep in zijn woede alle studenten bijeen en ontplofte bijna van kwaadheid. Eens wist professor F. Geboers te verhinderen dat de Duitse soldaten de studiezaal bezetten. Zij wilden er een cinema van maken. De wandelingen van de studenten duurden langer dan op Beekvliet en men profiteerde van de Duinen in de buurt. De viering van Sacramentsdag, op het seminarie altijd een groot feest, vond op 4 juni 1942 plaats in de tuinen van het klooster van de Paters SVD op “Het Laar” in Helvoirt. Zoals gebruikelijk waren ook daar met gekleurd zaagmeel religieuze voorstellingen aangebracht op de paden. Alleen het gekwaak van de vele kikvorsen was storend. Vanuit Beekvliet gingen de seminaristen jaarlijks op 7 juli ter beevaart naar de Zoete Moeder van Den Bosch. Vanuit Udenhout was dat echter te ver. Daarom werd besloten naar de “Heilige Eik” te Oirschot te trekken, zowel op 7 juli 1942 als op 7 juli 1943. Het ene jaar ging men te voet naar Berkel en het andere jaar naar Enschoot waar begonnen werd met een H.Mis in die kerk. Daarna verder te voet naar het kanaal te Tilburg waar een boot klaar lag. Alle studenten en professoren op die boot en zo ging men richting Oirschot, waar de plechtigheid werd gehouden bij de kapel van de H.Eik. Daarna was er een koffietafel in de boomgaard van de familie van Esch. Deze was dusdanig goed, dat naast de studenten en de vaste professoren diverse “gasten” aanzaten. Regent Goijaert kwam regelmatig op bezoek in Udenhout en bracht verslag uit over het wel en wee van de andere klassen. Hijzelf en econoom Verhagen huisden op het instituut voor doven te St-Michiëlsgestel. Tijdens het studiejaar 1943-1944 werd ook de Grote Figuur (tweede klas) in Udenhout ondergebracht. Kennelijk was hier de accommodatie beter dan elders. Dat jaar huisden dus drie klassen oftewel de helft van het seminarie in Udenhout. Op 7 augustus 1944 vorderden de Duitsers het Patronaatsgebouw en op 14 augustus 1944 ook de Pauluszaal. De seminaristen vonden onderdak op Huize Vincentius. De Duitsers gebruikten het Patronaat als opslagplaats van legergoederen. Op 7 september 1944 volgde de vordering van de pastorie. Pastoor, kapelaan en personeel kregen onderdak in Huize Felix en zij bleven daar tot 24 oktober 1944.

Als dank voor het verblijf in Udenhout werden later door het Seminarie Beekvliet gebrandschilderde ramen aangebracht in de hal van Huize Vincentius, die zich daar nu nog bevinden.

Opstel 25

Herinneringen aan de bewaarschool

Jan Denissen

Bron

Interviews met en/of ontvangen teksten van Bert van Asten, Ad Bergmans, Anna Bergmans-Van de Bijgaart, Kees van den Bersselaar, Tijn Bertens, Miep Brekelmans-Van de Plas, Tonny Bus-van de Wouw, Ties Elands, Wil Heerkens, Mari van Kempen, Sjef Kemp, Riet Koenraad-Van de Voort, Crista van Kuijk-Van de Ven, Ria Lemmers-Brekelmans, Piet van Lier, Ria Raasveld-Hoof, Jo Robben-Coppens, Annie Scholtze-Van Lier, Wil Somerwil-Bertens, Riki van Summeren, Mia Veld-Verspeek, Wim Verschuuren, Corry Weijters, Ella Weijters, Elmy Weijtmans en Ad van de Wouw

Inleiding

De eerste herinneringen van wat mensen zelf hebben meegemaakt, gaan terug naar hun kleuterleeftijd. Het geheugen geeft dan enkele flitsen zoals de geboorte van een broertje of zusje, een sterfgeval van een goeie bekende of straf op school. Als mensen vertellen van hun ervaringen op de bewaarschool dan komen die verhalen als losse gebeurtenissen. De herinneringen aan de eerste schooljaren geven een enigszins vertekend beeld. Het schoolgebouw leek vroeger geweldig hoog en de zuster leek veel groter. Vergelijk maar: de zomers leken altijd prachtig en 's winters was er altijd ijs. Men herinnert zich alleen bijzondere dingen. De zuster was bijzonder aardig of net niet. Wat een gewone zuster deed, lijkt uit het geheugen verdwenen. In een serie interviews hebben wij mensen gevraagd naar hun herinneringen aan hun bewaarschooltijd in Udenhout. Dat geeft geen compleet beeld, maar het zal zeker herkenningen geven. Hier een weergave van de interviews. Het gaat over de jaren van na de oorlog tot omstreeks 1960.

De bewaarschool op Sint Felix

Vóór 1970 bestonden er nog geen peuterspeelzalen en de kleuterschool heette toen nog bewaarschool. Een naam die prima paste bij de activiteiten. Op de vraag wat men deed kwamen antwoorden als: *“vooral veel en goed stilzitten”* en *“veel met je handen over elkaar zitten”* ook werd aangegeven dat men *“verplicht moest slapen”*. Op 4- of 5- jarige leeftijd gingen de kinderen voor het eerst naar die school. Voor 2 jaar, maar soms ook korter of langer, als men geboren was na 1 oktober. Bij het woord bewaarschool denkt men in Udenhout als eerste terug aan de zusters in zwarte nonnenkleden met kappen op. Zij leerden de kleintjes gehoorzamen en brachten orde en regelmaat in hun leven. Aan wildebrassen brachten ze discipline bij. Bij de kleintjes zaten de jongens en meisjes bij elkaar in de klas, maar bij de groten werden ze al gesplitst. De kinderen gingen te voet naar school. Alleen kinderen die echt, te ver weg woonden om de afstand tussen de middag op en neer lopend te doen, kwamen met de fiets. Grotere meisjes namen de kleinere kinderen uit de buurt mee naar school. Waren er oudere broertjes of zusjes dan namen die de kleintjes mee.

In en om de school

Op de speelplaats werden spelletjes gedaan zoals tikkertje met of zonder verlos, hinkelen, touwtje springen, klappiedjes en in de ronde kring. Bij het naar binnen gaan moest iedereen eerst in de rij. Het waren hele grote klassen met wel meer dan 50 kinderen. Soms hielpen de oudste meisjes van de lagere school de zusters. Alles ging er zeer gedisciplineerd aan toe, hoe kan het ook anders met zulke grote klassen. De meest voorkomende straf was in de hoek gezet worden met de handen op de rug. Er werd makkelijk straf gegeven al voor te veel bewegen of niet stilzitten. Verlegen kinderen hadden het er soms moeilijk mee. Zo deed er een het volgende relaas: *“ik plaste nog wel eens in mijn broek want ik durfde niet te vragen om naar de wc te mogen. Dan kreeg ik van de zuster een andere onderbroek aan en mijn vuile broek kreeg ik in een krant mee naar huis. Een geïnterviewde wist te vertellen dat de reserve broek, die men aankreeg van de zuster, een roze gebreide onderbroek was. “Je liep voor schut met die broek. Het was ook vernederend om de thuis uitgewassen gebreide broek mee terug te*

brengen” zei ze. Het in de broekplassen kwam nogal eens voor door schrik maar ook omdat de kinderen te lang moesten ophouden.

Het belonen gebeurde met een prentje of bij uitzondering met een schuimpje. Maar er waren nog andere manieren om te belonen zoals het mogen helpen van de zuster. Dat beschouwden de kinderen als een hele eer.

Een ander verhaal: *“Als er iemand jarig was, dan bracht die meestal een snoepje mee voor elk klasgenootje. Die snoepjes werden om 9 uur uitgedeeld en die moest je voor je op het tafeltje leggen en pas tegen 12 uur mocht je dat opeten. Was er een snoepje te weinig dan ging de zuster naar de kast en haalde daar pintolletjes van schuim uit”*.

De kinderen waren wel eens ondeugend en de brutaalste zeiden een versje op als de zuster ver uit de buurt was: *“Nonnenpreut, erpelscheut, koeienbak, strontzak”*. Meerderen konden zich dit versje nu nog herinneren.

Wat men zoal deed op de bewaarschool

Alle kinderen droegen schortjes. In de klas had iedereen een vast tafeltje en stoeltje. De kinderen moesten slingers knippen, vlechtmatjes en muizenrapjes vouwen, plaatjes uitprikken en tekenen op een lei met een griffel. Een ander gaf aan dat men ook moest punniken. Dan had men een houten blokje met een gat daarin en daaromheen vier spijkers. Daar kan een soort gehaakte draad mee gemaakt worden. De kleuters mochten ook papieren blaadjes vouwen en borduurkaarten maken. Kleuren van voorbedrukte plaatjes gebeurde veel en dan lette de zuster nauwkeurig op dat er wel binnen de lijnen werd gekleurd. Een man vertelde: *“Op vrijdag middag kregen we een strookje papier waarin tandjes gescheurd moesten worden. Dacht je klaar te zijn, dan moest je alle tandjes nog een keer doorscheuren”*. Een ander vertelde: *“We deden onze plakwerkjes met een kwastje en een potje Gluton; de geur daarvan herinner ik me nog. We wilden voorkomen dat er plak op de glimmende plaatjes kwam, maar dat lukte nooit”*.

Er werd ook veel tijd besteed aan versjes leren en zingen. Veel speelgoed was er nog niet. Er waren poppen van stof, houten blokken, kralen om te rijgen en er waren poppenkastpoppen maar daar hield het zo ongeveer mee op.

Zuster Felicita oftewel zuster Fietsetas

In Udenhout heeft jarenlang zuster Felicita de leiding gehad op de bewaarschool. De kinderen noemde haar stiekem “zuster Fietsetas”. Ze was groot en had een grote neus. *“Ik noemde haar thuis altijd de heks”* zei een man. In de herinnering bij velen leeft ze voort als: *“streng en ze mopperde altijd”*. Veruit de meeste voorvallen die naar boven kwamen bij het ophalen van de schoolherinneringen hebben met haar te maken.

Enkele voorvallen:

Zuster Felicita liet de kinderen met de handen over elkaar zitten en dan met een vinger voor de mond moest er een zacht sstt... geluid gemaakt worden. Iemand vertelde: “We moesten geregeld met twee vingers voor de mond zitten, terwijl er niets gezegd mocht worden. Tussen die vingers stopte zuster Felicita een papiertje, dat er niet tussenuit mocht vallen”.

“In de Sinterklaastijd had zij er een handje van om bij het vullen van de kolenkachel, daarin boeh... te roepen”. Dat kwam erg beangstigend over. Over diezelfde kolenkachel vertelde iemand: *“In de Sinterklaastijd trok zuster Felicita een jongetje naar de grote kachel, deed de laadklep open en riep: Zwarte Piet, kom hem maar halen. De hele klas zat te sidderen van angst”*. Nog een voorval: *“Ik had een mondharmonica en kon één liedje spelen namelijk “ouwe taaie, jippie, jippie, jé...” Een van de eerste dagen dat ik op de bewaarschool zat bracht ik mijn mondharmonica mee en speelde dat liedje op de speelplaats. De grote zuster Felicita boog zich over mij (ze leek wel vier meter groot met haar kap) en zei op strenge toon: “Dergelijke liedjes spelen we hier niet”*.

Ieder zijn eigen herinneringen

Naast zuster Felicita waren er ook nog andere veel genoemde zusters zoals zuster Sarnelli. De kinderen noemde haar zuster Senelly. Deze is ook vele jaren verbonden geweest aan de

bewaarschool naast zuster Felicita. Zuster Sarnelli werd geboren te Nieuweramstel op 4 januari 1889 als Helena Schoormans. Ze was ingetreden bij de Congregatie der zusters van Liefde van O.L. Vrouw Moeder van Barmhartigheid op 10 mei 1908 en geprofest 15 juli 1912. Ze overleed op Sint Felix op 24 december 1963. Zij moet een erg lieve zuster zijn geweest volgens de verhalen. Zij las vaak leuke verhaaltjes voor. Maar veel meer herinneringen hebben de oud leerlingen niet van haar. Ook andere zusters werden nog genoemd zoals zuster Pancratia. Zij stond een aantal jaren naast zuster Felicita op de bewaarschool. Iemand noemde zuster Pancratia een kleine rotton. Hij had duidelijk een beter contact met zuster Felicita, want die noemde hij een lieve zuster. Waaruit maar weer blijkt dat ieder zijn eigen herinneringen heeft.

Zuster Felicita van Eikeren, 33 jaar in Udenhout, 1926-1959

Zuster Felicita werd geboren in Sneek op 1 maart 1882 als Jacoba Josepha Felicitas Maria van Eikeren. Zij trad in bij de Zusters van Liefde op 29 januari 1899 en deed haar eeuwige professie op 13 juli 1903 te 's-Hertogenbosch. Ze kwam naar Udenhout op 15 november 1926 en is op St.-Felix overleden op 27 juni 1959. Zij werd daar op het kloosterkerkhof begraven.

Zuster Felicita heeft jarenlang de leiding gehad op de bewaarschool. De kinderen noemden haar stiekem "zuster Fietsetas". In de herinnering bij velen leeft ze voort als: "*streng en ze mopperde altijd*".

Opstel 26

Herinneringen aan de Felixschool

Jan Denissen

Bron

Interviews met en/of ontvangen teksten van Anna Bergmans-Van de Bijgaart, Miep Brekelmans-Van de Plas, Tonny Bus-van de Wouw, Riet Koenraad-Van de Voort, Crista van Kuijk-Van de Ven, Ria Lemmers-Brekelmans, Ria Raasveld-Hoofst, Jo Robben-Coppens, Annie Scholtze-Van Lier, Wil Somerwil-Bertens, Riki van Summeren, Mia Veld-Verspeek, Corry Weijters, Ella Weijters en Elmy Weijtmans

De lagere school

De herinneringen aan de lagere schoolleeftijd zijn aanzienlijk duidelijker dan aan de bewaarschool. Naast bijzondere gebeurtenissen worden ook meer gewone dingen onthouden. Soms herinnert men zich kleine voorvallen tot in detail en is men vergeten waarom die zo'n indruk hebben gemaakt. *“Wij kregen godsdienstles van rector Sars, dat was een witheer van Averbode. Hij was een oud missionaris van Brazilië en hij was op 7 december jarig”*.

Felix was een andere school dan de Petrus. In verhouding waren er altijd veel minder zusters op Felix dan dat er fraters op Petrus zaten. De congregatie van de fraters was een onderwijs congregatie die zelf zeer actief was op het gebied van het ontwikkelen van onderwijsmethodes, bij de zusters was dit niet het geval. Maar ook de zusters hebben veel betekend voor het onderwijs in Udenhout. Met veel energie hebben zij getracht om de meisjes voor te bereiden op hun taak in het verdere leven. We moeten daarbij niet vergeten dat in die tijd het ideaal beeld van een opleiding van een meisje volkomen in tegenstelling is met hoe daar op dit moment over wordt gedacht. Vele meisjes die door mochten leren hebben dat te danken aan de zusters.

Maar er waren ongetwijfeld ook zusters die ervan overtuigd waren dat: “een dubbeltje nooit een kwartje kon worden” en daarom te weinig aandacht gaven aan bepaalde kinderen. Ook dat moet in de geest van die tijd worden gezien. Vijftig kinderen in de klas is geen sinecure.

Velen hebben goede herinneringen aan hun lagere schooltijd in Udenhout op Felix maar sommigen denken daar anders over. Zij hebben het gevoel, dat ze toen zijn achtergesteld of op een andere manier tekort zijn gedaan. De interviews met de oud-leerlingen geven een beeld hiervan. Voor sommigen zullen die herkenbaar zijn maar voor anderen minder. Hieronder een weergave van deze interviews. Wij realiseren ons dat een enkele gebeurtenis dieper in het geheugen gegrift kan zijn dan het gewone van alledag.

In en rond de school

Over het algemeen vonden de leerlingen Felix een leuke school. Er werd veel gezongen en daarbij ging het er gezellig aan toe bij juffrouw Le Mire en Zuster Dorothée. *Bij juffrouw Le Mire moest voortdurend de toonladder worden geoefend. Er werden normale Hollandse liedjes gezongen maar ook godsdienstige liederen.* Zuster Dorothée had zelfs een koortje opgericht. Een half uur voor een uitvoering kregen de zangeressen een pepermuntje om beter te kunnen zingen. Favoriet bij deze zuster was het zingen van canons. Men herinnert zich haar nog steeds met een stemvork in de hand. *De zuster stond voor de klas en sloeg de maat, zong een zin voor en wij moesten dat eindeloos herhalen.* Er is ook een tijd een draagbaar harmonium geweest voor de begeleiding, dat moest flink worden aangetrapt om er geluid uit te krijgen. *“Zuster Columbia zat altijd achter het orgel en zong dan zielige liedjes bijvoorbeeld over kindjes die doodgingen”*

Een heel bijzonder verhaal werd verteld door een oud leerlinge. *“Ik had heel veel wratten op mijn*

handen. Op een dag was er iemand overleden op Felix en toen zei de zuster tegen me: “Kom maar eens mee”. Ik werd meegenomen naar het kamertje waar de overledene lag opgebaard. Ik moest met mijn wratten enkele keren over het voorhoofd gaan van de overledene. De zuster voorspelde dat ik binnen enkele dagen van mijn wratten af zou zijn. Thuis gekomen vertelde ik wat me was overkomen en iedereen begon hard te lachen. Maar een paar dagen later waren wel al mijn wratten verdwenen”.

Zuster Dorothée heette Petronella Dorothea Maria Albada Jelgersma met haar eigen naam en was een dochter van de bekende grootgrutter. “Elk kind kreeg van zuster Dorothée een correspondentievriendin uit Haarlem. Zij had daar een jaar eerder voor de klas gestaan. Wij vonden dat heel bijzonder. Met deze zuster werden vele buitenschoolse activiteiten gedaan. Zo gingen wij met haar naar de Maastunnel in Rotterdam. Daarna gingen we naar Panorama Mesdag in Scheveningen en naar het strand. Dat was het enige schoolreisje dat wij gehad hebben in de hele lagere schooltijd. Met deze zuster gingen we ook naar de melkfabriek St.-Isidorus, de koekfabriek van Victoria en de meelfabriek van Coppens, allemaal in Udenhout”. Men herinnerde zuster Dorothée als een zeer gemotiveerde leerkracht. Ze had de klas gesplitst in een Mulo en Huishoudschool kant, wat in die tijd gebruikelijk was.

Tot halweg jaren zestig gingen veel meisjes naar een kostschool soms al na de vierde klas van lagere school zoals naar het pensionaat Catharinenberg in Oisterwijk. Anderen gingen later, pas bij het vervolgonderwijs naar een kostschool zoals naar het internaat Nazareth in Best of naar ‘s-Hertogenbosch.

Belonen en straffen

Het belonen ging meestal met stempeltjes en plaatjes. Bij tien stempeltjes kreeg men een plaatje meestal met een devote voorstelling. Het bord mogen uitvegen of de planten water geven, zagen de kinderen ook als een beloning. Soms werden bij de rapportuitreiking ook prijsjes gegeven. Een vorm van belonen was ook het voorlezen van een boek door de zuster of onderwijzeres. Enkele voorbeelden: “Ik kan me geen beloning herinneren, dus ik denk dat er niet beloond werd of ik deed niet m’n best” en “Net na de oorlog kregen we sinaasappelen, als je goed je best had gedaan mocht je als eerste een sinaasappel uit de kist zoeken”.

De zusters gaven ook bij andere gelegenheden plaatjes. Een oud leerling heeft haar prentjes van die tijd bewaard. Ze kreeg ze van ondermeer de zusters Arsenia en Willibrorda. Met haar hernieuwing van de doopbeloften kreeg ze een prentje van zuster Dorothée met daarop de volgende tekst:

Je zwoer aan Christus eeuwige trouw
als kind der heilige Moederkerk!
Laat nooit verzwakken je geloof
En maak Gods kracht je liefde sterk!

Maria reikt Haar Moederhand,
opdat - door voorspoed en door leed –
Je eens mag dragen naar Gods troon
Je ongeschonden Doopselkleed!

De meest voorkomende straf was in de hoek staan en strafregels schrijven. “Soms moest er iemand op de knieën zitten, met krijgt op de gevouwen handen. Het krijgt mocht er niet afvallen en men liet de leerling daar wel een uur mee zitten”. Opvallend is, dat er veel minder verhalen kwamen dan bij de jongens van een draai om de oren en dergelijke. Op Felix kreeg je niet zo makkelijk een pak slag. Wel vlogen er op z’n tijd angstaanjagende bedreigingen door de klas. Soms werden kinderen naar de koeienstal op Felix gestuurd. Daar werkte zuster Lamberdien, zoals de kinderen zuster Lambertina noemden. Velen kennen nog wel het liedje “Zuster Lamberdien mee ‘n gatje in d’r kien”.

De lessen

Lezen werd geleerd met het leesplankje. De meeste leerlingen noemden het leesplankje Aap, Noot, Mies; enkele leerlingen het leesplankje van de fraters van Tilburg dus: Aap, Roos, Zeef. Of hier sprake is van een vergissing of dat de zusters van de ene methode overgegaan zijn naar een andere, is niet met zekerheid te zeggen. Voor de klas stond een groot leesbord met platen en een trapje ervoor. In de eerste klas was een aanwijsstok om in de leesles de woorden mee aan te wijzen.

Meerderden vertelden dat de hobby van juffrouw Le Mire was het maken van sommen. *“Vaak stond een grote som op het bord bij juffrouw Le Mire. Ze liet ook altijd deelsommen oftewel staatsommen maken voor straf. Ze gaf dan zo’n grote som op, dat je daar menig blaadje voor nodig had en die sommen zaten zo in elkaar dat ze op nul moesten uitkomen”*.

Naast de normale leerlessen was er ook handwerken. De kinderen maakten dan onder andere hun eigen inktlap. Dat waren een aantal lapjes met een knoop in het midden. Onder het handwerken las de zuster wel eens voor.

“In het laatste oorlogsjaar hadden we vaak geen school vanwege inkwartiering. Ik kreeg samen met een vriendin dan privéles bij juffrouw Van Roessel thuis.”

Aan het schoonschrijven besteedden de zusters heel veel tijd. Links schrijven was uit den boze en werd met harde hand afgeleerd.

Godsdienstles

De pastoor of een kapelaan gaf de godsdienstles, meestal op school. Blijkbaar kwam het ook voor, dat er godsdienstles was in de kerk. De school regelde ook het biechten en tijdens het 40-uren-gebed gingen de leerlingen onder schooltijd naar de kerk. In juni was er een Heilig-Hart-verering. Dan bracht de hele school hulde aan het Heilig-Hartbeeld. *“De hele speelplaats was versierd met bloemen, die door de leerlingen waren meegebracht. Het Heilig-Hart was het middelpunt. We zongen veel liedjes en er was een prachtige processie”*

Veel kinderen gingen elke dag voor school naar de mis. *“In de meimaand werd er een rozenkrans op het bord getekend. Als je dan ‘s morgens naar de H.Mis was geweest dan mocht je na schooltijd een kraaltje kleuren”* In de kerk was toezicht vanuit school. Door elkaar zitten was er natuurlijk niet bij, links de meisjes en rechts de jongens.

Catechismus

Veel tijd werd er besteed aan het van buiten leren van de catechismus, bij meisjes net zo dwingend als bij de jongens. *“Volgens mij hoefde je er niets van te snappen als je ‘t maar woordelijk op kon dreunen”*. *“De kunst was uit te tellen welke vraag je kreeg. Dan hoefde die alleen geleerd te worden. Maar begon men aan de andere kant dan zat het goed fout”*. Er was ook een tijd een catechismuskapel, waarin de catechismusles gegeven werd. Kinderen zaten bij elkaar op de catechismusles, terwijl ze niet bij elkaar in de klas zaten. De catechismusklas was niet dezelfde als de schoolklas.

Goede en slechte leerlingen

Aan kinderen die niet goed meekonden, werd nauwelijks extra aandacht besteed. *“.. daar werd weinig aandacht aan besteed met het idee dat wordt toch niets”* Soms moesten deze kinderen klusjes doen. Een oud leerling vertelde het volgende: *“Ik bleef heel onverwacht in de eerste klas zitten. Later kwam ik er achter dat dit was omdat mijn oudere zus van school afging naar een kostschool bij zusters van een andere orde”*.

Volgens de meeste ondervraagden werden kinderen die goed meekonden bevoorrecht. De zuster bepaalde zelf welke kinderen naar de Mulo mochten en de ouders kregen dat dan te horen. Inbreng van de ouders was er nauwelijks. De kinderen die verder gingen leren kregen bijles Frans. Als meisjes goed konden leren en er was besloten dat die verder gingen leren, dan gingen ze vaak naar een voorbereidende klas in Tilburg op de Oude Dijk, dus bij dezelfde zusterorde.

Op de speelplaats

De meisjes speelden de gebruikelijke spellen. Enkele spelletjes waren seizoen gebonden. Schooltje spelen, hinkelen met een Erdal schoensmeerdoosje met zand erin, touwtje springen met een dubbele boog, klaplidjes zingen, showspringen, later hoelahoep, steltlopen, kaatsen met drie ballen en knikkeren met gekleurde kleiknikkers. Glazen knikkers, in Udenhout proemen genoemd, waren voor de jongens. Ook tikkertje, busje trappen en klepperen waren spelletjes. Veel kinderen die iets afwijkends hadden, werden geplaagd. Zowel dikke, dunne, lange en kleine kinderen of als men een bril had maar vooral kinderen met rood haar. Men zong dan rooie, rooie ik zal oe gooien mee unne steen, tegen oew been, mee unne kluit, tegen oew snuit, rooie rooie de kerk is uit. “... *als kinderen dan gingen huilen, dan was er een slachtoffer. Als je, je er niets van aantrok, was het pesten snel over*” Kinderen die geplaagd werden zullen daar vroeger net zo’n hekel aan gehad hebben als tegenwoordig en er zal best tegen opgetreden zijn maar er was zeker minder aandacht voor dan tegenwoordig met al die media. Pas bij het terugkijken naar vroeger beseft men wat plagen betekend moet hebben voor diegene die vaak slachtoffer was.

Nieuwe kinderen “import”

Er kwamen maar weinig nieuwe kinderen. Als dat wel gebeurde dan “... *was dat altijd spannend. Het kind mocht zelf kiezen waar het wilde zitten*”

“Bij mij in de klas zat een protestants meisje. Er werd niet echt verschil gemaakt. Ze mocht ook bij mij thuis komen spelen, maar dat mocht niet overal”

Overblijven

Kinderen die verder weg woonden bleven tussen de middag over. Er werd ook een verhaal verteld over dit overblijven. Zuster Pancratia was de overblijfzuster. Zij had er een handje van om tegen kinderen die geen thee lusten te zeggen: “wie geen thee lust, heeft geen dorst”. Het was doorgekookte bijna zwarte thee die niet te drinken was, aldus een oud-leerlinge.

Arm en rijk

De indruk bestaat dat over het algemeen arme kinderen niet werden achtergesteld, maar zelfs extra hulp kregen van de zusters. Enkelens gaven echter een stellig antwoord dat deze kinderen wel werden achtergesteld. Blijkbaar hebben verschillende mensen hierover verschillende herinneringen. Om objectief vast te stellen of dit wel of niet het geval was, zou een uitvoerig onderzoek nodig zijn. Dat hebben we niet gedaan.

Hetzelfde geldt voor het antwoord op de vraag of kinderen van ouders die een hogere positie hadden in Udenhout werden voorgetrokken. Daar kwamen ook heel verschillende antwoorden op. De meeste zeiden stellig ja maar anderen zeiden ook nee. Wel vertelden de geïnterviewden eenduidig dat iedereen goed kreeg “ingepeperd” met wie men wel en niet mocht omgaan.

In die tijd was het bij een aantal Udenhouters die kinderen op Felix hadden, de gewoonte om de zusters kleine geschenken te geven zoals eieren of een grote peperkoek. Men vertelde, dat kinderen die veel meebrachten wel een streepje voor hadden.

Kleren

De meisjes droegen jurkjes en rokken. De mouwen mochten niet te kort zijn. ‘s Winters droeg men kniekousen en ‘s zomers mochten alleen sokjes gedragen worden. Over een broek droeg je een rok; alleen een broek was zeker nog niet gebruikelijk in de vijftiger jaren. In die tijd deden de meisjes regelmatig papillotjes in het haar om pijpenkrullen te krijgen, want die waren toen in de mode.

Ziektes en dergelijke

Vroeger kwamen er meer ziektes voor, althans men had minder geneesmiddelen en er werd minder preventief geënt. Kinkhoest, mazelen, roodvonk, difterie, pleuritis, rode hond en dergelijke kwamen voor en soms ook tuberculose. Dan ging een kind voor een hele periode naar een sanatorium. Zo was er een voorbeeld van een kind dat naar het R.K. Koloniehuis St.-Egbert op Schiermonnikoog moest. TBC-patiënten moesten zuivere lucht hebben en zeelucht was dus goed. De klas van juffrouw Matthijssen stuurde een kaart en ieder kind zette zijn naam daarop.

Velen zullen zich nog de krassen herinneren die men op school kreeg voor de Mantoux test. Daarmee kon men nagaan of er een TBC besmetting was. Kinderen die ooit in aanraking waren geweest met TBC reageerden telkens positief. *“Als de streepjes positief waren, moest je regelmatig naar het consultatiebureau in Tilburg voor nader onderzoek. Je kreeg daar een blikje sardientjes mee om aan te sterken”* Ook andere inentingingen gebeurden meestal op school.

Vlooiën vormen soms ook nog een probleem en er kwam een verhaal dat die met DDT werden bestreden, een zeer giftig bestrijdingsmiddel dat inmiddels al lang verboden is. Af en toe kwam zelfs schurft voor of hadden kinderen last van zweren. Zweren rondom de mond werd een “krentenbaard” genoemd.

De onderwijzeressen waren ook begaan met de kinderen zoals blijkt uit het volgende: *“Juffrouw Le Mire kwam mij thuis opzoeken toen mijn amandelen geknipt waren. Zij bracht een pot eigengemaakte jam van ‘t kasteel mee”*.

Af en toe vormde een luizenplaag een probleem. Kinderen moesten dan met een stofkam gecontroleerd worden. Velen gaven aan het verschrikkelijk gevonden te hebben, als er bij hen luizen werden geconstateerd want dan moest er “stinkspul” op het haar. *“Wij werden thuis al streng gecontroleerd en probeerden dat zo voor te blijven”*

Allemaal met hart en ziel aan school verbonden

Zuster Michaëla was niet zo makkelijk. Kinderen moesten bij haar pantoffels aan. Een kind wilde die niet aandoen en de zuster werd kwaad, pakte de pantoffels en gooide ze in de kachel. Zuster Arsenia werd zuster Slaap genoemd omdat zij veel sliep onder schooltijd. Zuster Petronella was een erg lieve zuster. Er zijn veel geboren en getogen Udenhoutse onderwijzeressen op St.-Felix geweest, onder andere juffrouw van de Plas-Pijnenburg, juffrouw De Laat, juffrouw Matthijssen, juffrouw Vermeer, juffrouw Van Roessel en juffrouw Le Mire. De oud-leerlingen hebben hun eigen herinneringen aan al die leerkrachten, die allemaal met hart en ziel aan de school verbonden waren.

Aantal leerlingen op de scholen, die door de zusters werden bestuurd

	Lagere school	Bewaarschool	Naaischool	Huishoudschool	Mater Amabilis
1862	34				
1870	143	81			
1880	179	73			
1890	192	105			
1900	181	147			
1903	223	137	29		
1910	218	135	13		
1920	225	150			
1930	187	114	17		
1940	286	146	18		
1950	254	153	13	53	
1951	256	160		105	15
1960	253	137		118	89
1965	232	171		112	91
1967	261	177			

Opstel 27

Herinneringen aan de Petruschool

Jan Denissen

Bronnen

Interviews met en/of ontvangen teksten van Bert van Asten, Ad Bergmans, Kees van den Bersselaar, Tijn Bertens, Ties Elands, Wil Heerkens, Mari van Kempen, Sjef Kemps, Piet van Lier, Wim Verschuuren, Ad van de Wouw
Archief Fraters van Tilburg via Kees van den Bersselaar
Toegezonden bijdrage van Kees Vermeer

De tijd was toen anders

Het enthousiasme waarmee veel fraters de jeugd onderwezen, is bewonderenswaardig. Ook buiten de school waren de fraters actief. Udenhout heeft veel aan hen te danken. Jongens die vroeger vervolgonderwijs hebben genoten, danken dat veelal aan de fraters. Het verder gaan leren was toen zeker nog niet algemeen gebruikelijk. Veel fraters waren bijzondere goede onderwijzers. De congregatie besteedde veel aandacht aan de opleiding tot onderwijzer. Maar toch was de ene frater beter dan de andere. Ieder had zijn eigenaardigheden. In een aantal interviews hebben we getracht een beeld te krijgen van hoe men het onderwijs op de Petruschool heeft ervaren. Sommigen waren zeer enthousiast maar anderen hadden ook wel bedenkingen. In ieder geval was vroeger de tijd volkomen anders dan tegenwoordig. Hieronder een weergave van de verzamelde informatie. De weergegeven voorvallen zijn vaak waarnemingen van één leerling. Dit geeft wel een beeld maar het is zeker geen totaalbeeld van honderd jaar onderwijs op de Petruschool. Waarschijnlijk zullen velen toch wel een aantal dingen herkennen.

De sfeer in en rond de school zo'n vijftig jaar geleden

De ondervraagde Udenhouters noemden de Petrus school een gezellige school. De onderwijzers waren niet overdreven streng maar er heerste wel discipline. De fraters waren actief bezig met de kinderen zelfs tot buiten schooltijd. Kinderen uit de Kreitenmolenstraat (toen Stationsstraat geheten), Slimstraat en Groenstraat bijvoorbeeld, werden naar huis begeleid door een frater, op de fiets. Zij moesten in een rij lopen. *“Wij mochten niet met de fiets naar school komen want wij woonden net voor de spoorlijn. Vaak kwamen we toch op de fiets en zette die dan bij Piet Haen neer”.*

De controle van de frater had waarschijnlijk meer te maken met het voorkomen van kattenkwaad dan met veiligheid. *“Onderweg naar school haalden we nogal eens wat uit. Wij gooiden steentjes over de kerk, bijna niemand kon dat maar ik wel. Ook gooiden we van alles in de brandput langs het paadje van school naar de Berkelseweg. We hebben ook vaak appeltjes gejat uit de boomgaard van de familie Klijn. Wij, de jongens van de Berkelseweg, hadden altijd ruzie met de jongens van de Zwarte Gruis, tegenwoordig de Molenhoefstraat”.*

Als het gaat over de sfeer van vroeger, dan halen mensen ook de herinneringen aan het dorp op: *“Bij Jan de Bruin gingen we snoep halen. Piet Zwaans was de kapper, die altijd moppen vertelde. Kees Schoonus was de slager en Noud Kemps was de fietsenmaker. De trein stopte tegenover het café van Scholtze. Hoefsmid Willeke van der Loo maakte indruk met zijn Harley-Davidson, waarmee hij als brandweercommandant rondreed”.*

Ook na school

De fraters waren actief ook buiten schooltijd. *“Als het vroer gingen frater Georgius en Francino mee schaatsen op de voorste Leemput, die we de rotte sok noemden. De hele school was er. Frater Hospicius was er ook bij maar die schaatste niet mee. Het was ook veel kou lijden want de hele tijd moest je de botjes er opnieuw onderbinden. Het was ook goed opletten want er waren ook veel oudere mensen en die waren dan aan het ijsdansen en die draaiden dan kleine rondjes op één schaats zonder*

op ons te letten. Therus van Kempen stond er met een kraampje met chocolademelk en andere lekkere dingen. Op een keer was er een kind in een wak gereden. Frater Francino wilde het eruit halen met een ladder maar hij schoot er zelf ook in. Uiteindelijk is alles goed afgelopen”.

In de verenigingen waren de fraters ook actief zoals in de Congregatie en met het koor Gaudeamus. *“Frater Georgius verbleef veel in het patronaat. Daar kregen we zangles en werd toneel gespeeld. Ik herinner me nog het toneelstuk Polleke Prik, dat werd in het dialect gedaan. Ik moest daarin een zin zeggen die ik me nog herinner: “Vadder ons moeder hej gevraagd of ge vast naor heuis komt”. Later toen de voetbalclub opgericht was, activeerden de fraters de jongens ook om bij het voetballen te gaan.*

Buiten schooltijd werd er ook veel georganiseerd. *“Met Driekoningen gingen we met het koor Gaudeamus driekoningen zingen. Op koninginnedag werden er op de speelplaats volksspelen georganiseerd door de onderwijzers. ‘s Woensdags ‘s middags gingen we oud papier ophalen en daar kregen we dan soms kleine prijsjes voor zoals een beeldje of een vaasje “. Een ander vertelde: “Ik herinner me de slogan ‘Oud papier, nieuwe kloosters’; er werd toen veel verzameld zoals zilverpapier, lege sigarettendoosjes, lucifermerken, doppen van melkflessen, sigarenbandjes, etcetera”.*

In de klas en om de klas

De dagen verliepen meestal volgens een vast patroon. Enkele voorbeelden: *“‘s Morgens moesten eerst alle kachels aangemaakt worden. Het vullen en leeghalen van de kachels was een heel gedoe. In de hogere klassen deden de oudere jongens dat wel, die al meerdere keren waren blijven zitten” en: “Elke dag kwam een jongen van de zesde klas de absenties ophalen”*

In de hogere klassen zag het rooster er ongeveer zo uit:

- 09.00 tot 09.30u godsdienst of catechismus;
- 09.30 tot 10.30u rekenen of schrijven;
- 10.30 tot 10.45u speelkwartier;
- 10.45 tot 11.30u schrijven of rekenen;
- 11.30 tot 12.00u aardrijkskunde of geschiedenis;
- 13.30 tot 14.30u taal of schrijven;
- 14.00 tot 15.30u aardrijkskunde of geschiedenis.

Op woensdag en zaterdag mochten de leerlingen een uur tekenen en ‘s middags waren ze vrij.

Er zijn veel bijzonderheden verteld over de leerkrachten. Enkele voorbeelden:

“In de derde klas had ik meester Van der Burgt. Hij was jarenlang de enige niet frater. Ik vond hem een kundig onderwijzer maar hij had moeite om orde te handhaven”. Een ander gaf aan: “Meester Van der Burgt was streng maar rechtvaardig”

“Frater Dismas was streng en vond zang belangrijk. Je moest versjes leren zingen en dan beoordeelde hij je stem. Was je stem goed dan werd er veel druk uitgeoefend om je bij het koor te krijgen”.

“Frater Alberto oftewel den Bieboer was een stevige frater die altijd bezig was met de boeren. Hij rookte pijp en hij produceerde soms zoveel rook dat je hem nog nauwelijks in de klas zag zitten.

“Soms draaide frater Alberto film en dan werden er voor alle ramen planken gezet om het donker te krijgen”.

“Frater Louis stond voor de eerste klas en was heel aardig. Hij liep scheef vanwege een “ijzeren long”. Hij kon goochelen en dat maakte op mij een geweldige indruk. Als je twee lege notendoppen meebracht, kon hij er een volle noot van toveren”.

Vele fraters hadden bijnamen gekregen van de leerlingen. Deze bijnamen gingen over van klas naar klas en bleven door de jaren heen hetzelfde. De volgende namen hoorden we: Jan Dop, de Dobbelsteen, den Bieboer en de Witte Watervlooi.

Nog een bijzonderheid: bij zeer warm weer, stond er voor in de klas een emmer water met een pollepel. Daar mocht je dan van drinken.

Het belonen en straffen

Voor het belonen hadden de fraters een eigen systeem: op het bord stonden alle namen van de leerlingen. Achter elke naam stonden de behaalde cijfers. Geel was een goed punt en rood een slecht. Er werden strepen gezet als men iets gedaan had dat niet door de beugel kon. Als een frater de kinderen wilde belonen, waren daar verschillende manieren voor, zoals de frater helpen. Dit betekende het bord mogen uitvegen, schriften ronddelen en dergelijke. Soms vertelde de frater als beloning een verhaal. Men herinnert zich spannende verhalen zoals “De waanzinnige kluisenaar”. Een andere manier van belonen was een stempel in een schrift en bij hoge uitzondering kreeg men een schuimpje als beloning. *“Frater Rafaël had een boeiend beloningssysteem. Op een scorebord “fietsten” wij de “Tour de France”. Er werden punten bijgehouden en wij konden allerlei premies verdienen met tussensprints. De prijzen waren de gele trui, een groen petje en dergelijke. Ook had hij etappespreizen zoals een mars. Dat was in het jaar 1958”.*

Veruit de meest voorkomende straf was strafregels schrijven, maar ook nablijven, of op de knieën zitten telden mee. Regelmatig werd een draai om de oren gegeven. Er waren fraters die hun hand niet omdraaiden voor een pak slaag. Sommigen sloegen ook met een rietje op de billen. Meerderen vertelden dat meester Van der Burgt met zijn zegelring tegen het randje van een oor sloeg. Een keer wist een jongen wat er ging komen en net op tijd bukte hij zodat de meester keihard tegen de lessenaar sloeg. Nog enkele voorbeelden: *“Bij ons in de klas moest een jongen voor straf op de knieën met de handen vooruit en een boek erop”* en *“Een jongen op de eerste rij werd door de frater met zijn galgen aan de bank vastgemaakt omdat hij niet stil kon zitten. Maar ja, hij moest plassen en kon niet ophouden. Ik zat in bank twee... met mijn schoenen vol...”*

De lessen

Thuis en op school vond men de belangrijkste cijfers: gedrag, vlijt en catechismus. De hoogst mogelijke punten waren 5-5-4. Elke week kregen de kinderen een kaartje mee naar huis met de drie belangrijke punten erop. *“Waren die punten niet goed, dan kreeg je thuis ook nog op je donder”.*

Het leren lezen ging met briefjes en opmerkelijk genoeg niet met het leesplankje dat de fraters van Tilburg zelf ontwikkeld hadden. Men kreeg gestencilde velletjes papier waarop een voorbeeld stond en daaronder in stippels letters en later woorden. De eerste woorden waren: oor, oom, oog, mus en vis. *“De eerste tijd mocht je elke dag een briefje mee naar huis nemen”.* De letters en woorden moesten worden overgetrokken zolang totdat de stippels niet meer nodig waren. *“Het woord ‘oor’ leerde men met de woorden: hoepeltje, hoepeltje, stokje, vlaggetje. De eerste klas hing rondom vol met plaatjes en daarbij korte woordjes zoals sok, does, geit”.*

In de eerste klas lazen de fraters veel verhalen voor. Hierbij speelde frater Casimiro Mommers een grote rol. *“Op een keer vertelde hij zo spannend dat een jongen bij zijn buurjongen in zijn wang beet”* Hij schreef ook veel verhaaltjes in De Kleine Engelbewaarder. *“Ik hoor frater Casimiro nu nog zeggen bij de letter m: paaltje, haakje, paaltje, haakje, paaltje”*. Deze frater heeft men ervaren als een zeer goede onderwijzer. Hij was een oudere broer van de bekende onderwijs pedagoog frater Caesarius Mommers die hoofdacteur was van de leesmethode Veilig leren lezen. Ook frater Casimero zat in het team dat deze leesmethode ontwikkelde.

Over het voortgezet lezen vertelde iemand het volgende:

“In de vierde klas werd er klassikaal gelezen. Je moest blij zijn als je eens in de drie weken aan de beurt kwam. Ik herinner me nog spannende verhalen zoals De Vlugge Slang en Roel de jongen uit de woonwagen”.

Godsdienstles

Elke dag, meestal aan het begin, gaf de pastoor of een kapelaan een half uur godsdienstles. Dat was gebruikelijk op katholieke scholen. Ze vertelden dan bijbelverhalen. Er was een viltbord waarop bijbelse viltfiguren geplakt konden worden. Dat verlevendigde het verhaal. Over de Godsdienstles

bestaan veel anekdotes: *“Pastoor Prinsen vroeg aan een jongen: “wat is het sacrament van het huwelijk?”. Hij antwoordde: “man en vrouw worden dan met een touw aan elkaar verbonden en proberen dan los te komen”. Een ander voorval: “De pastoor zei “Onze Lieve Heer is alom tegenwoordig”. Hij legde uit dat dat betekende dat God overal was. Hij zei daarbij tegen een leerling: “bij jullie op zolder en zelfs bij jullie in de kelder”. Die jongen antwoordde: “Dat kan niet.... wij hebben geen kelder”. Natuurlijk grote hilariteit.*

Op een keer gaf kapelaan Vissers godsdienstles. Die was nog jong en had moeite met orde. De kapelaan vroeg: “Wanneer luiden de klokken?”. Frater Alberto zei zachtjes achter in de klas: “als de frater aan het touw trekt”. Iemand achter in de klas herhaalde dit hardop. De hele klas lag dubbel. Nog een herinnering: “Wij moesten ook leren biechten. Dan zaten we met de klas in de kerk en om de beurt moesten we naar de biechtstoel. Soms bleef er eentje nogal lang weg. Als die er dan uit kwam, dachten we stillekes: oh jee..”.

Over Frater Hospitius werd een ander verhaal verteld. Hij gaf les in het lokaal dat dicht bij de kerk lag en was daar trots op. Hij had een kinderaltaartje in de klas, dat hij frequent gebruikte in de godsdienstles. In die tijd was het gebruikelijk dat kinderen een speelaltaartje hadden met alle attributen die daarbij hoorden in het klein. De kerk speelde een belangrijke rol. Daar zijn veel voorbeelden van: *“Op aswoensdag ging je vóór school een askruisje halen. Dat diende je de hele dag op je voorhoofd te laten staan” en “Misdienaars hadden een streepje voor. Als die moesten misdienen, dan ging dat voor op de school”.*

De catechismusles

De catechismuslessen kan iedereen zich heel goed herinneren. Alle vragen én antwoorden moesten van buiten worden geleerd. Spontaan komt nu nog de eerste vraag naar boven: *“Waartoe zijn wij op aarde?”* Ook het antwoord kent iedereen: *“Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor gelukkig te zijn”.* *Wij moesten in de hogere klassen een ander antwoord leren, omdat er een nieuwe catechismus was uitgekomen. Voortaan moesten we antwoorden: “Wij zijn op aarde om God te dienen en hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn”.* Een ander noemde de vraag: *“Wie is Sint Jozef?”.* *“We leerden als antwoord daarop: Sint Jozef is de maagdelijke bruidegom van Maria en de voedstervader van Jezus. Dat werd verhaspeld tot: Sint Jozef is de gevaarlijke bruidegom van Maria en de woeste vader van Jezus”.* Als men de vragen en antwoorden niet goed kende dan dreigde de frater, dat men de plechtige communie niet mocht doen.

Goede en slechte leerlingen

Kinderen die niet goed meekonden, kregen een plaats achter in de klas. Extra aandacht kregen ze niet. Men liet deze kinderen zitten en als het dan nog niet goed ging, bleven ze weer zitten. Die bleven zolang op de lagere school als ze leerplichtig waren. Daarna gingen ze werken, *“recht uit de lagere schoolbanken”.* Soms kwamen ze zelfs niet verder dan de 4e klas.

“In de vierde zaten achter in de klas grote jongens die alle klassen tweemaal hadden gehad, die gingen na dat jaar van school af”.

De meeste geïnterviewden gaven aan dat kinderen die goed mee konden een streepje voor hadden. *“Jongens die graag bij de frater een wit voetje haalden noemden we fiepen”* Voor in de klas mochten jongens zitten die naar het seminarie gingen of naar de kweekschool van de fraters. *“Frater Johannes Baptist kreeg een opmerkelijk aantal studenten bij elkaar voor het seminarie van de paters, voor Beekvliet en voor het juvenaat van de fraters. Ik kan me wel zes namen herinneren van kinderen die daar naar toe gingen en dat was in 1959”.*

Arm en rijk

Zo'n vijftig jaar geleden waren er gezinnen in Udenhout, die echt heel arm waren. Zelfs kleding was al een probleem. Aan alles was te zien dat er thuis geen cent was. Ondanks dat werden deze kinderen niet achtergesteld. Er was wel wat hulp. *“Er werd een schoolreisje georganiseerd. Drie kinderen gingen niet mee en die kregen een briefje mee naar huis waarin stond dat het geld voor de schoolreis alsnog op de pastorie gehaald kon worden”.*

Er waren enkele families die in Udenhout in hoger aanzien stonden. Kinderen daarvan werden toch wel bevoorrecht volgens sommigen. In die tijd speelde standsverschil een grote rol in Udenhout. *“De standen lagen als volgt: eerst de notabelen, dan de middenstand en de boeren (waarin onderling ook nogal verschil was), dan de rest en dan nog het “ovenvolk”.* De ouders leerden hun kinderen alleen op te trekken met kinderen van hun eigen stand, ook buiten school. Kinderen die bij elkaar in de buurt woonden, speelden met elkaar. Die gingen ook gezamenlijk naar school.

Over de standen vertelde iemand een anekdote. *“Frater Switbertus van de 8e klas wilde eens duidelijk maken dat uiteindelijk standsverschil van geen betekenis is. Hij riep twee jongens naar voren en zei: “als we deze twee jongens van hun broek ontdoen dan zie je geen verschil”.* Hij had geen erg in het effect van die opmerking, want vijftig jaar later zat dat nog in de herinnering.

De speelplaats

Er was een grote en kleine speelplaats. De kleine speelplaats was naast de Van Heeswijkstraat en was bestemd voor de eerste en tweede klas. De grote speelplaats was aan de andere kant. *“Op de speelplaats kon je water drinken daarbij stond een kroes die door iedereen werd gebruikt. Meester Van der Burgt ging daar wel eens bij staan. Als je water pakte dan moest je de kroes perse leeg drinken, Hij vond het zonde om drinkwater zomaar weg te gooien”.*

Voorals bokspringen, hoogspringen, voetballen, vangbal, repen, haktollen, knikkeren en centje titsen noemden de geïnterviewden als de spellen die daar werden gedaan. Veel spelletjes waren seizoengebonden *“Ik kan me nog herinneren dat ik een keer met een vriendje aan het knikkeren was en het potje was nog niet afgelopen toen het speelkwartier afgelopen was. Het was heel spannend. We mochten van de frater het potje afmaken en de hele school stond erbij te kijken”*

Nieuwe kinderen

Soms kwamen er kinderen bij die niet uit Udenhout kwamen. *“Er werd altijd eerst beoordeeld of ze niet “grots” of “krenterig” waren. Was dit niet het geval dan werden ze wel geaccepteerd ondanks dat ze Hollands spraken”* Soms zaten er kinderen op school die niet katholiek waren. *“Met niet katholieke kinderen gingen we voorzichtig om. Al werd er niet veel van gezegd, je voelde toch dat er anders naar die kinderen werd gekeken”.* *“Bij ons was iedereen katholiek behalve een evacu  die was protestant maar dat was gewoon”.*

De Sinterklaastijd

Elk jaar kwamen er Zwarte Pieten. Dat waren jongens van de landbouwschool. Iedereen wist dat en men herkende de geschminkte jongens ook. Maar toch was men bang. Deze Zwarte Pieten schuwden het niet om er flink op los te slaan met de roe. Krabbedoelie was de slechte Piet en Sjaksjoer was iets minder slecht. De zwarte Pieten kropen overal op tot op het dak. Enkele verhalen: *“Veel speelgoed kregen we niet met Sinterklaas maar tegen de Sinterklaastijd kregen we wel van de frater een lijst met kinderboeken die uitgegeven werden door de fraters. Dat waren leuke spannende boeken zoals Puk en Muk en ik herinner me ook nog de titel Kino de wapensmid”* en *“Frater Hospitius kon via de kachelpijp Zwarte Piet opbellen. De volgende ochtend hing er dan een verrassing aan het plafond”.* Het volgende verhaal kwam ook naar voren: *“Een keer werd Zwarte Piet op de speelplaats door een opgeschoten knaap pootje gelapt. Ik weet nog dat die jongen daarvoor zwaar werd bestraft”.*

De oorlog

Bij de geïnterviewden waren meerderen, die in de oorlogstijd op de Petruschool zaten. De oorlog gaf een aantal ongemakken. Men beschikte nauwelijks over schoolmaterialen zoals boeken, schriften en potloden. Ook het naar school gaan was niet altijd even regelmatig door de oorlog. Soms ging men maar halve dagen, dan waren er weer soldaten op school ingekwartierd en werd er op andere plaatsen les gegeven. Er was gebrek aan goed voedsel en soms werden er sinaasappelen uitgedeeld aan de kinderen zodat ze toch voldoende vitamines kregen. *“Ik herinner me dat we allemaal met onze rug tegen de muur moesten gaan staan en dan kregen we een vitamine C tabletje en dat vonden we lekker”.* Die tijd maakte een grote indruk op hen, vooral de laatste 2 jaar. Zij hebben de oorlog gezien met kinderen en het was in hun beleving een spannende tijd. De ernst van de situatie was

nauwelijks in beeld. Er waren soldaten die Duits of Engels spraken en die bij hen thuis ingekwartierd werden. Tanks en ander oorlogstuig zien was voor de kinderen geweldig spannend. Ze kunnen zich niet herinneren dat er in die tijd al gesproken werd over jodenvervolging. Er was veel angst voor de V-1. Buiten keek men die na en als het geluid veranderde moest er snel een schuilplaats worden gezocht. Geen wonder dat men er bang voor was want in Udenhout zijn ook V-1's gevallen zoals bij Vincentius.

Wat veel indruk maakte, was dat moeders op bevel van de Duitsers aardappels moesten schillen bij de gaarkeuken in de Groenstraat. *“Ik herinner me dat ik een keer een half varken heb vervoerd met mijn bokkenwagen. Over het varken lag gras. In de oorlog was het vervoer van vlees streng verboden. Dit was allemaal geregeld door frater Alberto”*. Ook de bevrijding hebben ze bewust meegemaakt en er werd een gebeurtenis genoemd die veel indruk gemaakt heeft. *“Na de bevrijding werden er mensen op de kiosk, naast de school en het huidige Tongerloplein, in het openbaar ter verantwoording geroepen voor hun gedrag tijdens de oorlog. Daar stonden veel kinderen bij te kijken. Omdat deze mensen te schande werden gezet zonder dat ze verweer konden voeren, maakte dat veel indruk. Wij kregen thuis te horen dat het toch niet klopte wat daar gebeurde”*. De overheid had toen niet het gezag om dit soort activiteiten tegen te houden.

Flarden herinneringen aan fraters en onderwijzers

Frater Francino was frater van de eerste klas en was bijzonder aardig. Frater Regis kon erg hard slaan en schroomde dat ook niet. Meerdere geïnterviewden bevestigden dat. Frater Richardus was heetgebakerd. Frater Georgius oftewel frater Sjors was de frater van het jongenskoor Gaudeamus. Hij gooide met de borstel als het niet naar zijn zin was. Frater Johannes Berghmans kon geen orde houden. Frater Louis was een aardige man. *“Hartje winter kwam ik een keer huilend met verkleumde handjes bij het fraterhuis aan. Frater Louis zette me in een kamer van het huis bij de verwarming om weer bij te komen. Zulke dingen vergeet je nooit”*. Frater Arnold was hoofd en iedereen had ontzag voor hem. Frater Constantius kon kwaad worden en gaf wel eens een trap. Hij had een praktisch instelling en gaf aan boerenzonen ook landbouwonderwijs. Frater Rafaël gaf ook gymles zonder toog. Frater Switbertus sloeg een jongen, die achter in de rij stond te klieren, met de schoolbel zodanig dat de wond gehecht moest worden. Hij schrok van de gevolgen en leidde de jongen snel weg. *“Deze frater was een zachtaardige kerel en zal wel een paar onrustige nachten hebben gehad na dit verkeerd uitpakkende tikje”*. Frater Cleophas was een gepensioneerd frater die na schooltijd Franse les gaf aan de leerlingen die wilden doorleren. Frater Victricius was erg jong en kwam kersvers van de kweekschool. Hij kreeg in Udenhout al direct klassen van meer dan 40 leerlingen.

Meester Vermeer

Ook meester Kees Vermeer haalt herinneringen op. Hij werkte van 1961 tot 1966 in klas 2 van de St.-Petrusschool. In die tijd stonden er naast vijf fraters vier lekenonderwijzers op de school, te weten meneer van de Westen, meneer (Rinus) van Balkom, meneer (Kees) Oerlemans en meneer (Kees) Vermeer.

Op school werd serieus gewerkt. De kroontjespen was ingeruild voor de balpen en aan verzorgd werk stelde men hoge eisen. We gebruikten natuurlijk de methoden van Zwijsen, die door de fraters zelf ontwikkeld waren. Zingen deden kinderen graag. De betere werden gevraagd voor Gaudeamus, een kinderkoor onder leiding van frater Servatius de Kok. Meester van de Westen en meester Oerlemans oefenden met de beginners. Een keer per jaar ging Gaudeamus op reis met een bus. Alle onderwijzers mochten dan mee. Gymen deden we in de parochiezaal achter de school. Dat was onder de maat. 's Zondagsavonds was er jeugdsoos en 's maandagsmorgens moest je gymen tussen de bierplassen en in de rooklucht.

Soms gingen we wandelen. Alleen met 52 kinderen op straat achter de bomen. Dat ging. Het verkeer was niet zo druk en achter de bomen was.... achter de bomen.

Frater Cleophas van der Heijden, 48 jaar in Udenhout, 1909-1919 en 1922-1960

Frater Cleophas werd geboren in 1875 in Den Bosch. Na de lagere school ging hij naar de kweekschool. In 1893 legde hij de driejarige gelofte af. Na onderwijstaken in Zwolle en Tilburg (lagere school Veemarktstraat) kwam hij in 1909 voor het eerst naar Udenhout. Tot 1919. In 1922 kwam hij opnieuw naar Udenhout. In 1932 werd hij hier overste van het fraterhuis. Vanaf 1936 was hij niet meer aan de school verbonden vanwege zijn slechte gezondheid. In 1938 stopte hij ook als overste. Hij overleed in 1961, 86 jaar oud, en is begraven op het fraterskerkhof van Huize Steenwijk te Vught. Op 25 september 1949 vierde frater Cleophas dat hij 40 jaar in Udenhout actief was. In een dagboek vinden we de volgende tekst: “De stille en bescheiden frater wilde deze dag voorbij laten gaan. Maar in zijn hart vierde hij feest. Eenieder kent hem van zijn kalme bedachtzame stap. Een sterke gezondheid heeft hij nooit gekend. Maar het heeft hem niet belet de zware klassen van vroeger te doen en daarbij cursussen te geven aan jonge boeren, avond aan avond en winter aan winter. Hij is gepensioneerd, maar neemt nog geen rust. De jongens, die verder willen studeren, vinden in hem nog dagelijks een ervaren “bijwerker”. Dit moest ik even vertellen. Frater Cleophas zal het me niet kwalijk nemen, hij neemt Udenhout immers nooit iets kwalijk”.

Frater Constantius de Wilt, 13 jaar in Udenhout, 1931-1944

Frater Constantius behoorde tot de zogenaamde boerenfraters. Hij was buiten school actief voor de Udenhoutse boerenstand. In de herinnering van velen blijft hij voortleven onder zijn bijnaam “Jan Dop”.

Frater Alberto Foesier, 17 jaar in Udenhout, 1944-1961

Hij werd geboren in Tilburg in 1903. Na het noviciaat en terwijl hij leerkracht was op een lagere school, heeft hij vele opleidingen gevolgd. In 1930 behaalde hij een landbouwacte, in 1933 een tuinbouwacte en een diploma voor onderricht over bijenteelt, in 1939 pluimveeteelt, in 1942 Duits en in 1949 tabaksteelt. In 1944 kwam frater Alberto naar Udenhout. Hij heeft er vele cursussen gegeven, een algemene landbouwcursus (samen met meester van Iersel uit Biezenmortel), een cursus opvoering van de bodemproductie, een algemene tuinbouwcursus en bedrijfsleer. Hij was vele jaren technisch adviseur van de R.K. Jonge Boerenstand, technisch adviseur van de Fok- en Controlevereniging en Stierhouderij “De Vooruitgang”, technisch adviseur van de werktuigencoöperatie en voorzitter van de Bijenhoudersbond Sint Ambrosius.

Frater Alberto was zelf actief als imker, dat hem de toenaam “den Bieboer” opleverde.

Meester Jan van den Burgt (1891-1978)

Jan van den Burgt is geboren in Schiedam en studeerde op het klein-seminarie van Bergen op Zoom. Toen zijn vader overleed, staakte hij de studie en kwam naar huis om voor moeder en de andere gezinsleden de kost te verdienen. Hij haalde snel zijn onderwijzersdiploma met hoofdakke. In 1912 solliciteerde hij op advies van zijn huisarts naar een functie van onderwijzer in een klein Brabants dorp, Udenhout. Hij was de eerste lekenonderwijzer van de Petruschool; hij werd ook wel “de getrouwde frater” genoemd. Jan van den Burgt deed vooral de 3^e klas en was zeer bekwaam in het uitleggen van rekensommen; zijn “tik tegen de oren” was berucht.

In 1949 kreeg hij een lichte hartaanval, moest even gas terugnemen, maar na een half jaar was hij weer terug en kreeg de 7^e klas, een soort voortgezet lager onderwijs. Na zijn pensionering in 1956 heeft hij nog lang , tot op zijn 72^e jaar, les gegeven.

Aan leerlingen, die verder gingen leren gaf hij Franse les en andere bijlessen. In de avonduren leidde hij jongens en meisjes op voor het Middenstandsdiploma.

Een van zijn leerlingen kreeg les van 7 tot 8 uur 's avonds. Het was al aardig donker, toen de les afgelopen was. De meester stelde de leerlinge voor om haar naar huis te brengen, maar zij kwam daardoor in grote nood. Ze had met een vriendje afgesproken. Als uitvlucht verzong ze, dat haar vader

*haar op kwam halen. Met enige schrik ging zij naar de volgende les. Wat zou de meester zeggen?
Alleen dit: jullie vader is inenen wel erg klein geworden.*

Opstel 28

Gaudeamus

Jan Denissen

Bronnen

Archief Kees van den Bersselaar

Kees van den Bersselaar, *75 jaar Boerenleenbank Udenhout*, 1974

Interviews Bert van Asten, Sjef Kemps, Piet van Lier

Kees Vermeer

Krantenverslagen

Het geven van onderwijs zagen de fraters als eerste taak. Maar veel fraters in Udenhout deden daarnaast nog meer voor de jeugd en de gemeenschap. Zo hebben in 1947 enkele fraters Gaudeamus opgericht, een koor voor jongens van de lagere school. Gaudeamus betekent “laten we blij zijn”. Bij het horen van die naam raken de oud-leden nu na ruim 50 jaar daarover nog steeds niet uitgepraat.

Het Bloemenparadijs

De opvoering van de sprookjesoperette “Het Bloemenparadijs” was het grootste succes dat dit koor heeft gekend. De eerste uitvoering was op eerste Pinksterdag 1950 en het optreden werd 13 keer geprolonged. Totaal kwamen er ruim 6000 mensen kijken en er waren nog 1200 aanvragen voor kaarten bij het laatste optreden, aldus de krantenberichten. Deze operette was door de fraters zelf in elkaar gezet, op muziek van grote componisten als Grieg, Schubert en Mozart, speciaal voor de opening van het parochiehuus. Er was een driemanschap dat de organisatie had. Frater Georgius was de grote stimulator en frater Francino verleende hand en spandiensten. Tante Cor Brekelmans maakte de kleding. Zij was zo bekend dat een kaart, die geadresseerd zou zijn aan “Tante Cor in Udenhout”, direct aan zou komen, aldus een voormalig koorlid. Alle teksten van de liedjes waren door de fraters zelf gemaakt. Er was een jaar gerepeteerd door de 60 spelertjes. Ook was er een jaar gewerkt aan de decors en er waren 80 kostuums speciaal voor deze operette ontworpen en gemaakt.

Het verhaal had een simpele intrige. Lelieglans werd verleid door Prins Monaco en wilde wel eens meer van de wereld zien. Met onbaatzuchtige offervaardigheid trotseerde Rozenschoon de strengheid van de winter en Lelieglans werd daardoor gered. Zij mocht daardoor weer “als een reine bloem gaan bloeien voor Gods ogen”. Er waren ook rollen voor: Bloemen, Vlinders, Dauwgietertjes, Schittersneeuw, Vriezevlug, Dooigauw, Pinijs, Koning Winter, Wintermannetjes, Jonker Lente, Pareldauw en Fioretta. Het stuk speelde zich af in Bloemendal, een ongerept stukje natuurschoon. Het eerste bedrijf was tegen de avond van een nazomerse dag. Het tweede bedrijf was in de winter. Het derde bedrijf was het lentefeest. De bloemen, de wind, de vlinders en wintermannetjes zongen. “Alles danste, juichte en jubelde van pure vreugde, die het leven ons zo overvloedig biedt” aldus een krantenartikel.

Het slotlied is daar een voorbeeld van:

*Aan Jonker Lente heil Joechei!
Zo zingen wij ons eeuwig lied
Want schoner leven is er niet
Dan blij in Gods natuur te staan
In liefde wordt al 't werk gedaan
Aan onze Schepper alle lof,
daarboven in zijn schoonste hof,
Waar alles bloeit en zingt zo blij
De Schepper heil!!!*

De kranten stonden er vol van en over een ding waren alle recensenten het eens, de decors en de kleding maakten een overweldigende indruk in de nieuwe zaal. De meeste berichten waren zeer lovend. De één schreef: “De spelers brachten allen in verrukking”, de ander: “Wat geestdrift en volharding op een dorp vermogen” en” Dit is heel wat vruchtbaarder dan veel praat over culturele verheffing. Dit zijn daden! Geestdrift, volharding, saamhorigheidsbesef, bezorgdheid om het lot van de jeugd heeft hier wonderen gedaan”. Een enkele negatieve reactie over geknutselde teksten en ouderwets dorpstheater kon in het dorp slechts rekenen op onbegrip.

De vrolijke zangertjes

Al in de tweede klas kon men bij het koor “De vrolijke zangertjes 1”. Men noemde dit de kleine zangles. Die werd gegeven buiten schooltijd. Als vervolg kon men bij de “De vrolijke zangertjes 2”. Later heette dit koor de ‘mussen’. Bij deze koren was men dus voordat men bij Gaudeamus kwam. De muziek werd geleerd uit een boek dat “Transponerend zingen” heette. Dit boek was geschreven door Hoppenbrouwers, de vader van elektricien Willy Hoppenbrouwers. Als het koor in de kerk zong, werd het begeleid door organist Wim Blankers.

Frater Georgius zat veel in het patronaat. Daar werd toneel gespeeld. Maar ook op de zolder bij de fraters werd geoefend. De kinderen kregen er zangles en zij leerden er noten lezen. Er werden proeven van bekwaamheid afgenomen door een jury. Men kende rapporten en een derde, tweede en eerste rang. Er werden cijfers gegeven voor schriftelijk werk, ademhaling, gehoor, maat, lied en theorie. Ook kreeg men een getuigschrift bij het behalen van een rang.

De vijfde klas stond in het schooljaar 1949-1950 bijna volledig in het teken van de operette “Het Bloemenparadijs”. Het oefenen vond plaats tussen de middag en na schooltijd, maar ook onder schooltijd. “Bijna alles week voor Gaudeamus”, vertelde een oud lid. Jongens, die konden zingen en bij Gaudeamus waren, hadden een hele streep voor. Diegene die er bij waren, hoorden er ook echt bij. Die mochten mee oefenen, mee schilderen, de decors meehelpen opbouwen en zelfs mee helpen foto's ontwikkelen. Veel leerlingen hebben die tijd als fantastisch ervaren. Vooral vanwege de sfeer die Gaudeamus met zich meebracht. Maar als je niet bij Gaudeamus was dan kon je de rotklusjes doen zoals boodschappen tot zelfs naar Tilburg toe en dan ook nog te voet, aldus een leerling uit die tijd.

Na “Het bloemenparadijs” voerde Gaudeamus ook nog de operette “De kleine wever Johannes” op. Het succes van “Het Bloemparadijs” werd echter niet meer overtroffen. De operette Bloemenparadijs heeft op de spelers zo'n indruk gemaakt dat ze in 1981 een reünie organiseerden. De spelers van 1950 wilden samen nog eens herleven wat in hun jeugd zoveel voor hen had betekend.

Na frater Georgius heeft het jongenskoor Gaudeamus onder andere nog onder leiding gestaan van frater Emilius en van frater Servatius. Ook meester van der Westen was nauw bij het koor betrokken.

Opstel 29

De Franciscusschool

Frank Scheffers

De St.-Franciscusschool in oorlogstijd

De Wehrmacht nam op 6 augustus 1942 het gymlokaal van de St.-Franciscusschool in beslag. De school zelf een jaar later, op 2 oktober 1943. De Duitsers gebruikten de school als een magazijn voor alle mogelijke gestolen en niet gestolen goederen. Dat waren levensmiddelen, kleding, rollen stof, potloden, schrijfmachines, fietsbanden en vele andere zaken. De bewakers van het magazijn waren ondergebracht in het derde ordehuis achter de school en in tenten achter dat gebouw. Enkele weken voor de officiële inbeslagname van de school was die al mondeling aangekondigd, dus kon het schoolbestuur in de tussenliggende periode naar vervangende ruimte zoeken. De eerste en tweede klas ging op 2 oktober 1943 van de school naar het Kapucijnenklooster, op 16 juni 1944 van het klooster naar Assisië, van Assisië naar de garage van de familie Sontrop, van Sontrop weer naar het klooster en vandaar op 16 september 1946 naar de nieuwe school. De derde en vierde klas ging eerst naar Assisië, vandaar naar het Kapucijnenklooster, van het klooster naar de stal van de familie Van Rijswijk en tenslotte op 16 september 1946 naar de nieuwe school. De hoogste klassen kwamen na de evacuatie eerst terecht bij de Kapucijnen en toen ook de spreekkamers van het klooster gevorderd waren, in de stal van de familie M. van de Pas. Op 1 maart 1945 gingen de leerlingen weer terug naar de Kapucijnen en tenslotte op 7 januari 1947 naar de nieuwe school.

In de nacht van 4 op 5 september 1944, omstreeks drie uur, is de school samen met het derde-ordehuis door de bezetter opgeblazen. 5 September 1944 staat bekend als Dolle Dinsdag, de dag waarop de intocht van de geallieerde troepen werd verwacht en de Duitsers in grote stoeten wegtrokken. Alvorens op de vlucht te slaan bliezen ze echter (munitie)depots, zoals de Biezenmortelse school, op, zodat die niet in handen van de geallieerden zouden vallen. Op woensdagmorgen bleek dat de geallieerden niet verder gekomen waren dan het Albertkanaal. De Duitsers herstelden zich snel.

De naast de school gelegen onderwijzerswoning bleef wonder boven wonder gespaard bij de vernietiging van de school. Net als bij de vordering van de school seinden de Duitsers de Kapucijnen ook nu in dat de school opgeblazen zou worden. Door de waarschuwing kregen de families Van Iersel en Van Kempen, die in de huizen aangrenzend aan de school woonden, de kans hun woningen te ontruimen. De Kapucijnen ontruimden de nabijgelegen woningen en sloegen de huisraad op in het klooster. Het derde-orde huis was totaal vernietigd. Van de school resteerde nog één lokaal.

De naoorlogse school

De zomer van 1945 gebruikte men om de resten van de verwoeste school op ruimen. De geallieerden gebruikten het puin om de wegen te verbeteren. Het schoolbestuur was inmiddels druk doende met de plannen voor de nieuwe school. Pater Maurus en Peer Heijmans, voorzitter en secretaris van het schoolbestuur verzoeken Burgemeester en Wethouders haast te maken met de goedkeuring voor de bouw van een drieklassige school met een entree, spreekkamer en voorraad/bergruimte. In maart 1946 stond de vlag in top. Op 16 september 1946 betrokken de eerste vier klassen de nieuwe school. In het jaar 1946 kon Biezenmortel haar zilveren jubileum van het onderwijs vieren.

Begin jaren vijftig werd de school te klein voor het groeiend aantal leerlingen. Naast het aantrekken van een vierde leerkracht maakte het bestuur ook plannen voor de vergroting van de school. De uitbouw zou aan de achterkant met een vierde lokaal met gang, toiletgroep en op de eerste verdieping een handwerklokaal. In het handwerklokaal vond later de kleuterschool een plaats. Begin jaren zestig was de school wederom te klein geworden. In 1962 telde ze 171 leerlingen. Een nieuwe uitbreiding volgde in 1964/1965 met twee klaslokalen, een toiletgroep en een lerarenkamer. Dezelfde architect en aannemer verzorgden deze nieuwbouw en de aanbouw uit de jaren vijftig, namelijk architect Evers en aannemer Verspeek uit Udenhout. Het leerlingenaantal was in 1965 reeds aangegroeid tot 210

kinderen. Na het gereedkomen van de nieuwe aanbouw was voor ieder leerjaar een lokaal beschikbaar.

Na een periode van groei volgde begin jaren tachtig een afname van het aantal leerlingen. De oorzaak hiervan was grotendeels gelegen in het feit dat in de jaren daarvoor (vrijwel) geen nieuwbouwwoningen opgeleverd werden en dus ook het aantal nieuwe jonge gezinnen beperkt was. In 1982 telde de St-Franciscusschool nog 111 leerlingen. Er kwamen combinatieklassen; de derde en vierde klas voegde men samen, evenals de vijfde en zesde klas. Het aantal onderwijzers liep daarmee terug naar vier. Door de samenvoeging van klassen ontstond er ook ruimte in het gebouw. Op 1 september 1982 kwamen de kleuters weer terug in het gebouw van de lagere school. 23 Kleuters namen het in 1954 aangebouwde stuk van de school in gebruik. De samenvoeging van de kleuters en leerlingen van de basisschool paste goed in het even later op gang komende proces om kleuter- en lager onderwijs te integreren. In 1985 werd dit vastgelegd in de nieuwe Wet op het Basisonderwijs.

Het oudste gedeelte van de school, gebouwd in 1946 en 1954, verkeerde inmiddels in een slechte staat. In 1992 begon de nieuwbouw achter de vleugel uit 1964. Architect was Vendelbos en de aannemer was de firma De Bont en Van Hulten uit Nieuwkuijk. In april 1993 werd het gebouw opgeleverd. Velen uit de Biezenmortelse gemeenschap staken de handen uit de mouwen om de kosten van de nieuwbouw te beperken. Na het gereedkomen van de nieuwbouw verdween de oude vleugel uit 1946/1954 onder de slopershamer. De opening van het nieuwe gebouw vond plaats op 7 juni 1993.

De bewaarschool/kleuterschool

Tegenwoordig zouden we in plaats van bewaarschool de term kleuterschool gebruiken. Op 1 september 1925 startte in een lokaal van St.-Franciscusschool de bewaarschool. De eerste “kleuterleidster” was de zestienjarige mejuffrouw Jo Hobbelen. Ze had het eerste jaar de zorg voor 20 kinderen.

Aanvankelijk was de bewaarschool op de begane grond van de school gehuisvest. Later verhuisde ze naar het handwerklokaal op de eerste verdieping. Hiermee ontstond echter een gevaarlijke situatie nu circa tachtig kleuters meerdere malen per dag via een hardstenen trap naar hun lokaal moesten. Bovendien groeide in de jaren vijftig het aantal kinderen in Biezenmortel zodat op korte termijn een ruimteprobleem zou ontstaan. Eind jaren vijftig werd daarom al een verzoek in gediend om een nieuwe kleuterschool te bouwen op een stuk grond naast het parochiekerkhof dat eigendom was van de St.-Josephstichting. In mei 1962 begon aannemer Verspeek met de bouw van de tweeklassige kleuterschool. De nieuwe school, voor tachtig kleuters, was in februari 1963 gereed. Zij kreeg de naam St.-Agnes. Later bleek dat bij de bouw bezuinigd was op de bouwkosten. Al in 1974 maakte men bij de gemeente melding van de slechte onderhoudstoestand. De kelder stond regelmatig onder water, het dak lekte en in de leidsterskamer was al schimmel ontdekt. Zelfs de schoolarts verklaarde dat aan de slechte onderhoudstoestand iets gedaan moest worden. In de jaren zeventig is veelvuldig onderhoud gepleegd aan het schoolgebouw. Om dat te bekostigen is zelfs enkele jaren de ouderbijdrage verhoogd. Toen begin jaren tachtig het aantal leerlingen op de lagere school afnam en er in het gebouw van de St.-Franciscusschool een lokaal vrij kwam, kregen de kleuters in de lagere school een plaats. Daardoor was meteen het probleem van de hoge exploitatiekosten van de St.-Agnesschool opgelost. Het gebouw werd gesloopt en op de vrijkomende grond kwamen woningen.

Opstel 30

De lapjeskat

Wim Maarse en Annie van Roessel-Kolen

Een rapportcijfer voor zingen

Zingen was een schoolvak, waar je ook een cijfer voor kreeg op het rapport. Dat cijfer stond op de voorlaatste plaats, onder tekenen en boven handwerken. Afhankelijk van de zangcapaciteit van de leerkracht werden bekende kinderliedjes ingestudeerd, bijvoorbeeld Sinterklaas- en Kerstliedjes. De meester, frater, zuster of juffrouw zong voor, de klas leerde de tekst en de melodie door herhaling.

KRO-songfestival

Op de Franciscusschool in Biezenmortel gebruikten de onderwijzers de methode van Justine Ward, een speciale methode voor de vorming van de stem, het gehoor en het ritmisch gevoel. De methode voor het tweede leerjaar bevatte vaderlandse teksten als het “Wilhelmus”, “Het waren twee koningskinderen” en “Wilt heden nu treden”, maar ook godsdienstige liederen die tot het Gregoriaanse erfgoed behoren zoals “O salutaris hostia”.

Om aan modernere teksten te komen deed Theo van Iersel met zijn Franciscusschool mee aan het jaarlijks KRO-songfestival. In juni 1967 won in de Singer-concertzaal in Laren de toen achtjarige Bernadetje van de Ven met het liedje “Lapjeskat”.

Op de Landbouwschool behoorde de zangbundel “De Wingerd” tot het leermiddelenpakket, maar leerlingen van die school herinneren zich niet ooit zangles te hebben gehad. Die les stond ook niet op het rooster. De zangbundel was bestemd voor de katholieke boeren- en tuindersjeugd van Nederland en bevatte onder andere de “vaste gezangen” van de H.Mis, de hymnen voor het lof en een aantal Brabantse wereldlijke liederen.

Wichelroedekoor

Naast de zangles in de klas, zongen veel leerlingen in de schoolkoren. Het bekendste koor is “Gaudeamus” van de Petruschool geweest, maar ook de Felixschool had een koortje, dat in de kapel van de zusters zong. Het Wichelroedekoor is nu het enige koor, dat aan een school verbonden is.

Opstel 31

Werken of leren?

Frans van Asten en Wim Maarse

Bron
Interview André Verspeek

In de jaren vijftig en zestig werd het langzaam maar zeker gewoonte om na de lagere school niet meteen te gaan werken, maar ook te blijven leren. Sommigen konden full time verder leren, anderen werkten overdag en gingen 's avonds naar school. Enkele jongens gingen naar de HBS, naar het katholieke Odulphus-Lyceum in Tilburg, andere jongens gingen bij de fraters intern naar de kweekschool met de intentie om later frater te worden of liever onderwijzer. Een enkeling werd geroepen om naar het seminarie te gaan. Boerenzonen werkten deels thuis en gingen enkele dagen in de week naar de landbouwschool. Andere jongens vonden overdag een baan en gingen 's avonds naar de ambachtsschool in Tilburg of Boxtel. Meisjes gingen naar de kostschool of naar de MMS, Theresia, anderen naar de huishoudschool.

Over de in Udenhout gevestigde landbouwschool en huishoudschool staan elders in dit boek afzonderlijke opstellen. In dit opstel zetten we een aantal andere ervaringen over het onderwijs na de lagere school op een rij.

Overdag werken en 's avonds naar de ambachtsschool

Frans van Asten vertelt over zijn herinneringen aan de avond-LTS:

In 1960 ging ik van de lagere school naar de LTS (lagere technische school), want ik vond namelijk een beetje sleutelen aan een fiets wel leuk. Daarom moest ik machinebankwerk gaan doen. Ik kreeg een fiets, die opgeknapt moest worden. Daar kon ik dan mee naar de LTS aan de Spoorlaan in Tilburg. Vijf dagen door weer en wind op en neer. Na twee jaar behaalde ik mijn diploma machinebankwerker en ik zou graag automonteur worden. Om op de dagschool automonteur te komen, moest men voor machinebankwerker gemiddeld een 7 hebben. Dat was voor mij niet weggelegd, want er kon maar een beperkt aantal leerlingen naar de klas voor autotechniek. Dus, daar zat maar een ding op: overdag gaan werken en 's avonds naar de avondschool.

Ik ging in 1962 met mijn veertien jaar bij garage Holland aan de Spoorlaan werken. Om 's avonds naar school te kunnen, had ik geen tijd om op en neer naar Udenhout te fietsen, want ik moest toch eten en douchen en weer om half acht aan de Jan Truyenlaan zijn om de cursus autotechniek te volgen. Dus werd er naar een alternatief gezocht. Nu hadden mijn ouders een kennis (een neef van mijn moeder) in Tilburg wonen. Daar kon ik mij wassen en omkleden en gebruik maken van een warme maaltijd. Dus ik fietste 's morgens om 7 uur thuis weg, begon om 8 uur in de garage tot 's avonds half 6. Vervolgens weer om half 8 op school. De les duurde tot half 10. Dan naar huis, waar ik 's avonds om half elf aankwam. Zo was het drie dagen in de week. De andere twee dagen werden gebruikt om huiswerk te maken. Zo ben ik drie jaar naar de avondschool gegaan en heb daar de papieren "leerling monteur" en "2e monteur" behaald.

Daarna ben ik in Udenhout bij garage Van Beurden gaan werken en het leerlingstelsel controleerde dan dat je bepaalde werkzaamheden ook daadwerkelijk verricht had.

Middenstands- en andere vakdiploma's

De herinnering van Frans van Asten geldt voor heel veel jongelui in de periode 1945-1965. In elk geval geldt het ook voor Dré Verspeek.

Dré werkte na de lagere school in het aannemersbedrijf van zijn vader. In de praktijk leerde hij timmeren en metselen. Dré heeft in de avonduren op een privé-cursus in Tilburg zijn middenstandsdiploma gehaald. Daarna 4 jaar lang elke week een avond op de fiets naar Den Bosch voor een aannemerscursus. En tenslotte naar de opzichterscursus in Eindhoven; op de fiets naar

Oisterwijk, slapen in de trein (en dan in Tilburg wakker worden!) en 's avonds bij thuiskomst nog eens huiswerk maken.

De mulo in Tilburg

Met de jaren werd het meer en meer gebruik dat jongelui overdag een middelbare school volgde, de Stanislaus-Mulo, het Odulphus-Lyceum en later het Paulus-Lyceum.

Een van de eerste meisjes die naar de mulo in Tilburg mochten was de dochter van meester van den Burg. Zij mocht van vader niet naar een internaat, zoals vele meisjes uit Udenhout dat wel deden, maar zij bezocht de mulo aan de Hoogvenestraat in Tilburg. Zij reisde met een vroege trein naar Tilburg, kon dan in de Heuvelse kerk naar de mis en liep dan verder naar school. De mis moest er wel eens bij inschieten, omdat de jongelui liever elkaars gezelschap zochten in de wachtkamer van het vroegere Tilburgse station

De kweekschool van de fraters

Zeker gestimuleerd door de fraters van de Petruschool vonden vele jongelui de weg naar de kweekschool van de fraters, het internaat in Goirle.

Bijvoorbeeld ook Kees en Piet Verspeek. Kees ging in Goirle naar de mulo van de fraters. Hij trad in het klooster in 1945 en was na de kweekschool tot 1948 invaller-onderwijzer. Hij stond als frater-onderwijzer met de kloosternaam Salesius aan verschillende scholen in het land, het laatst in Den Haag.

Piet Verspeek volgde dezelfde weg en heeft als frater Engelmundo economie gestudeerd en meegewerkt aan de methode Engels "On Wings".

Opstel 32

De huishoudschool

Luud de Brouwer en Wim Maarse

Bronnen

Archief Huishoudschool KDC Nijmegen
Plakboek Huishoudschool/Mater Amabilisschool

Initiatieven

Nog maar net waren de Zusters van Liefde uit Tilburg in 1864 gestart met het lager onderwijs aan meisjes, of de geschiedenis van Huize St.-Felix meldt het van start gaan van een naaiklas, waarschijnlijk in de avonduren in een van de lokalen van de Felixschool. Het is dan al duidelijk dat de zusters hun taak breder opvatten dan alleen het onderwijs voor kleine meisjes. Hun zorgen gaan dan al uit naar oudere meisjes en hun opleiding.

Op 7 juli 1910 startte er een kookschool in het meisjespatronaat. Pastoor van Eijl schreef daarover in zijn memoriaal *...en de benodigheden aangeschaft. Iederen donderdag namiddag koken de meisjes op beurten een middagmaal naar afwisselend menu; vervolgens nemen allen met de Pastoor deel aan den maaltijd van half vijf tot vijf uur, zetten koffie, nemen de tafel af en wasschen alles netjes op.*

Bij de heropening van het meisjespatronaat, op 14 mei 1920, gingen de zusters van Felix aan 30 deelnemers naailes geven. De pastoor gaf aan de leerlingen van die school twee maal per week sociaal- en godsdienstonderwijs. Drie jaar later gingen de zusters in overleg met de R.K.

Vrouwenbond voor grotere meisjes een cursus geven in naaien, knippen en verstellen. Op 29 februari 1928 schreef Van Eijl daarover in zijn memoriaal: *Opening van de grote landbouw/huishoudcursus in de Pauluszaal, waar hij gegeven zal worden. Duur 7 maanden, 30 leerlingen. Een echt boerinnen-externaat.*

Tien jaar daarna begon een landbouwhuishoudcursus met 20 leerlingen, allemaal oudere meisjes.

Zuster Adèle belast met opbouw van een huishoudschool

De oorlog is er waarschijnlijk de oorzaak van geweest dat het tot 1949 duurde, voordat de Udenhoutse gemeenteraad besloot tot oprichting van een volledige school. Daaraan voorafgaand was er in 1948 een VGLO gekomen waar meisjes in aansluiting op de 6e klas van de lagere school wat langer konden leren, de 7e klas. Pastoor C. Prinsen vatte het plan op om voor de omzetting van deze VGLO-school naar een huishoudschool de Zusters van Liefde te benaderen. Hij arrangeerde een persoonlijke ontmoeting waarin hij deze kwestie besprak. Het bleek een vruchtbaar gesprek want de Zusters van Liefde accepteerden de uitnodiging en gingen in eigen kring op zoek naar een directrice die ze met de opbouw van deze nieuwe school konden belasten. De keuze viel op zuster Adèle (Anna Maria Johanna Helsloot). Deze geboren Amsterdamse was sinds 1926 al op diverse scholen actief geweest en werkte op dat moment in 's-Hertogenbosch. Ze was 50 jaar toen ze de nieuwe functie in Udenhout aanvaardde. De school kreeg in de traditie van het rijke roomse leven de naam "Mater Christi". Er is een soort van dagboek, of misschien is memoriaal een beter woord, waarin per jaar aantekeningen over de gebeurtenissen op deze school een plaats kregen. Over de opening van de huishoudschool staat het volgende geschreven: *Op 3 September 1951 werd de Huishoudschool geopend met 34 1e jaars Primairen en 20 2e jaars Primairen. Leerkrachten: Zuster Walteria (naaldvakken), zuster Ancilla (AVO), juffr. Zijlmans (koken, huishouden, wasbehandeling) en zuster Adèle (naaldvakken) als directrice. Wat de lokalen en de inventaris betreft moeten we ons nog erg behelpen, enkele lokalen zijn gehuurd van de lagere school, één lokaal in het patronaatsgebouw, één in het gemeentehuis. We snakken naar de nieuwe school... Verderop lezen we: Er zijn twee naailokalen, verder 'n huishoudwas- en strijklokaal alles zeer primitief, er is maar één gootsteen, met alles erg behelpen. De keuken ligt 5 min. van de school, achter het Gemeentehuis er is geen provisie, ook geen gang om de kleren op te hangen, alles in de keuken. Het AVO-lokaal is 'n vergaderlokaaltje van het parochiehuis, er staan*

afgedankte bankjes in van de Lagere school.

Een functie voor de hele streek

De school had meteen in het eerste jaar al een aanmelding van 140 leerlingen voor alle cursussen. De noodzaak voor een nieuw gebouw was van meet af aan duidelijk aanwezig. Ondanks de evidente ruimtenood besloot de vergadering van de plaatselijke Raad van de NCB (de Udenhoutse huishoudschool viel onder zorgen van de NCB) in 1952 om ook leerlingen uit de Biezenmortel te gaan werven. De school kreeg tijdens haar bestaan steeds duidelijker een streekfunctie voor Biezenmortel, Cromvoirt, Helvoirt, Haaren, Oisterwijk, Enschoot, Berkel en Tilburg-Heikant.

De leerlingen van de huishoudschool volgden eerst een zogenaamde primaire opleiding die twee jaar duurde. Daarna was er nog de mogelijkheid om een zgn. assistenten-opleiding te volgen gedurende één jaar. Met een getuigschrift van die opleiding op zak kwam er een aantal beroepsopleidingen voor de meisjes in zicht zoals kinderverzorgster, hulpverpleegster of kraamverzorgster. Het is opvallend hoe in de stencils die bestemd waren voor de ouders steeds naar voren kwam dat het belangrijk was dat de meisjes die tweejarige opleiding zouden afmaken. Blijkbaar kwam het nog vaak voor dat leerlingen voortijdig de opleiding beëindigden.

In de jaren die volgden legde zuster Adèle met haar leraressen de basis voor een goede opleiding aan de Udenhoutse huishoudschool. De leerlingen kregen onder andere productinformatie van bijvoorbeeld Maggi en Persil. Ze bezochten bedrijven en tentoonstellingen met hetzelfde doel. Zo demonstreerde de PNEM het gebruik van elektrische kooktoestellen in 1955. Maar er was ook ruimte voor ontspanning. Jaarlijks brachten de leerlingen een bezoek aan het natuur-historisch museum in Tilburg. De schoolreisjes aan het eind van het jaar gingen naar Artis, Volendam, Schiphol, Open luchtmuseum, Burgers Dierenpark, Amsterdam en dergelijke Terugkerende festiviteiten waren natuurlijk de kerkelijke feestdagen waarvan Sint Nicolaas en Kerstmis de meeste aandacht kregen.

Wat voor de leerlingen ook zeker een hoogtepunt zal zijn geweest, was de tentoonstelling die zij verzorgden van door hen vervaardigde produkten. Deze jaarlijks terugkerende gebeurtenis groeide uit tot een begrip in Udenhout en omgeving, waar geregeld meer dan 1000 mensen op af kwamen. In het schooljaar 1954-1955 was er naast de tentoonstelling een modeshow. In 1958 verving een lunchroom de tentoonstelling. Hier presenteerden de leerlingen van de huishoudschool hun kook- en serveerkunsten. Ook bij andere evenementen waren leerlingen van de huishoudschool betrokken bij de verzorging van de inwendige mens.

Elk jaar opnieuw maakte de school van de diploma-uitreiking iets bijzonders. Door uitnodiging van de bestuursleden, de leerkrachten en alle leerlingen was het telkens opnieuw een grootse happening. De uitreiking vond plaats in een programma met toespraken, zang, dans en declamaties.

Huisvesting aan de Zeshoevenstraat

Voor wat betreft de broodnodige nieuwbouw maalden de ambtelijke molens heel erg langzaam. Hier speelde de naoorlogse woningnood een beslissende rol. Het bouwen van niet-woningen stond op een heel laag pitje. De grondaanvraag legde het bestuur meteen in 1951 bij de gemeente neer. Het duurde tot 1955, diverse voorstellen en besprekingen verder, voordat de aanvraag gehonoreerd werd. In datzelfde jaar volgde de aanstelling van architect Nijsten uit Vught die de plannen uit ging werken. Na indiening van enkele plannen verkreeg hij ministeriële goedkeuring en op 22 mei 1957 ging het definitieve plan naar Den Haag. Toch bleek er nog van alles aan te mankeren en ontstonden nieuwe problemen rond het bouwterrein zodat de uiteindelijke aanbesteding plaats vond op 16 september 1959. Het bouwterrein lag in het uitbreidingsplan Zeshoeven. Aannemer Pellikaan uit Tilburg bouwde de nieuwe huishoudschool.

In het begin van het schooljaar 1960-1961 nam de huishoudschool het nieuwe gebouw in gebruik, maar de officiële opening en inzegening vond plaats op 31 mei 1961 door bisschop Bekkers van 's-Hertogenbosch.

Na tien jaar huishoudschool op diverse dislokaties waar het behelpen was, maar waarin het aantal leerlingen groeide naar 208, kwam dit nieuwe gebouw als een geschenk uit de hemel. Het was

van alle gemakken voorzien en betekende zonder twijfel een vooruitgang op het gebied van ruimte en inrichting. Het heeft het onderwijs op de huishoudschool Mater Christi dan ook zeker een kwaliteitsimpuls gegeven. In 1960 volgde er dan ook een recordaanmelding van 66 nieuwe leerlingen voor het eerste jaar. De zomervakantie werd gebruikt om alles te verhuizen en klaar te maken voor het nieuwe schooljaar.

Boerinnenbrevet

In 1962 ontstond het plan voor een cursus boerinnenbrevet. De deelnemers moesten ouder zijn dan 21 jaar. Of ze gehuwd of ongehuwd waren was niet van belang. Het was een tweejarige cursus, met elk jaar 20 lessen. Enkele weken nadat de aanmelding was begonnen waren er al 50 cursisten die zich hadden opgegeven. De cursus behelsde onder andere woninginrichting, vrije expressie, vrijetijdsbesteding, financieel beleid, technische hulpmiddelen, verhouding ouders en jeugd en de tradities van het boeregezin. In 1964 reikte men de eerste brevetten uit.

In 1963 gebruikte de huishoudschool een nieuw middel om potentiële leerlingen te interesseren. In eerdere jaren waren het de tentoonstellingen en modeshows geweest waardoor geïnteresseerden konden zien wat hun kinderen op de school allemaal leerden. Nu ging men over tot het geven van openbare lessen waar kinderen uit de 5e en 6e klas van de lagere school konden komen kijken om zo een indruk te krijgen van wat de huishoudschool te bieden had.

Toen zuster Adèle de pensioengerechtigde leeftijd bereikte in 1966 verliet ze de huishoudschool die ze zo voortvarend mee had vormgegeven. Hoewel de beginjaren moeizaam waren geweest, kon ze terugzien op een geslaagde periode aan het hoofd van deze school. Het was inmiddels een instituut geworden waar de Udenhouters trots op konden zijn.

Aan de andere kant veranderde er veel in de jaren zestig. De afnemende religiositeit noodzaakte de provinciale overste van de Zusters van Liefde het bestuur mee te delen dat ze niet meer in staat was een directrice te leveren. Het bestuur trok een lekendirectrice: Mej. Lagerberg. Zij leidde de huishoudschool in de laatste 5 jaar van haar bestaan.

De oprichting van een scholengemeenschap voor LTO-LHNO-MAVO-agrarisch onderwijs in Tilburg in 1970 luidde het einde in van de huishoudschool Mater Christi in Udenhout. Het schoolbestuur koos voor opname in de nieuwe scholengemeenschap en hief zichzelf op per 1 augustus 1970. Het personeel ging over naar de nieuwe school.

Het gebouw staat nog steeds aan de Zeshoevenstraat. Het gebouw was ten tijde van de Huishoudschool eigendom van de NCB. De onderwijswet bepaalt, dat wanneer een schoolgebouw niet meer voor onderwijs wordt gebruikt, het gebouw ter beschikking komt van de gemeente. De gemeente werd eigenaar van het pand voor f.300.000,-. Het gebouw heeft jarenlang gediend als dependance van de Zeshoevenschool en er waren klassen van de kleuterschool gevestigd. Thans geeft het gebouw onderdak aan het jongerenwerk, kinderdagopvang Bonbini, de ouderensoos en de muziekschool.

Opstel 33

Mater Amabilisschool

Luud de Brouwer

Bronnen

Archief Huishoudschool KDC Nijmegen
Plakboek Huishoudschool/Mater Amabilisschool

Buitenshuis werken

De Mater Amabilis stichting was bestemd voor meisjes uit elke stand. Het was de bedoeling om de meisjes op eigen benen leren te staan vanuit het katholieke beginsel. De vrouwelijke jeugd moest worden klaargestoomd voor het moment waarin de beschermende invloed van huis en eigen omgeving plaats maakte voor werk of het huwelijk. Om voor plaatsing op een Mater Amabilisschool in aanmerking te komen moesten de meisjes 17 jaar oud zijn en buitenshuis werken. Dochters, die in het eigen boerenbedrijf werkzaam waren, vielen hierdoor af. In Udenhout ging het met name om de meisjes die in Tilburg in de fabrieken of als dienstmeid werkten. De school zou een regionale functie gaan krijgen door ook te gaan werven in Berkel en Helvoirt.

Het programma was driejarig. Er was een winterprogramma, beginnend in september dat zes maanden duurde. In de winterperiode hielden docenten op medisch-religieus en elk ander gebied voordrachten. In de zomerperiode waren er op twee avonden meer ontspannende activiteiten zoals excursies, film, dans, muziek en dergelijke. Omdat het Amabilis-werk veel steun vanuit de maatschappij ontving was er voldoende geld om de bijdragen voor de leerlingen laag te houden, zodat het financiële aspect geen enkele belemmering kon vormen voor deelname.

Het was zuster Adèle, directrice van de huishoudschool, die in het voorjaar van 1956 de oprichting van een Mater Amabilisschool initieerde. Aanvankelijk leken er alleen maar belemmeringen te zijn die de oprichting op korte termijn (september 1956) in de weg stonden. Op 1 mei was de eerste bespreking met zuster Adèle, waarbij een verslaglegger constateerde: *Men ziet de zaak hier veel te eenvoudig*. En hij concludeerde: *In ieder geval gaat deze Mater Amabilisschool per september '56 niet door*. Bij de volgende bespreking op 15 mei waren aanwezig, de plaatselijke Raad van de NCB, zuster Adèle, de burgemeester, pastoor Prinsen, de gardiaan van het kapucijnenklooster en Mej. Dieleman. Opnieuw was de conclusie dat de school er in 1956 niet zou komen. De volgende bespreking was op 24 mei en de stemming was ineens omgeslagen. Door de persoonlijke inzet van pastoor Prinsen was er een voorlopig dagelijks bestuur geformeerd in de personen van Mevr. A. Verhoeven-Verhoeven, voorzitter, dhr. N. Jongbloets, secretaris-penningmeester, en pastoor Prinsen zelf als geestelijk adviseur. Er waren ook al diverse docenten bereid gevonden hun medewerking te verlenen, waardoor de nieuwe school toch nog in september kon beginnen. Het enige probleem dat overbleef was het vinden van een geschikte leidster. Uiteindelijk bleek ook die hobbel genomen.

Op 26 mei ging een brief uit naar de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen in Utrecht waarin de oprichters hun redenen verwoordden waarom het zo nodig was een dergelijke school in Udenhout op te richten: *Udenhout is over het algemeen een besloten boerendorp met weinig of geen industrie. Veel meisjes gaan dagelijks naar Tilburg naar fabrieken, winkels, kantoren of als dienstbode. Mede doordat de ouders onvoldoende op de hoogte zijn van de werkomstandigheden, gaan deze meisjes vrijwel onvoorbereid vanuit de beslotenheid van het gezin naar de stad. De jeugd ontgroeit aan het gezinsmilieu, vindt geen steun en men lost de moeilijkheden onder elkaar op of men blijft er onopgelost mee zitten. Als begeleiding is de Mater Amabilisschool hier zeker gewenst.*

In de maand juni zou werving plaatsvinden door middel van de tentoonstelling van de huishoudschool, waar de Mater Amabilisschool een stand kreeg, en een propaganda-avond waarvoor potentiële leerlingen persoonlijk een uitnodiging ontvingen, met hun ouders en eventueel verloofden. Alle moeite was niet tevergeefs want op 17 september 1956 begon de Mater Amabilisschool Udenhout

met hun programma voor 43 cursisten. Op 17 juli 1957 volgde nog de koninklijke goedkeuring voor de uitbreiding van het leerplan van de R.K. landbouwhuishoudschool met Mater Amabiliscursussen.

De eerste leidster was Mej. Gr. Sweens, woonachtig in Helmond. Zij was aanvankelijk geselecteerd om de lessen opvoedkunde te geven en in een later stadium bereid gevonden om ook leidster van de school te worden.

In de toch al druk bezette lokalen van de huishoudschool vond de Mater Amabilisschool in eerste instantie een plaats voor haar cursisten. Er was op een aantal gebieden nauwe samenwerking met de huishoudschool, zoals de lezing met dia's over modern wonen en de Sint Nicolaasviering op 4 december. Op 18 december was er een kerstviering voor de Mater Amabilisschool. De leerlingen voerden een kerststukje op in de als feestzaal versierde gymzaal.

Na één jaar ging de leidster Mej. Gr. Sweens weg. Zij werd opgevolgd door Mej. Van Benthem.

Het voormalige Wit-Gele kruisgebouw

Van meet af aan was men naarstig op zoek naar een eigen onderkomen voor de Mater Amabilisschool. Uiteindelijk kwam het voormalige Wit-Gele kruis gebouw aan de Van Heeswijkstraat vrij. Na een fikse opknapbeurt zegende pastoor Prinsen het nieuwe clubgebouw voor de Mater Amabiliscursisten in op 22 februari 1958.

In 1959 kwam Mej. Sweens nog een korte tijd terug als leidster om daarna in het huwelijk te treden en haar vizier op de huiselijke beslommeringen te richten. De Mater Amabilisschool had dit jaar 35 leerlingen. Mej. L. Holland uit Tilburg volgde haar als leidster op. Een jaar later telde de aanmelding op de Mater Amabilisschool maar liefst 76 leerlingen.

Tijdens het eerste lustrum voerden de docenten, bestuursleden en de leidster een toneelstuk op voor de leerlingen.

In september 1964 startte de Mater Amabilisschool met 32 nieuwe leerlingen; 22 tweede jaars en 12 derde jaars. In 1965 kwam er een nieuwe leidster: Mej. R. Verhoeven. Het aantal leerlingen bleef teruglopen en in 1969 kwam er een einde aan de Mater Amabiliscursussen. De geringe aanmelding in dat jaar noopte het bestuur de Nationale Stichting te schrijven dat er geen activiteiten zouden zijn in het schooljaar 1969-1970. *Volgend jaar zal worden nagegaan of de school al of niet moet worden opgeheven*, zo eindigde de brief. De tijden waren sterk veranderd in de voorafgaande veertien jaar en de behoefte aan een Mater Amabilisschool in Udenhout was zo goed als voorbij.

Opstel 34

Van bewaarschool tot kleuterschool

André van der Lee en Wim Maarse

Bron

Zuster Paulino van der Krogt

De bewaarschool van de zusters

Het kleuteronderwijs, vroeger bewaarschool genoemd, is pas sinds 1955 door middel van wetgeving geregeld en stond in feite los van de lagere school. Voor 1955, ongeveer vanaf de tweede helft van de 19e eeuw, ontfermden zusters van vele congregaties zich over de kleuters. Kinderen van 4 tot 7 jaar konden op de bewaarschool terecht. Naar onderscheiden klassen waren de kleuterscholen ingedeeld in armenscholen en burgerscholen. Ook waren er bewaarscholen voor alle standen. Tot 1940 bleef dat onderscheid in standen gehandhaafd. Zeker in Brabant richtte het bewaarschoolonderwijs zich van meet af aan op arme kinderen. Door het ontbreken van wettelijke voorschriften was bewaarschoolonderwijs afhankelijk van de bekwaamheden van de zusters, die aan tal van godsdienstige gebruiken de voorkeur gaven. Er bestonden wel enige richtlijnen, uitgevaardigd door de congregaties, die enige houvast gaven aan de bewaarschoolzusters, die zich overigens vol toewijding belastten met de zorg voor deze peuters en kleuters. In 1913 organiseerde de pedagoog J.J. Verbeeten, op verzoek van de Katholieke Schoolraad, de zogenoemde B-examens voor hoofden van Bewaarscholen. Daarnaast werd in hetzelfde jaar het Fröbelonderwijs geïntroduceerd. De “vrijblijvende” bewaarschool groeide uit tot een speelschool aangepast aan de leeftijd van de kleuters. Tussen de beide wereldoorlogen breidde het kleuteronderwijs zich sterk uit. In 1929 werd naast het Fröbelonderwijs, een nieuwe methode ontwikkeld, namelijk het Montessori - kleuteronderwijs. Montessori - kleuterscholen waren in Brabant vooral in de steden populair, standsgebonden en deftiger dan het Fröbelonderwijs. Het was ook congregatie-gebonden. De Zusters van Liefde te Tilburg die in Udenhout de bewaarschool beheerden, waren aanhangers van het Fröbelonderwijs. Kleuterscholen in Brabant waren exclusief in handen van de zusters en stonden los van het lager onderwijs. Zij opereerden vrijwel steeds in de schaduw van of in de nabijheid van de meisjesschool. Zo ook in Udenhout waar de bewaarschool was ondergebracht in lokalen van St.-Felix. Tot 1970 bleef dat zo, maar het aantal kleuters nam zo explosief toe men uitkeek moest naar andere locaties. Ondertussen was het kerk-/schoolbestuur onder druk gezet door onder andere het gemeentebestuur en vele ander instanties om zowel een nieuwe meisjesschool als een nieuwe kleuterschool te bouwen. De oude landbouwschool aan de Kreitenmolenstraat kwam leeg en daar werden twee klassen ingericht voor kleuteronderwijs. Meteen na de kerstvakantie van 1964 trok een deel van de kleuters in de voormalige Landbouwschool aan de Kreitenmolenstraat; daar kregen de kleuters les van zuster Teresa en juffrouw Annie Korthout. De kleuterschool in de voormalige Landbouwschool moest gezien worden als een dependance van de Felixschool. In november 1968 verzoekt het kerk-/schoolbestuur het gemeentebestuur om medewerking voor het bouwen van een nieuwe vierklassige kleuterschool aan de Kreitenmolenstraat. Op dat moment zijn er vijf klassen kleuters, drie in de Felixschool met 110 leerlingen en twee in de voormalige landbouwschool met 60 leerlingen. Daarnaast zijn er 40 kleuters afgewezen voor wie geen plaats is. Saillant detail in deze is, dat een aantal van deze afgewezen kleuters door enkele ouders elke dag naar de kleuterschool van Biezenmortel gebracht wordt waar nog wel plaats was.

‘t Fontejntje

In 1970 werd een nieuwe kleuterschool ‘t Fontejntje gebouwd met drie klassen en met zuster Paulino als hoofd van de school. Ondertussen waren er ook andere kleuterschooljuffrouwen. Het kleuteronderwijs in de oude landbouwschool werd gehandhaafd. Bij de bouw van de nieuwe lagere school in Achthoeven, bouwde men tevens de nieuwe kleuterschool het Hobbelpaard. Toen pas kon

de dependance, de voormalige landbouwschool aan de Kreitenmolenstraat gesloten worden. In de loop van de volgende jaren had men permanent een tekort aan lokalen voor kleuteronderwijs, zodat de kleuters overal gehuisvest werden, onder andere in de toenmalige landbouwschool aan de Zeshoevenstraat ('t Kwetternest) en daarna in de voormalige huishoudschool.

Kleuterjuf

In 1955 kwam er voor het eerst een wet die het kleuteronderwijs regelde. Merkwaardig in dit kader, was dat dit anders geregeld werd dan bij het lager onderwijs. Er werd geen onderscheid gemaakt tussen bijzonder- en openbare kleuterscholen. Kennelijk dacht men in Den Haag, dat de verzuiling op die leeftijd geen rol speelden

Ook de financiering liep anders dan bij het lager onderwijs. Het Rijk, het ministerie van Onderwijs betaalde normbedragen, per lokaal, per leerling, weliswaar via de Gemeente aan het schoolbestuur. De Gemeenteraad had daar geen zeggenschap over. Beroemd waren de drie maandelijks tellingen van de ingeschreven kleuters per jaar. Enkele kleutertjes meer omstreeks Pasen bracht extra geld in het laatje. Deze situatie duurde ongeveer tot augustus 1985 toen het kleuteronderwijs opging in het basisonderwijs en deel ging uit maken van de onderbouw. De kleuterjuffen werden met een spoedcursus omgeschoold tot onderwijzeressen geschikt om les te geven op een basisschool. In het verleden deden de zusters generaties lang de bewaarschool. Zij vielen onder het schoolbestuur, hoefden geen verantwoording af te leggen aan het hoofd van de lagere school, maar waren wel gehoorzaam aan moeder-overste van het klooster. Dat gold overigens ook voor de hoofdzuster van de lagere school. Met de wet op de kleuterscholen verdwenen langzaam maar zeker de zusters uit beeld.

Opstel 35

De Achthoevenschool

André van der Lee

Plannen met St.-Felix

Omstreeks 1960 heeft de congregatie van de zusters van Liefde het plan opgevat om een kloosterbejaardenoord op te richten. Het oog viel op St.-Felix in Udenhout, omdat de zusters daar al de nodige ervaring hadden met de verpleging van ouderen. Men dacht er aan voor dat doel de onderwijsvleugel van het klooster te verbouwen. Deze was toch helemaal verouderd en niet meer geschikt voor onderwijs. Om hun plannen te kunnen verwezenlijken moesten de zusters de school kopen van de parochie. Pastoor Prinsen wilde wel meewerken, omdat al eens vaker ideeën waren geopperd om een nieuwe school te bouwen. In de zomer van 1961 gaf de pastoor architect Edmond Nijsten opdracht om de school op te meten, er een tekening van te maken en een schetsontwerp te maken voor een verbouwing tot bejaardenoord, waarbij ook de tuin van het complex betrokken kon worden. Er lagen plots een aantal ingewikkelde vraagstukken op tafel van het kerkbestuur over een eventueel nieuw schoolgebouw, over de waarde van de oude Felixschool en of het niet in strijd was met de 13 bepalingen uit 1926 toen het klooster werd overgeheveld van de parochie naar de congregatie. Na veel overleg is toestemming ontvangen van het bisdom en van het Vaticaan; het Vaticaan was nodig omdat de waarde van het gebouw het bedrag van f.60.000,- overschreed. De koop van de Felixschool door de congregatie van de Zusters van Liefde kreeg zijn beslag op 21 oktober 1965 en passeerde bij notaris P.H.F. Huenges. Op 2 november 1965 ging er een aangetekend schrijven van de congregatie naar de parochie waarin de huur werd opgezegd per 1 december. Dit speelde zich allemaal af in een hele kleine kring van parochie en congregatie. De mensen in het dorp wisten er helemaal niets van, en waarschijnlijk ook het gemeentebestuur niet.

Het kerkbestuur betreft er het gemeentebestuur bij

De rol van het Gemeentebestuur was zeker tot de jaren zestig van de 20ste eeuw beperkt. Het Gemeentebestuur gaf de benodigde financiën door. Eénmaal per jaar stelde de gemeenteraad het “bedrag per leerling” vast. Dat was het bedrag waarmee de exploitatielasten van een school betaald moesten worden, het benodigde lesmateriaal, onderhoud, verwarming, verlichting en het schoonhouden. Uitgezonderd waren de salarissen van de leerkrachten; deze werden rechtstreeks door het Rijk aan de schoolbesturen betaald.

Na de verkoop van de St.-Felixschool in 1965 veranderde de situatie drastisch. Het werd onrustig in Udenhout rondom de meisjesschool. Na 1928 waren er geen ingrijpende aanpassingen meer geweest aan het schoolgebouw. De buitengevel zag er nog indrukwekkend uit, maar van binnen voldeed niets meer aan de eisen. Het was duidelijk dat er nieuwbouw moest komen. De initiatieven moesten komen van het kerkbestuur, dat immers ook schoolbestuur was. In 1963 vroeg dat bestuur een urgentieverklaring aan bij het ministerie van onderwijs. Gelijktijdig verzocht het kerkbestuur per brief van 7 oktober 1963 aan het gemeentebestuur medewerking voor het stichten van een nieuwe school. Merkwaardig was, dat in de brief aan het gemeentebestuur geen sprake was van concrete plannen, ook niet over een mogelijke locatie voor de nieuwe school.

In de Raadsvergadering van 17 oktober 1963 werd met algemene stemmen ingestemd met de gevraagde medewerking. Op 18 oktober 1963, daags nadat de Raad had ingestemd met het verzoek, ging er een brief uit naar het kerkbestuur, waarin verwoord stond dat alvorens het gemeentebestuur een krediet beschikbaar kon stellen, de navolgende stukken moesten worden ingediend:

1. een verzoek tot financiering;
2. het betreffende bestek;
3. de beschrijving van het terrein;

4. de omschrijving van de eerste inrichting;
5. het advies van de inspecteur inzake deze stukken;
6. een uitgewerkte raming van de kosten;
7. een mededeling van de wijze waarop het kerkbestuur van plan is de bouw uit te voeren en opdrachten aan aannemers te verstrekken.

Dan blijft het zelfs enkele jaren stil; kennelijk is men op zoek naar een geschikte plaats om de nieuwe school te bouwen.

De gemeente wordt aktiepersoon

In de raadsvergadering van december 1967 besluit de raad over te gaan tot het kopen van het pand aan de Kreitenmolenstraat 38, dat als locatie moet dienen voor het verwezenlijken van de nieuwe school. Op 3 januari 1968 gaat een verzoek naar de Inspecteur van het Lager Onderwijs voor ondersteuning om te komen tot nieuwbouw. In zijn antwoord aan B&W van 16 januari 1968 schrijft de Inspecteur: *“Het is Uw College bekend dat wij reeds geruimen tijd bezig zijn met de bevordering van de bouw van een nieuw schoolgebouw voor de bijzondere lagere meisjesschool te Udenhout Kreitenmolenstraat. Het bestaande gebouw is slecht en voldoet niet meer aan redelijke eisen. Samen met de inspecteur van de volksgezondheid hebben wij in het afgelopen jaar nog een onderzoek ingesteld naar de kwaliteit van de meisjesschool. Dit onderzoek viel in elk opzicht negatief uit. Wij hebben dan ook de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen geadviseerd een urgentieverklaring voor de bouw van een nieuwe school ter beschikking te stellen van het schoolbestuur”*.

Kennelijk neemt het gemeentebestuur de rol van het kerkbestuur over.

Op 26 augustus 1968 vraagt het kerkbestuur aan de gemeenteraad medewerking voor het beschikbaar stellen van een krediet voor het laten maken van een ontwerp voor een negenklassige lagere meisjesschool aan de Kreitenmolenstraat. Dan gaan er wat brieven over en weer waar B&W nog eens verwijzen naar een eerder schrijven van oktober 1963. Met een venijnig briefje, gedateerd 9 oktober 1968, antwoordt het kerkbestuur dat financiering door een gemeente een moeilijke zaak schijnt te zijn. Men dringt aan om de schetsplannen van de architect te betalen. Op 26 november laat architect, Edmond Nijsten te Vught, aan pastoor Prinsen weten wat deze kosten zijn: circa f. 3500,-. Een afschrift van deze brief stuurt de architect naar burgemeester Verhoeven. Voor het beschikbaar stellen van dit bedrag wordt advies gevraagd aan de Inspecteur voor het Lager Onderwijs. Deze bericht dat er nog geen urgentieverklaring is afgegeven door de staatssecretaris en hij daarom niet positief kan adviseren. De gemeenteraad stelt desondanks in de decembervergadering toch het krediet beschikbaar.

Een schoolbestuur

In januari 1969 gaat er een brief van de gemeente naar het “Bestuur van de R.K. Kleuter- en Meisjesschool Slimstraat 7 te Udenhout”. Blijkbaar is er een schoolbestuur opgericht. Eerder was er, vooral vanuit de gemeenteraad, kritiek geweest op het kerkbestuur dat het toch uit de tijd was dat het kerkbestuur ook schoolbestuur was. Wat achter de schermen nodig is geweest om te komen tot een nieuw schoolbestuur is niet bekend, maar duidelijk is wel dat de bouw van een nieuwe kleuter- en lagere school het kerkbestuur boven het hoofd groeide. Op 28 augustus 1969 wordt een nieuw schoolbestuur opgericht, dat de naam krijgt “Stichting Katholiek Onderwijs Udenhout”. De eerste voorzitter is Jo Kusters en enkele leden uit het eerdere kerk-/schoolbestuur zijn lid van het nieuwe schoolbestuur. In 1970 wordt de heer Kusters wethouder met onder andere onderwijs in zijn portefeuille. Voorzitter van een schoolbestuur en onderwijswethouder zijn twee petten die niet goed verenigbaar zijn en daarom wordt hij als voorzitter van het schoolbestuur al spoedig opgevolgd door Harrie Peters Weem.

Op 4 april 1969 ontvangt pastoor Prinsen, nog in de rol van voorzitter van het eerste afzonderlijke schoolbestuur, een telefoontje van de Inspecteur voor het Lager Onderwijs dat de urgentieverklaring voor de nieuwbouw van de kleuter- en lagere school aanstaande is. Pastoor Prinsen is zo verheugd

en waarschijnlijk ook opgelucht, dat hij de zondag die er opvolgt in de preek er melding van maakt. Bij brief van 22 april krijgt B&W officieel melding dat de Staatssecretaris van Onderwijs & Wetenschappen de urgentieverklaring heeft afgegeven. Ongetwijfeld heeft geholpen dat Tweede-Kamerlid Verlaan van de Boerenpartij in november 1968 schriftelijke vragen had gesteld aan de staatssecretaris inzake de meisjesschool in Udenhout.

De onrust neemt toe

Al eerder hebben we gemeld dat het in Udenhout onrustig werd door het uitblijven van de bouw van een nieuwe meisjesschool. Behalve dat de gemeenteraad, burgemeester en wethouders, de inspecteur en zelfs een Tweede-Kamerlid op allerlei manieren het kerk-/schoolbestuur tot meer actie aanspoorde, groeide ook het ongenoegen in het dorp. Er kwam een brief van de NKV-vrouwenorganisatie, gericht aan de gemeenteraad, met de volgende inhoud:

Edelachtbare dame en heren, op 3 oktober (1969) hield onze afdeling een ledenvergadering die druk bezocht was. Door enkele van onze leden werd gevraagd hoe het staat met de bouw van de lagere school. Het is immers bekend dat reeds tien jaar geleden een urgentieverklaring werd afgegeven voor het bouwen van een nieuwe school. Verontrust door deze gang van zaken verzoeken wij u dringend te bevorderen dat zo spoedig mogelijk met het bouwen kan worden gestart. Uit oogpunt van goed onderwijs en volksgezondheid is het niet langer verantwoord de bouw van de school uit te stellen. Vele moeders en andere bewoners van onze gemeente zijn zeer verontrust over de huidige situatie. De vergadering was dan ook unaniem van mening dat bij uitblijven van realisatie van de zonodige scholenbouw andere stappen ondernomen dienen te worden om de achterstand in te halen. In de hoop dat uw Raad alle aandacht besteed aan dit schrijven, namens de vrouwenbeweging van het NKV, Mevr. J. van Ingen van Kuik. Voorzitter.

Eerst een kleuterschool

Maar de nieuwe scholen staan niet zomaar. Er moet veel water door de Zandlei stromen voordat zij gerealiseerd zijn. Er moeten de nodige grondtransacties aan Kreitenmolenstraat en ook aan de huidige Koestraat plaatsvinden om bouw kavels te verwerven voor de bouw van de nieuwe scholen.

Als eerste komt er de nieuwe kleuterschool.

Een krantenbericht in het Nieuwsblad van het Zuiden meldt op 7 januari 1970: “*Na vier jaren hardnekkig vechten, Udenhout krijgt eindelijk zijn lang verbeide kleuterschool, ‘t Fonteintje’*”. Verder meldt het krantenbericht dat men een jaar eerder dacht de zaak in kannen en kruiken te hebben, toen de Provincie met de opmerking kwam dat de bouwkosten te hoog waren. Het moest soberder. Uiteindelijk telde de nieuwe kleuterschool drie klassen en een groot speellokaal. Op 1 december 1970 werd de school in gebruik genomen. Op vrijdag 8 mei 1971 vond de officiële opening plaats.

Naar Achthoeven

Ondertussen gaan de voorbereidingen voor de bouw van de nieuwe meisjesschool door. Het gemeentebestuur verwerft grond aan de Kreitenmolenstraat van de Wed. A. Robben en langs de gehele lengte van wat later de Koestraat is gaan heten. Op 8 september 1970 laat het schoolbestuur aan B&W weten dat het definitieve plan voor de bouw van een negenklassige meisjesschool de goedkeuring van de Bouwkundige Hoofdinspecteur heeft verkregen. Het schoolbestuur vraagt de nodige vergunningen aan en verzoekt de financiering rond te maken. Ook de onderwijsinspectie schrijft een briefje dat zij er mee in kan stemmen. Niets lijkt de spoedige verwezenlijking van de school in de weg te staan.

Echter, inzichten veranderen, tijden veranderen. In Achthoeven is de gemeente een nieuwe woonwijk aan het realiseren en het inzicht breekt door dat daar wel eens een heleboel scholieren vandaan zouden kunnen komen. En wat te denken van de verkeersveiligheid. Al die schoolkinderen uit Achthoeven zouden de drukke Kreitenmolenstraat moeten oversteken om naar school te gaan.

Op 1 oktober 1970 is het vergadering van de gemeenteraad. Onder agendapunt 13, waar B&W een krediet vragen aan de raad voor de bouw van de meisjesschool (nog steeds aan de Kreitenmolenstraat) houdt raadslid Dolf Kokke een indrukwekkend en goed onderbouwd betoog om niet de beoogde school te bouwen, maar een onderzoek te laten verrichten naar de doelmatigheid van het gebouw, omdat klassikaal onderwijs verouderd is, er nieuwe inzichten zijn over het geven van onderwijs en volgens zijn inzichten en van zijn fractie het beoogde schoolgebouw daar niet aan voldoet. Hoewel de Raad wel iets voelt voor het standpunt van de heer Kokke durft zij het niet aan om de bouw nog langer te vertragen en stemt de meerderheid in met het gevraagde krediet. De opdracht en overeenkomst tot de bouw van een negenklassige meisjesschool aan de Kreitenmolenstraat wordt verleend op 29 juni 1971 aan de Fa. J. Brekelmans N.V., Zeshoevenstraat 5 te Udenhout. Architect is Edmond Nijsten te Vught, die ook de directie zal voeren. Bij de eerste rekening van de architect, gestuurd aan het Gemeentebestuur ter attentie van de heer J. van Esch, zit een briefje, als volgt: *“Van het schoolbestuur geen enkel bericht wat er nu gaat gebeuren, maar als het zo gaat, zijn we nooit op tijd klaar en is alle moeite vergeefs geweest”*. Duidelijk was dat men achter de schermen bezig was om de school op een andere plaats te situeren, ondanks de aanbesteding.

Op 18 augustus 1971 belegt burgemeester Hoefsloot een bijeenkomst, waarvoor hij iedereen die betrokken is bij de bouw van de school, heeft uitgenodigd om over de situering van de school van gedachten te wisselen. Aanwezig is het voltallige College van B&W, de betrokken ambtenaren, het schoolbestuur, het hoofd van de school en de architect met zijn adviseur. De heer Custers zit er dan nog bij als voorzitter van het schoolbestuur terwijl hij ook wethouder is. Opmerkelijk is dat ook emeritus pastoor Prinsen bij de bijeenkomst aanwezig is. Bij zijn inleiding vraagt burgemeester Hoefsloot de aanwezigen mee te denken over de verplaatsing van de nieuw te bouwen meisjesschool naar het bestemmingsplan Achthoeven. De heer Custers, woordvoerder namens het schoolbestuur, vindt dit een zeer goede gedachte en kan namens het schoolbestuur akkoord gaan met de verplaatsing, maar verbindt er een drietal voorwaarden aan betreffende de locatie in Achthoeven, de geschiktheid van het terrein en de realisatie van een gymnastieklokaal. Daarnaast zit men nog met financiële verplichtingen van aangegane grondtransakties.

De heer J. van Esch, directeur gemeentewerken, geeft als zijn mening dat de school het best gesitueerd kan worden aan “Den Del”, Het terrein ligt bouwrijp en men kan gebruik maken van de bestaande gymaccommodatie van de Schelf. Eventueel zou er ook nog een kleuterschool gebouwd kunnen worden op dat perceel.

Architect Nijsten heeft bedenkingen tegen de locatie “Den Del”. Hij denkt dat het terrein te klein is en mochten de gebouwen met passen en meten er op kunnen, dan loopt men bij een eventuele uitbreiding vast. Ook pastoor Prinsen vindt het niet zo’n geschikte plaats. Hij noemt een perceel aan de Blesterd, nog midden in de weilanden, een betere locatie. De architect merkt op dat hij een nieuwe tekening moet maken als men de school aan de Blesterd wil realiseren.

Alle partijen hebben behoefte aan bedenktijd om zich op de nieuwe situatie te beraden. Op 15 september schrijven B&W een brief aan de gemeenteraad, waarin zij de situatie uitleggen en er melding van maken dat er volledige overeenstemming is om de nieuwe school in Achthoeven te bouwen en wel ter plaatse van de “Perweide”, welk terrein voor bijzondere doeleinden is bestemd. De onderwijsinspectie is hierover geraadpleegd en ook deze kan instemmen met de bouw van de school in Achthoeven. B&W vragen de gemeenteraad, vooruitlopend op de toestemming van de grondverkoop, dat de aannemer alvast mag beginnen met de grondwerkzaamheden. De fractie Kokke (een vijfmansfractie in de oppositie) laat op 19 september weten die toestemming vooralsnog niet te willen verlenen; men wil eerst nadere informatie. Op 7 oktober is er weer een raadsvergadering en daar komen een aantal voorstellen aan de orde, die te maken hebben met de schoolaccommodaties. Allereerst wordt gemeld dat de R.K.Lagere Landbouwschool aan de Zeshoevenstraat eerder ter beschikking komt dan was voorzien, dat er met het schoolbestuur overleg is geweest over deze school en dat alle partijen positief staan deze te bestemmen tot basisschool. Na een inwendige verbouwing is dit gebouw geschikt te maken om er zes klassen onder te brengen, een gemeenschapsruimte en/ of

handenarbeidlokaal. Financieel is dit ook nog een voordelige zaak voor de gemeente (eigenaar van het gebouw) en het schoolbestuur. Geografisch gezien is het ook al een goede zaak, als men het in verband brengt met een nieuwe school te bouwen in Achthoeven. In Achthoeven wordt dan een nieuwe negenklassige school gebouwd; de school die reeds aanbesteed was aan de Kreitenmolenstraat. Het terrein aan de Perweide is zodanig groot dat er, indien nodig, voldoende ruimte is voor een kleuterschool, eventueel een uitbreiding van de basisschool naar twaalf klassen en een gymnastiekzaal. De Raad neemt die avond een heleboel besluiten, allemaal in het belang van het basisonderwijs. Een van de opzienbarende besluiten is om de school in Achthoeven tienklassig te maken.

Er gaat met spoed een brief naar de Provincie voor goedkeuring. Die komt er bij brief van 1 december 1971.

Stroomversnelling

Alles komt in een stroomversnelling. Op woensdag 9 februari 1972 kopt het Nieuwsblad van het Zuiden "*Udenhout loopt forse achterstand op gebied van onderwijs in*". De voorzitter van het schoolbestuur geeft in dit interview de stand van zaken weer. Udenhout is zijn onmiskenbare achterstand op gebied van onderwijsaccommodaties duidelijk aan het inlopen. Met man en macht werkt men aan nieuwe onderwijsinstellingen in de gemeente die, als alles meezit, binnen een jaar beschikbaar komen. Terloops meldt de voorzitter nog twee wensen. De eerste wens is om het onderwijs in Udenhout gemengd te maken, te beginnen met de onderbouw. De tweede wens is te komen tot één groot schoolbestuur voor alle lagere scholen in Udenhout.

Het artikel in de krant geen een totaalbeeld van het lager onderwijs in Udenhout:

Udenhout is in het verleden voor wat betreft het basis- en kleuteronderwijs zeer karig bedeeld geweest. De nieuwe, ondertussen 12-klassige, meisjesschool in Achthoeven, moet de bestaande onderwijsinstelling in St.-Felix vervangen. De 9-klassige St.-Petruisschool in Zeshoeven heeft al een klas tekort en gebruikt een lokaal van de voormalige landbouwschool, terwijl voor het kleuteronderwijs tot voor kort slechts vijf lokalen beschikbaar waren. Met de ingebruikneming van 't Fonteintje zijn er nu weer 3 lokalen bijgekomen. Zodra de school in Achthoeven klaar is beschikt het basisonderwijs over 21 lokalen. Ondertussen is aan architect Ir Th. Fijen opdracht verleend voor een ontwerp van een nieuwe kleuterschool aan de Perweide in Achthoeven. Uit de maquette blijkt dat het een modern gebouw moet worden met drie klaslokalen en een grote speelruimte. De kleuterschool zal 't Hobbelpaard gaan heten.

De Achthoevenschool is op 24 januari 1973 in gebruik genomen, 't Hobbelpaard op 18 mei 1973.

Op 25 januari 1973 gingen de deuren van de onderwijsvleugel van St.-Felix definitief dicht. Naar schatting hebben er 3500 meisjes en kleuters in de loop van 112 jaar hun basisopleiding genoten. Een jaar later wordt het schoolgebouw gesloopt. Op de plaats waar eerder de nieuwe meisjesschool was geprojecteerd, bouwt men een postkantoor en daarachter aan de Koestraat het kantoor van Waterschap de Zandlei.

Felixhof

De tijd staat niet stil. Het klooster van St.-Felix komt in het begin van de negentiger jaren leeg te staan. De nog aanwezige zusters vertrekken naar het moederhuis op de Oude Dijk in Tilburg en naar andere kloosters in Brabant. De gemeente tracht het klooster te kopen, maar het blijkt dan al te zijn verkocht aan een projectontwikkelaar. Begin 1993 komen er asielzoekers in. Tot eind 1996. Het gebouw wordt gesloopt en het gehele terrein wordt volgebouwd met woningen, met aan de voorkant appartementswoningen in drie bouwlagen. Het complex gaat Felixhof heten. Midden in het Felixhof is een monument gebouwd, waarin het beeld van St.-Felix, het luidklokje van de voormalige kapel, de eerste steen van het oude klooster en ook de naam St.-Felix worden verwerkt.

Leegloop Achthoeven

De kleuterschool 't Hobbelpaard komt eind jaren tachtig leeg te staan en krijgt een nieuwe bestemming voor het openbaar onderwijs. Ook voor de Achthoevenschool dreigt leegloop. In 1999 worden er plannen gemaakt om de school te slopen, nieuwbouw te realiseren met veel minder klassen en er bovenop en omheen woningen te bouwen.

Opstel 36

Petrusschool, Zeshoevenschool, Vlonder en Wichelroede

André van der Lee

Bronnen

Gemeentearchief
Archief St.-Petrusschool/de Wichelroede
Notities frater Deodaat van de Voort

St.Petrusschool geheel vernieuwd in 1968

In 1901, toen de eerste fraters in Udenhout hun werk begonnen, stond er een nieuw gebouw van vier lokalen met een gangetje in het midden. In 1901 waren er twee klassen, in 1903 vier klassen. In januari 1904 kwam de speelplaats met de toegangspoort gereed. Op 29 april 1905, vierde men de realisatie van een vijfde klaslokaal, een 3½ meter brede gang naast de klassen, aan de kerkzijde een vestibule, portiek en kolenbergplaats en aan de andere kant als afsluiting een torentje. In 1921 volgde de aanbesteding van twee nieuwe klaslokalen, die nog in hetzelfde jaar gereed waren. In 1948 volgde het plan om de school uit te bouwen tot een negenklassige school. In december 1949 kwam toestemming van het Ministerie van Opbouw en precies een jaar later, in december 1950, kwamen de lokalen beschikbaar.

De jaren gingen voorbij en slijtage en veroudering deden hun invloed gelden. De gemeentelijke uitkeringen voor exploitatie van de school waren te gering om de nodige voorzieningen te treffen. De opeenvolgende hoofden richtten hun gedachten meer en meer op de bouw van een nieuwe school. Daarvoor spanden zij al hun krachten in, richtten zij zich tot hogere autoriteiten, maar al hun pogingen strandden. Tot twee maal toe keurde de medische schooldienst de toiletten af. Soms leek het er op dat de horizon begon te dagen. Hoofden kwamen en gingen, totdat frater Roland van Etten (1964 - 1970) de vele bemoeienissen van zijn voorgangers bekroond zag. Op 5 november 1964 kwam de bestektekening van de uitbreiding en verbouwing van de school gereed. Drie jaren zou het nog duren, alvorens men met de uitvoering kon beginnen. Het uitbreidingsplan bevatte deels nieuwbouw en deels verbouwing van het bestaande is van de hand van architect Nijsten.

De nieuwbouw aan de Van Heeswijkstraat is een laagbouw met schuin oplopend pannendak, waaronder een loze zolder. De ramen zijn gevat in banden van sierbeton. Door het uitspringen van deze banden en door kleurschakering geeft de voorgevel een levendige aanblik, geaccentueerd door een betonnen balustrade. De hoofdingang komt uit op een hal van 12 bij 6 meter. De vloer bestaat uit zeegroene flagstones en het plafond uit een betimmering van latten van parana pine. Rechts van de hal volgen een leermiddelenlokaal van 4 bij 5 meter, een keukentje, een toiletgroep voor het personeel, een kamer voor de directeur van 5 bij 5 meter en vervolgens een toiletgroep voor de leerlingen. Rechts van de nieuwbouw is er een toegang tot de speelplaats. Dwars op de hal sluit de 3½ meter brede gang aan, die een lengte heeft van 65 meter, door twee glazen tussenschotten verdeeld in drie gedeelten. De bestaande kast- en trapruimten worden weggebroken. Om gelijke vloerhoogte te krijgen, moeten de vloeren van de oude gang en van de klassen 30 cm hoger komen liggen. De negen bestaande klassen veranderen totaal van uiterlijk:

- Nieuwe vloeren, die 30 cm hoger komen liggen, en bedekt met linoleum.
- Nieuwe plafonds, die 50 cm lager worden aangebracht, waarbij de architect een aardig effect heeft weten te bereiken door verschillende materialen te gebruiken.
- Nieuwe moderne radiatoren.
- Nieuwe ramen en deuren. De onderste ruiten zijn van onbreekbaar glas. De grote middelste ramen, zijn tuimelramen voor de nodige ventilatie. De smalle ramen zijn gesloten.

Doordat koekoeken, dakkapellen, schoorstenen en het torentje verdwijnen, vormen de nok en de dakgoten sinds de verbouwing een onafgebroken rechte lijn. Sommigen vinden dit jammer. De dakkapellen braken de

monotone druk van het lange dak en het pittoreske torentje droeg naar buiten uit wat in het gebouw aanwezig was: de speelsheid van de Udenhoutse jeugd.

Aan de kerkhofzijde zijn de vestibule (inclusief het mooie stenen gewelf), de ketelruimte van de centrale verwarming en het smalle gangetje achter de laatste klas weggebroken. De muur met de poort naar de speelplaats zijn een meter verplaatst, zodat het straatje langs het kerkhof wat breder wordt. De buurman krijgt een toegang naar de achterzijde van zijn huis. Op de speelplaats komt een overdekte fietsenstalling voor tachtig fietsen. Aan de andere zijde van de school komen twee uitbouwen (in de tuin van de fraters) bestemd voor toiletten voor de leerlingen. Aan die kant zijn ook alle ramen vernieuwd, met naco-sun-sash glasjaloezieën. Heel de lange gang wordt op dezelfde wijze betegeld als de toiletruimte in de nieuwbouw.

In augustus 1968 is het geheel opgeleverd zodat men bij het begin van het nieuwe schooljaar over een zogoed als nieuwe school kon beschikken.

Tijdens de verbouwing zijn een aantal klassen ondergebracht boven de brandweerkazerne en in het parochiehuis. De overige klassen rouleren tijdens de verbouwing binnen de school.

Schoolbestuur

Vanaf de oprichting in 1901 tot september 1974 is het kerkbestuur tevens schoolbestuur geweest voor de St.-Petruschool. In 1968 is in Udenhout de ‘Stichting Katholiek Onderwijs Udenhout’ opgericht. Dat had toen te maken met alle perikelen rondom de bouw van de Achthoevenschool. Onder de ‘Stichting Katholiek Onderwijs Udenhout’ vielen de Achthoevenschool en de kleuterscholen het Hobbelpaard en het Fonteintje. Waarom men niet vanaf het begin ook de St.-Petruschool onder de vleugels van deze stichting heeft gevoegd, laat zich alleen maar raden. Op 26 september 1974 passeert bij notaris Van Hussen een akte waarop Pastoor Gevers en Harrie van Iersel namens het kerkbestuur verklaren de school met inboedel in eigendom over te dragen aan de genoemde stichting. Voor het schoolbestuur tekenen Harrie Peeters Weem en Mevr. A. van Wijmen Sassen, respectievelijk voorzitter en secretaresse van de ‘Stichting Katholiek Onderwijs Udenhout’. Voor het onderwijzend personeel voorziet artikel 9 in een garantie voor benoeming op dezelfde functie als door hen voor die datum aan de school werd bekleed. Het kerkbestuur verplicht zich met ingang van die zelfde datum het dienstverband te beëindigen.

Vervolgens passeren op 9 juli 1975 en op 26 september 1975 nog twee akten bij notaris van Hussen. De eerste akte maakt melding van een nadere uitwerking van de akte van 1974 betreffende de overdracht door het kerkbestuur aan het schoolbestuur van de aanwezige kas-, bank-, en girogelden, alle reserves en schulden. Vervolgens wordt er melding gemaakt dat de akte van 1974 onderhevig was aan de goedkeuring door het bisdom. Kennelijk schuilt hier een probleem. Het betreft de vroegere gestorte waarborgsommen en de daarvoor verkregen renten. Deze mogen niet ten goede komen aan het schoolbestuur; het kerkbestuur immers heeft de waarborgsommen betaald en zij heeft aldus het bisdom recht op de revenuen.

Alle lagere scholen zijn dan van af oktober 1974 verenigd onder één schoolbestuur. Na de gemeentelijke herindeling van Udenhout met Tilburg is men van mening om het gehele basisonderwijs in een groter verband onder te brengen. In het voorjaar van 1998 gaat de ‘Stichting Katholiek Onderwijs Udenhout’ op in “Tangent, Stichting voor Katholiek Onderwijs”.

Klaslokalen in de Landbouwschool en de Huishoudschool

Het dorp groeit volop. De wijk Achthoeven wordt in de jaren zeventig volgebouwd en nog is er grote behoefte aan woningen. Veelal komen er jonge stelletjes in die een gezin willen stichten. Udenhout wordt kinderrijk en dat vraagt om klaslokalen. Omdat de nieuwbouwwijk de Kuil in eerste instantie niet wil vloten, wordt eerst de Mussenhoek volgebouwd. Vervolgens is er nog ruimte achter de brandweerkazerne. Daarna tovert Burgemeester Hoefsloot een bestemmingsplan Den Besterd uit de hoge hoed, waar men gezamenlijk met Berkel-Enschot een 250-tal woningen bouwt. Vooral deze laatste wijk, afgerond in 1983, wordt kinderrijk en levert veel schoolgaande kinderen op. Aanvankelijk zeer gewenst, want op de St.-Petruschool liep het aantal leerlingen terug. In de loop der jaren groeide de school weer en men moest uitzien naar nieuwe klaslokalen. Het was ook de tijd dat de Landbouwschool in de Zeshoevenstraat leeg kwam staan en dat deze met geringe

aanpassingen geschikt te maken was voor kleuter- en basisschool. Toen dat nog niet voldoende soulaas bood, werd de Huishoudschool eveneens bij het basisonderwijs betrokken.

De school was inmiddels zo verspreid over diverse gebouwen in de wijk Zeshoeven, dat de naam van de St.Petrusschool is gewijzigd in Zeshoevenschool.

De Vlonder

De wijk de Kuil kwam in de begin van de jaren tachtig aan bod, aanvankelijk wat aarzelend, maar vanaf 1985 bouwde men jaarlijks tussen de 60 en 80 woningen. Er was in de wijk een nieuwe school voorzien, het liefst een volwaardige school met 12 klassen, die op termijn de functie van de school in Zeshoeven zou kunnen overnemen. Op 28 maart 1985 dient het schoolbestuur een verzoek in om over te gaan tot het stichten van een nieuwe basisschool in het bestemmingsplan de Kuil. Er lag een uitvoerige prognose aan ten grondslag met berekeningen over de periode van 1984 tot 2009 van het aanbod van leerlingen voor geheel Udenhout met het bijbehorend benodigd aantal klaslokalen. Tijdens de raadsvergadering van 19 september 1985 besluit de raad tot medewerking voor het realiseren van een nieuwe school in het plan de Kuil. De goedkeuring van de Provincie en het Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen kwam weliswaar vlot beschikbaar, maar het ministerie vond de gevraagde acht groepen prematuur en gaf slechts goedkeuring voor vijf klassen en een eerste inrichting voor drie groepen. Belangrijk was de datum van de bekostiging, die men bepaalde op 1 augustus 1986. In 1987 gaat het schoolbestuur uit van een eindfase van de school van permanent negen klassen. Men wil in de eerste fase dan wel voor vijf groepen bouwen, maar alle bijkomende voorzieningen zoals de gemeenschappelijke ruimte, de directiekamer, lerarenkamer en de benodigde berging reeds in de aanvangsfase realiseren voor de uiteindelijk benodigde omvang. De raad stelt in zijn vergadering van 21 mei 1987 een krediet beschikbaar van ruim 1,6 miljoen gulden voor de bouw van een school voor 5 groepen waarin alvast alle gemeenschappelijke ruimte worden meegenomen als ware het een school voor 9 groepen.

Om op tijd te kunnen starten met het geven van onderwijs in de Kuil, komen er twee noodlokalen.

De basisschool, die de naam de Vlonder krijgt, is ontworpen door Architectenbureau Frans van Dillen en gebouwd door De Bonth-van Hulten Bouwonderneming BV te Nieuwkuijk. Een bouwcommissie bestaande uit leden van het schoolbestuur en ambtenaren van de gemeente, met name de heren van Esch en van Liempd, hebben gedurende het ontwerp en bouw veel tijd gestoken om daar een functioneel en mooi gebouw neer te zetten waar de jeugd en het onderwijsveld veel plezier aan beleven. In het schooljaar 1988/1989 is de school in gebruik genomen.

In 1994 is de basisschool de Vlonder gefuseerd met de St.-Petruusschool, die ondertussen Zeshoevenschool heette. Tezamen zijn ze één school met de naam 'de Wichelroede'.

De naam Wichelroede

De naam van de school de Wichelroede verwijst naar een echte wichelroede, een Y-vormige tak van een hazelaar of wilg. Met zo'n wichelroede kon en kan men mineralen, in het bijzonder water, opsporen. Het logo van de wichelroede past heel goed bij de school. De twee uiteinden zijn de twee gebouwen, de onderbouw in de Goudsbloem en de bovenbouw in de Van Heeswijkstraat. Zij komen in het midden bij elkaar en gaan verder als één school. Het symboliseert ook een dansend kind, een kind dat graag en vol vertrouwen naar school gaat. De golfjes duiden op een school die altijd in beweging is en blijft.

Opstel 37

Openbare basisschool “De Mussenacker”

Anneke Buursink-Niesink en André van der Lee

Werkgroep voor openbaar onderwijs

In de jaren tachtig van de vorige eeuw was in Udenhout een werkgroep actief die zich ten doel stelde om te komen tot een Openbare basisschool. Diverse malen had men daarover een gesprek met het toenmalige College van B&W om te achterhalen welke weg er bewandeld moest worden om tot oprichting van een dergelijke school te komen. In Udenhout waren er alleen maar basisscholen van katholieke signatuur.

Het College stond op het standpunt, dat in de grondwet vrijheid van onderwijs was vastgelegd, maar dat de werkgroep moest aantonen, dat er voldoende draagvlak was om een dergelijke school te stichten. Elk jaar voor 1 oktober moest het gemeentebestuur een plan voor scholen vaststellen voor het openbaar en het bijzonder onderwijs. Dit plan bestreek een periode van 3 jaren. Jarenlang werd vastgesteld, dat er onvoldoende draagkracht was om een openbare school op te richten. Op 24 maart 1987 dienden een tweetal leden van de eerder genoemde werkgroep een verzoek in, mede namens ouders van kinderen die de school zouden gaan bezoeken, om over te gaan tot opnemings van een openbare Jenaplanschool voor basisonderwijs in het eerstvolgend plan van scholen.

Bij de overlegde verklaring stonden 73 namen van kinderen (met geboortedata).

Nadere analyse door de onderwijsambtenaar leerde, dat 2 kinderen al te oud waren om de school te bezoeken, 16 leerlingen kwamen uit Den Besterd, grondgebied van Berkel-Enschot. Deze telden bij de berekening voor een eventueel draagvlak niet mee. Vervolgens stonden er kinderen op de lijst die nog geen 4 jaar waren en pas in de toekomst van de school gebruik konden maken.

Artikel 54 van de Wet op het Basisonderwijs bepaalt wanneer de Raad verplicht is om een openbare school in het scholenplan op te nemen.

De verplichting ontstaat bij één van de volgende criteria:

1. Indien de oprichting noodzakelijk is om te voorzien in voldoende gelegenheid tot het volgen van openbaar onderwijs;
2. Indien aannemelijk is dat de school door tenminste 80 leerlingen wordt bezocht;
3. Indien uit ouderverklaringen blijkt dat de school onmiddellijk na voorgestelde datum van ingang van bekostiging zal worden bezocht door minimaal 30 leerlingen in de leeftijd van 4 tot en met 7 jaar;
4. Indien ouders van tenminste 50 leerlingen die onmiddellijk na de voorgestelde datum van ingang van bekostiging er zorg voor dragen, dat de kinderen de school zullen bezoeken, en binnen een afstand van 5 km van de verlangde plaats van vestiging geen openbare school aanwezig is.

Alleen het onder 1 gestelde zou strikt genomen van kracht zijn als argument om te komen tot de stichting een openbare basisschool. Het ministerie hanteert overigens ook nog een afstandscriterium van 5 km. Zowel de openbare school in Oisterwijk als in Berkel-Enschot vielen binnen de genoemde afstand. Op dat moment gingen er 10 Udenhoutse leerlingen naar een openbare school in de buurgemeenten.

In de Raadscommissie Welzijn/onderwijs van 1 juli 1987 was het een heel discussiepunt: wel of geen openbaar onderwijs. De commissie liet zich tenslotte overtuigen door de aanwezige inspecteur van het basisonderwijs, die betoogde dat aantallen niet zo belangrijk waren; essentieel zou de vraag moeten zijn of de school levensvatbaar is. Daarnaast bestaat de toetsing aan de wet: is er voldoende gelegenheid tot het volgen van openbaar onderwijs? In Udenhout was dat niet het geval. De commissie bracht een advies uit aan het College van B&W, dat er op neer kwam een voorstel in te dienen. Maar zo eenvoudig was het allemaal niet. Er moest ook nog vastgesteld worden, waar de

school gehuisvest moest worden en wanneer de school van start zou gaan. In onderwijstermen heet dat “datum van bekostiging”.

Om met dat laatste te beginnen: het was de bedoeling om op 1 augustus 1988 te starten. Enkele maanden daarvoor, als de minister akkoord zou gaan met die datum, mocht er reeds geld uitgegeven worden.

De plaats van huisvesting was een veel moeilijker punt. In het ambtelijk stuk stonden vijf mogelijkheden opgesomd waarvan er twee onmiddellijk afvielen. De andere drie waren het toetsen waard. De kleuterschool ‘t Hobbelpaard in Achthoeven kwam leeg te staan. De huishoudschool in de wijk Zeshoeven was geschikt te maken. En een derde serieuze mogelijkheid was nieuwbouw in de wijk de Kuil. Deze laatste mogelijkheid, bijzonder gewild bij de werkgroep, viel af, omdat de minister eerst wil weten of er scholen leeg staan of leeg komen. Dus het ging tussen ‘t Hobbelpaard en de Huishoudschool. Zeg maar tussen Achthoeven en Zeshoeven. De verkeersproblematiek gaat dan een rol spelen en de vraag hoe ‘t zat met de geografische spreiding. Bij één openbare school kun je van spreiding in de gemeente niet spreken, want er is er maar één en of deze dan geografisch goed ligt, dat zal de minister een zorg zijn. Voor de werkgroep was dat een zwaar punt, evenals het verkeer. Die drukke Kreitenmolenstraat oversteken is “levensgevaarlijk”. Uiteindelijk is gekozen voor Achthoeven, maar wel met een tijdelijk karakter. Het gemeentebestuur moest streven naar nieuwbouw. Er is niets zo blijvend als tijdelijk, luidt het gezegde, en dat gaat hier ook op. Men heeft nooit meer een poging gedaan om elders nieuwbouw te plegen. Steeds heeft men bijgebouwd om aan de klassenbehoeften te voldoen.

Het Jenaplan onderwijs

Bij het onderwijs wordt in zijn algemeenheid gesproken over “richting” en “onderwijsmethode” en hun onderlinge samenhang. Onder “richting” wordt verstaan een levensbeschouwelijke of geloofsrichting. Het begrip onderwijsmethode betreft een bepaalde leerwijze, een pedagogisch-didactische identiteit. Zo bestaat er Jenaplan, Montessori, Dalton, Freinet en andere. De onderlinge samenhang tussen beide begrippen komt tot uitdrukking in het feit, dat in elke hoofdrichting scholen voorkomen, die naar onderwijskundige visie en methode te onderscheiden zijn. Naast een openbare Montessorischolen zijn er rooms-katholieke, protestants-christelijke en bijzonder neutrale Montessorischolen. Dat komt ook voor bij Dalton- Freinet- en Jenaplanscholen.

De werkgroep had aanvankelijk gevraagd om een openbare school voor Udenhout zonder een bepaald onderwijsconcept aan te geven. De vereniging O&O, ouders en onderwijsgeevenden, die actief was in Udenhout sedert de oprichting van de Achthoevenschool, had de initiatiefnemers geadviseerd een onderwijsconcept te kiezen voor de openbare school. In een brief, gedateerd 9 november 1987, laat de werkgroep aan de onderwijsambtenaar weten: *“tijdens een van de bijeenkomsten van de ouders, vond de mening opgang dat een keuze voor een bepaalde onderwijsvorm positief zou kunnen uitwerken ten aanzien van de oprichting van de openbare school. Uiteraard volgde toen een proces van vergelijken en afwegen van verschillende onderwijsvormen. Uiteindelijk is de keuze gevallen op het Jenaplan onderwijs, omdat deze vorm van onderwijs in principe aansluit bij de openbare schoolgedachte en omdat de Wet op het Basisonderwijs meteen zo dicht mogelijk benaderd kan worden. Bovendien was men destijds al van mening dat de school kleinschalig zal blijven, hetgeen inhoud dat de klassen, combinatieklassen zullen zijn, wat ook weer aansluit op de Jenaplan gedachte”*.

Het Jenaplan onderwijs is in 1920 tot ontwikkeling gebracht door de Duitser Peter Petersen. Het hanteert als kernbegrip “de pedagogische situatie”. Men verstaat hieronder elke situatie in de school die de volwassene op een zodanige wijze heeft gestructureerd dat ze alle betrokkenen als het ware tot meedoen, meedenken uitdaagt. Voorts kent de onderwijsvorm een viertal basisactiviteiten, te weten. gesprek, spel, werk en viering, die elkaar regelmatig afwisselen in het weekplan. Door deze afwisseling volstaat het traditionele rooster van lessen niet, dat immers is gebaseerd op een sterk vakkengesplitst onderwijs. Het Jenaplan onderwijs kent geen zittenblijvers. De opbouw van de school is verdeeld in een onderbouw, middengroep en bovenbouw. De groepen kinderen die

respectievelijk vier- en vijfjarigen, zes- tot en met negenjarigen, of tien- tot en met twaalfjarigen omvatten, worden in het Jenaplan onderwijs aangeduid als stamgroepen om op die manier uitdrukking te geven aan een organisatorisch saamhorigheid. Voor wat betreft de werkwijze binnen deze onderwijsvorm, kan men de leerstof waarmee het kind in aanraking komt, grofweg opdelen in een instrumentaal en een cultureel- exploratief gedeelte. Het instrumentele gedeelte omvat onder andere lezen, schrijven en rekenen. Het zijn de instrumenten die de opgroeiende mens nodig heeft om aan de cultuur deel te kunnen nemen. De beheersing van deze vaardigheden wordt groepsgewijs benaderd door middel van een opdeling van de stamgroep in min of meer homogene prestatiegroepen, die met behulp van de daartoe ontworpen lesmateriaal, groepsgewijs instructie krijgen. Het cultureel- exploratief gedeelte, ook wel wereldoriëntatie genoemd, wordt daarentegen in de stamgroep beoefend. De sociale interactie, die een fundamenteel onderdeel van de eerder genoemde wereldoriëntatie vormt, speelt ook een belangrijke rol in de vieringen. Deze vieringen vormen het derde integrerende moment in het Jenaplan onderwijs. Tot slot zij nog opgemerkt dat het Jenaplan onderwijs zeker behoort tot op de voorgrond tredende vernieuwingsbeweging (1988) in het Nederlandse onderwijs.

Bestuursvorm openbaar onderwijs

Het College van Burgemeester & Wethouders vormt het bestuur van de openbare school als er niets anders geregeld is. Bij de opzet van de openbare school is nog overwogen een bestuurscommissie in te stellen. Aangezien de werkgroep Openbaar Onderwijs Udenhout zich alleen beijverde om openbaar onderwijs te verkrijgen, had ze zich niet druk gemaakt over de bestuursvorm en daarover geen standpunt ingenomen. Achteraf gezien was dat jammer. Als bestuurscommissie hadden de initiatiefnemers daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen op de wijze van besturing van de school. De gemeenteraad heeft en houdt de bevoegdheid tot het benoemen van de directeur, het vaststellen en wijzigen van het schoolwerkplan en het vaststellen en wijzigen van het medezeggenschapsreglement. Wettelijk gezien heeft de raad het recht van rekening en begroting. In de praktijk berust het dagelijks bestuur bij de portefeuillehouder onderwijs, de onderwijsambtenaar en de directeur van de school.

De naamgeving

Interessant is te vermelden waar de naam “De Mussenacker” vandaan komt. Aan de ouders en het streekarchief werd gevraagd een naam voor de school te bedenken. Er kwamen in totaal 27 namen binnen. Om enkele namen te noemen: de Zaailing, de Zwerfkei, ‘t Puntje, de kiem, ‘t Clappenschoor, de Trekker en de Mussenacker. Uiteindelijk gaf men de voorkeur aan de “De Mussenacker”. De naam kwam vroeger voor in het Winkelse- en Biezenmortelsekwartier. In vroegere tijden gaven grondeigenaren aan percelen namen in verband met plaats- en eigendomsaanduiding. Het was in feite vergelijkbaar met de hedendaagse kadastrale nummers van percelen.

De start van de openbare school

In het voorjaar van 1988 is duidelijk dat bij de start van de openbare school het aantal leerlingen erg gering zou zijn. De aanmelding voor leerlingen voor de nieuwe school, die op 15 augustus zou beginnen, viel bar tegen. Er waren er 12, waarvan 5 leerlingen pas in de loop van het schooljaar 4 jaar worden en dan pas de school mogen bezoeken. Dit is aanvankelijk voor de gemeenteraad geheim gehouden. Begin maart ging er een noodkreet van B&W uit naar de onderwijsinspecteur, de heer A.M. van Oosterwijk. De inspecteur antwoordt per brief op 18 maart 1988. Hij geeft als advies, dat ondanks de geringe aanmeldingen het niet verstandig is om het project af te blazen, ook niet om de start van de school een of meerdere jaren op te schorten. Hij verwacht, gezien de ervaringen elders, dat de school spoedig voldoende draagvlak zal verwerven. In de vergadering van de commissie onderwijs, begin maart, wordt melding gemaakt van de van het feit dat er inderdaad een gering aantal aanmeldingen zijn. De leden van de commissie onderwijs vragen zich af, of het raadsbesluit van 17 september 1987 wel in stand kan blijven, nu blijkt dat er op grond van verkeerde informatie een besluit genomen is. Een school starten die bij de aanvang slechts 7 leerlingen heeft, is toch onverantwoord, vooral gezien de kosten die gemaakt moeten worden. Behalve een directeur is er een tweede leerkracht, de school moet worden ingericht en natuurlijk zijn er de exploitatiekosten voor

verwarming, verlichting en schoonmaak. De commissie geeft in meerderheid een advies om het raadsbesluit van 17 september 1987 dan wel op te schorten of in te trekken. De adviezen die raadscommissies in het algemeen uitbrengen ten aanzien van voorgenomen raadsvoorstellen worden in de daaropvolgende B&W vergadering besproken. Het uitgebrachte advies leidde in het College tot tweespalt, in die zin dat de twee wethouders Dunk en Kuijpers het eens zijn met het commissiestandpunt en burgemeester Tops hoe dan ook de stichting van de openbare school door wil zetten.

In een notitie van B&W staat nog eens samengevat wat de stand van zaken op dat moment is:

- De raad heeft een besluit genomen tot het opnemen van een openbare school in het scholenplan 1988 - 1991.
- Gedeputeerde Staten van Noord Brabant hebben dit besluit goedgekeurd.
- Van het ministerie van O & W is de goedkeuring op dat moment weliswaar nog niet binnen, maar dat is een formaliteit en die kan dus elke dag binnenkomen.
- Bij goedkeuring van ministerie vindt de opheffing niet plaats binnen een termijn van 5 jaar. Het raadsbesluit was destijds alleen genomen op het criterium “onvoldoende gelegenheid tot het volgen van openbaar onderwijs”. Aan alle getalscriteria voldeed de aanvraag niet. Dus mag dat nu in de heroverweging ook niet het geval zijn. Verder zegt de notitie dat indien tot intrekking van het raadsbesluit besloten zou worden, dit de gemeente in een moeilijke positie zou kunnen brengen, gezien de grondwettelijke positie van vrijheid van onderwijs, die dan in het geding komt.

Bij de rondgang in de regio en uit ingewonnen informatie bij de Provincie blijkt, dat zo'n zelfde geval zich had voorgedaan in de gemeente Rucphen. Daar was in overleg met de initiatiefnemers besloten om de start van de openbare school uit te stellen tot er voldoende aanmeldingen waren. Een jaar later is die school opgestart.

Wat was wijsheid?

In de raadsvergadering van 24 maart 1988 heeft de CDA-fractie een interpellatie aangevraagd betreffende de situatie van het openbaar onderwijs. Het wordt één tumultueuze raadsvergadering met schorsingen en een motie waar uiteindelijk de coalitiepartijen toch het onderspit moesten delven. Een korte schets van de situatie van dat moment is op zijn plaats om te kunnen begrijpen wat er zich afspeelde. Burgemeester Tops beheert de onderwijsportefeuille. De coalitie bestaat uit Algemeen Belang met 4 zetels en wethouder Margriet Dunk en uit het CDA met 6 zetels en wethouder Frans Kuijpers. Fractievoorzitters zijn respectievelijk Jan Goutsiers en André van der Lee. Het College is verdeeld, de portefeuillehouder is vóór, de beide wethouders zijn tegen. Bij het CDA zijn alle fractieleden voor opschorting van het raadsbesluit en bij Algemeen Belang zijn 3 van de 4 leden voor dat standpunt. Burgemeester Tops heeft zich terdege voorbereid. Hij laat zich adviseren door het ministerie van Onderwijs & Wetenschappen en door deskundigen van de Provincie. Tijdens de raadsvergadering blijkt hoe emotioneel de onderwijsstrijd ook in Udenhout kan zijn. Tops is tot tranen toe bewogen als blijkt hoe koppig de raad kan zijn en niet naar zijn argumenten wil luisteren. Het CDA stelt, dat er onvoldoende draagvlak is in Udenhout voor openbaar onderwijs en dat het onverantwoord is voor zo'n kleine groep leerlingen zulke grote bedragen uit te geven. Zij zijn niet tegen openbaar onderwijs, zij respecteren de grondwet, maar wat nu voorligt kan niet, minstens een jaar uitstel is nodig. Algemeen Belang heeft nagenoeg hetzelfde standpunt. PvdA-fractie leider Frans Hanckmann stelt dat het beleid van de gemeente rondom de vestiging van de school zwak is geweest; B&W hadden er veel harder aan moeten trekken en niet rustig af moeten wachten. Hanckmann ziet daarnaast in de locatie aan de Korte Voren een verklaring voor het lage aantal aanmeldingen. “*In de Kuil en in de Besterd wonen de kinderen van wie de ouders vóór openbaar onderwijs zijn. De Korte Voren ligt aan de andere kant van het dorp*”. Hij is er altijd voorstander van geweest de openbare school te vestigen in de noodlokalen in de Kuil waar nu de katholieke basisschool De Vlonder onderdak vindt. De VVD met Rien Brooimans wil het eerder genoemde raadsbesluit uitvoeren. Hij weet niet hoe het leerlingental zich zal ontwikkelen, maar hij geeft het openbare onderwijs het voordeel van de twijfel. Er is ook nog een standpunt bekend van de initiatiefnemers bij monde van Sjef de Jong. Zij vinden het aantal aanmeldingen ook teleurstellend; dertien is mager, maar ze

willen toch in augustus beginnen. Ze doen hun best om voor die tijd meer ouders te bewegen hun kinderen op te geven.

Zie daar het scenario voor een heftig avondje vergaderen.

Na twee schorsingen en onderling beraad wordt het de coalitie duidelijk, dat zij bakzeil moet halen. Het argument van de grondwet, vrijheid van onderwijs is doorslaggevend. Om het gezicht nog enigszins te redden, dienen de coalitiepartijen een motie in waarin zij van het College verlangen om in het najaar een overzicht te overleggen van de gemaakte kosten en dit in relatie te brengen met het andere basisonderwijs. De motie is nooit uitgevoerd.

Mevrouw Anneke Buursink-Niessink wordt benoemd als eerste directeur van de openbare school. De school, klein begonnen wat betreft leerlingaantallen, groeide voorspoedig en het gebouw was weldra te klein. Jaar op jaar moesten er klassen worden bijgebouwd. De leerlingen kwamen niet alleen uit Udenhout en Biezenmortel; ook van de Besterd en Tilburg Noord. Over de vestiging elders is nooit meer gesproken. De openbare school “De Mussenacker” had een goede naam en was weldra een begrip in Udenhout.

Hoe is het in 2000?

Toen we begonnen, werkten we met twee “juffen” en een tiental enthousiaste ouders aan de opbouw van ons ideaal: *Een leef- en werkgemeenschap voor volwassenen en kinderen, waarin we de kinderen opvoeden tot zelfstandige, mondige en kritische wereldburgers.*

Een school waarin elk kind en elke volwassene zich op zijn eigen wijze kan en mag ontwikkelen, omdat elke mens uniek is.

Nu we twaalf jaar verder zijn kunnen we met een gerust hart zeggen dat het is gelukt. We hebben een bloeiende school met ruim 300 kinderen, en we groeien nog steeds. We hebben vier onderbouwgroepen (4 tot 6 jaar), vier middenbouwgroepen (6 tot 9 jaar) en drie bovenbouwgroepen (9 tot 12 jaar).

We zijn met 25 teamleden en er zijn bijna tweehonderd ouderparen die allen in meer of mindere mate bij die gemeenschap horen en willen horen.

Samen proberen we al die verschillende kinderen precies dat te geven wat goed is voor hun ontwikkeling. Beslist geen eenvoudige zaak, maar elke dag weer boeiend en uitdagend.

Het is zeker niet eenvoudiger geworden. Een klein schooltje is heel wat eenvoudiger dan zo’n grote groep. Denk alleen maar eens aan het overblijven. Omdat we een continuo-rooster hebben, eten alle kinderen op school. Daarvoor hebben we per week 180 liter melk nodig, zetten we elke middag 11 grote kannen thee, komen er elke dag 9 volwassenen assisteren bij het overblijven en brengt de groenteboer minimaal acht kisten fruit per week.

Al die kinderen die van ver komen (Helvoirt, Loon op Zand, Tilburg-Noord, Berkel-Enschot, Biezenmortel) worden of gebracht met auto’s of zij komen op de fiets. Op een mooie zomerdag staan er zeker 120 fietsen ergens op het schoolplein.

Maar.. ook nu nog komen we elke vrijdag met alle kinderen bij elkaar in de aula om te genieten van de gezamenlijke weeksluiting. Iedere week verzorgt een andere stamgroep de voorstelling en mogen ouders komen kijken. Gelukkig komen ze niet allemaal tegelijk, dan zou het er niet meer in kunnen. We proberen nog steeds de wereld voor kinderen begrijpbaar en beheersbaar te maken.

Wereldoriëntatie is het hart van ons onderwijs. We gaan op excursie of we halen de wereld binnen via allerlei media of gewoon door iemand te laten komen die er iets van vertellen. We hebben intussen voor veel vakgebieden eigen “methoden” ontwikkeld, die passen bij onze werkwijze waarin wereldoriëntatie zeer belangrijk is. We helpen kinderen om zelfstandig die wereld te verkennen en te onderzoeken.

Steeds opnieuw zoeken we naar betere wegen om ons doel te bereiken. We leren niet alleen van alles aan kinderen, maar we leren ook van kinderen, van elkaar.

Opstel 38

Stuvo, Udenhouts cursushuis

Leo Bielders

Een van de jongste instellingen op onderwijsgebied in Udenhout is Stuvo, Udenhouts cursushuis, dat inmiddels ruim 20 jaar onderdak biedt aan een veelomvattend aanbod van cursusactiviteiten voor volwassenen voor de inwoners van Udenhout en Biezenmortel.

In deze relatief korte periode heeft Stuvo zich een vertrouwde plaats in de lokale gemeenschap verworven, hetgeen blijkt uit de honderden inwoners die jaarlijks aan een cursus van Stuvo deelnemen.

Ontstaan van Stuvo *Udenhouts cursushuis*

De nog prille geschiedenis van Stuvo valt samen met een aantal interessante ontwikkelingen, dat zich op het gebied van het volwassenenonderwijs in de afgelopen decennia heeft voltrokken. Aan het eind van de jaren '70 en het begin van de jaren '80 staat de volwasseneneducatie nog in het teken van een maatschappelijke emancipatiebeweging, die sinds de jaren '60 op gang is gekomen. Hierin staat de vorming en ontplooiing centraal van groepen mensen, die een tweede kans aangeboden krijgen om zich in de ontwikkelende maatschappij een betere plaats te verwerven. Aan het eind van de jaren '80 en het begin van de jaren '90 komt een individualisering golf in de samenleving op gang, waarin de nadruk meer komt te liggen op de eigen persoonlijke ontwikkeling, met name op het gebied van creativiteit en ontspanning. Zoals we zullen zien loopt de ontwikkeling van Stuvo parallel met deze beweging in de samenleving.

Aan het eind van de jaren '70 bestaan er in Udenhout verschillende activiteiten op het gebied van opleiding en vorming, zoals vormingswerk voor jonge volwassenen (VJV-werk), maatschappelijk georiënteerde cursussen voor vrouwen (VOS-cursussen) en creatieve cursussen (Hobby Contact Club). Dat leidde tot allerlei versnippering. Vanuit de Werkgroep Maatschappelijke Dienstverlening (een soort welzijnsraad waarin vertegenwoordigers van verschillende groeperingen en instanties zitting hebben) wordt dan ook het idee geopperd om in navolging van het opbouwwerk in andere plaatsen (Haaren, Oisterwijk) ook in Udenhout tot één allesomvattende instelling voor onderwijs aan volwassenen te komen. Begin 1980 richten Toos Cools-van Boekel en Ineke (de Vries)-Out de Werkgroep Cursussen voor Volwassenen op om zo'n instelling van de grond te krijgen.

Werkgroep Cursussen voor Volwassenen Udenhout (1980-1982)

Nadat men een aantal Udenhoutse docenten bereid heeft gevonden om een cursus te verzorgen en de Achthoevenschool daarvoor plaats beschikbaar stelt, kan eind 1980 gestart worden. Men biedt vooral taalcursussen aan (Nederlands, Engels, Frans en Duits). Er is voldoende belangstelling voor en de werkgroep begint na te denken over een rechtsvorm die een betere juridische basis biedt voor hun activiteiten. In overeenstemming met de geest van die tijd wil men docenten en deelnemers inspraak geven in de samenstelling en inhoud van het cursusprogramma. Er wordt een inspraakavond georganiseerd, maar de belangstelling hiervoor blijkt toch beperkt. Na ruggespraak met notaris Van Hussen kiest men uiteindelijk toch voor de vorm van een stichting. Het doel wordt in de oprichtingsakte omschreven als 'het in de ruimste zin aanbieden van mogelijkheden ter bevordering van vaardigheden die het de volwassenen mogelijk maakt individueel en/of sociaal beter te functioneren'. Op 15 september 1982 wordt in aanwezigheid van de bestuursleden Ad Maijen en Peter Vervloed de akte gepasseerd van wat vanaf dat moment de Stichting Cursussen voor Volwassenen Udenhout gaat heten.

Stichting Cursussen voor Volwassenen Udenhout (1982-1989)

De nieuwe stichting presenteert in augustus 1982 een cursusprogramma dat is aangevuld met een

aantal nieuwe cursussen: aardrijkskunde, staatsinrichting, moderne wiskunde en kinderen volgen in hun ontwikkeling. Toch zijn het vooral de talen waarvoor de meeste belangstelling bestaat. Om de basis van de stichting te versterken besluit het bestuur in 1984 om creatieve cursussen aan te gaan bieden, zoals poppen maken, brooddeegtechniek en textiele werkvormen. Ook start men met een cursus tuinverzorging en een cursus computerkunde ('Hoe word ik de computer de baas?'), twee duidelijke 'hits' die in de loop der jaren steeds nieuwe belangstellenden weten te trekken. In de beginjaren krijgt het bestuur te maken met een slepende kwestie met de belastingdienst. Omdat de belastingdienst de docenten als werknemers beschouwt, behandelt zij hen als medewerkers die een arbeidsovereenkomst met de stichting hebben en dus belastingplichtig zijn. Dit leidt al snel tot een aantal complicaties, omdat de stichting te maken krijgt met arbeidscontracten, bedrijfsverenigingen, aanstelling en ontslag. Omdat deze zaken veel energie van het bestuur vragen, besluit men begin 1983 om een loonadministrateur aan te stellen met de status 'bestuurslid zonder stemrecht'. Er komt pas beweging in deze problematiek als men het erover eens wordt dat de arbeidsrechtelijke positie van de docenten gebaseerd kan worden op 'contracten voor het verrichten van enkele diensten'. Ondertussen heeft men het cursusprogramma geleidelijk uitgebreid met nieuwe cursussen als naaien, volksdansen en koken ('de fijne keuken'). Het wordt steeds moeilijker om al deze cursussen in de Achthoevenschool onder te brengen. Het bestuur gaat op zoek naar een nieuwe cursuslocatie en vindt een goed alternatief in de bejaardensociëteit in de Slimstraat 26. De stichting betreft haar nieuwe onderkomen in januari 1987. Ondanks de gestage uitbreiding van het cursusaanbod blijft het aantal cursisten met ongeveer honderd per jaar nagenoeg gelijk. Deze gang van zaken is voor een aantal bestuursleden weinig bemoedigend.

In het voorjaar van 1987 treedt een vrijwel geheel nieuw bestuur aan onder leiding van Leo Bielders (voorzitter) en Mimi van der Heijden-Smulders (vice-voorzitter). Het nieuwe bestuur is van mening dat de cursusactiviteiten in Udenhout een flinke impuls moeten krijgen wil hun stichting op langere termijn levensvatbaar blijven. Daartoe ontwikkelt men ambitieuze plannen: het cursusaanbod moet gevarieerder en aantrekkelijker worden, het cursusprogramma moet meer gepromoot worden, de stichting moet grotere naambekendheid krijgen en daardoor moet het cursistenaantal structureel toenemen. Men gaat energiek aan de slag.

Het aanbod wordt flink uitgebreid naar in totaal zo'n dertig cursussen: luisteren naar muziek, kijk op kunst, alternatieve geneeswijzen en kruiden, yoga, kalligrafie, zijdeschilderen, bloemschikken, bridge en jazzballet. De dorpskernen worden volgehangen met affiches en er worden informatiemarkten georganiseerd, waarop 'alle docenten aanwezig zijn om informatie over de cursussen te geven'. Dit alles blijft niet zonder resultaat: de informatiemarkten worden druk bezocht en het aantal cursisten wordt meer dan verdubbeld tot boven de tweehonderd.

Aangespoord door dit succes neemt het bestuur nog een nieuw initiatief: het houden van winteravondlezingen. 'Met de winteravondlezingen laten wij mensen uit Udenhout en omgeving voor 't voetlicht komen om over hun werk, vak of hobby te vertellen'. Er worden per seizoen vier winteravondlezingen gepland, de spits wordt afgebeten door emeritus-pastoor Prinsen die over de geschiedenis van de parochiekerk vertelt. De belangstelling voor de lezingen in café 't Centrum is met gemiddeld vijftig mensen naar verwachting van het bestuur.

Ook wordt binnen het bestuur regelmatig van gedachten gewisseld over de naambekendheid van de stichting. Men zoekt naar een naam die zowel de activiteiten van de stichting duidelijk aangeeft als ook als verkorte naam gemakkelijk in het gehoor ligt. Uiteindelijk kiest men voor Stuvo als afkorting van Stichting Udenhouts Volwassenen Onderwijs. Als nieuwe doelstelling formuleert men 'het in de ruimste zin bevorderen van de algemene ontwikkeling van volwassenen, zowel op het gebied van kennis, als op het gebied van hobby's en ontspanning'. Hiermee wordt afscheid genomen van de emancipatiedoelstelling en wordt een bredere koers van de stichting gekozen, door naast ontwikkeling ook mogelijkheden voor creativiteit en ontspanning aan te bieden. Op 12 april 1989 wordt de statutenwijziging door notaris Van Hussen vastgelegd en wordt de akte in aanwezigheid van de bestuursleden Leo Bielders en Lia Clement-Verhoeven gepasseerd.

Om de presentatie van de nieuwe naam in het aanstaande cursusseizoen te ondersteunen, ontwerpt

Kees Ruigrok (grafisch vormgever en docent kalligrafie) op verzoek van het bestuur een logo, dat Stuvo nog meer zichtbaar en herkenbaar moet maken bij de Udenhoutse bevolking.

Stuvo: Stichting Udenhouts Volwassenen Onderwijs (1989-heden)

Het tiende cursusjaar wordt gebruikt om de stichting met haar nieuwe naam Stuvo sterk te promoten. De cursuswijzer verschijnt in het blauw in een geheel nieuwe opmaak, overal in het dorp hangen affiches met het nieuwe logo, in de week- en streekbladen verschijnen interviews over de activiteiten van Stuvo. In het voorwoord van de cursuswijzer meldt het bestuur trots: 'Stuvo is 10 jaar jong. Dit is voor ons reden om de stichting in een nieuw jasje te steken.' Ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan ontvangen alle cursisten een praktische cursusmap met op de omslag het nieuwe logo van Stuvo. De cursussen draaien 'als een tierelier': het aantal inschrijvingen overschrijdt de driehonderd. Er moeten cursusmappen worden bijbesteld!

Op 15 maart 1990 ontvangt de jumelage-commissie van Udenhout in het gemeentehuis een afvaardiging van de Volkshochschule Rodgau (Weiskirchen). Ook Stuvo is bij de ontvangst aanwezig en geeft een toelichting op haar activiteiten. De cursisten van de cursus Duits mengen zich onder de gasten om ervaringen uit te wisselen en daarmee hun spreekvaardigheid te vergroten.

De grotere deelnemersaantallen nopen het bestuur in 1991 om te gaan automatiseren: voor de cursusadministratie wordt een computer aangeschaft, de eerste stap in een proces dat in de komende jaren steeds verder zal gaan. Zo opent Stuvo in 1997 als proef (voor een half jaar) een eigen website bij het Trefpunt van Tilburg Digitaal en kan vanaf het najaar 2000 per e-mail een cursus bij Stuvo worden geboekt. In september 1992 viert Stuvo haar 12½-jarig bestaan. Tijdens de druk bezochte informatiemarkt op 15 september spreekt burgemeester Dijkstra lovende woorden over Stuvo: 'Waar vind je nog zo'n instelling die geheel met vrijwilligers en zonder subsidie voor zoveel mensen een interessante tijdsbesteding biedt?' Ook Omroep Brabant besteedt aandacht aan dit 'koperen jubileum'. Alle cursisten ontvangen een linnen draagtasje en een memoblokje met Stuvo-opdruk. In 1994 wordt een begin gemaakt met de verbouwing van de voormalige huishoudschool tot multifunctioneel centrum. Het is de bedoeling dat Stuvo ook van de faciliteiten van dit gebouw gebruik gaat maken. Het kost het bestuur de nodige hoofdbreken om met de nieuwe indeling en het gebruik van de beschikbare ruimtes tot een sluitende programmering van de cursussen te komen.

Eind december verlaat Stuvo na 9 jaar de sociëteit in de Slimstraat. Aan de gezellige huiskamersfeer, de gemoedelijke aanwezigheid van de gastvrouwen de dames Van Vugt, Van Ingen en Heerkens, de soepele gang van zaken in het gebouw, dit alles onder regie van Bert van Vugt, komt een eind. Een tijdperk wordt afgesloten, want in de nieuwe huisvesting in De Peppel wordt alles een stuk zakelijker: functionele leslokalen, een koffie-automaat, strakkere regels: het is in het begin erg wennen. Met een tentoonstelling van werk van cursisten geeft Stuvo bij de officiële opening van De Peppel op 18 maart 1995 acte de présence.

Het cursusprogramma van Stuvo breidt zich gestaag uit: het cursusaanbod groeit tot boven de veertig. Er wordt lokale samenwerking gezocht met onder andere het Wit Gele Kruis ('een zieke thuis verzorgen', 'anders kijken naar gedrag', 'omgaan met spanningsklachten'), de Katholieke Bond van Ouderen ('basiskookcursus voor 50⁺ mannen', 'vervolgcursus fijne keuken voor 50⁺ mannen'), Slijterij Kuijpers ('kennismaking met wijn', 'thema-wijncursus'), Garagebedrijf Gerard van Keulen ('auto-onderhoud'), de Rabobank ('beginnen met beleggen', 'beleggen voor gevorderden'), Heemcentrum 't Schoor ('Udenhout in vroegere tijden'), Notariskantoor Van der Kolk ('de juridische praktijk') en de Openbare Bibliotheek. Stuvo heeft immers als standpunt dat 'samenwerking een vanzelfsprekende zaak is als het de veelzijdigheid van ons cursusaanbod dient'. Het is bovendien een bewijs dat Stuvo inmiddels een vertrouwde plaats in de plaatselijke gemeenschap is gaan innemen. Aan het eind van de jaren '90 loopt de cursusdeelname geleidelijk terug. Het bestuur realiseert zich dat het nieuwe impulsen moet gaan geven om de plaatselijke aanwezigheid van Stuvo kenbaar te maken. Men besluit om te benadrukken dat Stuvo in Udenhout dé aangewezen plaats is voor het volgen van cursussen, de toevoeging *Udenhouts cursushuis* te gaan gebruiken. De afgelopen jaren hebben immers bewezen dat Stuvo door zijn kleinschalige opzet zeer geschikt is om in een vertrouwde sfeer onderdak te bieden aan een gevarieerd cursusaanbod voor een breed publiek.

Men vraagt de Udenhoutse kunstenaar Maria van Gestel om een nieuw logo te ontwerpen waarin het cursushuis gesymboliseerd wordt met een in Udenhout veelvuldig voorkomende 'Franse kap'. Het wordt in een warme steenrode kleur vormgegeven.

Stuvo, Udenhouts cursushuis

Bij de start van het twintigste cursusseizoen presenteert Stuvo zich in haar nieuwe gedaante met de fraaie cursuswijzer 2000. De samenstelling van het cursusprogramma is grondig vernieuwd, er staan 17 nieuwe cursussen op het programma, waaronder: muziek en kunst, antiek .. of niet, internet en e-mail, meubels en gebruiksvoorwerpen in een nieuw jasje, workshop glas-in-lood, voetreflexmassage en EHBO voor kinderen. De presentatie van het nieuwe cursusprogramma vindt plaats in een goed verzorgde entourage in 't Plein. Ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan ontvangen de cursisten een fraaie opbergmap met het nieuwe logo. Dat de nieuwe presentatie werkt, blijkt ook uit het feit dat 418 personen, een nieuw record, op de cursussen inschrijven.

Eind 1999 verlaten Leo Bielders en Mimi van der Heijden-Smulders het bestuur. Vanwege hun grote verdiensten voor Stuvo wordt hen een receptie aangeboden, waarop zij afscheid nemen van de mensen waarmee zij gedurende ruim 12½ jaar in Stuvo-verband hebben samengewerkt. Tot nieuwe voorzitter, respectievelijk vice-voorzitter worden Leo Dubbeldam en Loes van Dongen-Weijters benoemd.

Samenstelling van het cursusprogramma

Stuvo streeft ernaar om steeds een veelzijdig cursusprogramma samen te stellen en dit voortdurend aan te passen aan nieuwe belangstellingsgebieden. Daarom tekenen zich in de loop der jaren duidelijke verschuivingen af in de samenstelling van het cursusprogramma, van cursussen op het gebied van talen en algemene ontwikkeling naar cursussen op het gebied van creativiteit en ontspanning. Dit hangt samen met de herformulering van de doelstelling van Stuvo in 1989, waarbij de emancipatiedoelstelling wordt verlaten en een bredere koers wordt ingeslagen, die meer ruimte biedt voor creativiteit en ontspanning. Het omslagpunt ligt rond 1992 wanneer deze cursussen het overwicht krijgen in het cursusprogramma.

De taalcursussen maken vanaf het begin van Stuvo deel uit van het programma. Naast Engels, Frans en Duits hebben ook Italiaans, Spaans en zelfs Russisch op het programma gestaan. Stuvo had een vaste kern van docenten, zoals Jos Dankers, Jack Weterings en Cees Hermsen. De laatste jaren loopt de belangstelling voor de vreemde talen sterk terug.

De cursussen op het gebied van algemene ontwikkeling vertonen een rijk geschakeerd palet. In het begin was vooral sprake van 'degelijke' onderwerpen: staatsinrichting, aspecten van de samenleving, aardrijkskunde, kinderen begeleiden in hun ontwikkeling. Aan het eind van de jaren '80 komen er andere cursussen op het programma: kunst (met in de loop der jaren veel wisselende thema's), luisteren naar muziek, astrologie, zelfverdediging voor vrouwen, tuinverzorging, wilde planten herkennen, vogels herkennen, binnenhuisarchitectuur, beleggen.

Stuvo start al vroeg in 1982 met computercursussen. Na het pionierswerk van Henk Breimer (hoe word ik de computer de baas, programmeren in Basic) verschijnt in 1988 de eerste cursus Tekstverwerking op het programma, in 1994 gevolgd door Windows en in 1999 door Internet en e-mail. Stuvo gaat op dit gebied beslist met de tijd mee. De creatieve cursussen laten zien hoe de belangstelling hiervoor in de loop der jaren veranderd is. In de beginjaren bood Stuvo naaien, patroontekenen, textiele werkvormen en poppen maken aan. Rond 1990 verschijnen bloemschikken, kalligrafie, boekbinden, tekenen, schilderen en aquarelleren op het programma. De laatste jaren biedt Stuvo veel workshops aan: glas-in-lood, decoratieve verftechnieken, marmeren, stuntvliegtuigen bouwen, lijsten en passe-partouts. Ook de belangstelling op het gebied van ontspanning verandert. In de jaren '80 was koken, dansen en biljarten erg populair. Vanaf 1987 staat yoga en bridge op het programma. Ook is er veel belangstelling voor stamboomonderzoek van Theo Herwijnen, boekbinden en hoeden maken. Een aparte vermelding verdienen de wijncursussen van Heinz Maahs, die sinds 1996 op het programma staan en die misschien wel tot de gezelligste cursussen van Stuvo mogen worden gerekend.

Een apart onderdeel in het bestaan van Stuvo vormen de winteravondlezingen, die van 1988 tot 1992 worden georganiseerd. Per seizoen treden vier sprekers voor 't voetlicht om over hun vak of hobby te vertellen. Er doen een aantal bekenden uit Udenhout aan mee, zoals de al eerder genoemde emeritus-pastoor Karel Prinsen (Lambertuskerk), Gert Nielen (informatica), Joost van der Loo (Udenhoutse families), Geert Boink (omgang met dieren), Piet Vromans (St.-Jorisgilde) en Cornelis Verhoeven (Udenhouts dialect). De winteravondlezingen worden gehouden in de gezellige ambiance van café 't Centrum. Omdat de belangstelling ervoor in de loop der jaren afneemt, besluit het bestuur hiermee na vier seizoenen te stoppen.

Huisvesting Stuvo

- ◇ Achthoevenschool, 1980-1986
- ◇ Sociëteit, Slimstraat 26, 1987-1994
- ◇ De Peppel, 1995-heden

De voorzitters van Stuvo

- ◇ Toos Cools van Boekel, 1980-1982
- ◇ Ad Maijen, 1982-1986
- ◇ Leo Biolders, 1987-1999
- ◇ Leo Dubbeldam 2000-heden

Opstel 39

Rijstebrij met mokkapudding

Joost van der Loo

Bron

Interview Rob Weijtmans

Wanneer ik terugdenk aan mijn tijd op de lagere school in Udenhout, de toenmalige Sint Petruschool, denk ik allereerst terug aan de frater van de zesde klas, frater Neijns. Maar voordat ik wat over hem ga vertellen, wil ik eerst enkele andere ervaringen vertellen, eerst die van Rob Weijtmans, daarna die van mezelf.

Van een echte jongensschool naar een gemengde school

Rob zat de eerste drie jaren van zijn lagere schooltijd aan de toenmalige St.-Petrusschool alleen tussen jongens. De laatste drie jaren waren het gemengde klassen en Rob heeft dan ook de overgangperiode van échte jongensschool naar gemengde school bewust meegemaakt. De eerste drie jaren zat hij respectievelijk bij Juffrouw van Berkel, Mevrouw van Kolsteren en Mijnheer van Wezel. De klassen vier, vijf en zes bij respectievelijk Frater Ad de Swart, Hein van der Straaten en Mijnheer Maijen. De verschillende aanspreektitels zijn direct uit zijn mond opgetekend.

Een leuke anekdote uit de tijd dat de school een gemengde klas werd. De jongens moesten zich omkleden in de kleedkamer en de meisjes in de douches om daarna gymles te krijgen. De douches waren achter de kleedkamers gelegen en kennelijk was men de mening toegedaan dat de meisjes wel door de kleedkamers mochten lopen maar niet andersom.

Rob heeft ook nog net als vele anderen een paar jaar les gehad in de oude landbouwschool die gelegen was aan de Zeshoevenstraat. In de vijfde en zesde klas moest Rob daar naar school, wat voor hem qua afstand niet onvoordelig uitkwam, aangezien hij aan de Berkelseweg woonde. In de vijfde klas kreeg hij les van Hein van der Straaten . Zijn grootste hobby was de biologie en hij had in de klas een heus terrarium geplaatst en elke dag mocht je dan dode vliegen meebrengen als voedsel voor de dieren. De sterke punten van de St.-Petrusschool waren volgens Rob de uitwisseling van de verschillende lessen die toen daar al plaatsvonden. Je kreeg niet alleen beter les maar ook waren het lessen die door een bewogen docent gegeven werden en werd je door dit systeem beter voorbereid op de latere middelbare school. Geschiedenisles kregen we van mijnheer Maijen, die naast docent ook het hoofd der school was. Natuurkunde en biologie natuurlijk van de sterk bevlogen en enthousiaste al eerder genoemde Hein van der Straaten. Aardrijkskunde van Peter Vervloed. De overgang van de ene wat lossere onderwijzer naar de wat strengere onderwijzer voor een ander vak was wel een ervaring voor deze kinderen. Frater Ad de Swart noemt Rob zijn grote voorbeeld, deze man had door zijn charisma een grote invloed op Rob en strekte hem tot voorbeeld. Hij begon 's morgens bij de aanvang van de lessen nog met het onze vader. Als laatste vakonderwijzer noemt Rob ook frater Bonants die veel technieken beheersten en zeer goede en brede handenarbeidlessen verzorgden. Deze lessen werden in een ruimte in het fraterhuis gegeven, in een ruimte op de begane grond pal naast de keuken. Vanuit de school liep je dan door de kloostertuin naar het klooster, in een tuin waar je normaal nooit kwam. Enthousiast is Rob verder over het schoolkamp en het schoolzwemmen in het zwembad van Huize Assisië .Je werd daar met een heuse touringcar naar toegebracht en later weer netjes opgehaald. Als laatste schoolervaring noemt Rob de communievoorbereiding door Pastoor Gevers. Deze Pastoor kwam met een tupperware trommeltje in de klas waarin hij ongewijde hosties had gedaan. Deze hosties mochten wij gewoon van hem eten en zo werden wij op de hoogte gebracht van een begrip als de wijding van hosties.

Rijstebrij met mokkapudding

Wat mijzelf nog sterk voor de geest komt, is de verbouwing van de school in 1968. Het was echt hard

nodig, want er zaten verschillende klassen op wat we tegenwoordig dislocaties noemen. Er zat een klas boven de gymzaal, de latere Schelf, en een klas boven de oude brandweerkazerne waar toen ook nog de bibliotheek van Udenhout te vinden was. De toiletten waren nog buiten en stonken een uur in de wind. Na de verbouwing bleef er nog steeds een ruimtetekort, want in de vijfde klas moesten we uitwijken naar de landbouwschool aan de Zeshoevenstraat. Hier had juffrouw Custers de vijfde klas onder haar hoede en verbleven wij met waarschijnlijk één van de laatste jaarklassen van de landbouwschool. Juffrouw Custers ging vaak op vakantie en vertelde ons dan prachtige verhalen over Spanje en hoe weinig de peseta wel niet waard was.

Hoewel het een fraterschool was, heb ik maar van twee fraters echt les gehad, namelijk van frater Hyacinth in de tweede klas en Frater Neijns in de zesde klas. In de zesde klas kregen we wel handvaardigheid van Frater Bonants in een ruimte in het fraterhuis naast de keuken. De andere meesters of juffrouwen waren: meester Melis in de eerste, juffrouw Custers in de derde en de vijfde en tenslotte meester Van de Westen in de vierde klas.

Frater Hyacinth was de frater van de trommellessen, die hij jaarlijks gaf om Sinterklaas mee in te halen zoals dat toen genoemd werd. Eerst in zijn klaslokaal en daarna in optocht over het schoolplein. Mijn vader had van een groot oud meel- of gistblik van bakker Wim Haen een prachtige trommel gemaakt, die met een witte leren band over mijn schouders hing. Of frater Hyacinth nu echt wel muzikaal was, weet ik niet meer, maar ik ken nog wel het refrein waarop wij in de maat moesten trommelen. Wij moesten zachtjes zingen: “rijstebrij met mokkapudding” en op de maat van dit zeer eenvoudige vers trommelen. Het was elk jaar weer een succes.

Kastanjes rapen

Speciale herinneringen zijn verder nog de jaarlijkse kinderen van de kermisklanten, die dan voor een periode van maar liefst één week in de klas kwamen. Ze kregen natuurlijk volop belangstelling, vooral van de kinderen die na schooltijd op de kermis rondhingen met de hoop er vrijkaartjes te kunnen verdienen tijdens de opbouw van de kermis. Wij mochten dat van thuis niet en moesten meteen naar huis komen.

Wanneer de grote kastanjabomen voor de kerk weer hun kastanjes lieten vallen kwam er een soort kastanjevirus over de school hangen. Hoewel je met die kastanjes niks kon doen, was iedereen er op gespind om die kastanjes te rapen. De klas, die het eerst naar huis mocht en het schoolgebouw mocht verlaten, was de gelukkige. Bij de bomen was het een ware gekte waar iedereen met takken en stenen probeerde om de kastanjes uit de bomen te gooien. Wat soms schade opleverde bij de pastoor en niet zelden waren er zogenaamde bijna-ongelukken te melden van jongens die zomaar de straat oprenden om die ene kastanje, die ze zagen, op te rapen. Verder kwam de pastoor nog klagen, want zijn tuin was niet heilig voor de schoolkinderen en werd totaal platgetrapt.

De bouw van de grote nieuwbouwwijk de Achthoeven bracht ook wat leven in de brouwerij. Waren we eigenlijk gewend om jaar achter jaar zo'n beetje bij dezelfde kinderen in de klas te zitten, daar kwam door deze nieuwe woonwijk verandering in. De kinderen die bij ons in de klas kwamen, kwamen ook nog bijvoorbeeld uit Vlaardingen of Rotterdam en waren voor ons interessant, want ze boden ons indirect een kijkje in de wereld buiten Udenhout.

De gemeenteraadsverkiezingen drongen ook tot de school door. Op een dag stond een man papieren voorkleppen uit te delen met daarop een bepaalde naam van een Udenhoutse politicus daarop. Prompt werd de papieren klep omgedraaid en daarop werd de naam Custers geschreven, want dat was de naam van onze juf die ook meedeed met de verkiezingen. We wisten niet veel, maar dat wisten we er wel van. Vervolgens ging iedereen naar het huis van juffrouw Custers, aan de Sportlaan, waar een poos werd rondgefietst en geroepen.

Een ander speciaal moment was de opening van cafetaria “het Kruispunt” door Piet en Riet de Bont-Reijnen. Ze hadden de bekende Sparzaak kort daarvoor gesloten. Er werd op het schoolplein rondverteld dat er ná schooltijd gratis frites te verkrijgen was aan de Groenstraat. Ik denk dat Piet de Bont niet op zoveel klanten gerekend had maar er werd niet moeilijk gedaan en de hele school kreeg gratis frites.

Gedurende alle zes jaren van mijn lagere schooltijd was Frank Bertens, de zoon van de klompenmaker, mijn boezemvriend. Elke dag na schooltijd waren we óf bij ons óf bij hem thuis te vinden. In de zesde klas zaten we, ikzelf mijn drielingbroer Ken en Frank Bertens, naast elkaar. Onze favoriete leesboeken, die je mocht lezen als je klaar was met je schoolwerk, waren de boeken uit de serie "Holland onder het hakenkruis". Deze boeken werden telkens onder ons drieën doorgegeven en bleven zo het hele schooljaar in ons bezit.

Op de laatste dag van het schooljaar kreeg je bij het overgangsrapport ook een begeleidende brief. Deze brief bevatte de naam van je meester of juffrouw van het volgende schooljaar, maar wij mochten die brief niet zelf openmaken. We renden dan zo snel als we konden naar huis om thuis de brief door ons moeder te laten openen en groot was de vreugde wanneer later bleek dat Frank weer bij ons in dezelfde klas kwam te zitten.

"Van alles wat"

Frater Neijnsens vond het erg belangrijk dat we netjes ABN leerden praten en peperde ons telkens weer in hoe belangrijk dat was. Hij vertelde ons ook over zijn vorige woonplaats Zwolle en dat de kinderen daar netjes ABN spraken. Hij was zo vol lof over de prachtige stad Zwolle dat ik later tijdens mijn tienertoerperiode ook nog eens in de oude Hanzestad Zwolle ben gaan kijken.

De kinderen van de zesde klas waren de oudste van de school en kregen dan ook elke week een taak opgelegd. Je was vereerd met die taak want je mocht dan soms tijdens schooltijd het klaslokaal verlaten. Er waren taken als na de pauzes de toiletten nog eens doorspoelen, koffie rondbrengen, de voordeur openen, de telefoon opnemen, boodschappen doen in een Udenhoutse winkel en het wasgoed wegbrengen. Het koffie rondbrengen en het boodschappen doen staan nog goed bij me in het geheugen gegrift. Mijn broer en ik hadden op een keer de taak van het rondbrengen van de koffie en nadat ik bij frater Neijnsens had aangeklopt om te vragen of hij koffie wilde, hoorden we een enorm kabaal. Dit kabaal kwam uit het kleine keukentje waar mijn broer met blad en al over de drempel gestruikeld was. De boodschappen, die we wekelijks moesten doen, bestond voor mijn gevoel voornamelijk uit sloffen sigaretten en hoofdpijntabletten voor frater Neijnsens.

Frater Neijnsens was in onze ogen ook modern want hij reed auto en heeft ons nooit zijn kloosternaam verteld. Hij stond erop dat we hem frater Neijnsens noemden. Nieuw, wat frater Neijnsens invoerde, was de weeksluiting op vrijdagmiddag. Dat was zo succesvol dat het jaren ná ons nog door is blijven gaan. We voerden dan toneelstukjes en sketches op.

Het idee om een schoolkrant te maken werd door de frater gesteund en de eerste redactievergadering vond plaats na schooltijd in de garage van Albert van Keulen aan de Zeshoevenstraat. Deze vergadering was geen succes en er kwam geen krantje. Uiteindelijk hebben Frank Bertens en Ken van der Loo het eerste krantje helemaal zelfstandig gemaakt en het krantje kreeg de naam "Van alles wat". De schoolkrant werd door een oom van Frank Bertens, de oud-Udenhouter frater Celestinus (Kees) Vercammen in 's-Hertogenbosch gedrukt. Jo Bertens, Franks vader bracht de kopij naar frater Vercammen.

De gymlessen werden in de gymzaal gegeven of we kregen zwemles op Assisië. Een gymles van frater Neijnsens was bijzonder. We kregen van hem persoonlijk buiten gymles. Hij bleef gewoon in het pak en liet ons vanuit het schoolplein in draf door het kloosterpad rennen. Van daaruit gingen we langs het Felixgebouw en de Kreitenmolenstraat richting het Kruispunt om vervolgens door de Slimstraat voor de kerk frater Neijnsens weer tegen te komen. Hij was daar rustig vanuit het schoolplein door het kloosterpaadje naar toegelopen en stond ons voor nieuwe instructies op te wachten.

Verontwaardigd was frater Neijnsens en daaruit spreekt ook zijn sociale karakter toen hij met eigen ogen gezien had dat er kinderen van onze klas verdiend driekoningengeld bij Jan Haen aan frites uitgaven. De volgende dag heeft hij daar een hele tijd met ons daarover gepraat want dat geld was volgens hem voor een goed doel bedoeld.

Het was een goede man die het fijn vond dat je later nog eens langs kwam. De laatste keer dat ik hem sprak en hem vertelde dat ikzelf ook het onderwijs in wilde gaan, was hij zichtbaar verheugd, want hij hield van zijn beroep en zijn leerlingen.

Frater Wendelinus (Hein) Neijns, 25 jaar in Udenhout, 1970-1995

Frater Neijns was geboren in Dommelen in 1924. Hij volgde de kweekschool en deed de eeuwige geloften bij de fraters in 1946. Hij ging het onderwijs in en kwam in 1970 naar Udenhout als hoofd van de Petruschool. Dat heeft hij 14 jaar gedaan. Daarna bleef hij in Udenhout wonen op het fraterhuis. Frater Neijns heeft zich nog jaren mogen inzetten voor de kansarmen en voor de parochie. Hij overleed in 1995, plotseling op 70-jarige leeftijd. Hij is begraven op het kerkhof van Huize Steenwijk in Vught.

Al voor zijn pensionering had zich inmiddels de leefgemeenschap “de Vuurhaard” gevestigd in het fraterhuis. De gemeenschap biedt opvang aan ontheemden of mensen die tijdelijk onderdak moeten vinden. Frater Neijns had er zijn eigen plek, in de kamer naast de voordeur, waar niets of niemand hem ontging. Hij wist dat deze mensen meer nodig hadden dan een bed en wat eten. De vrome bescheiden frater Neijns had hart voor zijn medemens.

Opstel 40

Een musical van Annie M.G. Schmidt

Jef de Weijer

Armoede troef

Toen ik in augustus 1966 op de St.-Felix meisjesschool begon als onderwijzer, had zuster Francesco voor het eerst in het bestaan van de school extra faciliteiten gekregen om voor de vakken tekenen en handarbeid de benodigde materialen aan te schaffen. Voor die tijd was armoede troef, omdat het hier een ingebouwde school betrof, behorende bij het klooster. Vanaf die tijd kregen de expressievakken extra aandacht.

Na de benoeming van Theo van Iersel tot hoofd van de school kreeg vooral muziek een belangrijke plaats in ons onderwijs. Elk vogeltje zingt nu eenmaal zoals het gebekt is. Elk jaar namen we met de bovenbouwklassen deel aan het KRO-songfestival voor scholen. We kregen ieder jaar 10 speciaal voor deze gelegenheid geschreven liederen, waaruit we een keuze konden maken. In tegenstelling tot veel andere scholen selecteerden wij niet op zangcapaciteiten van de leerlingen, maar traden wij op met alle leerlingen van een klas, inclusief de zogenaamde “brommers”.

Naar Achthoeven

Intussen waren we met de school verhuisd naar de nieuwe wijk Achthoeven. Daar was de nieuwe school gebouwd, die qua vorm niet de modernste was in die tijd. De oorzaak lag in het feit, dat deze school eigenlijk gepland was op het langgerekte stuk grond naast de oude school. Omdat de toenmalige inspectrice geen toestemming gaf om voor de nieuwe locatie een nieuw ontwerp te maken, werd de school gebouwd zoals ze voor de Kreitenmolenstraat ontworpen was. Tijdens de bouw werd de geplande 8-klassige school nog uitgebreid tot een 12-klassige.

In het begin stond de school nog midden in weilanden en akkers, want alleen een gedeelte van de Achthoevenstraat, de Greef en de Langenhof waren bewoond.

Bij het begin van het eerste volle schooljaar in Achthoeven werden de eerste drie klassen gemengd en kwamen de leerlingen uit de nieuwe wijk en uit de lanenbuurt van Zeshoeven 2. Toen de wijk volgebouwd was, konden we de leerlingen niet meer bergen. Er werden containerlokalen geplaatst en de lanenbuurt werd ingedeeld bij de toenmalige St.-Petruisschool, die op dat moment wel wat leerlingen kon gebruiken.

Leerlingen van heinde en ver

Toen we eenmaal in de nieuwe school gehuisvest waren, veranderde al snel de populatie. De nieuwe wijk Achthoeven kende een vrije vestiging en van heinde en ver kwamen onze leerlingen. Dat was in die tijd niet altijd gemakkelijk. We moesten rekening houden met diversiteit aan achtergronden van de leerlingen, zowel sociaal als cognitief. De instromers hadden vaak met andere methodes gewerkt op de scholen waar zij vandaan kwamen en het was dus zaak voor ons om de kinderen zo individueel mogelijk te begeleiden.

Omdat het leerlingenaantal steeds groter werd, moesten er nieuwe leerkrachten benoemd worden. We hadden al een aantal jaren stagiaires van de Pedagogische Academie begeleid en daardoor konden we vaak een keuze maken uit de betere afgestudeerden. We hebben hiervan optimaal gebruik gemaakt en daardoor ontstond er een hechte groep leerkrachten, die veel van elkaar leerden en die bereid waren hun schouders onder de goede zaak te zetten.

Inzake het onderwijs veranderde ook het nodige. Er werden nieuwe methodes aangeschaft voor de hoofd- en zaakvakken. De expressievakken namen in onze school een belangrijke plaats in. Dit ontlokte aan de toenmalige voorzitter van het schoolbestuur de uitlating: “We besturen een leerschool en een ludieke school”. Hoe hij dat bedoelde is mij nooit duidelijk geworden, maar wij waren trots op

onze school en ons onderwijs. De resultaten logen er niet om.

Expressie-avonden

Zoals gezegd kregen we op de Achthoevenschool te maken met leerlingen met verschillende achtergronden. Telkens als een aantal woningen werd opgeleverd, kwamen er weer zij-instromers onze school binnen. Het was dan zaak om onze kinderen zo soepel mogelijk te laten integreren. Een van de manieren daarvoor was het samen met de hele groep werken aan de zogenaamde expressie-avonden. Elk jaar traden alle leerlingen van de school voor de ouders op. Vaak voerde een groep een musical op en de andere groepen omlijstten die met het uitbeelden van liederen (vaak van Annie M.G.Schmidt), declameren van een gedicht of opvoeren van een toneelstukje.

Naast het samenwerken hadden we ons tot doel gesteld dat alle leerlingen op het podium moesten verschijnen. Dit gebeuren vond in het begin plaats in de zaal van de Schelf. Mara al vlug werd deze zaal te klein voor het grote aantal toeschouwers. We zijn toen uitgeweken naar de toneelzaal van Huize Assisië, waar veel meer mogelijkheden waren met geluid en belichting.

Ook heeft het voltallige personeel een keer een kindermusical opgevoerd voor ouders en kinderen en een toneelstuk gespeeld dat door een van de teamleden geschreven was.

Opstel 41

Ouderhulp

Tiny van Asten-Heessels, Frans Hanckmann, Yvonne van Kempen-Van Berkel en Piet Lagarde

Betrokkenheid van ouders

Als mensen in gesprekken over vroeger op het onderwerp school ingaan, zal al snel naar boven komen dat het hoofd van de school toch wel een belangrijk persoon was. Niet alleen binnen de school, maar ook in de dorpsgemeenschap was de hoofdonderwijzer een persoon van aanzien. En de school was zijn domein, met de onderwijzers en onderwijzeressen als zijn ondergeschikten. Ouders lieten zich zelden zien. Als ouders al op school kwamen, was dat om de meester te spreken over hun kind. Met de gebeurtenissen binnen de school hadden ze niets, het was de taak van de meester om te zorgen dat er geleerd werd.

Het is nog steeds waar: de directeur is een belangrijke persoon in de school. Hij of zij is de coördinator - de manager - van de school, de eerst-verantwoordelijke. Maar naast de directeur staat een team, dat samen met de directeur de school in beweging houdt. En dan zijn er de kinderen die een groot deel van hun jeugd op deze school doorbrengen, en hun ouders. Zonder hen zou er geen school zijn! En zonder de hulp van de ouders zou het onderwijs van nu er heel anders uitzien.

Er is veel veranderd in het onderwijs in vergelijking met vroeger. De school is meer in beweging - er zijn meer buitenschoolse activiteiten. De deur staat open voor ouders, op diverse vlakken. Bij veel activiteiten wordt hulp ingeroepen van ouders, en de bereidheid om te helpen is een vorm van betrokkenheid van ouders tot de school van hun kind. Ouders van nu - anno 2001 - zijn meer dan ooit betrokken bij de school van hun kinderen. Ze zijn zich meer bewust van wat er zich afspeelt binnen de school en van het feit dat het leren zich niet alleen binnen de muren van dat gebouw hoeft plaats te vinden. Directeuren en leerkrachten horen we elk jaar op de bedankavond voor hulpouders wéér zeggen: zonder jullie hulp zouden veel activiteiten niet plaats kunnen vinden, met z'n allen kunnen we meer!

De extra dingen

Als ik eens ga kijken waar ouders bij te pas komen, kan ik een hele lijst opnoemen! Allereerst zijn er ouders die een vaste taak hebben bij het reilen en zeilen in de school. Zo is er de Medezeggenschapsraad, die bestaat uit ouders en leerkrachten, en de Ouderraad. Twee groepen ouders die op eigen wijze werkzaam zijn binnen de school. De Medezeggenschapsraad werkt adviserend met betrekking tot diverse onderwerpen als formatieplan, zorgverbreding en vakantierooster. De Ouderraad bevordert de contacten tussen school en ouders en omgekeerd en is organiserend bezig bij binnen- en buitenschoolse activiteiten. Ze verzorgen de extra dingen die het voor de kinderen leuk maken: wat lekkers bij een sport- of spelletjesdag, herfstwandeling, Sinterklaasviering, Kerstviering, Carnaval, Paasviering. De versiergroep geeft de school een leuk aanzien, er zijn contacten met groepsouders met betrekking tot excursies, carnaval, spelletjesdag. Groepsouders zijn ouders die voor de leerkracht het eerste aanspreekpunt zijn als er voor de groep iets geregeld moet worden, van excursie tot de verjaardag van de leerkracht. De Achthoeven heeft zijn jaarlijkse thema-avond. De Wichelroede kent zijn jaarlijkse oudijzeractie, schoolontbijt en het afgelopen jaar de viooltjesactie.

Dan denk ik verder aan de overblijfmoeders, een onmisbaar element binnen elke school. Immers, kinderen moeten de gelegenheid krijgen op school hun middagpauze door te brengen. Bijna elke moderne school biedt deze mogelijkheid aan, maar kan dat niet zonder hulp van ouders.

Dan zijn er ook nog de verkeersbrigadiers van de Wichelroede, die vier keer per dag de kinderen veilig de Slimstraat overzetten. De kinderen worden er ook op gewezen bij de brigadiers over te

steken, en niet op eigen houtje een eind verderop. Het verkeersexamen wordt pas afgenomen in groep 7 - ook met behulp van ouders! - en voordat ze zover zijn moeten er nog heel wat stoepanden overwonnen worden!

Daarnaast kennen we het Documentatiecentrum, bemand door een vaste groep ouders. Zij geven raad en lenen materialen uit met betrekking tot een te maken werkstuk.

Op het creatieve vlak bieden ouders hulp bij het keuze-uur op de Achthoeven en het keuzecircuit op de Wichelroede, waar ze ook zelf hun ideeën in kwijt kunnen. Dat varieert van bloemschikken tot kleien, van sport en spel tot textielverven op t-shirts, van kalligraferen tot schaken. De vrijheid hierin is groot. Het handenarbeidcircuit op de Wichelroede is een variant hierop.

Ook erg ontspannende bezigheden zijn de bekende spelletjes- en sportdagen. Dit zijn activiteiten, die voor een leuke afwisseling in het dagelijkse gebeuren zorgen. We gaan met de kinderen naar de duinen, altijd leuk dat zandhappen, hutten bouwen, speurtocht volgen enzovoort. Iedere school heeft zo zijn eigen activiteiten.

Zo kent de Achthoeven zijn beruchte spel rondom rover Hosseklos. Een spel door de wijk en door de school waarbij de gouden sleutel van het kasteel gevonden moet worden. Eens in de drie jaar wordt dit spel uit de kast gehaald en met veel plezier beleefd! Andere jaren houdt men een spel- of sportdag.

De oudervereniging

Tot 1971 was in Udenhout het fenomeen van de oudervereniging onbekend. Eind 1971 benaderden de plaatselijke huisartsen en het maatschappelijk werk een drietal ouders of zij bereid waren een oudervereniging voor de scholen in Udenhout op te richten. Het hoofdmotief binnen deze groep zorgverleners om tot dit initiatief te komen was hun zorg over de gebrekkige seksuele voorlichting die de jeugd van Udenhout volgens hen kreeg. Vaak werden zij geconfronteerd met de negatieve gevolgen daarvan. Door middel van een oudervereniging wilden zij bereiken dat in ieder geval op de scholen de seksuele voorlichting ter hand genomen zou worden. De benaderde ouders, Jeanne Broeders, Wim Vermeer en Frans Hanckmann zegden toe daarover na te denken. Na intensief onderling beraad besloten zij tot actie over te gaan. Naar hun mening was het beter om niet de standaard oudervereniging op te richten maar een nieuwe vorm van samenwerken tussen ouders en onderwijzers uit te proberen. Vandaar de naam O&O-vereniging een vereniging waarin ouders en onderwijzers (nu zeggen we leerkrachten) samenwerkten aan de verbetering van het onderwijs. Met groot enthousiasme werd in 1972 gestart met de activiteiten. In gedachten aan de motieven van de initiatiefnemers uit de gezondheidszorg was de eerste activiteit een groots opgezette avond in de Schelf. Op deze avond werd voor de onderwijzers en de ouders met inleidingen en een deskundig forum van gedachten gewisseld over seksuele voorlichting op de scholen. Met deze activiteit werden twee dingen tegelijk bereikt. Aan de ene kant stemden de ouders in overgrote meerderheid in met seksuele voorlichting op de scholen. Aan de andere kant was men verzekerd van de medewerking van het gehele onderwijspersoneel. Dat nu was de bedoeling van deze nieuwe vorm van samenwerking in het onderwijs. Het volgende grote project dat in onderlinge samenwerking tussen onderwijs en ouders werd opgezet was het maken van een nieuw leerplan voor het onderwijs. De achterliggende gedachte was, dat belangstelling van de ouders voor de gang van zaken op school het leerproces van de kinderen positief zou gaan beïnvloeden, ouderparticipatie heette dat in de pedagogiek. Lees-en rekenmoeders deden hun intrede in de school en ook leverden ouders hand en spandiensten bij handenarbeid, zwemlessen en vervoer van de kinderen bij uitstapjes. Bij de Kreitenmolenstraat verscheen de eerste verkeersbrigade om de kinderen uit de lanenbuurt veilig te laten oversteken op hun weg naar de nieuwe basisschool Achthoeven. Een ander aspect was dat er één bestuur was voor beide scholen in Udenhout en dat het bestuur bestond uit ouders, directeuren en onderwijzers. Deze vorm van samenwerking heeft een tiental jaren stand gehouden maar toen werd de behoefte van ouders om zich specifiek te richten op de belangenbehartiging van hun kinderen op hun school te groot en is deze unieke samenwerking beëindigd.

De toneelzolder

Dankzij veel inzet van een aantal dames beschikt de Wichelroede over een omvangrijke collectie kostuums. Deze worden uitgeleend aan de kinderen of tegen een kleine vergoeding verhuurd. De opbrengst komt ten goede aan de school of aan een goed doel. Het is allemaal begonnen met het opknappen van de kostuums van Gaudeamus. Deze kostuums zijn de trots van de toneelzolder. De groep die al de activiteiten verzorgt, worden de toneelmoeders genoemd. We laten een van hen aan het woord.

In 't voorjaar van 1982 hadden kinderen van basisschool "De Zeshoeven" een toneelstuk ingestudeerd. Daar hoorde kleding bij. Frater Neijns, toen hoofd van de school, vertelde dat er op de zolder van het fraterhuis aan de Slimstraat een heleboel kleding van het jongenskoor "Gaudeamus" lag. De benodigde kleding voor het toneelstuk was toen zo gevonden.

In de eerstvolgende schoolkrant "De Petruspost" stond een oproep of er moeders bereid waren die kleding van "Gaudeamus" te wassen. Vijf dames en een leerkracht van de school gaven daar gehoor aan. Wij zijn een heel jaar lang bezig geweest met de kleding te wassen en te repareren (uit de elastiek was de rek uit, de naden van de kleding waren niet afgewerkt, dus dat rafelde in onze moderne wasmachine). Die kleding was ook al \pm 35 – 40 jaar oud.

Ondertussen maakte Piet Lagarde op de dependance in de Zeshoevenstraat (voormalige huishoudschool) de zolder gereed om daar de schone en gerepareerde kleding op te hangen. Goed hoog. Maar wij waren er blij mee ondanks de steile trap naar die zolder. Eén avond in de week kwamen we dan bij elkaar om de kleding te nummeren. Wij deden ook een oproep in de schoolkrant voor kleding, band, garen, lint en elastiek om de kleding te verfraaien of te repareren. Van de school kregen wij geld om bijvoorbeeld pruiken, maskers en boa's te kopen. Zo kregen we een mooie verkleedzolder voor de kinderen van de school. Want het playbacken of voordragen in de klas gaat beter als je verkleed bent.

Ondertussen groeide het aantal kledingstukken op de zolder. En heel summier "verhuurden" wij kleding aan mensen buiten de school. De heer Lagarde zag dat niet zo zitten, maar wij wel, want er was steeds meer behoefte om kleding te huren voor sketches of themafeesten. De verhuur groeide snel en de ruimte werd te klein.

Boven de Wichelroede in de Van Heeswijkstraat was een zolder. De heer Lagarde riep handige toneelvaders (wij werden toneelmoeders genoemd) op om die grote zolder te verbouwen, planken op de vloer te slaan, het dak te isoleren en rekken te hangen. Mei 1990 was het zover. We gingen verhuizen. Wat hadden we in die 8 jaren toch veel verzameld! Gelukkig mochten de kinderen ook mee helpen verhuizen. We organiseerden een echte opening met receptie.

De zaken gingen goed. Donderdagavond, de verhuuravond, is het nog steeds druk.

En de techniek op de zolder staat ook niet stil. Alle kledingstukken van de zolder worden van nieuwe nummers voorzien en in de computer gezet. Een hels karwei, maar we gaan ervoor. Zonder reclame te maken, komen er nog steeds nieuwe klanten van heinde en ver op donderdagavond naar onze toneelzolder.

Maar dit verhaal van deze toneelouder is nog niet helemaal af. Want de toneelouders, nu 11 in totaal, doen nog veel meer. Naast het wassen, strijken, uitlenen, nummeren, zelf nieuwe kleding maken en ga zo maar door schminken zij elk jaar honderden kinderen bij allerlei uitvoeringen. En dat op een heel professionele manier. Verder ondersteunen zij basisschool de Wichelroede bij heel veel creatieve activiteiten, zoals het wichelroedeconcert, het wichelroedekoor en de expressieavond. Maar.... Zij denken niet alleen aan mensen en kinderen dicht bij de zolder, nee, zij denken ook aan vele instanties en organisaties verder van huis. Zij hebben in de loop van bijna 20 jaar honderden instanties en organisaties geholpen, van Ronald McDonald en Cliniclowns tot Henk Kaal in Haïti, de Bosnische vluchtelingen, de watersnoodramp en ga zo nog maar even door. Ook hebben zij een Foster Parents kind geadopteerd. Dit "gouden elftal" (en hun voorgangsters) verdient het om een grote pluim op hun hoed te krijgen, ook al willen zij daar zelf niets van horen. Wat zij daar op die prachtige zolder van basisschool de Wichelroede voor elkaar krijgen, is in twee woorden samen te vatten: grote klasse.

Opstel 42

Techniek biedt zov eel meer

Piet Lagarde

Bronnen

Fred de Bruyn, *Techniek biedt zoveel meer*, Maggezien, februari 2000

Ton Engelberts, *Leskisten op basisschool De Wichelroede*, Maggezien, februari 2000

Op zoek naar de bronnen van elk kind, Metalektro, oktober 2000

Mariska Siebring, *Lezen, rekenen en techniek*, FNV-magazine, 26 oktober 2000

Techniek biedt zov eel meer

Zo heet het project dat in het schooljaar 1995/1996 gestart is. Aanvankelijk was het de bedoeling om een gevarieerder aanbod van het onderwijs te krijgen om zo bij de bronnen van veel kinderen te kunnen komen. Want als je een bron bij een kind aanboort, is onze visie, dan neemt het zelfvertrouwen toe, een van de basisvoorwaarden om te kunnen leren.

Een prachtig middel om dit te bereiken is techniek. Want wat je ook vastpakt, waar je ook heen kijkt en wat je ook doet, bijna alles heeft met techniek te maken.

Bezig zijn met techniek levert niet alleen een eindproduct op, maar levert nog veel meer op. Wat dan?, zult u zich afvragen.

- Techniek biedt zoveel meer omdat het heel concreet is.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het het denken en doen combineert.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het de creativiteit bevordert.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het een natuurlijk proces is voor zelfstandig werken en leren.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het de communicatie bevordert.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het werkelijkheidsnabij is.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het de leerlingen uitdaagt.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het de betrokkenheid van de ouders vergroot.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het vele andere contacten biedt.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het het imago van technische beroepen verbetert.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het de leefwereld van de kinderen en de school verruimt.
- Techniek biedt zoveel meer omdat het gewoon leuk is.

Wat is het?

Er zijn meer dan 200 leskisten gemaakt met in elke kist een technische opdracht. Voorbeelden zijn het maken van een vogelhuisje, bomen meten met een hoogtemeter, een bouwwerk op maat bouwen, een bezoek brengen aan een metaalbewerkingsbedrijf, het ontwerpen van een wenskaart, lassen, enzovoorts. Bij elke kist werd een werkinstructie of draaiboek gemaakt en zo ontstond een voor de leerkrachten behapbaar concept. Op de gang van de Wichelroede staan werkbanken en er is een speciale lascabine.

“Techniek biedt zov eel meer” past perfect bij de beleidsvisie op het onderwijs in de 21e eeuw. Deze beleidsvisie wil scholen meer ruimte geven. Er moet meer samenwerking komen tussen scholen en hun omgeving. Het onderwijs kan en zal meer maatwerk moeten bieden.

Dagelijkse praktijk

Maar waarom staat dit project zo in de belangstelling van velen?

Ik denk dat dat komt omdat het project heel “simpel” is opgezet. Het project past in elk onderwijskundig concept en is zowel klein- als grootschalig op te zetten. Het project is dan ook puur vanuit de dagelijkse praktijk ontwikkeld; met vallen en opstaan. Natuurlijk hadden wij het geluk

dat Jan van Gorp op onze school kwam werken. Hij heeft de concrete basis voor dit project gelegd. Een jaar van interne voorbereiding heeft het gekost voordat het project een beetje zichtbaar werd. En nu na vijf jaar hard werken, kunnen wij nog niet zeggen dat het project af is. De komende jaren gaan wij leskisten ontwikkelen voor de onderbouw.

Maar alle energie en tijd die er ingestopt is, is de moeite waard geweest. Het heeft juist heel veel enthousiasme opgeleverd om verder te gaan. Het heeft ook nieuwe gezichtsvelden geopend. Want als je met “Techniek biedt zov el meer” begint, dan kijk je al snel over de muren van je school heen. De school treedt als het ware naar buiten en buiten komt de school binnen.

Maar is het allemaal zo nieuw?

De filosoof Confusius verwoordde het eeuwen geleden al heel treffend met de volgende drie zinnen:

Ik hoor en ik vergeet.

Ik zie en ik onthoud.

Ik doe en ik begrijp.

Nou, als je met “Techniek biedt zov el meer” begint, dan **doen** de leerlingen heel veel en dan **begrijpen** ze dus ook veel. En daar is het toch allemaal om begonnen.

Landelijke belangstelling

Het project op basisschool de Wichelroede wordt inmiddels gesubsidieerd door het Platform Promotie Techniek Tilburg (PPTT). Het platform wordt ondersteund door de Gemeente Tilburg en de stichting Axia, die financieel bijdragen aan initiatieven met als doel de instroom van leerlingen in het technisch beroepsonderwijs te stimuleren.

Het project trekt landelijk de aandacht. Zo hebben onderwijsminister Loek Hermans en de staatssecretaris van onderwijs Karin Adelmund een werkbezoek aan basisschool de Wichelroede gebracht.

Opstel 43

De zusters

Kees van Kempen en Wim Maarse

Bronnen

Zr. Caroline Gerritse, J. van Gils en D. Kuypers, *Een spoor van 100 jaar liefdadigheid*, Hilvarenbeek, 1986

Archief Zusters van Liefde

Stichting door Joannes Zwijsen

De congregatie van de Zusters van Liefde van onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid, is gesticht in 1832 door Joannes Zwijsen.

In 1832 aanvaardde Joannes Zwijsen, geboren te Kerkdriel, het pastoraatsambt in de parochie het Heike in Tilburg. De situatie van de allerarmsten in deze parochie ging hem zeer ter harte, met name de godsdienstige opvoeding van de kinderen. Zwijsen kwam in contact met de norbertijn Jacobus Van Hooff, pastoor van Empel, die in Empel een schooltje had gevormd om onderwijs te geven aan de allerarmste kinderen aldaar. Eerst had hij contact gezocht met de begijnen van Hoogstraten, maar toen een antwoord uitbleef, vond hij twee zusters van de “Pedagogie Chrétienne” uit Amersfoort bereid om in Empel naar zijn schooltje te komen. Later kwamen er ook nog drie begijnen uit Hoogstraten, maar daarvoor bood de school in Empel te weinig werk. Daarom besloot men een liefdesgesticht te beginnen. Zwijsen haalde hen naar Tilburg waar zij op 23 november 1832 met hun liefdewerk begonnen. Het waren de zusters Michaël Leysen, Catharina Janssen en Theresia Smits. De in Hoogstraten geboren zuster Michaël werd benoemd tot eerste overste van de congregatie. De zusters betrokken een woning, het Oerle 19 (nu Piusstraat 375). De zusters begonnen er een school, die officieel “school voor arme en minvermogende meisjes” heette, waar men onderwijs gaf in handwerken, bidden, christelijke lering en gemanierdheid. Later vonden de zusters onderdak in het huis met de 13 celletjes, dat tegenwoordig nog deel uitmaakt van het complex aan de Oude Dijk. Op 1 januari 1877, het jaar waarin Zwijsen sterft, telde de congregatie 1426 zusters.

Verzoek van pastoor Felix Cuijpers

In 1862 kwamen op verzoek van pastoor Felix Cuijpers de zusters naar Udenhout om in eerste instantie onderwijs te geven aan meisjes. Een tweede doelstelling van de congregatie was de zorg voor zieken en bejaarden. Aan het Udenhoutse huis, dat genoemd is naar de heilige Felix van Valois (indirect naar Felix Cuijpers, die op de feestdag van Felix van Valois geboren is), was een school voor meisjes verbonden, later een bewaarschool voor jongens en meisjes en een naaischool, en daarnaast een ziekenzaaltje en een bejaardenoord.

De zusters kwamen in 1862 met z'n drieën naar Udenhout. Zuster Wilhelma werd overste en hoofd van de school. Zuster Fintana was tweede onderwijzeres. Zuster Ludwine deed het huishoudelijk werk. Bij het gouden jubileum in 1912 leefden twee van deze drie zusters nog, zuster Fintana (klooster 't Goirke) en zuster Ludwine (klooster Diessen).

Na 1945 werd het onderwijs bij gebrek aan religieuze leerkrachten overgenomen door lekenonderwijzeressen. Met de nieuwbouw van de Achthoevenschool in 1973 verdwenen de zusters geleidelijk van het Udenhoutse onderwijstoneel. De zorg voor bejaarden werd met de bouw van de Eikelaar steeds minder een taak van de Zusters van Liefde. Wel heeft Huize Felix een paar jaar gediend als klooster-bejaardenoord voor de eigen zusters. Na de verkoop in 1991 heeft het gebouw nog gediend als asielzoekerscentrum, waarna de sloop van het oude klooster onafwendbaar bleek.

Op de plaats van Huize Felix is een wooncomplex gebouwd. De herinnering aan het klooster wordt levend gehouden in de straatnaam Felixhof en in het Felixmonument, een ontwerp van de Udenhouter Frank van der Loo, die enige authentieke delen van Felix in het monument heeft verwerkt.

Oversten van het klooster Sint Felix van Valois te Udenhout

	Zuster		Periode	
1	Wilhelma	Van Asten	1862-1891	
2	Emerentia	Smulders	1891-1892	
3	Wilhelme	Braakman	1892-1895	
4	Nizaria	Van Nuenen	1895-1911	
5	Justiniane	Van de Kerkhof	1911-1918	
6	Georgia	Tieleman	1918-1919	
7	Apoloniana	Van Roesel	1919-1925	
8	Getulia	Moonen	1925-1931	
9	Engelbertus	Vervoorn	1931-1936	
10	Rosalie	Van Nunen	1936-1936	
11	Saturnina	Van Dinther	1936-1942	
12	Chantal	Boex	1942-1947	
13	Febrona	Van Eerden	1947-1953	
14	Johanna	Seelen	1953-1960	
15	Wilbrordina	Klein Meulman	1960-1966	
16	Magdaleni	Van Winden	1966-1969	Avondvrede
17	Medarde	Van Hest	1969-1970	Felix-West
18	Ewaldis	Beentjes	1970-1978	Avondvrede
19	Paulino	Van der Krogt	1972-1978	Felix-West
20	Ermanno	Smidt	1978-1983	Felix-West
21	Anna	Donders	1978-1980	Avondvrede
22	Theodose	Van Velzem	1978-1980	Vredeshof
23	Maria	Arons	1980-1982	Vredeshof
24	Tharcitia	Van Ruijven	1982-1983	Vredeshof
25	Francina	Janssens	1983-1991	Vredeshof

De zusters die in Udenhout op het klooster van Sint Felix hebben gewoond en gewerkt, in de periode dat de school aan het klooster was verbonden

De lijst is opgemaakt tot en met 1968. In het jaar 1969 krijgt het klooster Sint Felix een andere functie als eigen bejaardenhuis voor de zusters. Medio 1969 vinden er verbouwingen plaats en in de loop van september/oktober komen er circa 20 bejaarde zusters naar Udenhout. Vanaf 1969 zijn er twee, vanaf 1978 zelfs drie gemeenschappen, te weten Avondvrede (de eerste gemeenschap voor bejaarde zusters vanaf 1969), Felix-West en Vredeshof (de tweede gemeenschap voor bejaarde zusters vanaf 1978).

	Zuster		Jaar in	Jaar uit	
1	Wilhelma	Van Asten	1862	+ 1890	Overste en hoofd der school
2	Fintana	Retera	1862	1891	Onderwijzeres
3	Ludwine	Donders	1862	1865	Keuken
4	Gonzago	Diebels	1863	1864	
5	Barbara	Berben	1863	1864	
6	Eulalie	Nieuwersteeg	1865	1866	
7	Francine	Coppers	1865	1867	
8	Prisca	Franck	1866	1891	
9	Pionia	Verroen	1867	1897	
10	Virginie	Peters	1867	1867	
11	Tolentina	Knippels	1867	1869	
12	Athanasia	Van den Bosch	1868	1869	
13	Sulpicia	Ketelaars	1868	1874	
14	Marca	Vredébuijl	1869	1872	
15	Rainildis	Jansen	1869	1888	
16	Germaine	Bieshaar	1869	1876	
17	Faustine	Arntz	1870	1870	
18	Octaviana	Van Loon	1872	1906	
19	Helene	Van 't Klooster	1872	1877	
20	Euchera	Leermakers	1874	1877	
21	Blandina	Perkin	1874	1897	

22	Gualberta	Heijnen	1875	1877	
23	Neophita	Kersting	1875	1882	
24	Paule	Van Beurdem	1876	1888	
25	Quintina	Van Cleef	1878	1878	
26	Hildegonde	Van den Hout	1878	1883	
27	Amedha	Van Dijk	1879	1887	
28	Germania	Van den Bosch	1881	1884	
29	Leopolda	Verhuizen	1881	1882	
30	Theresia	Striek	1882	1901	
31	Nicolasina	Boer	1885	1886	
32	Marcelliana	Coppelmans	1885	1897	
33	Honorina	Schreven	1885	1891	
34	Guillaumine	Van Asten	1886	1887	
35	Leontia	De Keuning	1887	1887	
36	Hilaria	Wagemans	1887	+ 1912	
37	Edmundine	Hoenselaar	1887	1889	
38	Flavie	Van de Linde	1888	1889	
39	Servando	Hutten	1889	+ 1915	
40	Hugolina	Tops	1889	1891	
41	Dominique	Pieck	1889	1889	
42	Gervatio	Janssen	1890	1941	
43	Acuria	Cöp	1890	1890	
44	Emerentia	Smulders	1891	1892	Overste
45	Marie Theodore	Van Rossum	1891	1894	
46	Alexis	Van de Nieuwenhof	1891	1893	
47	Gualtera	Elbers	1891	1897	
48	Longine	Uiterweerd	1892	1893	
49	Wilhelme	Braakman	1892	1895	Overste
50	Aquiline	Determan	1893	1895	
51	Maria Margaretha	Bolsius	1893	1895	
52	Paschasia	Te Dorsthorst	1893	1897	
53	Ludovique	Valkenhoff	1894	1894	Meisjesschool
54	Leontine	Verberck	1894	1895	
55	Ludwina	Korsten	1894	1900	
56	Coenrada	Otten	1895	1895	
57	Nizaria	Van Nuenen	1895	1911	Overste
58	Ivo	Wifferink	1895	1899	
59	Stanislaus	Klep	1896	1897	
60	Chrysante	De Bruin	1896	1901	
61	Fredegonda	Le Noble	1897	1899	
62	Eulogia	Van Bakel	1897	1914	
63	Antonius Maria	Van den Bosch	1897	1899	
64	Ermina	Beunen	1897	1898	
65	Humilita	Gordijn	1898	1898	
66	Basila	Raassens	1898	1901	
67	Vilang	Teeuwen	1899	1908	
68	Gerardini	Princée	1899	1907	
69	Ubalda	Termeer	1899	1900	
70	Chrystophora	Van Beek	1899	1916	
71	Henricus	Van Rooijen	1900	1900	
72	Marie Cecilie	Hanssen	1900	+ 1949	Bejaardenzorg
73	Bernardus	De Haan	1900	1903	
74	Angelino	Franssen	1900	1901	
75	Zita	Simons	1900	1909	
76	Reinera	Lammers	1901	1905	
77	Antona	Van Oerle	1901	1906	
78	Marguerithe	Brinkman	1901	1902	
79	Jacqueline	Spoorenberg	1902	1913	
80	Alexandrine	Hereuleijns	1902	1908	
81	Odile	Koster	1903	1905	
82	Arnolda	Van den Bosch	1903	1929	
83	Macarius	Imans	1904	1906	
84	Hypolite	Brekelmans	1904	1904	
85	Humberta	Orie	1905	1909	

86	Casparina	Van Gerwen	1905	1906	
87	Florentine	Cools	1905	1906	
88	Salesia	Koster	1905	1906	
89	Symphorosa	Brugman	1906	1914	
90	Justino	Fano	1906	1912	
91	Gudulia	Mooenens	1906	1907	
92	Berthulpha	Evers	1907	1951	Kapelzuster
93	Marcelline	Van Schaik	1907	1916	
94	Leonille	Reggers	1907	1908	
95	Bertranda	Martens	1907	1922	
96	Ramacla	Van Nierop	1908	1912	Hoofd meisjesschool
97	De Pazzi	Roggekamp	1908	1909	
98	Adelis	Heisterman	1908	1928	
99	Ursulinia	De Beus	1909	+ 1919	
100	Baptista	Van de Ven	1909	1912	
101	Antona	Van Oerle	1909	1911	
102	Zachea	Beemster	1909	1910	
103	Theodora	Debije	1911	1912	
104	Theodorus	Camkamp	1911	1912	
105	Justiniane	Van de Kerkhof	1911	1918	Overste
106	Remigia	Nan	1912	+ 1936	
107	Floriberta	Molle	1912	1926	Bewaarschool
108	Lambertina Maria	Arts	1912	1951	
109	Walberta	Lenssen	1912	1917	
110	Huberta	Kuijper	1912	1913	
111	Vincentia	Vissers	1912	1933	Hoofd meisjesschool
112	Waltruda	Kramer	1912	+ 1918	
113	Obdulia	Van de Ven	1912	1945	Meisjesschool
114	Remigia	Nan	1912	+1936	Meisjesschool
115	Fortunata	Harinck	1913	1913	
116	Marie Catharina	Busch	1913	1917	
117	Triduana	De Haan	1914	1916	
118	Damianis	Van Gorp	1914	1915	
119	Columbane	Waijjer	1914	1926	
120	Octavianus	Van Korven	1915	1918	
121	Geraldina	Schepers	1916	1953	
122	Veronica	Bax	1916	1945	Naaischool
123	Ignatina	Veenboer	1917	+ 1917	
124	Gerardinie	Dudar	1917	1929	
125	Altera	Donders	1917	1918	
126	Antoinetta Maria	De Greeff	1917	1918	
127	Sigeberta (Switberta)	Friezen	1917	1924	
128	Georgia	Tielemans	1918	1919	Overste
129	Priscilla	Van Heugten	1918	+ 1939	
130	Seraphio	Van Huet	1918	1921	
131	Aldrica	Steemers	1918	1943	
132	Apoloniana	Van Roestel	1919	1925	Overste
133	Jacobine	Linssen	1919	1927	
134	Itha	Van de Pol	1920	1944	Handwerken
135	Euthima	Van de Loo	1920	1947	
136	Pancratia	Van de Donk	1921	1943	Bewaarschool
137	Dafrosa	Tielemans	1923	1932	
138	Pancrate	Bongers	1924	1929	
139	Adriana Maria	Pennings	1924	1936	
140	Getulia	Moonen	1925	1931	Overste
141	Godefrida	Slaats	1925	+ 1951	
142	Waltera	Van Dongen	1926	1927	
143	Felicita	Van Eikeren	1926	+ 1959	Hoofd bewaarschool
144	Bellinia	Konings	1927	1929	
145	Dominicus	Kroef	1928	+ 1936	
146	Havario	Arts	1929	1937	
147	Wilberta	Van de Donzel	1929	1930	
148	Theresia	Breed	1929	1939	Meisjesschool
149	Reginalda	Vermeulen	1929	1953	

150	Urbana	Schoenmakers	1930	+ 1987	Boerderij
151	Thadeo	Van Roessel	1930	1943	
152	Godefride	Lieverloo	1931	1931	
153	Francisca	Van Bakel	1931	1936	
154	Engelbertus	Vervoorn	1931	1936	Overste
155	Johanella	Ligtvoet	1931	1932	
156	Antonella	Kuijpers	1932	1939	
157	Agapheta	Evers	1932	1935	
158	Hyacintha	Van Bressel	1933	1936	
159	Ildefonso	Hulsing	1933	1936	
160	Philomena	Everdij	1933	1936	Hoofd meisjesschool
161	Jacobine	Van Driel	1934	1943	Meisjesschool
162	Mariette	Van Zon	1934	1938	
163	Polycarpa	Van Broekhoven	1935	+ 1980	
164	Brigitta	Geerts	1935	1935	
165	Rosalie	Van Nunen	1936	1936	Overste
166	Sarnelli	Schoormans	1936	1963	Hulpkracht school
167	Hermana	Knuver	1936	1946	
168	Saturnina	Van Dinther	1936	1942	Overste
169	Edmundo	Van Krieken	1936	1936	
170	Alexia	Van Velthoven	1936	1937	Hoofd meisjesschool
171	Guisseppa	Van Besouw	1936	1954	
172	Franciscus	De Borgia	1936	1938	
173	Winanda	Rombouts	1936	+ 1939	
174	Geertruda	Vervoort	1937	1937	Meisjesschool
175	Hyginia	Koedooder	1937	1938	
176	Florentius	De Rooij	1937	1944	Hoofd meisjesschool
177	Melesa	Van Roosmalen	1937	1938	
178	Leonida	Van Berkel	1937	1938	
179	Rosalia	Van de Waarden	1938	1939	
180	Josette	Van de Velden	1938	1939	
181	Landrine	Van de Ven	1938	1942	
182	Auxilia	Ament	1938	1939	
183	Theobalda	Sanders	1939	1946	
184	Louisa	Hafkenscheid	1939	1946	
185	Lemilla	Van Keulen	1939	1951	
186	Chantal	Spinhof	1939	1941	
187	Gerda	Hegger	1939	1943	
188	Francisca de Sales	Van Hoof	1939	1940	
189	Franciscus van Assisie	Van Beek	1939	1941	
190	Arsenia	Van de Berg	1939	+ 1960	Meisjesschool
191	Theodore	Van Rossum	1939	1944	
192	Elizabeth	Wilms	1940	1943	
193	Norbertinia	Reijnen	1940	1940	
194	Bernardinie	Roovers	1940	1945	
195	Gertrudine	Koppers	1940	1940	
196	Edwarde	Thissen	1941	1950	
197	Crescentia	Van Kruijen	1942	1943	
198	Chantal	Boex	1942	1947	Overste
199	Mathildo	Van Breemen	1943	1945	
200	Celesta	De Jong	1943	1954	Bewaarschool
201	Aldegondis	Van de Heijden	1943	1945	
202	Modesta	Heijnen	1943	1960	
203	Josephe	Van Gerven	1943	1944	
204	Embentina	Van de Linden	1943	1946	
205	Inigo	Smeulders	1943	1947	Meisjesschool
206	Carolina	Schildmeijer	1943	1944	
207	Milvida	Kuipers	1943	1946	
208	Angelus	Van de Berg	1943	1949	
209	Josephini	Van Eijken	1943	1947	
210	Jacquelini	Sanders	1944	1946	
211	Kostka	De Jong	1944	1944	
212	Octaviana	Freek	1944	1944	Hoofd meisjesschool
213	Albina	Veenboer	1944	1951	Handwerken

214	Edwina	Van Iersel	1944	1946	
215	Gertrudis	Ter Beek	1944	1946	
216	Lucia	Koppen	1944	+ 1957	
217	Silvia	Sterk	1944	1951	
218	Cecile	Born	1944	1952	Hoofd meisjesschool
219	Emmanuel	Verhoosel	1945	1945	Meisjesschool
220	Salvina	De Kleijn	1945	+ 1960	
221	Philomeno	Leenaerts	1945	1948	
222	Daniella	Van de Donk	1945	1949	
223	Nominanda	Verstegen	1945	1946	
224	Gemma di Lucca	Krist	1945	1949	
225	Clotilda	Noll	1945	1946	
226	Martini	Stoop	1945	1952	
227	Uldarica	Van de Ven	1946	1947	
228	Gijsberdina	Rutgers	1946	1948	
229	Dosithea	Krijger	1946	1948	
230	Josephine	Leene	1946	1947	
231	Azevedo	Van Korven	1946	1963	
232	Martina	Van Sprang	1946	1956	
233	Materna	Claassen	1947	1952	Meisjesschool
234	Chromatia	Rijnders	1947	+ 1981	
235	Theobalda	Sanders	1947	1955	Bejaardenzorg
236	Febrona	Van Eerden	1947	1953	Overste
237	Bernard Soubiroux	Hendriks	1948	1949	
238	Audomara	Koomen	1948	1949	
239	Demetria	Sturkenboom	1948	1951	
240	Chrysostoma	De Bok	1948	1960	
241	Helena	Looijkens	1948	1952	
242	Ildefonso	Hulsing	1949	1959	
243	Lambertina	Van Vonderen	1949	1952	
244	Cecilo	Scheel	1949	1950	
245	Antoniana	Spierings	1949	1951	
246	Mariette	Van Zon	1949	1950	
247	Hendrinia	Stalpers	1949	1951	
248	Materna	Manders	1950	1960	Bejaardenzorg
249	Walteria	Mommers	1950	1954	Huishoudschool
250	Theodoro	De Keijzer	1951	1968	Handwerken/verpleegster
251	Jeanne d' Arc	Van de Graft	1951	1957	
252	Alfreda	Rusting	1951	+ 1968	
253	Adele	Helsloot	1951	1966	Directeur Huishoudschool
254	Ancilla Christi	Tuerlings	1951	1963	Huishoudschool
255	Thimothee	Bekers	1951	+ 1981	
256	Isabella	Berkvens	1951	+ 1985	Naaikamer
257	Petronelli	Cooijmans	1952	1956	Huishoudschool
258	Jacobe	Van Grootel	1952	+ 1971	
259	Christiana	Romme	1952	1963	
260	Theresinia	Rutten	1952	1961	Kapelzuster
261	Antonetta	Van Uden	1952	1955	
262	Columbia	Veenhuis	1952	1956	Hoofd meisjesschool
263	Nicoline	Van de Wijst	1953	1956	
264	Christinette	Van Och	1953	1953	
265	Hildegardis	Oosterlaar	1953	1954	
266	Johanna	Seelen	1953	1960	Overste
267	Paulini	Van den Berg	1953	1957	
268	Alexandra	Verschueren	1954	1960	
269	Celinia	Dijkers	1954	+ 1980	
270	Aleida	Beuwer	1955	1961	Meisjesschool
271	Gerdine	Van der Poll	1955	1965	
272	Willibrorde	De Ruijter	1955	1963	Hoofd meisjesschool
273	Remada	Van Nierop	1955	+ 1957	
274	Marina	De Boer	1955	1960	
275	Emmanuella	Jansen	1955	1956	
276	Imeldia	Buters	1956	1965	Bejaardenzorg
277	Hedwigia	Van Heeswijk	1956	1958	Bewaarschool

278	Oelberta	Van de Linden	1956	1964	Hoofd bewaarschool
279	Dorothee	Jelgersma	1956	1960	Meisjesschool
280	Michael	Van Esch	1957	1963	Meisjesschool
281	Emmanuella	Van Aert	1957	1965	Bejaardenzorg
282	Ursulinia	Mourits	1958	1990	
283	Austreberta	Huijsmans	1958	1975	
284	Servando	Van Dortmund	1958	1965	
285	Clarita	Strijbosch	1959	1990	
286	Petronilla	Linders	1960	1972	Bejaardenzorg
287	Wenceslaus	Heijdelberger	1960	1966	
288	Xavera	Wiercx	1960	+ 1975	
289	Aloysia	Hakfoort	1960	1976	Meisjesschool
290	Francesco	Van Keulen	1960	1979	Laatste hoofd Felixschool
291	Gerardina	Otten	1960	1963	Meisjesschool
292	Wilhelmina	Spierings	1960	+ 1985	Meisjesschool
293	Virgina	Doorenbosch	1960	1969	Bewaarschool
294	Paulini	Driessen	1960	1968	Bejaardenzorg
295	Wilbrordina	Klein Meulman	1960	1966	Overste
296	Ignatina	Jongkind	1960	1964	
297	Josette	Van Schijndel	1961	1968	Bejaardenzorg
298	Anaclea	Van Santvoort	1961	1964	Bejaardenzorg
299	Lidwino	Visser	1961	1983	
300	Stephania	Lansbergen	1962	1969	
291	Augustino	Tammer	1962	1962	Bejaardenzorg
302	Marianni	Van de Voort	1962		Bejaardenzorg, kapelzuster
303	Hermina	Korenromp	1963	1965	Bejaardenzorg
304	Andreo	Van Vlerken	1963	1969	Huishoudschool
305	Bernarde	Clerx	1963	1983	Meisjesschool
306	Arthur	Imkamp	1963	1964	
307	Aldegonda	Van Roessel	1963	1991	
308	Ignatius	Hendriks	1963	1972	
309	Paulino	Van der Krogt	1964		Hoofd kleuterschool, overste
310	Philomena	Van den Heuvel	1964	1990	
311	Enrica	Compen	1964	1979	Huishoudelijk werk
312	Elisio	Verspaget	1964	1969	Bejaardenzorg
313	Teresa van Lisieux	Kafoe	1965	1991	Kleuterschool
314	Reginia	Schuit	1965	1973	Hoofd keuken
315	Gerard	Smulders	1965	1969	Kosteres
316	Reinula	Schrijver	1965	1967	
317	Ulrica	Van Vroenhoven	1965	1972	Bejaardenzorg
318	Egbertina	Buurman	1966	1966	Huishouding
319	Antonius	Helmer	1965	+ 1968	
320	Mauritia	Van Susteren	1965	1971	
321	Magdaleni	Van Winden	1966	1969	Hoofd ziekenafdeling, overste
322	Margreta	Van Dortmund	1966	1966	
323	Simona	Wokke	1966	1971	
324	Jacoline	Berkvens	1966	1969	
325	Antona	Rijk	1966	1991	Handwerken
326	Joseph	Van Damme	1966	1974	Portierster

*) In de laatste kolom is aangegeven welke taak de zusters in Udenhout vervulden, voorzover beschikbaar.

Zuster Urbana Schoenmakers, 57 jaar in Udenhout, 1930-1987

Cornelia Schoenmakers is geboren in Haaren op 3 april 1882. Voor Udenhout was zij "Urbaan van de boerderij". Na haar intrede in het klooster heeft ze eerst gewerkt in de bejaardenzorg, maar zij vond haar levensvervulling op de boerderij en in de tuin. Met onverwoestbare werklust werkte zij er samen met Kees van Empel en Janus van den Broek. Kunnen en mogen werken was voor haar een grote vreugde en ze heeft dat tot op zeer hoge leeftijd mogen doen.

De zusters van de Iepenlaan

Zuster Marianni van de Voort kwam in 1962 naar het klooster Sint Felix in Udenhout. Ze was bejaardenverzorgster op de herenafdeling en jarenlang de kosteres van de kapel. Na het sluiten van het klooster is zuster Marianni nog kosteres in de kapel van de Eikelaar. Ook kennen we haar als lid van het koor van Ouderen en zit ze in het bestuur van de ziekenbezoekgroep van de parochie.

Zuster Paulino van der Krogt kwam in 1964 naar Udenhout. Voor meer dan een generatie Udenhouters is zuster Paulino de zuster van de kleuterschool, van “haar kleuterschool” aan de Koestraat. Van 1972 tot 1978 was zuster Paulino ook overste van een communiteit zusters van Sint Felix. Daarna hebben we de zuster vooral mogen ontmoeten in haar werk voor de parochie, in vele taken, als lid van enkele koren, van de werkgroep Avondwake en van de liturgiegroep.

Zuster Trees de Vroom woont in Udenhout sinds december 1978. Zij werkte toen in de verpleging en doet dat nog steeds. Ze is hoofd van de verpleegafdeling in huize “Mater Misericordiae” in Tilburg.

Opstel 44

De fraters

Kees van Kempen en Wim Maarse

Bronnen

Archief Fraters van Tilburg
Frater Tharcisio Horsten, *De Fraters van Tilburg, 1844-1944*
Kees van den Bersselaar

De congregatie

Op 25 augustus 1844 reist de Veghelse ‘meester schoen- en laarzenmaker’ Petrus van de Ven op 36-jarige leeftijd naar de Trappistenabdij te Meersel. Hij gaat zich voorbereiden op zijn intrede in een klooster, dat gesticht zal worden door Joannes Zwijsen, pastoor van de Heikese kerk in Tilburg. Hij is de eerste frater van de congregatie der Fraters van O.L. Vrouw, Moeder van Barmhartigheid.

In 1832 had Joannes Zwijsen, pastoor van de Heikese kerk in Tilburg, al een congregatie voor vrouwen gesticht: de Zusters van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid. Zij zetten zich in voor armlastige meisjes uit Tilburg. De zusters verzorgden onderwijs, maar zij beheerden ook een weeshuis. Een erfenis van een overleden zuster stelde Zwijsen in staat om een mannencongregatie te stichten. Het eerste klooster bouwde hij in 1845 op “de Locht”, de tegenwoordige Gasthuisring te Tilburg.

De Fraters van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid (Fraters van Tilburg) zouden onderwijs gaan verzorgen voor “minvermogende jongens” in Tilburg. Zwijsen: *Was het niet hoognodig, brave huisvaders op te kweeken, flinke katholieke mannen, bestand tegen de verleiding van een tijd, toen liberalisme en godsdienst-onverschilligheid hun felste aanvallen vooral op de jongelingschap gericht hielden?*”

Van de zusters namen zij de zorg over voor de oudere weesjongens. Zwijsen:... *”ik heb telkens gezien en ondervonden dat jongens boven de 12 jaren door geene vrouwen willen bestuurd worden; en dat, behalve dit bezwaar nog andere moeilijkheden daaraan verbonden waren; zoodat men tot het besluit is gekomen, om de zorg der opvoeding van weesjongens voor altijd aan de leiding van de zusters te onttrekken.”* Om de jongens een vak te leren werd de drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis gesticht.

In 1849 ging de eerste frater les geven aan de Vincentiusschool; zijn onderwijsbevoegdheid had hij verworven door zelfstudie; in 1908 werd de interne opleiding omgezet in de eigen kweekschool “Sint Stanislaus”.

Naast het speciale onderwijs aan bijvoorbeeld blinden (Blindeninstituut Sint Henricus in Grave) hebben de fraters het lager onderwijs verzorgd in veel dorpen en steden, vooral in Brabant. In Udenhout begonnen zij in mei 1901 met de Sint Petruschool.

In de beginperiode van de congregatie beperkte haar werkzaamheid zich tot Nederland en, sinds 1851, België. Later begon de congregatie activiteiten in de toenmalige koloniale gebieden van Nederland: de Nederlandse Antillen in 1886, Suriname in 1902 en Indonesië in 1923. Rond 1960 volgde een nieuwe spreiding van werkzaamheden: Zaïre en Kenya in 1958, Zuidwest-Afrika/Namibië in 1959, Brazilië in 1960 en Californië USA in 1963. Wegens politieke omstandigheden heeft de congregatie haar werk in Zaïre beëindigd in 1975.

Het generalaat van de congregatie is gevestigd te Tilburg. De congregatie is verdeeld in drie provincies: Nederland, België en Indonesië, en zes regio’s: de Nederlandse Antillen, Suriname, Kenya, Namibië, Brazilië en Californië-USA.

De congregatie staat bij de Apostolische Stoel ingeschreven als “Congregatio Fratrum Beatae Mariae Virginis, Matris Misericordiae”.

De hoofden van de Udenhoutse St.-Petruschool

- 1 1901-1903 Frater Arsenius Lommers (1851-1903)
Frater Arsenius mocht maar kort genieten van zijn baanbrekend werk in Udenhout. Hij overleed plotseling, 52 jaar oud, op 22 november 1903.
- 2 1903-1911 Frater Hubertus Heesters (1867-1946)
Frater Hubertus besteedde veel tijd aan herhalingsonderwijs en zette zich speciaal in voor het patronaatswerk van pastoor Van Eijl.
- 3 1911-1922 Frater Willibrordo de Jong (1877-1974)
Frater Willibrordo verzorgde diverse cursussen voor de middenstandsvereniging “de Hanze” en voor de van 1914 tot 1918 in Udenhout gelegeerde militairen. Ook landbouw was hem niet vreemd.
- 4 1922-1926 Frater Mauritio Jongen (1878-1955)
Frater Mauritio bood de schoolverlaters aanvullend onderwijs voor vervolgstudies.
- 5 1926-1945 Frater Ireneüs van Lieshout (1897-1969)
Frater Ireneüs zullen ouderen zich nog kunnen herinneren van het avondonderwijs.
- 6 1945-1951 Frater Arnold Lathouwers (1913-1963)
Tijdens de periode van frater Arnold beleefde het jongenskoor Gaudeamus hoogtijdagen, onder andere met de opvoering van de musical “‘t Bloemenparadijs”.
- 7 1951-1957 Frater Switbertus de Groot (1901-1990)
In de jaren van frater Switbertus komt er betere beroepskeuzevoorlichting en gaan steeds meer jongens doorleren.
- 8 1957-1958 Frater Ad Mommers (1925-)
- 9 1958-1961 Frater Jan Baptist van den Hurck (1904-1991)
Frater Jan Baptist was actief jeugdleider van de voetbalclub SSS.
- 10 1961-1964 Frater Leonardo Stein (1927-)
Begin jaren 60 worden steeds meer vacatures ingevuld door lekenonderwijzers.
- 11 1964-1970 Frater Roland van Etten (1910-1990)
Tijdens de Udenhoutse jaren van frater Roland is de school flink gerenoveerd en uitgebreid. Frater Roland zette zich in als begeleider van de postzegelclub “De Jonge Filatelist”.
- 12 1970-1984 Frater Wendelinus (Hein) Neijns (1924-1995)
Frater Wendelinus mocht het 75-jarig jubileum van de school vieren met een grote alom gewaardeerde tentoonstelling. In 1981 droeg hij de leiding van de school over aan Piet Lagarde.

Overzicht van alle fraters, die woonden op het fraterhuis in Udenhout

	Frater	familiennaam	van	tot	taak
1	Medardus	Voort, C. van de	1901	1903	keuken, tuin
2	Bernardo	Helvoort, M. van	1901	1902	portier, huishouden
3	Vigilius	Goossens, L.M.	1901	1905	school
4	Arsenius	Lommers, L.F.	1901	+ 1902	overste, hoofd van de school
5	Becanus	Oirschot, J.C. van	1902	1904	huishouding
6	Hubertus	Heesters, F.Th.J.	1902	1911	overste, hoofd van de school
7	Silverius	Willems, J.C.	1902	1909	school
8	Pacomius	Hulten, W. van	1902	1907	school
9	Bernardino	Hamers, J.A.	1903	1904	keuken
10	Marcianus	Wiel, A. van de	1904	1905	portier
11	Prudentius	Eijl, J.H. van	1904	1905	school
12	Isidorus	Kollenburg, J. van	1904	1905	keuken
13	Severus	Cruyssen, G.D.	1905	1906	school
14	Gratus	Amelsfort, J.C.A. van	1905	1909	school
15	Dorotheo	Iersel, J.J. van	1905	1907	portier

16	Engelmundus	Walboomers, P.J.	1905	1908	school
17	Stephanus	Romijnders, G.	1905	1906	keuken
18	Edesius	Koeleman, B.	1906	1908	keuken
19	Florentianus	Janssens, P.C.J.	1906	1907	school
20	Hyacinthus	Leusink, J.H.M.	1906	1910	school
21	Mathias	Smits, C.J.	1907	1908	portier, huishouding
22	Regis	Duzijn, G.J.	1907	1909	school
23	Jordanus	Borne, A. van den	1908	1921	keuken
24	Ludgerus	Marijnen, J.G.	1908	1909	school
25	Bernulphus	Maas, F.G.	1908	1908	school
26	Victorianus	Claassen, Th.A.	1908	1909	school
27	Marcellianus	Wessels, P.H.	1908	1909	portier
28	Domitianus	Simons, G.H.H.	1909	1912	school
29	Rodriguez	Danklof, J.C.A.	1909	1910	school
30	Alpheus	Vorstenbosch, J. van de	1909	1909	school
31	Cleophas	Heijden, J.B.T.H. van der	1909	1919	school
32	Pacomius	Hulten, W. van	1909	1911	portier
33	Martinus	Dungen, L.A. van den	1909	1911	school
34	Victoricus	Gisbergen, C. van	1910	1910	school
35	Ernestus	Obbens, J.A.C.	1910	1911	school
36	Gonzagus	Verdiesen, A.H.	1910	1911	school
37	Bartholomeus	Amse, W.	1911	1913	portier, huishouding
38	Edward	Oerle, A.L.J. van	1911	1912	school
39	Ferdinandus	Ronden, P. den	1911	+ 1911	hoofd van de school
40	Hyacinthus	Leusink, J.H.M.	1911	1914	school
41	Willibrordo	Jong, A. de	1911	1922	overste, hoofd van de school
42	Reinerus	Bont, M.A.M. de	1912	1915	school
43	Alardus	Molengraft, A.J. van de	1913	1914	portier
44	Johannes Berchmans	Krekel, F.A.G.	1914	1918	school
45	Rudolph	Domburg, F.J.H. van	1915	1915	school
46	Casimirus	Evers, J.C.	1915	1916	school
47	Silvinus	Wollaert, J.C.	1917	1920	school
48	Amadeus	Houët, M.	1918	1922	school
49	Jozef	Rijnders, M.Th.	1919	1925	school
50	Wenceslas	Pigmans, A.J.C.	1920	1921	school
51	Octavianus	Wetten, J.A. van	1921	1923	school
52	Albinus	Verhoeven, C.	1921	+ 1928	keuken, huishouding
53	Appolonius	Beurden, J.M. van	1921	1924	school
54	Cleophas	Heijden, J.B.T.H. van der	1922	1960	school, overste vanaf 1932
55	Mauritio	Jongen, J.G.P.	1922	1926	overste, hoofd van de school
56	Johannes Berchmans	Krekel, F.A.G.	1923	1924	school
57	Romuald	Laureijssen, W.J.M.	1924	1933	school
58	Respicius	Lieshout, J.C. van	1924	1926	school
59	Ernestus	Smulders, G.P.	1925	1926	school
60	Silverius	Willems, J.C.	1925	+ 1930	school
61	Ireneüs	Lieshout, W.Th.C. van	1926	1945	overste, hoofd van de school
62	Felicianus	Wouw, A.M.M. van de	1926	1928	school
63	Radboud	Verrijt, H.L.J.M.	1927	1937	school
64	Rupert	Voets, F.A.P.	1928	1929	keuken, huishouding
65	Rembert	Kok, W.C. de	1929	1932	keuken, huishouding
66	Fabiaan	Blommaert, F.P.	1929	+ 1931	school
67	Constantius	Wilt, H.P.J. de	1931	1944	school
68	Cunibert	Litsenburg, W.P.H.M.	1931	1934	school
69	Rudolphus	Leur, C.W.J. van de	1931	1932	school
70	Fernand	Rijen, P.P.J. van	1932	1938	school
71	Aufridus	Klijberg, W.A.J.	1932	1937	keuken, huishouding
72	Vincentius a Paulo	Mutsaers, C.A.J.	1933	+ 1944	school
73	Germanus	Krabben, B.H.M. van	1934	1936	school
74	Rogier	Belkom, A.P.A. van	1936	1939	school
75	Octaviaan	Bertens, J.J.	1936	1937	school
76	Dismas	Paalman, H.J.	1937	1943	school
77	Marcellinus	Folter, H. de	1937	1940	portier, keuken
78	Richardus	Mommers, A.C.M.	1938	1946	school
79	Casimiro	Mommers, J.C.	1939	1944	school
80	Umberto	Git, J.F.M. de	1940	1947	portier, keuken, huishouding

81	Johannes Berchmans	Krekel, F.A.G.	1943	1947	school
82	Arnold	Lathouwers, A.	1944	1951	overste, hoofd van de school
83	Alberto	Foesier, J.W.	1944	1961	school
84	Georgius	Kort, A.F.J. de	1944	1950	school
85	Louis	Voorde, W.H.J. ter	1945	1958	school
86	Regis	Kerkoerle, P.L.J.M. van	1945	1949	school
87	Theophilus	Berg, C.D.J. van den	1947	1948	keuken, huishouding
88	Petronius	Wal, P. van de	1947	1948	portier
89	Francino	Hoof, F.A.A. van	1947	1952	school
90	Ko	Janssen, J.J.M.	1948	1950	school
91	Alardo	Gorp, Th.M.A. van	1948	1949	keuken, huishouding
92	Richarius	Venmans, C.A.F.	1948	1967	portier
93	Hospitius	Swolfs, J.M.G.	1949	1954	school
94	Heribert	Kosterman, K.P.	1949	1951	keuken
95	Victricius	Santvoord, F.C. van	1950	1956	school
96	Sigismond	Grinsven, A.W. van	1951	1951	school
97	Josephus	Janssen, R.B.	1951	1954	keuken
98	Switbertus	Groot, J.N. de	1951	1957	overste, hoofd van de school
99	Roelof	Teurlings, A.A.	1952	1954	school
100	Gabinus	Oor, A.J.M.	1954	1957	huishouding
101	Piet	Ven, P.G.J. van de	1954	1956	school
102	Jesualdus	Kerkhof, G. van de	1954	1958	school
103	Rafaël	Leemput, L.P.A. van de	1956	1959	school
104	Gerold	Spanjers, J.F.	1956	1957	school
105	Ad	Mommers, A.J.M.	1957	1958	hoofd van de school
106	Damiaan	Bertens, A.P.F.	1957	1960	school, overste
107	Rupert	Voets, F.A.P.	1957	1958	huishouding
108	Jan Baptist	Hurck, W.H.C. van den	1958	1961	hoofd van de school
109	Toon	Minten, A.P.H.M.	1958	1963	school
110	Gerardio	Beer, J.H.A. de	1958	1959	keuken, huishouding
111	Michaël de Sanctis	Thal, M.G.H.	1959	1960	keuken, huishouding
112	Sjef	Ierland, J.J.A. van	1959	1962	school
113	Constantio	Teurlings, J.J.	1960	1967	school, overste
114	Natalis	Diepstraten, J. van den	1960	1967	keuken, huishouding
115	Leonardo	Stein, L.H.J.	1961	1964	hoofd van de school
116	Celestius	Munster, J.H. van	1961	1970	school
117	Servatius	Kok, P.A.	1962	1970	school
118	Hyacinth (Koos)	Straaten, C.Th. van der	1963	1970	school, overste
119	Roland	Etten, J.H. van	1964	1970	hoofd van de school
120	Deodaat	Voort, C.A. van de	1966	1970	school
121	Jo	Evers, J.R.M.	1966	1968	school
122	Theophilus	Berg, C.D.J. van den	1967	1970	huishouding
123	Daniël	Dun, A.J.J.M. van	1968	1969	school
124	Rosario (Louis)	Son, L.H. van	1968	1970	huishouding
125	Gervaa	Fouchier, W.P.J.	1969	1970	school
126	Kees	Paanakker, C.A.J.	1970	1980	overste, directeur PA Tilburg
127	Wendelinus (Hein)	Neijnens, H.J.	1970	1984	hoofd van de school
128	Arnoud	Teurlings, J.A.H.	1970	1971	werkzaam Eindhoven
129	Bonifacius	Verhallen, J.C.G.	1970	1978	werkzaam Nijmegen, Tilburg
130	Xavier	Vennix, C.J.G.M.	1970	1972	school
131	Patrick	Herten, P.W.F.T. van	1970	1971	student PA
132	Johannes	Lammers, J.A.M.	1970	1971	student PA
133	Giovanni	Oers, J.G.F. van	1970	1971	student PA
134	Rombout	Bonants, G.J.	1971	1972	overste, huishouding
135	Wilhelmus	Goyaarts, W.J.	1971	1971	student PA
136	Ad	Swart, A.A.H.C. de	1972	1984	school
137	Petrus	Westen, B.J.A. van der	1972	1984	overste, provinciaal bestuur
138	Harrie	Geene, H.J.M. van	1973	1984	leraar PA, generaal bestuur
139	Ranulfo	Schippers, B.J.	1974	1983	rustend
140	Clarentius (Herman)	Siebelt, H.G.	1977	1984	directeur bibliotheek fraters
141	Wendelinus (Hein)	Neijnens, H.J.	1988	+ 1995	rustend
142	Arno	Hollander, A.M.M.W.	1988	1991	overste
143	Rumold	Krabben, H.J.A. van der	1988	1989	rustend
144	Simon	Broek, S.J.M. van den	1988		1996 overste
145	Randoald	Copal, A.G.A.M.	1990	1996	1991 overste

146	Kees	Verspeek, C.	1992	1998	rustend
147	Gummarus	Gils, J.A. van	1995	1998	
148	Gérard	Versteijnen, G.J.G.	1997		lid generaal bestuur
149	Ger	Oomens, G.L.J.	1999		
150	Kees	Mateijsen, C.J.J.	1999		
151	Ad	Kok, A.J.J. de	1999		

+ Overleden in Udenhout

Fotokroniek

Colofon

Dit boek is tot stand gekomen door het enthousiasme van de auteurs, allen amateurs, die in dit boek een uitdaging hebben gevonden.

Fotomateriaal

De in dit boek opgenomen foto's zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de persoonlijke collecties van Kees van den Berselaar, Joost van der Loo en Annie van Roessel-Kolen. Mede door oproepen in de Wegwijzer en een actie op Unentse Mert hebben velen ons foto's ter beschikking gesteld. We hebben reden om in het bijzonder te noemen: Uitgeverij Zwijsen (afbeeldingen opstel 15), de Zusters van Liefde (centraal archief en de zusters van de Iepenlaan) en Ella Weijters. Dankzij hen allen is dit boek een rijk geïllustreerd boek geworden.

Omslag

De schrijvers zijn dank verschuldigd aan Angelique de Graaij jr. Die het ontwerp van de omslag heeft gemaakt.

Drukkerij

Het boek is door drukkerij ELKA BV gezet in het lettertype Helvetica en gedrukt op 115 grams houtvrij half mat mc papier. De omslag is gedrukt op 200 grams houtvrij half mat mc papier.

Oplage

De oplage van het boek is 1500 exemplaren.

Financiering

De uitgave van dit boek is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van:

- De fraters van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid (Fraters van Tilburg);
- De Dorpsraad van Udenhout.